

ISSN: 2667-6419

ASYA ARAŞTIRMALARI

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi

The Journal of Asian Studies
International Social Science Journal
Cilt/Volume: 6 | Sayı/Issue: 1 | Bahar / Spring 2022

stan

Tacikistan

Afganistan

Pakistan

asyam.hacibayram.edu.tr

Yeni D

ASYA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
THE JOURNAL OF ASIAN STUDIES

Cilt / Volume: 6

Sayı / Issue: 1

Bahar / Spring 2022

ISSN: 2667-6419

Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Hakemli Süreli Yayındır.

Bahar ve Güz olmak üzere yılda iki kez yayımlanır.

The Journal of Asian Studies International Social Science, Peer-review Published.

Spring and Autumn to be published two times a year.

KURULUŞ - ESTABLISHMENT

2017

ASYA ARAŞTIRMALARI DERĐİSİ
Cilt: 6 Sayı: 1 BAHAR / 2022 ISSN: 2667-6419

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Asya Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
Adına Sahibi

Prof. Dr. Yusuf TEKİN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Rektörü

Baş Editör

Prof. Dr. Vâris ÇAKAN
Asya Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü

Alan Editörleri

Prof. Dr. Fatma AÇIK
Prof. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK
Doç. Dr. Aysun DEMİREZ GÜNERİ

Editör Yardımcıları

Arş. Gör. Yasemin IŞIK
(Yazım ve Dil Editörü, Teknik-Mizanpaj Editörü, Yayın Koordinatörü)

Arş. Gör. Seyit Ali BUDULGAN
(Yazım ve Dil Editörü, İngilizce Editörü, Yayın Koordinatörü)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Vâris ÇAKAN

Sekretarya

Döndü AKIN

Baskı ve Cilt

Reklamcı Promosyon ve Tanıtım Hizmetleri İth. İhr. San. Tic. Ltd. Şti.
İvedik O.S.B. 1354. Cad. 1372. Sk. No: 32 İvedik-Yenimahalle / ANKARA

Yazışma ve Haberleşme Adresi

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Asya Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
Beşevler ANKARA/ Tel: 0312-5462000

E-Posta: asyam@hbv.edu.tr / **Web Sitesi:** asyam.hacibayram.edu.tr

E-dergi: asyaarastirmalari.hbv.edu.tr

Asya Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan makalelerin yayımcının yazılı izni olmadan bir kısmı veya tamamı herhangi bir yolla çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayımlar eser sahiplerine aittir; Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi sorumlu tutulamaz.

THE JOURNAL OF ASIAN STUDIES
Volume: 6 Issue: 1 SPRING / 2022 ISSN: 2667-6419

On Behalf of Ankara Hacı Bayram Veli University, Center of Asian Studies
Prof. Dr. Yusuf TEKİN
Rector of Ankara Hacı Bayram Veli University

Editor-in-Chief

Prof. Dr. Vâris ÇAKAN
Director of Asian Studies Center

Field Editors

Prof. Dr. Fatma AÇIK
Prof. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK
Assoc. Dr. Aysun DEMİREZ GÜNERİ

Co-Editors

R.A. Yasemin IŞIK
(The Spelling and Language Editor, Technical-Layout Editor, Publication Coordinator)

R.A. Seyit Ali BUDULGAN
(The Spelling and Language Editor, English Editor, Publication Coordinator)

Desk Editor

Prof. Dr. Vâris ÇAKAN

Secretariat

Döndü AKIN

Printing and Binding

Reklamcı Promosyon ve Tanıtım Hizmetleri İth. İhr. San. Tic. Ltd. Şti.
İvedik O.S.B. 1354. Cad. 1372. Sk. No: 32 İvedik-Yenimahalle / ANKARA

Correspondence and Communication

Ankara Hacı Bayram Veli University Asian Studies Application and Research Center
Beşevler/Ankara/TURKEY / **Tel:** + 90-312-5462000
E-Mail: asyam@hbv.edu.tr / **Web Site:** asyam.hacibayram.edu.tr
E-Journal: asyaarastirmalari.hbv.edu.tr

Some or all of the articles published in the Journal of Asian Studies cannot be reproduced in any way and transmitted electronically without the written permission of the publisher. The ideas, opinions, assumptions in the works belong to the owners of the works; Ankara Hacı Bayram Veli University cannot be held responsible.

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU Ankara Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Abdürreşit Celil KARLUK Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL İstanbul Yeditepe Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Alikram ABDULLAYEV Devlet İdarecilik Akademisi/Azərbaycan
Prof. Dr. Alimcan İNAYET Ege Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Elman NESİROV Devlet İdarecilik Akademisi/Azərbaycan
Prof. Dr. Fatma AÇIK Gazi Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Giray FİDAN Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Hale ŞIVGIN Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Hakan KIRIMLI Bilkent Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Hayrunnisa ALAN İstanbul Medeniyet Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Hiroaki HUZİE Osaka Üniversitesi Öğretim Üyesi/Japonya
Prof. Dr. İbrahim MARAŞ Ankara Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. İlhami DURMUŞ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV Semerkant Üniversitesi/Özbekistan
Prof. Dr. Kâzım SARIKAVAK Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Konuralp ERCİLASUN Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK Gazi Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Şahingöz Gazi Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Patrik K. Meyer Universitas Muhammadiyah Yogyakarta/Endonezya
Prof. Dr. Refik TURAN Gazi Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Salim KOCA Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Takashi OSAWA Osaka Üniversitesi/Japonya
Prof. Dr. Timur KOCAOĞLU Michigan State University/ABD
Prof. Dr. Üçler BULDUK Ankara Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Vâris ÇAKAN Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Zeynep BAĞLAN ÖZER Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/Türkiye
Doç. Dr. Ainur NOGAYEVA L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi/Kazakistan
Doç. Dr. Aysun DEMİREZ GÜNERİ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/Türkiye
Doç. Dr. Gülcemal JORAYEVA Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi/Kazakistan
Doç. Dr. Mürteza HASANOĞLU Devlet İdarecilik Akademisi/Azərbaycan
Dr. Dinmukhamed KELESBAYEV Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi/Kazakistan
Dr. Behruz BEKBAİYİ Allameh Tabataba'i Üniversitesi Öğretim Üyesi/İran
Dr. İrina KAYAN-POKROVSKAYA/Ukrayna
Dr. Kim HYUN -Sook Kuzeydoğu Asya Tarih Vakfı/Güney Kore
Dr. Sinan DEMİRTÜRK Gazi Üniversitesi/Türkiye

Bu Sayının Hakemleri / Referee of This Issue

Prof. Dr. Ali Merthan DÜNDAR	Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN
Prof. Dr. Durmuş ARIK	Doç. Dr. Şengül DEMİREL
Prof. Dr. Giray FİDAN	Doç. Dr. Togay Seçkin BİRBUDAK
Prof. Dr. Hüsnü Ezber BODUR	Dr. Öğr. Üyesi Cem YILDIRIM
Prof. Dr. Mehmet Akif OKUR	Dr. Öğr. Üyesi Kaan DİYARBAKIRLIOĞLU
Prof. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK	Dr. Öğr. Üyesi Köksal BİLİRDÖNMEZ
Prof. Dr. Orhan YAZICI	Dr. Öğr. Üyesi Seçil KARTOPU
Prof. Dr. Şenol DURGUN	Dr. Öğr. Üyesi Zekeriyya AKDAĞ
Prof. Dr. Zeynep BAĞLAN ÖZER	Dr. Öğr. Görevlisi Gökberk DURMAZ
Doç. Dr. Abdullah MOHAMMADİ	Arş. Gör. Yasemin IŞIK
Doç. Dr. Ali BAŞARAN	Abdur Rahman FUAD

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

THE CONCERNING DEMOCRATIC CONSOLIDATION IN MONGOLIA

Moğolistan'daki Demokratik Konsolidasyona İlişkin

PhD Candidate Uurtsaikh BATBAYAR

Prof. Dr. Yılmaz BİNGÖL.....1

ÇİN- TÜRKİYE ARASINDAKİ MANEVİ BAĞ: TARİH VE İMGELEM

Spiritual Connection between China and Turkey: History and Imagination

Doç. Dr. Zan TAO

Çevirmenler:

Arş. Gör. Aylin YILMAZ ŞAŞMAZ

Arş. Gör. Çile MADEN KALKAN.....17

FROM THE COLONY OF JAPAN TO THE SUCCESSFUL IMPLEMENTATION OF THE JAPANESE DEVELOPMENT MODEL: TRACES OF JAPAN IN THE DEVELOPMENTALIST POLITICAL ECONOMY OF SOUTH KOREA

Japonya Kolonisinden Japon Kalkınma Modelinin Başarılı Uygulayıcılığına: Güney Kore'nin Kalkınmacı

Ekonomi Politikğinde Japonya İzleri

Research Assistant Nilay ÖKTEN

Assoc. Prof. Arzu AL.....41

AFGAN TARİH YAZIMININ KAVRAMSAL SORUNSALLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Assessment on The Conceptual Problems of Afgan History Writing

Doç. Dr. Nurettin HATUNOĞLU.....55

TÜRKİYE'DEKİ HİNDİSTAN, BOLLYWOOD VE KAST ALGISINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

A Research on India, Bollywood and Caste Perception in Turkey

Yüksek Lisans Öğrencisi Hacer ÖZYANIKOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Cengiz ŞAHİN.....71

SUUDİ ARABİSTAN'IN KAFKASYA VE ORTA ASYA'DA VAHHABİLİK POLİTİKASI

Saudi Arabia's Wahhabism Policy in the Caucasus and Central Asia

Dr. Seyedmohammad SEYEDİ ASL.....89

AN OVERVIEW OF CHINA-IRAN RELATIONS AND ITS IMPACT ON CENTRAL ASIA

Çin-İran İlişkileri ve Bunun Orta Asya Üzerindeki Etkisine Genel Bir Bakış

PhD Candidate Yavuz ÇELİK.....103

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRK-AFGAN İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA

SEBİLÜRREŞAD'DA YAYIMLANAN YEDİ BÖLÜMLÜK BİR SERİ VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

A Seven Episode Series Published in Sebilürreşad in The Context of Turkish-Afghan Relations During the First World War and What It Makes Us Think

Bilim Uzmanı (Tarih) Hasan ÇAKMAK.....115

TANITIMLAR / REWIEWS

ÜLKE TANITIMI: AFGANİSTAN

Afghanistan

Hazırlayan: Dr. Resul ŞAHSİ131

KİTAP TANITIMI: "TARİHSEL SÜREÇTE AFGANİSTAN" ADLI ESER

The Book Named "Afghanistan in Historical Period"

Hazırlayan: Doç. Dr. Nurettin HATUNOĞLU.....149

SUNUŞ

Gazi Üniversitesi bünyesinde Asya Çalışmaları Uygulama ve Araştırmaları Merkezi olarak faaliyet gösteren Merkezimiz, Yükseköğretim Yürütme Kurulu toplantısında 2547 Sayılı Kanun'un 2880 Sayılı Kanun'la değişik 7/d-2 maddesi uyarınca 7141 Sayılı Yükseköğretim Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanununun 183 Numaralı Ek Maddesi ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Rektörlüğü'ne bağlı olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Bu sebeple Merkezimiz tarafından çıkarılmakta olan *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*'nin 2602-2966 olan ISSN Numarası 2667-6419 olarak değiştirilmiştir.

Dergimizin tarandığı Dizin ve İndeksler şöyledir: *SOBIAD, JOURNALTOCs, Google Scholar, RESEARCH BIBLE, BASE, ROOTINDEXING, Türkiye Kaynakçası, ISI, CiteFactor ve TÜBİTAK DERGİ PARK.*

Elinizdeki bu Sayımızda yayın politikamıza binaen "*Afganistan*" ile ilgili tanıtım yazılarına ağırlık verdik. Bu vesile ile dergimize "*Afgan Tarih Yazımının Kavramsal Sorunsalları Üzerine Bir Değerlendirme*" adlı yazısı ile katkı sunan Sayın Nurettin HATUNOĞLU'na ve "*Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Türk-Afgan İlişkileri Bağlamında Sebilürreşad'da Yayımlanan Yedi Bölümlük Bir Seri ve Düşündürdükleri*" isimli yazısıyla değer katan Sayın Hasan ÇAKMAK'a; **Ülke Tanıtımında "Afganistan"** isimli yazısı ile Sayın Resul ŞAHSİ'ye ve **Kitap Tanıtımında "Tarihsel Süreçte Afganistan" Adlı Eser** isimli yazısıyla Sayın Nurettin HATUNOĞLU'na bize destek olduklarından dolayı teşekkür ederiz.

Bu çalışmaların yanı sıra kaleme aldıkları değerli yazılarıyla *Asya Çalışmalarına* katkı sunan yazarlarımız Uurtsaikh BATBAYAR, Yılmaz BİNGÖL, Zan TAO, Aylin YILMAZ ŞAŞMAZ, Çile MADEN KALKAN, Nilay ÖKTEN, Arzu AL, Hacer ÖZYANIKOĞLU, Cengiz ŞAHİN, Seyedmohammad SEYEDI ASL ve Yavuz ÇELİK'e teşekkürlerimizi sunarız.

Derginin bu Sayısının hazırlanmasında emeği geçen Hakemlerimize teşekkürü borç biliriz. Alanında uzman bilim insanlarının makalelerinin yer alacağı; "*Tacikistan*" üzerine yoğunlaşacak olan Yeni Sayımızda tekrar buluşmak dileğiyle siz değerli okuyucularımıza bol okumalı ve verimli çalışmalar dileriz.

Editörler Kurulu

PRESENTATION

Our Center which operates as a Center for Research and Application of Asian Studies within the Gazi University continues its activities under the Ankara Hacı Bayram Veli University with the Act No. 7141 of Higher Education and with the Act No. 183 additional clause of The Law about the Amendment on Certain Laws and the Decree Laws according to 7/d-2 clause with amendments of The Act No 2880 of The Act No 2547 on the meeting of Executive board of Higher Education. For this reason, The Journal of Asian Studies published by our center has the ISSN number 2667-6419 instead of 2602-2966.

The indexes of our journal are as follows: SOBIAD, JOURNALTOCs, Google Scholar, RESEARCH BIBLE, BASE, ROOTINDEXING, Türkiye Kaynakçası, ISI, CiteFactor and TÜBİTAK DERGİ PARK.

In this issue, we have focused on promotional articles related to “*Afghanistan*”, which are based on our publication policy. On this occasion, we would like to thank Nurettin HATUNOĞLU, who contributed to our journal with his article “*An Assessment on The Conceptual Problems of Afgan History Writing*”; and for his article “*A Seven Episode Series Published in Sebilürreşad in The Context of Turkish-Afghan Relations During the First World War and What It Makes Us Think*” to thank Hasan ÇAKMAK. We would like to thank Resul ŞAHSİ, with his article “*Afghanistan*” in the promotion of the country, and Nurettin HATUNOĞLU, for supporting us with her article *The Book Named “Afghanistan in Historical Period”* in the promotion of the book.

In addition to these works, we would like to thank our authors, Uurtsaikh BATBAYAR, Yılmaz BİNGÖL, Zan TAO, Aylin YILMAZ ŞAŞMAZ, Çile MADEN KALKAN, Nilay ÖKTEN, Arzu AL, Hacer ÖZYANIKOĞLU, Cengiz ŞAHİN, Seyedmohammad SEYEDI ASL, Yavuz ÇELİK who have contributed to *Asian Studies* with their valuable writings.

We would like to thank our Referees who contributed to the preparation of this issue of the journal. We wish to meet again in our new issue, which will focus on “*Tajikistan*”, where the articles of expert scientists will be included in the field, we wish our esteemed readers to read plenty and work efficiently.

Editorial Board

Batbayar, Uurtsaikh; Bingöl, Yılmaz. (2022). "The Concerning Democratic Consolidation in Mongolia". *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (1), 1-16.

Araştırma Makalesi

THE CONCERNING DEMOCRATIC CONSOLIDATION IN MONGOLIA*

Moğolistan'daki Demokratik Konsolidasyona İlişkin

Uurtsaikh BATBAYAR**

Yılmaz BİNGÖL**

Abstract

The democratic transition in Mongolia took place in 1990 as a result of non-violence, peace, and mutual understanding in the social-political sphere. The study evaluates the democratic transition in Mongolia in terms of the relationship between strengthening democracy and consolidating state-building overviews. The paper puts forward the main argument that in the last three decades, the combination of strengthening democracy and consolidating state-building is vital based on transition practice in Mongolia. Thus, first, it is concerned with the term democracy meaning, its origin, and its theories. Second, it examines the transition and consolidation of democracy in Mongolia. Third, the paper offered a further development model for democracy and governance in Mongolia.

Keywords: *Democracy, Democratic Transition, Governance, State-Building, Mongolia.*

Öz

Moğolistan'da demokratik değişim 1990 yılında şiddetsizlik, barış ve sosyal politik alanda karşılıklı anlayışın bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Çalışma, Moğolistan'daki demokratik değişimi, demokrasinin güçlendirilmesi ile devlet inşası genel bakışlarının pekiştirilmesi arasındaki ilişki açısından değerlendirmektedir. Makale, son otuz yılda demokrasinin güçlendirilmesi ve devlet inşasının pekiştirilmesi kombinasyonunun Moğolistan'daki değişim uygulamaları temelinde hayati önem taşıdığına dair temel bir argüman ortaya koymaktadır. Böylece ilk olarak, demokrasi teriminin anlamı, kökeni ve teorileri ile ilgilenilmiştir. İkincisi, Moğolistan'da demokrasinin değişimi ve sağlamlaştırılmasının sağlanması analiz edilmiştir. Üçüncüsü, makale Moğolistan'da demokrasi ve yönetim için birleştirici bir gelişme modeli önermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Demokrasi, Demokratik Değişim, Yönetim, Devlet İnşası, Moğolistan.*

* Geliş Tarihi / Received: 30.01.2022, Kabul Tarihi / Accepted: 29.06.2022. DOI: 10.34189/asyam.6.1.001

** PhD Candidate, Ankara Yıldırım Beyazıt University Political Science and Public Administration Department, uuree17@gmail.com, ORCID ID:https://orcid.org/0000-0002-3645-7251

** Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt University Political Science and Public Administration Department, ybingol@ybu.edu.tr, ORCID ID:https://orcid.org/0000-0002-9077-6798

Introduction

In 1991, Samuel Huntington's book, *The Third Wave: Democratization in The Late Twentieth Century* was published and that categorized three waves of democracy in the world. The first wave began with the American and the French revolutions. The second wave began after World War II and lasted until the mid-1970s, while the third wave began in 1974. He claimed that democratic transitions belong to these three waves in terms of the periods. Democratic transition in Mongolia belongs to the third wave and began in 1990 after the end of the Cold War in the late 1980 and the collapse of the Soviet Union. Then the first free democratic elections were held, and a majority rule was established (Huntington, 1991: 16).

Huntington's *Third Wave of Democratization* had different consequences in Central Asia. One of them is the emergence of new monarchical leaders who are not liberal, who do not resign, and who hold elections in these countries by suppressing human rights. Mongolia is different from the Central Asian and other East Asian communist regimes. It was a non-violent and peaceful transition when compared with Russia and the traditionally, similar nations of Central Asian Turkic Republics. For example, the first democratic free elections were held in 1990, power has shifted peacefully and freely from autocracy to democracy in terms of political, social, and economic transition. Therefore, it is shown that democracy was based on consensus and harmony of people. However, Mongolia became the second communist country in 1924 (Jeffries, 2007: 2). It can be said that Mongolians have shown to the world that they are a people with a tradition of statehood, a culture of democracy, and freedom. Historically the Mongol Empire was the first to know religious tolerance and built a fair merit system at the level of politics and military. In the capital, Karakorum, churches, mosques, and temples stood side by side. In the empire, women had equal rights with men, even among the subject (ibid: 5). On one hand, Mongolia is a parliamentary system with a single chamber that has basic democratic characteristics in that a total of seventy-six members are directly elected popularly. On the other hand, Mongolia is a semi-presidential system in which the powers of the president are granted and extend beyond ceremonies and symbols (ibid: 12). The prime minister and his cabinet have collective or collegial executives that dependent on legislative confidence.

There are many challenges during the transition periods in Mongolia. As Bingöl cited the researchers of this process are called 'transitologist' that all the post-communist cases have been in a process of 'transition' from communism to democracy. They claim, that the transition process has already been completed, and the 'transition' is to be followed by another stage, which they call 'consolidation' (Bingöl, 2004: 43). To highlight it, Thomas Carothers has identified a standard template for consolidation of democracy in transition countries. The first phase of this process includes the collapse of the regime and establishment of a constitutional framework that respects human rights, the strengthening of competition between political parties, and the holding of democratic elections in line with international standards. The second phase is *consolidation* followed by capacity building to increase the effectiveness and participation of the legislature, independent judiciary, professional orientation of courts, decentralization of decision-making activities and transfer of power to local governments, civil society and non-governmental organizations, increase media participation initiatives (Carothers, 2002: 7).

Moreover, there are theoretical debates between strengthening democracy and consolidating state-building overviews at this time. Those who advocate the strengthening of the state preach to delay the promotion of democracy by holding multi-party elections in countries with weak transitions and failures, and by slowing down efforts to strengthen civil society organizations. Contrary, some of them suggest strengthening democracy on the basis of an advanced electoral system and so forth. And other theorists argue that the gradual consolidation of democracy should be accompanied by initiatives for state-building, both of which are essential to the development process (Norris, 2012: 3-43).

Therefore, this research paper evaluates these theoretical frameworks that strengthen democracy and the state-building initiatives and considers the significance of the unified theory proposed by Norris to be specific to the transition of Mongolia. Moreover, the study aims to achieve testing democratic theories in a particular case of Mongolia and considers three main spheres: the origin of democracy and

good governance, its practical case in Mongolia, and offered a united development model for democracy and governance in Mongolia.

The Origin of Democracy and The Scenario of Mongolia

It is not supposed that Aristotle said ‘now it is evident that the form of government is best in which every man, whoever he is, can act best and live happily’ in a fourth century BCE, but it is taken from him. He stated that there are three forms of government: monarchy (one), aristocracy (few), and majority (many) in the fourth volume of his work, *Politics*. If the king is well-mannered, he can be a good ruler, but he easily will be a tyrant. If aristocracy (few) rules, rules only in the interests of the rich. Then they will be an oligarchy. But if everyone is involved in a state, the exclusion of interests of all others except the poor. Ultimately, the best structure would be a mixed political government of the rich and the poor based on tuition (Taylor, 2012: 25). So, democracy is a very problematic issue that the question of how the people will rule themselves will inevitably arise. To answer this question, we demand to explain the term democracy. It consists of two Greek words that *demos* (the people) and *kratos* (to rule). Although Aristotle wrote very clearly about democracy and majority rule, it was only a form of state in the late 18th and early 19th centuries (ibid: 31). Thus, democracy is one of the successful achievements in human history.

Today, it is mostly defined that democracy is governed by and for the people. First, this quote was addressed by Daniel Webster in 1830 which is thirty-three years before Abraham Lincoln’s Gettysburg address in which he spoke of a “people’s government, made for the people, made by the people, and answerable to the people.” (Lijphart, 2012: 1). In terms of the understanding of democracy, Robert A. Dahl’s measurements of democracy are more suitable in 1974 which are the right to vote, the right to be elected, the right of political leaders to compete for support and votes, elections that are free and fair, freedom of association, freedom of expression, alternative sources of information, and institutions for making public policies depend on votes and other expressions of preference. Similarly, “for the people” implies Dahl’s eighth criterion of responsiveness by the government to the voters’ preferences (Dahl, 1989: 221) However, these measurements give opportunities to people in terms of their participation in political activities, expressing their ideas, requesting the right policies from politicians, making requirements for public services, and so forth. The most important purpose of democracy is to build a good society for the people.

In last two decades, some scholars including Norris emphasize that deepening the principles and rules of liberal democracy is a means to ensure human rights and human security at the international level. Based on the above criteria, they believe that it is a tool to limit authoritarian leaders, increase public voice and participation, oust incapable leaders, and empower elected politicians to hold appointed officials accountable to publics. Thus, it is claimed that serving the public interest and resolving political disputes are solved more effectively (Norris, 2012: 3). For this purpose and consolidating, many countries consider on public services based on liberal democracy principles. Thus, democracy is foundation that we build good democratic institutions and good governance with development, happiness and peace for the future generations. On the other hand, Bruce Parrott defined the liberal democracy perspective that:

“A political system in which the formal and actual leaders of the government are chosen within regular intervals through elections based on a comprehensive adult franchise with equally weighted voting, multiple candidacies, secret balloting, and other producers, such as freedom of the press and assembly that ensure real opportunities for electoral competition” (Bingöl, 2004: 46).

Nevertheless, today many countries that belongs to different forms of state regimes except democracy. Obviously, the main purpose of regime is the result of development. It depends on a number of structural factors, such as economic and social conditions, ethnic structure and conflict, geographical location, natural resources, accumulation of human and physical capital, the historical course of the colonial administration, religious dominance and so forth.

In Lijphart’s account, democratic transition is good thing firstly but extending and consolidating democracy is significantly important to stabilize democracy. Thus, he mentioned some examples of democracies including Mongolia that have been continuously democratic since 1990, classified by year

of democratization (Lijphart, 2012: 52). One of main ideologies of these democratization came from immense ideological changes that has been described in Francis Fukuyama's famous book 'The End of History and the Last Man' in 1992. Fukuyama believed that it was the end of ideology that regimes of Eastern Europe based on Marxist-Leninist ideology had given their stages to liberal democracies. For this reason, he claimed that liberal democracy has been may describe as the 'end point of mankind's ideological evolution' and the 'final form of human government', 'and as such constituted the 'end of history' (Fukuyama, 1992: xi). One of these ideological movements and democratization cases was Mongolia called as 'Young Democracy', which is trying to consolidate a result of democratic transition within social and economic levels too.

Democracy refers to the free market, trade, economic development, and human development indexes. Rapidly growing countries such as South Africa, Brazil, and India improved in this matter since the mid-1990s, following democratic regimes, increasing investment and trade, and improving domestic stability and living standards. Likewise, most democratic developed countries have good indexes concentrating on the three fundamental dimensions of 'life expectancy, knowledge and wealth' (Norris, 2012: 144). It is a more accurate indicator of development because it is broader acceptance among social scientists (Lijphart, 2012: 58). From simple observation, it is evident that the human development index has changed in North and South Korea, which started from the same levels in the 1970s. Yet, currently, millions of North Koreans are starving to death due to long-term malnutrition and poor living conditions, and one in three girls suffers from malnutrition, while South Koreans live 14 years longer. These examples of the two Koreas' human development indexes can be seen in many international organization's reports (ibid: 13). Nevertheless, some researchers argue that every democratic regime is not good enough and does not increase the human development index. Under the authoritarian regimes have made significant progress in human development under China's rapid economic growth that has lifted millions of people out of poverty, Singapore's one-party regime is building an orderly and prosperous society, and Egypt's Mubarak and Morocco's Mohamed IV among others (ibid: 12). Moreover, democracy provides religious toleration in society. It is shown that many democracies accept minority religions and give them the right to celebrate their own religious holidays. But some non-democratic regimes control extremely high in this matter (Stepan, 2011: 121). Talal Asad claimed that the full part of a democracy, different religious beliefs share values that enable citizens to have a common political life. These values reflect the unity of the state that represents them. Without shared values, it is impossible to be integrated, without integration no political stability, without some measure of stability no justice, no freedom, and no tolerance (Asad, 2006: 494-526). Democracy provides freedom of speech on the basis of a liberal mind and individual rights. The most important thing is to ensure human rights and human security in a democratic regime. In a way, there are many factors such as there is no government pressure to speak, publish, or express one's views freely (Norris, 2012: 15). Not only free press is important for consolidating democracy but also these pillars are merely significant components such as civil society, private enterprise economy, and independent trade unions (Heywood, 2017: 83).

Indeed, there are many people in authoritarian regimes who want democracy and democratic transition. In this matter, there are some interesting criteria that are useful for democratic transitions. However, there are many currents of skepticism that the consequences of democratic governance and its strengthening are inevitable. For example, proponents of state-building initiatives have advocated strengthening good governance. Carothers's standard is not aimed at strengthening the state-building, and the civil service and central government ministries pay relatively little attention to strengthening public management, civilian oversight of the military police, and training security services (Norris, 2012: 4). This may be due to the fact that democracy supporters see the central government as part of a problem rather than a function of meeting social needs and supporting development goals. Yet, the process of gradual consolidation of democracy should be accompanied by initiatives for state-building, both of which are essential to the development process. Nevertheless, it seems that the two meanings of democracy and governance are completely different from one another. Thus, it is called democracy-promotion and state-building initiatives (ibid: 34).

Democracy and good governance have been discussed as very similar in practice. It reflected the belief that good governance should include the values and principles of liberal democracy. In Pippa

Norris's account, the division of scholars between the various branches of the research have led to intellectual divisions. Public administration scholars have turned their attention to the effective delivery of public goods and services. Contrary, scholars of international relations more consider the capabilities of the state such as the protection of security by military force and issues of international and civil conflict. Development economists emphasize the term of governance in prosperity and property rights. Conversely, comparative political analysts focus on the democratization process and the transition of regimes. While these divisions in the field of research are not rigid, it is clear that there will be duplication in the academic level, but isolation within the social sciences has exacerbated intellectual divisions. Unfortunately, these divisions have influenced international organizations. For instance, The World Bank (WB), International Monetary Fund (IMF), Transparency International, and the Global Integrity Project have been working to promote good governance. Other organizations have focused on developing and strengthening democratic institutions such as the International Foundation for Electoral Systems (IFES), the International Institute for Democracy and Electoral Systems (IDEA), Amnesty International and Human Rights Watch, the Open Society Institute for Human Rights, Civil Society, and Independent Information. These organizations have implemented a program aimed at expanding civil society and independent media. With the exception of the United Nations Development Program, the United States Agency for International Development, and the United Kingdom's Department of International Development, very few development agencies have sought to reduce this gap by investing in both sides of democratic governance (ibid: 35).

In sum, countries that from democratic transition to consolidation process such as Mongolia have strengthened combination of liberal democracies and state-building initiatives, good governance can achieve development and sustain their results. Mongolia is an core example of these ideologies, and learnt at how this process works.

The Transition and Consolidation of Democracy and a Case of Mongolia

In the literature on transition and consolidation of democracy, scholars have also emphasized many explanatory variables that consider structural factors like the international situations (Norris, 2012), the identity politics (Mansfield & Snyder, 1996; Bingöl, 2004), institutional patterns (Lijphart, 2012), social-economic issues under the state-building and good governance initiatives (Norris, 2012), and international relations and geopolitical issues (Lattimore, 1956 and Bold, 2018). Thus, we state of these factors determines the fate of Mongolian young democracy.

The democratic experience is one of the important factors, especially for transited countries such as Mongolia in terms of the consolidation process of democracy. As Bill Clinton said that however, democracy was inaugurated in the USA, but the principle of universal suffrage was also violated by the government until the passage of the Voting Rights Act in 1965. Lijphart found that there have been twenty-five countries including Mongolia continuously democratic since 1990-2000 (Lijphart, 2012: 50-52). According to international financial institutions, there is a greater impact on these third-wave democracies such as considering minimizing government roles as the main way to increase economic efficiency during the creation of a free market. At the time, the Washington Consensus was drafted in 1989. Its main objectives were to promote the free market through privatization, deregulation, fiscal discipline, inflation, tax reform, trade liberalization, exchange rate reduction, and labor market openness. These policies aimed to reduce the scope and role of the central government by decentralizing and redistributing state power to local, private, and civil society forces. However, since the mid-1990s, many Latin American countries have not achieved sustainable economic growth, and widening inequality has led to the failure of the Washington Consensus. It was also affected by the 1997 Asian economic crisis, which led to growing criticism and political pressure from neo-Keynesian economists such as Joseph Stiglitz. But over the past 20 years, the Washington Consensus has gradually expanded again. His second-generation recipe is the *good governance* concept. Countries that adhere to the principles of good governance argue that they are effective development partners by delivering public goods and services and regulating market economies. Washington's expanded consensus underscores the rule of law, including access to justice, an independent judiciary, and professionally trained security services, which are important prerequisites for effective development. The rule of law promotes social stability, attracts foreign investment, and promotes economic growth by creating conditions for legal compliance and business confidence. It has also made it a priority to ensure that the public services are fair, transparent,

and free of corruption, improving public goods and services and targeting the poor rather than putting them in the pockets of politicians and elites. Democracy is sometimes seen as an important component of good governance, but most institutions view it separately (Norris, 2012: 102).

Thus, scholars began to separately, consider different views of the transition process so-called 'transitologists' in terms of geography, tradition, culture, and so forth (Bingöl, 2004: 43). Before evaluating Mongolian transition, it is indeed to take the regional history of transition. Huntington's Third Wave, or Democratic Transitions, have different consequences in Central Asia. In these countries, new authoritarian leaders are being born who are trying to control elections in violation of human rights and the results are not removed from the political powers. The emergence of leaders with a new image of the autocracy. Edward D. Mansfield and Jack Snyder argued that in the transition to democracy, ethnic conflicts are more likely to escalate than peace. When mass nationalism or ethnic hatred and populists gain public support, danger of war increases due to imperfectly developed democratic institutions (Mansfield & Snyder, 1996: 197). Similarly, Yilmaz Bingöl strongly argued that it is indeed ethnic nationalism, not liberal democracy that is the real successor to communism at least in Central Asian Turkic Republics: Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan, and Uzbekistan. He claimed that identity politics played in decisive role in Central Asia. While democratic transition began there, Central Asian regimes have supported their respective languages, reinterpreted their respective histories, myths and memories, rehabilitated national figures, heroes, and taken many other symbolic steps toward 'nationalization' of their states. Notwithstanding, Central Asian leaders want to transform their regimes into democratic ones, an undemocratic trend is running through the new Central Asian countries toward stronger presidential powers and extending the terms of sitting presidents. These irremovable presidents were in charge of all three branches (legislative, judicial, and executive) of states with appointments of Supreme Court judges and other powers. Their democratic transition process that basic democratic rights such as freedom of political activity and free elections, freedom of speech, and freedom of the press have been regularly violated. Moreover, nationalizing policies and practices are manifest in, inter alia, the iconography of the new regimes, the privileged status accorded to the local languages, newly revised histories, and the exclusion of members of non-eponymous groups from the echelons of power'. Thus, Central Asian regimes have not moved very far at all toward democratization of their state institutions and societies (Bingöl, 2004: 43-60). Likewise, Mongolia has witnessed almost all attributes of nationalism. Mainly there were many new ethno nation-building processes were going on within nationalism ideology besides democratic reform. One of these examples was that before 1990, it was totally banned to talk and write about Mongolian Empire and Genghis Khan as well as no religious freedoms. Thus, people were educated by untruth and revised historiography based on communist ideology. They were very unsatisfied due to this pressure of ideology. Thus, during the early years of the transition process, many socialist names of districts, streets, and so forth have been changed to Mongolian names. Similarly, some Russian national and official days have been replaced with the traditional ones. Some nationalist groups began openly to articulate anti-Russian sentiments such as removing statues of Lenin and Stalin in most of the Mongolian territory. Nevertheless, it was known that in terms of theoretical and conceptual debate on nationalism, it cannot compare Mongolia with these Central Asian countries. Yet, borrowing Bingöl's research, it reversely had been shown that in Mongolia, the glass is full with democracy, on the other hand only a little nationalism at the bottom of the glass comparative to Central Asian ethno-nationalism (ibid: 45).

Yet, Mongolian transition has comprehensibly prevailed in Fish's account which cited by Jeffries 'the absence of five factors that are often regarded as propitious for democratization has actually eased Mongolian democratization'. The five factors are (1) superabundance of natural wealth, (2) substantial geo-strategic significance and/or an external patron, (3) regional power pretensions, (4) a father figure, and (5) concentration of executive power'. In terms of natural resources, Mongolia is not in natural resources in the geographical region, but it is enough for three million people. Natural superabundance often reduces politics to competition over access to the agencies that control the proceeds of sales of natural resources. This game corrupts the political class and distorts the state apparatus. Geo-strategically, Mongolia is not abundant for strategic value in terms of powerful external actors. It means major powers have not assigned great significance to the direction of Mongolian politics. Thus, the attention of influential actors are mixed blessing in terms of democracy. Mongolia is a landlocked developing country and has not any pretensions in terms of harboring becoming great power or regional

power. The positive way of a democratic transition period, Mongolia had not had a single dominant leader. No single person was universally regarded as the founder of democracy in Mongolia (Jeffries, 2007: 12). There is not any father figure such as Turkmenbashi, Nazarbayev, and so forth. The absence of such an individual has proved to be a good opportunity for democratization. Democratization has been a more peaceful and non-violence transition in Mongolia. The most important distinction between Mongolia and other Central Asian Turkic Republics was that Mongolia has chosen a semi-presidential system that had been an advantage to democratization. Constitution invested the separation of powers in all three branches of legislative, judicial, and executive, formidable power in parliament, as well as granting the presidential powers that extend beyond ceremonies and symbols (Ian Jeffries: 12).

The transition process of regime requires the mutual compromise. In the first stage of this process, the capacity to maintain public order and stability is simultaneously reduced as elections, human rights, and political freedoms expand. Only in the next stage can governance and democracy go together in a more balanced way. In Charles Tilly's theory, regimes in Central Asia such as Kazakhstan are facing a difficult choice because of the tensions between state capacity and democracy (Tilly, 2007: 18). In the case of Mongolia, however, all the compromises have been successful, and the transition to a non-violent and peaceful regime is one of the most successful examples of compromise. Obviously, researchers have warned that one of the main obstacles to regime change is weakened governance, public distrust of the state, and chaos. There is no one-size-fits-all recipe, so the regime transition is to be aware of the weaknesses of governance and democracy. Instead of restrictions on political freedom, the first priority of an authoritarian regime should be considered on a way to increase access to justice by holding legitimate multi-party elections that respect minority rights, meet constitutional and international standards, strengthen a legislature capable of overseeing government activities, and support an independent professional judiciary. The most important part of the transition is to establish the principles of liberal democracy and the formation of institutions (Norris, 2012: 8). As Lijphart cited, the democratic transaction is a good thing firstly, but consolidating and stabilizing democracy is the most important issue for procedural experiences (Lijphart, 2012: 50). Mongolia has not avoided this issue either, and it can be understood that it is now moving to the second stage which is procedural issues. Mongolia has had some success in holding legitimate, multi-party elections that meet international standards. Since 1992 and the last 28 years Mongolia tested all of the electoral systems. For example, parliamentary elections in 1990, 1992, 2008, 2012, and 2020 were held in 26 enlarged constituencies within the majority system, while 1996, 2000, 2004, and 2016 elections were held in 76 constituencies with 76 seats proportional (GECM, 2017).

The majoritarian model of democracy implements without any difficulties in terms of executive power. The main problematic issue in the consensus democracy model is to establish cabinets. Thus, Mongolia has faced this problematic struggle for four elections of parliament since 1992 during the transition. As Lijphart mentioned, the most majoritarian type of cabinet is one that is single-party and minimal winning—that is, a one-party majority cabinet. He argued that not only the most consensual type of cabinet is multiparty and oversized but also multiparty minority cabinets belong to it. In the parliamentary system after the election, one of the problematic issues is a political coalition between majoritarian and other minorities in terms of establishing a cabinet. Thus, he introduced six important theories of the coalition that includes a minimal winning coalition, minimum size coalition, bargaining proposition, minimal range, minimal connected winning, and policy-viable coalitions (Lijphart, 2012: 81). It is shown may be coalitions are good for countries where democracy is strengthened but it makes a lot of political struggles, bottlenecks, and political accountability and is lack of good governance capacity for countries such as Mongolia. These challenges of democracy are described in Table 1 in terms of the Mongolian case. Certainly, there is the majoritarian model that closely allied parties and one-party majority cabinets have been established in 1996, 2000, and 2016. During these election years, there were not any immense political conflicts between different parties but prevailed in the closely allied parties and the factionalized majority party. The worst example was in 1996, the first time the democratic closely allied parties won the election and had 50 of the 76 seats in parliament (GECM, 2017). But they withdraw their cabinets four times in four years, the last one was removed a year before the election. For the democratic allies, it was an unacceptable mistake at that time in terms of the communist perspective of Mongolians on that occasion. For example, one of the communist dictators, Yu. Tsedenbal was the longest leader for 44 years, between 1940 and 1984, and became the father of

communist ideology in Mongolia. Then, it gave the former communist party Mongolian People’s Party (MPP) a wonderful opportunity for winning election 72 of the 76 seats in 2000 and through three consecutive elections.

Table 1. Majoritarian and Coalition Cabinets in Mongolia, 1992-2020

Years	Parties	Small parties	Individuals	Democratic Party	Small parties	MPP (Ex-communist)
	(Total 76 seats in Parliament)	A	B	C	D	E
1992	<i>Consensus Model</i> <i>Not logical coalition</i> <i>ACE</i>	1	1	4	0	70
1996	<i>Majoritarian Model</i>	1	0	50	0	25
2000	<i>Majoritarian Model</i>	1	1	1	1	72
2004	<i>Consensus Model</i> <i>Bargaining proposition</i> <i>(CE+Small party)</i>	0	3	35	1	37
2008	<i>Consensus Model</i> <i>Policy-viable coalition</i> <i>(CE)</i>	1	1	26	1	47
2012	<i>Consensus Model</i> <i>Minimal winning coalition and minimum size</i> <i>(ACD) and</i> <i>Bargaining proposition</i> <i>(CE)</i>	11	3	33	2	25
2016	<i>Majoritarian Model</i>	1	1	9	0	65
2020	<i>Majoritarian Model</i>	1	1	11	1	62

Source: (Lijphart, 2012).

Interestingly, the 1992 coalition cabinet began officially in the Mongolian democratic transition. It was a very confusing model. Because MPP won 70 of the 76 seats but they include two deputy prime ministers from two different small parties that were new democratic parties in the cabinet (GECM, 2017). Perhaps it was an encouragement to support the democratic transition. In Lijphart’s account, it will be shown that there are mostly minimal winning coalitions for bargaining propositions in 2004, 2008, and 2012. Of course, in parliament, political parties increase their powers which means power in cabinets. Thus, minimal coalitions give advantages to a minority party C in Table 1. C contributes almost half of the parliamentary support in 2004 and 2012. It seems they have understandable situations that receive almost the half of seats in the cabinet. Therefore, they were politicized as toddlers snatching for toys rather than developing the economy and reducing the poverty. Nevertheless, there were unexpected coalitions in the political study that was CE coalition in 2008. Thus, the prime minister announced that our government is a non-standardized cabinet. Perhaps after three consecutive winning of the former communist party MPP, many Mongolians were suspecting ballot stuffing, proxy voting that was used by MPP in 2008. Moreover, after the result of the election, there was an immense protest

against MPP and that became a huge tension between the government and protestors. The results are five young protestors were killed by police. It gave a huge signal to the political parties and government officials that Mongolians are thirsty for liberal democracy last twelve years. Otherwise, political instability influenced the anarchist movement in peaceful Mongolia. These days had been writing Dark Age of Mongolian democratic transition. Due to these examples influenced a majority party to establish non-standard coalitions of cabinets as in Lijphart's account 'majority government disguise' in 2008 (Lijphart, 2012: 92). They have dealt with one of the big strategic mining projects, *Oyu Tolgoi* with western investors within the third-neighbor policy of the Foreign policy concept of Mongolia. It brought the Mongolian economy a huge impact and twice bigger investment than both neighbors China and Russia in terms of total investment. Thus, it was an 'effectively police-viable coalition' of the democratic history of Mongolia.

Moreover, in democracies with weak state-building capacity, it is important that international organizations support initiatives to address these issues, such as the unprofessional conduct of public officials, budget in the public sector, its management, capacity building of local service delivery organizations, incompetence, and misconduct in public affairs, and the reduction of corruption in public life (Norris, 2012: 10). In Norris's account, there is a good trade-off between effective mechanisms of democratic accountability (creating accountability and restricting the autonomy of rulers) and effective mechanisms of state capacity (the ability of public officials to pursue policies in the public interest). Thus, any democratic transition which keeps this trade-off is considered to be a success for facing the challenges (ibid: 9). Mongolia faced a certain step of social and economic transition since 1990 within the context of establishing effective mechanisms for democratic accountability. Today, there are enough political rights and freedoms as well as ranking high internationally in terms of the democratic index. For example, according to the democracy-monitoring organization Freedom House, Mongolia is on a par with Australia, North America, and Europe (Freedom House, 2022). A clear example of that is the situation of political parties in Mongolia. In a country like Mongolia with a population of 3 million, there are 36 political parties (Supreme Court of Mongolia, 2021). On one hand, it is certainly the value of democracy. On the other hand, these parties seem like in the twentieth century and prevail in the style of a mass party with strict membership that dates back to the 1980s. This suggests that Mongolian political parties are 30 to 40 years behind the development of political parties in developed countries. This is because instead of mass membership, political parties have become relatively small in the modern world. Yet, contrary, Mongolian parties are increasingly politicized in a left-leaning manner in order to win more seats in the elections and the electorates, which in turn leads to socialist, communist, and populist-style mass parties. On the other hand, they don't have the social, political, and legal conditions and opportunities to have a modern-style party. A truly democratic and liberal party, no matter how good or new, is first formed, but after a while, it becomes a mass left-wing or populist party. Party members want and demand the same. There is no other way currently in the development of political parties in Mongolia. Generally, there are few incapable politicians who are often elected in the parliament and are not the main producers of accountability for new politicians especially.

However, one of the key factors in creating effective mechanisms of state-building capacity is to focus on the improvement of the civil service. In the case of Mongolia, the first stage focused on the development of the civil service that was established under a new system of government from 1990 to 2001. In this period, it can be said that the basic foundation of the civil service has been laid. In 1992, a new constitution was adopted, laying the legal foundations for a human rights-based, democratic, market-based social system. It also outlines the direction of a democratic government and its policy on reform and the overall structure. The second stage was aimed at improving the capacity and efficiency of the civil service from 2001 to the present. The second stage strengthens the civil service, prohibits civil servants from running in elections, and the principle of merit promotion enshrined in Civil Servants' Law. New public management reform has also begun. The highlight of these is the new public management reform policy. The idea of this reform was to define the strategic goals and objectives of the public sector and to reform its internal structure based on private sector management in order to improve the efficiency and effectiveness of public service activities. In this context, good governance programs were supported and implemented.

Liberal democracies focus on several fields of resources such as human development, the economy and its growth, and the development of financial and technological resources. The main feature of liberal democracy is that it invests more in human capital without the need for any propaganda. These include literacy, education, and work skills. They create economic growth because they create a more productive and skilled workforce (Viotor, 2006). Lijphart's thesis is that the form of constitutional regulation has the economic effect of democracy in ensuring economic growth (Lijphart, 2012: 262). Similarly, Persson and Tabellini claimed which cited by Norris that the constitution is important for economic growth, that the presidential regime keeps the public sector small, and that the proportional electoral system increases government spending and budget deficits. They argue that electoral procedures (proportional representation, constituency size, and voting structure) influence both corruption and structural economic policies that facilitate growth. Consensus democracies are seen as pursuing stable, gradual, and predictable macroeconomic policies, avoiding top-down policies, such as authoritarian regimes. For all of the above reasons, consensus democracy is considered to be a remarkable economic achievement (Norris, 2012: 19).

It was shown that within the consensual model of democracies, Mongolia was invested successfully, in the field of mineral resources by western investors. It was twice the bigger foreign direct investment of both China and Russia. However, Norris stressed that the economy slows down in the early stages of the transition from an administrative to a democratic regime. Because bureaucratic regimes would lay the foundations for a stable state and industrialization would ensure economic growth. It has been proven in the post-communist countries including Mongolia that in the early years of the democratic transition, as the incomes of low and middle-income people increase, they become more vulnerable to tax pressures, political activism, and rising inflation and instability (Norris, 2012: 19). For example, before 1990, Mongolia's economy was dependent on the non-independent Soviet Union. This was 40 times less than the Soviet economy at the time and five to six times less than in Eastern Europe. As of 1990, Mongolia exported 586 million rubles of foreign trade with Russia but borrowed 749 million rubles at that time. Mongolia deceived themselves into believing that Mongolians were building socialism and living well. Thus, when Mongolia began its democratic transition, the Soviet Union started a direct ban on Mongolia's export and import. During the Soviet period, Mongolia and the Soviet Union had a contract to supply 34,000 tons of oil products (mostly benzene and diesel), but after the first democratic election in 1990, the Soviets cut fuel supply by 50 percent. Then, in the late 1990s, the *Soviet Politburo* passed a secret resolution banning all trade with Mongolia and imposing up to 1,500 percent custom taxes on all Mongolian exports. This has started to collapse the Mongolian economy hardly. In addition, Mongolian livestock exports to the Soviets were banned in 1990 due to an outbreak of an infectious disease in Mongolia. Then, in the first quarters of 1991 and 1992, the supply of oil products was suspended. In short, the transition of 1990 saw a complete ban on Mongolia's small economy becoming dependent on a single country. At the same time, the Soviet Union collapsed into 15 different countries. It became more complicated and bad reflects that trade partners such as purchasing tractors from Belarus, sugars from Ukraine, tea from Georgia, etc., have no trades, and even no diplomatic relations. This deepened the crisis seriously and reduced public confidence in democracy. Then it provided immense opportunities to the former communist party, MPP to win the new democratic elections. After these economic immense crises, there just 16 percent of Mongolians were supporting democratic transition in a survey in 1992 (Byambasuren, 2017: 51).

But in the last 10 years, Mongolia has been faced with many questions, such as whether it is able to fully enjoy its economic freedom, and whether this freedom can play a decisive role in attracting foreign direct investment, management techniques, technology, and know-how. In that sense, economic and business freedoms are at the heart of international decision-making. For example, the Canadian-based Fraser Institute, which introduces an economic freedom index and countries' ranks, annually updates the index and makes it public. The study divides the Economic Freedom Index into five main groups and uses 24 indicators. These groups include the size of government, the legal system and property rights, capital flows, freedom of trade, and business regulation. In a survey of 2017, Hong Kong, Singapore, New Zealand, Switzerland, and Canada are the countries with the highest levels of economic freedom, while Mongolia ranks 45th out of 162 countries surveyed and is included in the category of countries with the 'free' economic freedom (Fraser, 2020). But in the "Doing Business 2020" report jointly published by the World Bank and the International Finance Corporation, Mongolia

has dropped 17 places from the previous three years, ranking 81st out of 190 countries and one of the least economically free countries in the world (World Bank, 2020). Last two decades, Mongolia's economic growth is directly dependent on rising and falling commodity prices of mining products. Today, economic growth is unstable to 5,1% in 2019 from 7,2% in 2018, and 5,4% in 2017 depending on the mining sector following declining commodity prices and lower quality of mineral exports. Mongolia achieved 17,8 percent economic growth in 2011 and 0,8 percent in 2016, which is directly related to the lack of a pragmatic and flexible foreign direct investment policy. As World Bank claimed, political uncertainty reflects the economy negatively (World Bank, 2020). Moreover, in Huntington's account that Mongolia has been relatively calm compared to other countries. He continued about the potential causes of democracy in Mongolia that because the country has no experience of democracy, it could create a vulnerability to retreat from democracy as a result of a shift back to authoritarian rule in Russia (Huntington, 1991: 293). This can be seen in the current issues of Mongolia's economic policy and capacity.

The transition period has left Mongolia facing many new challenges at the international level politically, economically, and socially. One of them was the need to redefine foreign policy in accordance with the values of democracy. The pre-transition policy is that the imbalance of power defined by Lattimore never leads to a comprehensive and equal relationship. The more politically and militarily weak country becomes a 'satellite' state in terms of the imbalance of power. It is shown to be legally equal, but it is considered impractical. This made Mongolia a fully 'satellite' state of the Soviet Union (Lattimore, 1956: 37). Democracy, on the other hand, has eliminated this dependence on 'satellite' and allowed itself to determine its own foreign policy. Then it has given to Mongolians to develop their own foreign policy concept and which was approved in 1994 and amended in 2011. The most important thing in the foreign policy concept is that Mongolia, in addition to its two geographical neighbors which are China and Russia, has raised the issue of dealing with a 'third-neighbor' policy. The Foreign Policy Concept of Mongolia stipulates the development and cooperation of partnerships between the United States, Japan, the European Union, India, the Republic of Korea, and Turkey within the third-neighbor policy. Implementing this policy, it will intensify the development of bilateral and multilateral relations and cooperation with developed countries in political, economic, defense and cultural, and humanitarian sectors (FPCM, 2011). In this context, the relationship of the partnerships in the foreign policy of Mongolia is based on the following four levels in terms of content, importance, and carrying capacity of a country. It is (1) a Comprehensive Strategic partnership country (China and Russia), (2) strategic Partnership countries (Japan and India), (3) comprehensive partnership countries (South Korea, USA, Germany, and Turkey), and (4) wide-ranging partnership countries (Canada and Australia). It is certain that Mongolia's 'Third neighbor' policy seems to be more about self-defense and relations with new countries in terms of foreign policy.¹ Therefore, today Mongolia has established diplomatic relations with 187 member countries of United Nation (Ministry of Foreign Affairs of Mongolia, 2021). However, Mongolia has a large geographical area and an unprofitable geographical location, and its strategic importance is limited to two neighbors and less important to third neighbors, so its impact on international policy is almost passive in geopolitical significance. Therefore, the realistic conclusion of Lattimore's foreign policy is that Mongolia should pay attention to the fact that a small developing country, which used to be a satellite of one country, then it will be easy to become a second satellite again to another country (Lattimore, 1956: 37). It is shown that today, Mongolia economically has become a satellite of China. This means that in the 30 years before the democratic transition, 80 percent of foreign trade was associated with the Soviet Union, and after the transition, 80 percent related to China (Bold, 2018: 21). It can be said that the democratic transition has given Mongolia an advantage in foreign policy and international relations. But Mongolia needs to be careful to observe a realistic approach to international relations. In the history of the Foreign Policy of Mongolia, there were many examples of Hans Morgenthau's realism theory that the most powerful make the rules and rule the powerless which influenced them to lose their independence (Taylor, 2012: 187). For example, it came into force in 1913 and renounced its independence. In 1950-53, it voluntarily renounced its independence and expressed its desire to join the Soviet Union (Bold, 2018: 19). It was shown that it is

¹ The Foreign Policy Concept of Mongolia stipulates that 'Third neighbour' policy is the development cooperation of partnerships between the United States, Japan, the European Union, India, Republic of Korea and Turkey.

easy for incapable politicians to run the country if they lose their democracy, national security, and even independence.

In sum, however, there were many challenges during the transition period, Mongolia's democratic transition is considered to be a certain success, and the next step is to formulate and implement important policies in terms of governance. This stage is seen as the key to strengthening democracy, a combination of liberal democracy that focuses solely on electoral responsibility, and good governance that focuses on fairness and integrity in the public sector.

The Further Development Issues for Democracy and Governance

It has shown that transition covers a wide aspects within the social, cultural, economic and political levels. Thus, further the consolidating democracy must be considered the combined initiatives that focus merely on electoral responsibility and good governance that focuses on fairness and integrity in the public sector (Norris, 2012). Hence, researchers agree that one of the significant priorities of consolidating democracy is the development and implementation of government policy based on economic development (Huntington, 1991), political culture (Diamond, 1999) and foreign relations and geopolitical position (Linz & Stepan, 1996). Indeed, these issues deeply associated with the policy-making process that covers all of the fields such as the accumulation of capital, resources, natural resources, human and capital resources, integration into global and regional networks, social and ethnic divisions within national borders, history, culture, traditions, countries, and so forth. And each takes place within the limits and possibilities of the long-term structural conditions. The basic conditions for the implementation of the policy are related to two factors: first, educated politicians, and second, the basic capacity of governance (Norris, 2012: 34).

The first factor is one of the important issues for consolidating democracy. If non-educated and incapable politicians are elected, there will be a huge risk to implement the important policies at the social, political, and economic levels and easily destroy the long-term policies. In the end, people are dissatisfied with liberal democracies. Therefore, incompetent politicians and policymakers are the main challenge of liberal democracy (ibid: 22). It still matters in terms of transition and consolidation of democracy in Mongolia. For example, there had been 16 governments in Mongolia since the adoption of a new constitution, and the first elections in 1992. Seriously, only the governments of 1992 and 2000 completed an official term of four years, while the other governments prevailed just an average of 1.4 years. Thus, it is impossible to expect results from unstable cabinets. The foundations of development are political stability and policy continuity. Now it is observed that there is a lack of institutional memory in Mongolia. Thus, many calculations, research, and economic projects that have been done by previous governments are rejected within the new cabinet's program, and in fact, the new cabinets begin to provide new projects again. Then it makes uncertainty for domestic and foreign investors. Currently, Mongolian politicians have not matured and have not learned political studies well. In 1991, Huntington wrote that two main contextual problems affecting Mongolia's democracy which is poverty, and extensive state involvement in the economy (Huntington, 1991: 254). It is extremely true and has not solved problems after 30 years. Therefore, it is shown that this small, impoverished country eventually will lose its independence due to the chaotic and incapable politicians. Instead, there is no active policy that declines extensive state involvement in the economy. Unfortunately, the implementation of nonsensical state policies that support extensive state involvement in the economy such as the economicization of foreign relations and so forth. Perhaps it will have resulted in a shift back to authoritarian rule. Moreover, there is a failure in the political election that the elected officials can't implement their election promises due to a lack of capacity on the part of the government. It also casts doubt on the values of a liberal democratic regime due to untrustful conditions between electorates and elected politicians. Therefore, it requests to increase the efficiency of the government in order to create professional stability in the civil service, deliver public services to the people quickly, be free from corruption, and build a government capable of fulfilling the needs of the people. Hence, it is proposed to continue the above-mentioned civil service reforms and make them more sophisticated.

The second factor is a weak basic governance capacity that are important and difficult issue for strengthening the institution of representative democracy. It supports expressing the needs of citizens. This does not mean that strengthening the state is not a priority to postpone political reform such as

competitive elections in the executive and legislative branches. Contrary, it would be inappropriate without establishing a system of accountability and monitoring of executive power through liberal democratic institutions in order to expand the capacity of the transition supported by the tax authorities, equip special government agencies and strengthen the bureaucracy. For instance, the transition practices of Central Asia has been shown that political leaders of transitional regimes do not have a will to relinquish power. If they take positive economic steps, it will be more difficult to replace them. Nevertheless, it does not mean canceling establishing a stable democracy during the transition from an authoritarian regime (Norris, 2012: 38). Therefore, this issue is relatively feasible in Mongolia, so further attention should be paid to strengthening the civil service within good governance principles in order to reduce poverty and promote development (ibid: 32).

In terms of political identity, Larry Diamond expressed that political competitors see the democracy as ‘the only game in town’ and try to govern the society their own interest. At the macro level, there must be a wide consensus that covers class, religion, ethnic and nationality and so forth on the constitutional framework (Diamond, 1999: 65). Thus, identity politics play a decisive role not only in political elections but also in independence and democracy. Seven percent of the world’s believers are Buddhists, and 20 percent of China’s population identify themselves as Buddhists. According to Huntington’s theory, Mongolia belongs to the Buddhist civilization. However, there are many sects within Buddhism, including Nepal, China (Tibet), Russia (Kalmykia), and Mongolia. These denominations respect the Dalai Lama (Bold, 2018: 26). The Dalai Lama was first created by the Mongolians and is considered one of the great spiritual values. He is one of the active figures in Buddhist countries in terms of the world democracies and geopolitics. The fact that the Dalai Lama, now in his 86 years old, will one day pass away will affect Mongolia’s democracy spiritually. Interestingly, the Chinese Communist Party renamed the next Dalai Lama in 2008. Therefore, if the next Dalai Lama will be selected in China, the inspirational attraction of Mongolians will flow to China and struggle for the spiritual support of democracy in the future (ibid: 26). Likewise, Mongolians have faced China’s *realism* in terms of economic level, which is already economically dependent on China. As Steven Taylor cited, the history of democracies is a real example of cultural imperialism, which will emerge in the future as a cultural dictatorship of China (Taylor, 2012: 142). Some scholars agree that the influence of Chinese culture on Mongolian society today goes back to the Manchu Qing Dynasty. It is shown that Mongolians watch Chinese television programs, movies and even more educates in China due to the deepening of education, culture, and people-to-people contacts. It is common for Chinese-speaking intellectuals to be at all levels of government, and they worship Chinese fashion globalization and their policy of the world’s superpower (Bold, 2018: 25). This may seem unimaginable today and maybe unknowingly influenced to trace back to socialist and communist ideology in terms of the external and internal forces of rapidly changing international politics.

Foreign policy and international relation are one of the most signification issues in order to strengthen the consolidating democracy that affects domestic affairs (Linz & Stephan 1996: 72-76). Mongolia is necessary to focus on attracting the policy of the ‘third neighbor’ rather than the two neighbors. Obviously, China and Russia do not actively support the democratic transition and its consolidating process in Mongolia. The fact that Russia and China have held several summits since 1990, and that the final status and legal documents do not contain a single provision that supports Mongolia’s current status quo and the transition to liberal democracy. Perhaps it is shown to indicate that Mongolia is a small problem in their relationships (Bayarkhuu, 2018: 21). Therefore, one of the most important resources for the protection of liberal democracy is natural resources, and Mongolia needs to be proactive in attracting moderate and modestly active economic policies based on the good relation with ‘third-neighbors’ such as Turkey. Initially, Mongolia needs to support Turkish Airlines, one of the European gateways in this area. It will give mutual benefits and a strong impact on the Mongolian economy in the long-term period. Practically, Mongolia has direct flights within only two main destinations, South Korea and Turkey except for two neighbors (Bold, 2018: 21). Mongolia needs to look at its foreign policy wisely. Because it is a very simple foreign policy. Geographically, there are 42 countries around the world that are landlocked, and most of them are neighbors of one of the most powerful countries. The largest of them are Kazakhstan and Mongolia, and the smallest is the Vatican in terms of territory. The common foreign policy of these countries is the struggle for survival of large countries bordering on the mainland, and on the other hand, to expand relations with developed

countries, which are the mainstay of increasing trade turnover at sea (Bayarkhuu, 2018: 20). Therefore, Daniel Schmücking wrote Mongolia's foreign policy is clear, and the key is to strengthen its economy by attracting the interest of many countries through the proper circulation of its natural resources. If inexperienced politicians take power, undermine governance, and poorly implement this policy. Thus, Mongolia is at the crossroads of retreating from democracy and even losing their independence (Schmücking, 2015: 37). There is also a history of foreign policy that was shown that the outcome of the tripartite agreement between the Russia-Mongolia-China is detrimental to Mongolia. Hence, in order to keep distance, it is necessary to carefully calculate the political consequences, separate foreign political and economic policies. One of the real conditions is maybe Turkey under the 'third neighbor' policy. Because Mongolia and Turkey have well historical and ethnic ties, a democratic regime, one of the Great Twenties, the eighth largest economy in the world, can play potentially a geopolitical game with Russia and China. Turkish culture is also influenced positively by Mongolia. In particular, if Turkey expands the soft power policy into Mongolia, it will be able to implement the 'third-neighbor' policy of Mongolia (Bold, 2018: 21). Thus, the first step is for Turkey to make a bold investment in Mongolia. And on both sides of the aisle, a democratic regime will be able to build on its values.

In short, well-educated politicians are one of the basic conditions for policy implementation in terms of consolidating democracy. Yet, at this time they are not enough. Some incapable politicians influenced to failure of the government, disruption of policies, and disillusionment of the liberal democracy. Moreover, it is necessary to pay attention to a good governance principles, economic, political culture, and international relations on the basis of the policy and work closely with the third-neighbor countries, especially Turkey.

Conclusion

Democracy is the main value of human history. Currently, it is still characterized globally and determines the key factor of international development. Thus, it is important to study democracy on different themes like transition, consolidation, models, and differences between development levels as well as specific characters in particular countries.

Mongolia's transition has been peaceful, successful, and free of electoral fraud and nationalism. Today, it is necessary to simultaneously strengthen the formal institution of liberal democracy and state-building that focuses on accountability and good governance principles, fairness, and integrity. It will be an effective and key principle for consolidating democracy. At the time, the key issue is policy development and its implementation. The incapable politicians and officials have led to the failure of the governance to implement the necessary policies which has tend to the ruin of the executive institutions and influence to people on dissatisfaction with the liberal democracy. Moreover, poverty and extensive state involvement were main contextual problems since the transition period. It still matters of consolidating democracy periods. Thus, Mongolia have to build a good cooperation internationally on political, economic and cultural levels with democratic countries based on the 'third-neighbor' policy.

Ultimately, if Mongolia does not deviate from the values of liberal democracy and is not subject to external and internal influences, it will be possible to use the provisions of the Constitution in combination with liberal democracy that 'Mongolia is an independent, sovereign republic' and 'The supreme principles of the activities of the State shall be the guarantee of democracy, justice, freedom and equality and national unit and respect of law'.

References

- Asad, T. (2006). Trying to Understand French Secularism. *Political Theologies: Public Religions in a Post-Secular World*. Ed. In H. d. Sullivan, & H. d. Sullivan. New York: Fordham University Press, 494-526.
- Bayarkhuu, D. (2018). *The Geopolitic and Foreign Policy of Mongolia*. Ulaanbaatar: Munkhiin Useg Press.
- Bingöl, Y. (2004). *Nationalism and Democracy in Post-Communist Central Asia*. Kocaeli: Carfax.

- Bold, R. (2018). *The Geopolitical Issues of Mongolia*. Ulaanbaatar: National Academy of Governance Press.
- Byambasuren, D. (2017). “Nadad 1990-Eed Ony Ued Uls Ornyhoo Tuluu Hiisen Alkhamuudaa Kharamsakh Zuil Baidaggui”. *Management Skill*. 51.
- Constitution. (1992). Constitution of Mongolia . *Constitution of Mongolia* . Ulaanbaatar, Mongolia: Parliament of Mongolia.
- Freedom House. (2020). *Freedom House*, <https://freedomhouse.org/>: <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=fiw&year=2020>.
- FPCM. (2011). *Foreign Policy Concept of Mongolia (FPCM)*. Ulaanbaatar, Mongolia: Parliament Press (30 October 2018).
- Fraser. (2020). *Fraser Institution*, <https://www.fraserinstitute.org/economicfreedom/map?geozone=world&page=map&year=2017&countries=MNG>.
- GECEM. (2017). *The General Election Commission of Mongolia (GECEM) 's Statistics on Parliament Elections in Mongolia 1992-2016*. Ulaanbaatar: Admon Print.
- Heywood, A. (2017). *Political Ideologies*. London: Palgrave.
- Huntington, S. P. (1991). *The Third Wave: Democratization in the late Twentieth Century*. London: University of Oklahoma Press.
- Jeffries, I. (2007). *Mongolia: A Guide to Economic and Political Developments*. New York: Routledge.
- Lattimore, O. (1956). “Satellite Politics: The Mongolian Prototype”. *The Western Political Quarterly*. 9 (1), 36-43, <https://www.jstor.org/stable/443249>.
- Lijphart, A. (2012). *PATTERNS OF DEMOCRACY Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven and London: Yale University Press.
- MFA. (2018). *Ministry of Foreign Affairs of Mongolia*. Ulaanbaatar: Ministry of Foreign Affairs of Mongolia, <http://www.mfa.gov.mn/> (12 May 2019).
- Norris, P. (2012). *Making Democratic Governance Work*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schmücking, D. (2015). *Search for the Third Border: Mongolian Foreign Policy between Russia and China* . Bonn: Konrad Adenauer Foundation.
- SCM. (2020). *Supreme Court of Mongolia*, <http://www.supremecourt.mn/nam>.
- Stepan, A. (2011). The Multiple Secularisms of Modern Democratic and Non-Democratic Regimes. *Rethinking Secularism*. Ed. In M. J. Craig Calhoun. Oxford and New York: Oxford University Press, 121.
- Taylor, S. L. (2012). *30-Second Politics*. London: Ivy Press Limited.
- Vietor, R. (2006). *How Countries Compete: Strategy and Structure*. Boston: Harvard University Press.
- World Bank. (2020). *Doing Business 2020*, <http://www.doingbusiness.org> (12 January 2019).
- World Bank. (2020). *World Bank*, <https://www.worldbank.org/en/country/mongolia/overview>.

Tao, Zan. (2022). (Çev. Aylin Yılmaz Şaşmaz ve Çile Maden Kalkan). “Çin- Türkiye Arasındaki Manevi Bağ: Tarih ve İmgelem”. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (1), 17-40.

Çeviri Makale

ÇİN- TÜRKİYE ARASINDAKİ MANEVİ BAĞ: TARİH VE İMGELEM*

Spiritual Connection between China and Turkey: History and Imagination

Zan TAO**

Cevirmenler

Aylin YILMAZ ŞAŞMAZ**

Çile MADEN KALKAN**

Öz

Bu çalışma, Türk- Çin ilişkilerinin yalnızca devletlerarası bir etkileşimin sonucu değil aynı zamanda geçmişten gelen manevi bir bağa dayandığı varsayımından yola çıkmıştır. 1900'lerde Türkiye Japon modernleşmesini örnek alırken 1920'lerde Japonya'nın Çin'e yönelik emperyalist hırsını keşfeden ve Osmanlı “Türkçülüğü”nü sorunlarına çözüm gören Çin aydınları; ulusal bağımsızlık, reform ve modernleşme açılarından Türkiye'yi örnek almaya başlamıştır. Eski Türklerin, Çin tarih kayıtlarında ve modern araştırmacılarca nasıl tanımlandığı; 1890'lardan başlayarak Çin entelektüellerinin Batı'nın “hasta adam” olarak çağırıldığı iki ülkenin “ortak” kaderine vurguları; Çin'deki modern Türkiye imgelemi ve tarih içindeki değişimi; 1930'larda basılan Türk tarih kitaplarında Çin imgelemi incelenmiştir. Çalışmada, 1940-1970 arası Başkan Mao Zedong'un Kemalist düşünceye yaptığı eleştirilerin, Türk imgelemini de olumsuz etkilediği; Türkiye'de ise aynı dönemlerde Kore Harbi nedeniyle oluşan komünist Çin imgeleminin karşılıklı negatif bir algıyı getirdiği saptanmıştır. Türk tarihçiliğinde,

* Geliş Tarihi / Received: 04.02.2022, Kabul Tarihi / Accepted: 15.06.2022. DOI: 10.34189/asyam.6.1.002

Bu makale, Yindong Eğitim Vakfı'nın Yüksek Öğretim Temel Araştırma Projesi kapsamında “Türkiye'nin Avrasya İdeolojisi” ismiyle yapılan çalışmanın bir ön sonucudur.

** Doç. Dr., Pekin Üniversitesi Tarih Bölümü, zantao79@gmail.com, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0001-5775-3458>

** Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çin Dili ve Edebiyatı ABD, aylin.yilmaz@hbv.edu.tr, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0001-7863-4140>

** Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çin Dili ve Edebiyatı ABD, cile.maden@hbv.edu.tr, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0003-4736-7101>

tarih anlatısının Çin tarihini esas alınarak, eski Türklerin görkemini vurgulamak adına yazıldıkları; eski Çin'in Türklerin askerî üstünlüğü altında ezilen bir tasvirinin yapıldığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarih ve İmgelem, Çin- Türk İlişkileri, Karşılıklı Tanıma.

Abstract

This study is based on the assumption that Turkish-Chinese relations are not only the result of an interstate interaction, but also a spiritual bond from the past. While Turkey took Japanese modernization as an example in the 1900s, the Chinese intellectuals who discovered Japan's imperialist ambition towards China in the 1920s and saw Ottoman "Turkism" as a solution to their problems; started to take Turkey as an example in terms of national independence, reform and modernization. How the ancient Turks are defined in Chinese historical records and by modern researchers; Beginning in the 1890s, Chinese intellectuals emphasized the "common" destiny of the two countries that the West called "sick men"; The imagination of modern Turkey in China and its change in history; The Chinese imagery was examined in the Turkish history books published in the 1930s. In the study, it is stated that Mao Zedong's criticisms of Kemalist thought between 1940-1970 also affected the Turkish imagination negatively; In Turkey, on the other hand, it was determined that the imagination of communist China, which was formed due to the Korean War in the same period, brought a mutual negative perception. In Turkish historiography, the historical narrative was written on the basis of Chinese history, in order to emphasize the glory of the ancient Turks; It has been determined that a depiction of ancient China oppressed under the military superiority of the Turks was made.

Keywords: History and Imagination, China -Turkish Relations, Mutual Recognition.

Giriş

Son birkaç yıldır, Çin Cumhurbaşkanı Xi Jinping'in ileri sürdüğü “Bir Kuşak Bir Yol” Proje önerisinin dünya çapında özellikle Çin akademi camiası ve medyasında öne çıkmasıyla beraber, “İpek Yolu” ile “Bir Kuşak Bir Yol”, birlikte anılan anahtar sözcükler haline gelmiştir (<http://epub.cnki.net/grid2008/index/ZKCALD.htm>).¹ Tarihi ipek yolunun hatırlatılarak, tekrar gün yüzüne çıkarılması ile karşılıklı ilişkiler bir çeşit “trend” haline gelmiştir. Bu makalemizde, özellikle Çin ve Türkiye arasında gerçekleşen tarihsel ilişkilere detaylı bir şekilde değinilecektir. Ayrıca tarihi perspektiften, “tarih ve imgelem” temaları çerçevesinde, farklı tarihsel dönemlerin farklı yönleri seçilerek, Türkiye ile Çin arasında inşa edilmiş ilişkiler araştırılıp analiz edilmiştir (Peng, 2014; Palabıyık, 2013; M. Tao, 2011; Tao, 2010).²

“Tarih ve İmgelem”, tarihi gerçek / hakikat ve görüş / [bilişsel] inşaya karşılık gelir. Felsefi açıdan bakarsak, gerçek ya da gerçeklik birbirinden farklı sayısız açıklamaya sahiptir. Tarihsel açıdan en az iki çeşit araştırmaya değer “gerçeklik” kavramı vardır: Var olan somut şeyler ya da belirli zaman ve mekânda olan olaylar (kişiler ve olaylar); imgelemdaki gerçek ise (tanrı, ruh, ülke vb.) insanların yazdığı, kaydettiği, hatırladığı, değer biçtiği gerçeklerdir (yani sözde gerçeklerin ardındaki kavramlar). Önceki objektif gerçeklik, sonrakine ise öznel, yani sübjektif gerçeklik denilebilir. İnsanlık tarihi söz konusu olduğunda, öznel veya imgelem gerçeklik giderek daha önemli bir hale gelmiştir (赫拉利, 2014, 33).

Bu makalede, “tarih ve imgelem” konusunu işlerken sübjektif gerçeklik yönlerine odaklanılarak, aynı zamanda gerçeklik kavramı, imgelem ve [bilişsel] inşa noktalarının da üzerinde durulacaktır.

Arka Plan: Aslında Yabancı Olmadığımız Türkler

Göktürkler, Orta çağ öncesi Çin tarihinin önemli bir parçasıdır. Modern zamanlardan beri Antik Çin'in Göktürlere dair yazılı kayıtları, akademik araştırmalara kaynak oluşturmanın dışında, siyasi ve kültürel ideolojinin de fikir kaynağı olmuştur. Çin ve Türkiye arasındaki bilişsel yapılanmada eski Göktürkler hakkındaki bilgilere de mutlaka değinilmelidir.

“Türk” sözcüğünün en erken ortaya çıkışının, Çin resmî tarihinde Sui-Tang Hanedanlığı dönemine rast geldiği yaygın olarak ileri sürülen bir savdır. Türklerin gerçek tarihinden söz eden pek çok kitap da Tang Hanedanı döneminde basılmıştır (Tablo 1). Tang dönemi tarih kitaplarında bulunan resmî

¹ Yazar tarafından CNKI üzerinde “İpek Yolu” anahtar sözcüğü kullanılarak yapılan arama sonucunda, yakın dönemde şu verilere ulaşılmıştır: 2011 yılında 696, 2012 yılında 742, 2013 yılında 1406 tane sonuca ulaşılmış; belirgin bir artış olduğu; dikkatlice incelendiğinde bu hızlı artışın 2013 Eylül ayından sonra yaşandığı, yani Başkan Xi Jinping'in Kazakistan'daki Nazarbayev Üniversitesi'nde 7 Eylül 2013'te yaptığı “İpek Yolu Ekonomi Kuşağı” isimli konuşmasından sonra olduğu görülmüştür. CNKI'de “İpek Yolu” anahtar sözcüğü, 27 Eylül 2013- 31 Aralık 2013 aralığı kullanılarak taratıldığında, 857 kayda ulaşılmıştır; yani dört aylık bu sürede geçen bir senedeki kadar yeni kayıt girilmiştir ki asıl bu tarihten sonra kayıt sayısı son derece hızlı bir artış göstermiştir. 2014 yılındaki sayı 5049, 2015 yılında 7236, 2016 yılında 4673 kayıt bulunmaktadır. Eğer “Bir Kuşak Bir Yol” sözcüğü üzerinden bir arama yapılacak olursa, 2014 yılında 986, 2015 yılında 1407, 2016 yılında 11658 adet kayda rastlanabilir. Bahsi geçen sayılar; (<http://epub.cnki.net/grid2008/index/ZKCALD.htm>) adresi üzerinde, 22.04.2017 tarihinde yapılan arama sonuçlarını yansıtmaktadır.

² Bu araştırmanın konusu daha ziyade modern dönem Çinliler-Türkler arası bilişsel yapılaşma ile ilgilidir ve yapılan araştırma sonucunda pek çok kazanım elde edilmiştir. Çin tarafı açısından, Chen Peng'in “Modern Çinlilerin Türkleri Algılayışı 《近代中国人对土耳其的认知》” çalışması; önceki araştırmaları en çok kapsayan ve içeriği en detaylı biçimde hazırlanmış bir çalışmadır. Yazar bu çalışmada, modern dönem Çinlilerin, Türkiye'ye dair algısı ile alakalı bazı veriler için Dr. Chen'in eserinde verdiği ipuçlarından faydalanmıştır. Türkiye açısından bakılacak olursa, Mustafa Serdar Palabıyık'ın “The Ottoman Travellers Perceptions of the Far East in the Early Twentieth Century” isimli makalesi, modern dönemde Türklerin Doğu Asya'ya olan bakışı üzerine öncü bir çalışmadır. Bunun dışında yazar, tarihsel bir açıdan Türk milliyetçiliğine bakarken ve dönemdeki modern Çin-Türk ilişkilerini araştırırken, bağlantılar ve iki tarafın birbirini idraki sorunsalları için şu kaynaklardan yararlanmıştır: Min Tao'nun “Modern Devlet ve Ulus İnşası: 20. Yüzyıl Başında Türk Milliyetçiliği Araştırması 《现代国家与民族建构20世纪前期土耳其民族主义研究》” isimli çalışması; Zan Tao'nun, “Çin-Türkiye İlişkileri ve Türkiye'nin Çin'in Yükselişine Bakışı 《中土关系及土耳其对中国崛起的看法》” isimli çalışması.

yazışmalara göre, Sui-Tang Hanedanı zamanında Türklerin yeni bir topluluk olarak düşünülmediği, aksine varlıklarının kabul görmüş olduğunu fark ederiz. İnternet üzerinde dolaşan, çıkış noktası belirsiz bir bilgide “Türk” sözcüğünün ilk defa M.S. 540 yılında ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Aslında, Cen Zhongmian’in yaptığı metin araştırmalarına bakılarak “*Türklerin [yazılı kayıtlarda] ilk ortaya çıkış yılı tayin edilebilir*”. Zhou Hanedanlığı tarih kayıtları, 27. tomar, Yu Wence biyografisine göre; “(büyük toplanma) 8. yıl (542),... (Yu Wence) şanlı büyük efendimiz, dikkatini Sui Irmağı bölgesindeki duruma çevirdi. Her yıl ırmak donarak kapandıktan sonra, Türkler hemen saldırıya geçip yağma yapıyor. ...Wence bu sebepten, bir garnizon kurularak asker hazırlanmasını istedi” (仲勉, 1958: 15). Aslında burada sözü edilen “Türklerin/Göktürklerin” 542 yılından da evvel bölgede olduğu düşünülür. Bunlar aynı zamanda Göktürlere dair en eski tarihî kayıtlardır. Elbette ki burada, *Zhou Tarihi*’nin içinde yer alan Zhenguan 10 yılı (636) kayıtları da düşünülmalıdır. *Wei Tarihi* M.S. 551-554 yıllarında basılmıştır, ancak içerisindeki “*Batı Bölgeleri Biyografisi*” gibi bazı bölümleri kaybedilmiştir. *Wei Tarihi*’nin – *Batı Bölgeleri Biyografisi* bölümü sonradan “*Kuzey Tarihi*”ne ilave edilmiştir. Her ne kadar “*Kuzey Tarihi*” de “*Wei Tarihi*” gibi Zeng Shen tarafından incelenmiş olsa da içeriğindeki detayların incelenmesi şu an için mümkün değildir.³ Bu nedenle M.S. 542 yılındaki Wei Liang döneminin, “Göktürk” kelimesinin kayıtlarda geçtiği ilk araştırma dönemi olarak temel almaktayız (良歿, 2005). Her ne kadar bu kelimenin Çinceye daha önce girmiş olması gerektiğini düşünüyor olsak da ne yazık ki bu konuda kesin kanıtlar bulunamamaktadır (仲勉, 1958: 15).⁴

Tablo 1. Çin Klasiklerine Dahil Edilmiş Türk Kayıtları

Kitap Adı	Yazar	Basım Dönemi	Basım Yılı	Açıklama
Wei Shu	Wei Shou	Kuzey Qi	-	«Batı Bölgeleri Biyografisi» nesilleri «Kuzey Tarihi» ne eklenmiştir.
Sui Shu	Wei Zheng	Tang	629	«49. Tarih Biyografisi- Bei Di» içerisindeki Göktürkler, Batı Göktürkler, Tie Le, Xi, Qi Dan ile ilgili kayıtlar.
Zhou Shu	Linghu Defen	Tang	637	«42. Tarih Biyografisi- Yi Yu» içerisine Göktürkler, Tuyuhun kaydedilmiştir.
Bei Qi Shu	Li Baiyao	Tang	636	Belirli bir kayıt yoktur, ancak Göktürlere yapılan atıflar vardır.
Bei Shi	Li Dashi, Li Yanshou	Tang	659	Kuzey İmparatorluğu «Wei Shu», «Bei Qi Shu», «Zhou Shu» ve «Sui Shu» tarihi kayıtlarının kısaltılmış derlemesi.
Tong Dian	Du You	Tang	801	«Bianfang Shisan- İlk cilt Göktürkler» «Bianfang Shisi- Orta

³ Bkz. 《魏书》, 中华书局, 1974, “Basım Önsöz” ve sayfa 2282 “Karşılaştırmalı notlar”.

⁴ Ayrıca, Cen Zhongmian Beyefendi, “Zhoushu-Yuwenji Biyografisi”nde, geçmişte Türk akınlarıyla karşı karşıya kalındığında olağan uygulamanın “*halkı önceden kaleye yollayıp kaçmak*” olduğunu ifade etmektedir. Böylece, “Türklerin yükselişinin izi Wei’e kadar takip edilebilir”.

				cilt Göktürkler》 《Bianfang Shiwu- Son cilt Göktürkler》
Jiu Tang Shu	Liu Xu	Jin'den sonra	945	《144. Tarih Biyografisi. İlk cilt Göktürkler》 ve 《144. Tarih Biyografisi. Son cilt Göktürkler》 , 《Tong Dian. Bian Fang》 13, 14 ve 15. ciltler
Xin Tang Shu	Song Qi, Ouyang Xiu, Fan Zhen, Lü Xiaqing	Kuzey Song	1060	《140. Tarih Biyografisi· İlk cilt Göktürkler》 《140. Tarih Biyografisi. Son cilt Göktürkler》

Kaynak: Yazarın kendisi tarafından oluşturulmuştur.

M.S. 630 yılında ünlü keşiş Xuan Zang, Gaochang'dan batıya doğru yola çıkmıştır. Çok geçmeden Tianshan'ı geçen Xuan Zang, günümüz Kırgızistan topraklarına girerek, orada Batı Göktürk Kağanı Se-Yabgu Kağan'ı ziyaret etmiştir. O zamanlar Batı Göktürk Kağanlığı, Gaochang'dan Pers Krallığına uzanan geniş bir bölgede kontrol ve yönetim gücüne sahiptir. Se-Yabgu Kağan, Xuan Zang'ı Hindistan'a gitmemesi, Suyab'da kalması konusunda ikna etmekte başarısız olunca, ona seyahat giderleri için 50 top ipek kumaş hediye etmiş ve onunla beraber yolculuk etmesi için bir de tercüman görevlendirmiştir. Ayrıca Xuan Zang adına, yol üzerindeki hükümdarlara verilmek üzere, muhtelif itimatname evrakları düzenlettirmiştir. Ardından tekrar batıya doğru yola çıkan Xuan Zang önce Semerkant'a ve oradan güneye doğru yürüyerek en sonunda Hindistan'a ulaşmıştır (韩森, 2015: 145-147). Bu tarihsel bilgidenden görüyoruz ki o zamanların İç Asya jeopolitik gerçekliğinde, (Batı) Göktürkler önemli bir role sahiptir.

Tang İmparatoru Taizong, tam da Xuan Zang'ın Batı Göktürk Kağan'ı ile görüştüğü yıl, Doğu Göktürkleri savaşta mağlup etmiştir. Göktürklerin, İç Asya tarihi üzerindeki rolünün önemi hususunda ne Çin tarih kitaplarında ne de sonraki yıllarda yapılan akademik araştırmalarda buna muhalif bir görüş bulunmamaktadır. Göktürk Kağanlığı bir zamanlar, zengin ve güçlü Sui-Tang İmparatorluğu ile yan yana ve başa baş bir mücadele halinde olmuştur. Göktürklerden sonraki nesiller ve farklı etnik grupların tarihine ilişkin, tarihin bu parçasının tüm ayrıntılarıyla kayıt altına alınıp yazılması gerekmektedir. Aynı zamanda Çince kaynaklar, tarih kayıtlarının zenginliği bakımından, Göktürk Kağanlığının bu dönemine ışık tutacak en önemli kaynaklardır. Eski Tang Tarihi-Göktürkler bölümü şu şekilde başlamaktadır: “*Türklerin başlangıcı, Yami (Kağan)'den öncedir, bunun Sui Hanedanlık Tarihinde yazılı kaydı vardır*” (旧唐书·突厥上, 1975: 5153). Türkiye'nin ünlü tarihçilerinden Prof. Dr. İsenbike Togan'ın, “*Eski Tang Tarihi-Çin Kaynaklarında Türkler*” adlı kitabının önsözünde, “*Türklerin tarihi ile ilgili eserlerde, Çin kaynaklarının Türklerin tarihi için öneminden söz edilir*” (Togan, 2006) denilmektedir.

Buna rağmen, Pekin Üniversitesi Tarih Bölümü'nden Profesör Luo Xin'in söylediği gibi Çin tarih kitaplarındaki kayıtlar, Doğu Göktürk Kağanlığı üzerine odaklanmaktadır; öte yandan Orta Asya ve Batı Asya tarihi ile en yakından ilişkili olan [kağanlık] ise Batı Göktürk Kağanlığı olabilir. Lakin Türkleri “bütün” olarak anlatabilmek için, günümüz Doğu ve Batı Türk dilinin dünya tarihindeki anlatısı (milliyetçiliğin yükselme dönemi ya da sonrası), geriye doğru Doğu Göktürk Kağanlığına kadar takip edilmelidir (yani eski Türklerin beşiği olarak kabul ettiğimiz Altay Dağları). Profesör Luo'ya göre, “*Çin tarih kayıtlarındaki Türkler ve günümüz araştırmacılarının bahsettiği antik dönemlerin Türkçe konuşan etnik grupları, tümüyle birbirinden farklı iki kavramdır*”. Net olarak ifade etmek gerekirse, günümüz toplumu “Türk” sözcüğünü, Türkçe dil ailesine mensup tüm insanlar için genel bir terim olarak kullanmayı tercih etmektedir. Ancak eski zamanlarda bu sözcük özel bir anlam taşımaktadır. Orhun Kitabelerinin Türkçe yazıtlarında, yalnızca Göktürk Kağanlığının idaresinde bulunan topluluklara Türk

denilmekten, Tokuz Oğuzlar gibi (başkaları tarafından) fethedilen, yönetilen topluluklar “Türk” olarak adlandırılmamaktadır. Sonraki nesillerin kendilerini nasıl sınıflandırdığının bir önemi olmaksızın, “Tokuz Oğuzların kendilerini bir zamanlar Türk olarak gördüklerine ya da adlandırdıklarına dair herhangi bir tarihsel kayıt ve kanıt yoktur” (新, 2017: 81 -82).

Bazı Batı ülkelerindeki ve Türkiye’deki araştırmacılar, Hunların açıkça eski dönem Göktürk soyu olduğunu iddia etmektedir. M.S. 6. yüzyılda kurulan “Göktürk İmparatorluğu” da ilk Göktürk İmparatorluğu olarak kabul edilmektedir. Ancak erken dönem “Göktürk İmparatorluğu” tarih araştırmacısı olan İhsan, Göktürkler için şunları söylemiştir: “6.-7. yy.’larda Çin tarihi verileri farklı efsanelerden oluştuğu için, kökenleri net değildir. Onlar belki Hunların, belki Türk etnik gruplarının (Göktürk), belki Tuoba, Wei (Kuzey Wei Hanedanı)’ın zulmünden kaçan Xianbei kuzey göçebe halkının ya da Türk etnik gruplarından Hint-Avrupa insanların bir parçası olabilirler.” ([http://www.allempires.com/article/index.php?q=The Gok Turk Empire](http://www.allempires.com/article/index.php?q=The+Gok+Turk+Empire); 宗正, 1992: 24-25).⁵ Fransız oryantalist (doğubilimci) René Grousset, Rusya’nın güney kesimleri ve Sibirya’nın batı kesimlerindeki bozkırları işgal etmiş eski etnik grupların “Göktürk-Moğollar” olarak bilindiğini ve “eski Göktürkler-Moğollar içerisindeki ülke yöneticilerinin Çinliler tarafından bilinen “Hunlar” olduklarını ileri sürmektedir” (格鲁塞, 2003: 27). Çin tarih kayıtlarından yola çıkan oryantalistlere göre, Hunlar ile Göktürklerin pek çok benzerliği vardır. Örneğin, ikisi de Gök tanrıya ibadet ederler (Tengrizm: Gök Tanrı inancı), kurt ikisinin de totemidir.⁶ Günümüzde ise: “Göktürkler bir zamanlar, Altay etnik grubundaki Moğollar, Mançular, Bulgarlar, hatta belki de Hunlar vb. gibi bir grubun parçası olarak sınıflandırılmaktadır” (戴维森, 1996: 18). Paul Pelliot’a göre: “Genellikle Büyük Kavimler Göçü sonrasında Avrupalıların Hunları, Macarlar (Hunlar) olarak isimlendirdiğine inanılır. Onlar Hint-Avrupa insanları değildir. Sonuç olarak günümüzde Hunlar ya da Macarlar, Türk olarak sınıflandırılmaktadır. Türk ismi orijinalde tanımlayıcı bir kelime olsa da anlamı hala tam olarak açıklanamamıştır (薛宗正, 1992: 77-78).⁷ Hunların yönetim tabakası her ne kadar Türkler olsa da Hun ya da Macar İttifakı’nın İran unsurlarını içermediği söylenemez” (巴尔托里德 and 伯希和等, 2005: 177-178).⁸

Yukarıda net bir şekilde bahsedilen bu konu, “tarih ve imgelem” ya da “tarihî gerçek ve (bilişsel) yapılandırma” ile çok uyumludur. Bir başka deyişle, genel olarak Türk tarihi ve Türk etnik grubu kavramı altında, nasıl ilişkilendirileceklerine veya [bilişsel olarak] inşa edileceklerine bir ölçüde karar verilebilir. Çin ve Türkiye arasındaki ilişki bu anlamda tarih kayıtları ile birbirine bağlantılıdır. Bir başka deyişle, antik Çin’in güçlü ve zengin hanedanları (özellikle Sui-Tang) ile güçlü Göktürk İmparatorluğu

⁵ “The Gök Türk Empire”, [http://www.allempires.com/article/index.php?q=The Gok Turk Empire](http://www.allempires.com/article/index.php?q=The+Gok+Turk+Empire). Türkçe “gök”; “mavi” ve “gökyüzü” anlamlarına sahiptir. Günümüz Türkçesinde genellikle “gökyüzü” anlamındadır. Sovyet bilgini Bernstein’in görüşüne göre 6-8. yüzyıllarda, “Türk” kelimesi özünde kapsayıcı bir anlam var olmamakla birlikte, genellikle Türk toplumunun baskın kesimine atıfta bulunulmaktadır ve genellikle Türk toplumu içinde yönetici zümre kastedilmektedir. “Türk” sıfatından sıkça bahsedilir. Bu yüzden yazıtlarda “Türk” ismine genellikle “gök” sıfatı eklenir. “Gök Türk üst yönetici kesimin belirtecidir”; yani “gök” antik Türk yazıtlarında soyluları işaret etmektedir.

⁶ Türkler ve Moğolların kurt totemine dair bkz. 韩儒林《突厥蒙古之祖先传说》，载韩儒林《穹庐集元史及西北民族史研究》，上海人民出版社，1982，第274-299页。

⁷ En yeni Türk tarihi kaynaklarına göre, “Türk” sözcüğü tarih içinde pek çok anlamı kapsamıştır, ancak akademisyenlerin araştırmaları sonucunda, kelimenin iki anlamının nispeten doğru olduğu kabul edilmektedir: birinci anlam “ortaya çıkmak, artmak”; diğer anlam ise “güç, güçlü, olgun”; ve “Türk” kelimesi politik isim olarak, “Gök Türk Devleti, 552-740”ne işaret eder. Bkz. Tarih, Lise- 1, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 2002, p. 38。 Ayrıca Xue Zongzheng’in araştırmasına göre, Batı Wei “Türk” ismini Ru Ruların Türklere verdikleri isimden çevirmiştir ki çeviri uzunca bir süre kullanılıncaya yerleşmiştir. Türk sözcüğü özünde “miğfer” anlamını taşımaktadır. Xue’nin araştırmasına göre, “Türk” kelimesinin kökeni Cypriotların etnik sözcüğü Tigra-hauda’dan gelmektedir ve “tig” “keskin” anlamına sahiptir, sessel dönüşümü sırasında “Türk”e dönüşmüştür ki “demir gibi keskin” anlamı da vardır.

⁸ “İranlılar”, milattan önce birkaç yüzyıl Rusya’nın güney ve batı Sibirya’nın bozkırlarında yaşamış, Hint-Avrupa kökenli bir halktır ki içlerinde İskitler ve Sarmatlar da bulunmaktadır.

aynı dönem ve topraklarda birbiri ile rekabet halinde olmuştur. Hatta bu konuda Çin tarih kayıtları, yani Göktürklerden sonraki nesillerin ve farklı milletlerin tarihini kapsayan Çin'in hanedanlık ve tarih kayıtlarının çokluğu, Batılı araştırmacıların da yararlandığı, sözde eksiksiz “Göktürk/Türk Tarihi'nin” önemli bir referans materyalidir. Merkez düzlüklerdeki hanedanların, Göktürlere nasıl baktığı sorunsalını, geleneksel Çin'in kuzey bölgelerindeki yabancılar ve onların sosyal düzen içerisindeki yeri kavramları altında anlamlandırmamız gerekmektedir.⁹

Çinlilerin, Türkler hakkında Tang Hanedanı sonrasında bir fikri olmadığından bahsedemeyiz. Ancak gerçek tarih kayıtlarını araştırdığımızda, Beş Hanedanlık döneminden sonra çok az sayıda yeni kayda rastlanmaktadır. Bundan sonra Türklerden, başlıca Hitaylar gibi başka milletlerin kökenleri anlatılırken bahsedilmiştir. Song Hanedanından sonra ise Türklerin bahsi Sui-Tang Hanedanları tarihi hakkında konuşurken geçmektedir. Kısaca, İç-Asya tarihinde var olan doğrudan temas sebebiyle, Çinliler ve Türklerin tarih içerisinde birbirlerine yabancı oldukları söylenemez. Aynı şekilde, Çin'in aydın sınıfı ve akademik çalışmalarda bulunmuş bürokratları, Çin'de daha ayrıntılı tarihsel kayıtların bulunması sebebiyle, sonraki nesillerde de Türklerle ve tarihteki olaylara hiç de yabancı değillerdir. Modern zamanlarda benzer durumlara sahip olmaları sebebiyle, “damdan düşenin hâlini, damdan düşen bilir” atasözünü karşılar biçimde, Göktürk ve Çin'in tarihî ilişkisi tekrardan canlandırılarak gün yüzüne çıkarılacaktır.

19. yy. Sonundan 20. yy. Başlarına Kadar Çin-Türkiye Arasındaki Karşılıklı Bilişsel Yapının İnşası

Qing Hanedanının son yıllarında, bir kısım entelektüel kesim, özellikle Kang Youwei'in temsilcisi olduğu reformistler için Türkler (Osmanlı İmparatorluğu), önemli bir dönemsel referans noktası ve benzerlik simgesi olarak yeniden ortaya çıkmaktadır. 1898 yılı Mayıs ayında, Kang Youwei, “*Türklerin (Osmanlı'nın) Zayıflaması*” isimli ünlü eseri yazmıştır. Eserin içinde Kang Youwei, öncelikle Türk-Çin kader ortaklığının altını çizerek şunlardan bahsetmektedir: “*Dünya üzerindeki uluslar içerisinde, Çin ile benzer durumda olan, karşılaştırıldığında koşut diye tabir edebileceğimiz ve geçmişteki yaşanmışlıklarından feyz alabileceğimiz bir tek Türkler vardır*” (志鈞, 1981: 298). Bunun ardından Kang Youwei Çin-Türk koşutluğunu savunurken: “Türkler Hunlardan gelmiştir, Hunlar ise Chunwei'lerin bir devamıdır ve biz de öyleyiz. Sui-Tang Hanedanları döneminde, kuzeyde Gobi Çölü'nden [瀚海] Hazar denizine kadar uzanmakta olan binlerce kilometrelik bir alanı tümüyle kontrol altında tutan, Moğollardan evvel bu derece güçlü başka bir halk yoktur” (志鈞, 1981: 298) demiştir. Bilim insanlarının araştırmalarına göre, Kang Youwei yazdığı “*Türklerin (Osmanlı'nın) Zayıflaması*”ndan önce, Xu Jihan “*Ying Huan Zhi Lue*” isimli eserinde İngilizce “Turkey” kelimesini “Tuerqi” olarak çevirmiş ve bu transliterasyonun uygunluğu, onu bilinen standart kelimelerden biri haline dönüştürmüştür. Kang Youwei ile dönemin Milliyetçi Parti üyeleri, Osmanlı İmparatorluğu'na olan saygıları nedeniyle, “Tuerqi” yerine “Göktürkler” ismini kullanma zorunluluğu hissetmiştir. Milliyetçi Parti'ye göre Türkiye ile Çin'in “özdeş (benzer yapı)” olarak da tanımlanabilecek benzer gelişim aşamaları, ayrıca “eştanı (benzer hastalık)” olarak tanımlanabilecek ciddi dış sorunları vardır. Ancak Kang Youwei sadece “benzer yapı/ hastalık” ile ilgilenmemiş, en çok “benzer tür”e vurgu yapmıştır. Kang'ın saygı duyduğu “Taixi Xin Shi Lan Yao” isimli kitaba göre; Türk ulusu “*Tang Hanedanı döneminde Göktürkler olarak bilinmektedir, son yıllarda ise antik dili bilmeyen Çinli çevirmenler bunu Türkiye olarak yanlış şekilde çevirmektedir*”. Bundan dolayı Kang Youwei, 1896 yılından sonra “Türkiye”ye karşılık “Göktürkleri” kullanmıştır. Antik dönem tarihçisinin, Hunlar/Göktürklerin arasındaki kan bağı ile orta Çin düzlüklerindeki soy ilişkilerini vurgulamaktaki amacı ise bir tür soy ağacı bağlantısı kurmaktır. Böylece orta Çin düzlüklerindeki insanlar artık yabancılaştırılmayacak ve korkutucu görünmeyecektir. Yani Kang Youwei'in burada “benzer tür”ü

⁹ Ayrıca tartışılacaktır.

vurgulamaktaki amacı, iki karşıt taraf arasındaki mesafeyi daraltarak, daha samimi hale getirmektir.¹⁰ Reform hareketi başarısız olduktan sonra, Kang Youwei'in İstanbul'daki seyahatlerinin "Türk Seyahatleri" olarak bilinmesi de şaşırtıcı değildir. 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Kang Youwei, "Türkiye" kelimesini kullanmaya başlamıştır.¹¹

Kang Youwei'e göre, Osmanlı İmparatorluğu ile Çin'in sorunu benzerdir; iki taraf da "benzer tür"dür, bu tarz durumlarda "ibret en keskin öğretmendir". Kang Youwei için Osmanlılar (Türkler) ile Çin aynı kadere sahiptir; ikisi de Asya'nın donanımsız, temiz susuz, iyi yolları ve demiryolları olmayan, eğitimsiz, modern dünya bilincinden habersiz, insan hakları olmayan, meclisi olmayan, hukuk kuralları olmayan, bağımsızlığı olmayan, derin krizli "hasta adam"dır (志钧, 1981: 299). Kang Youwei, Çin ile Türkiye arasında bir çeşit "içimizden birileri (bizden olanlar)" hissiyatı inşa etmiştir. "Çin ile Türkiye, Batı Avrupa'ya göre doğudaki hasta adamlardır. Bugünkü Çin ile Türkiye'nin şekli aynı; sorunları aynıdır" (志钧, 1981: 300).

Reformcular, üzerlerinde anayasal monarşi kurulmaya çalışılırsa, Çin'in bu yapıyı uygulayamayacağını göstermek için, Türkiye örneğini kullanmışlar ve anayasal bir düzen kurmak için önce ulusal devrim gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. 20. yy'ın başlarında, Çinli Wang Jingwei konu hakkındaki görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

"Çin'deki politik görünüm ve durum Osmanlı Türkiye'sinden farklıdır. Osmanlı Türkiye'sinde hükümdar tarafından oluşturulmuş bir anayasadan bahsedilebilirken, Çin'de etnik sorunlardan kaynaklanan engeller sebebiyle bundan kesinlikle bahsedilemez. Bu, benim daha evvelden de bahsettiğim bir durumdur. "Osmanlı Türkiye'si içindeki tüm etnik gruplar arasında, Türk halkı çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu sebepten şu an gücü elinde tutan hükümdar da reformlar için çaba sarf eden kişiler de Türk'tür. Nitekim hükümdar ve tebaasının uyuma sahip olduğu dönemlerde, bir anayasa oluşturmak ve amaca ulaşmak daha mümkündür. Çin'e gelirse durum böyle değildir, yönetim gücünü elinde bulunduran Mançular anayasal bir düzen oluşturmak isterken, Çinliler ve diğer etnik gruplar bunu istememektedir. Aslen sahip olduğu bu büyük fark sayesinde Türk reformları savunucu kazanmıştır. Türk reformlarında, Türkler hareketin başını çekerken, Ma-shi-duo-li-ya'lular [Makenonya?] ise bu reformları onaylamışlardır. Ma-shi-duo-li-ya'luların fikri, arzusu çoğunluğun talebine boyun eğerek azınlıkların bekasını sağlamaktır. Günümüz Han Çinlileri bekalari için Mançulara boyun eğmeyi tercih edebilir mi? Nitekim Yunanlıların bağımsızlık arayışlarında olduğu gibi, Han Çinlilerinin de bu vakadaki duruşları adilanedir. Yunanlılar medeni bir ulus olmaları ve Türkler tarafından fethedilmiş olmaları sebebiyle, Mançular tarafından fethedilmiş Han Çinlileri ile benzer bir konuma sahiptir. Yunan halkı, Türk zaptı altında olduğu dönemde, bağımsızlığın ne demek olduğunu bilmekteydi. Bu yüzden Türk anayasasına da destek verdiler, halkın görüşü de bu yönde olunca, en sonunda bağımsız günlere kavuştular. Bu gerçek ile günümüz Çin Devrim Partisinin kafasını kurcalayan şey aynıdır, hatta bu, aynı zamanda Çinlilerin de eğilim gösterdiği bir durumdur. Sadece Yunanlılar değil, Bulgarlar, Sırp, Romanyalı ve daha niceleri, Türkler tarafından yönetilen farklı halklar, Yunan halkı gibi bağımsızlık arayışına girmiştir ki bu arayışın bir ulusun zorunlu vazifesi olduğu da söylenebilir. Bu durumda, Çinliler utancı kabullenmeli midir? Ma-shi-duo-li-ya'lular [Makedonyalı?] gibi davranabilirler mi?" (汪精卫集, 1929: 201).

¹⁰ 1930'larda, halen Tang döneminde Doğu Türk boylarının yeniden yerleştirilmesine ve Türkiye- Çin arasındaki benzerliklere dem vuran araştırmacılar olmuştur.

¹¹ Bkz. 东阳《康有为（突厥游记）稿刊本的差异及其成因》，《近代史研究》2000年第2期。

Wang Jingwei'in bahsettiği şey, 1908 yılında (II. Meşrutiyet) Genç Türk partizanların yaptıkları devrimlerdir.

Reformistler ve devrimciler, her türlü tarihi uzun uzadıya araştırıp, kendileri ile diğerlerini yan yana koyup karşılaştırıp, Göktürklerin/Türklerin dönemini “benzer hastalık, benzer izler”, “aynı tohum, aynı ırk” olarak inşa etmeye başlamışlardır. Bu da Osmanlı İmparatorluğu ile Çin arasında, farklı görünümlü bir bağlantı ortaya çıkarmıştır. Bu durumdan önce, “Emir” olarak tabir edebileceğimiz ve Çin'in ülke hâkimiyetine doğrudan tacizlerde bulunan Muhammad Yakub Bey, Osmanlı İmparatorluğu'nun kullanmakta olduğu İslam Birliği kavramını taklit etmiştir. Bu durum, o dönem Çin'in yüksek rütbeli kişileri tarafından bilinmektedir. Ayrıca 20. yy. başlarında Asya'nın doğusuna gelen bazı Türkler, geçtikleri yerlerde etkilerini bırakırken, kendi ülkelerine Doğu-Asya'daki durum hakkında raporlar sunmuşlardır ki bunların içinde Çin ile alakalı kendilerine has görüşleri de bulunmaktadır.

1860'lardan 1920'lere kadar olan süreç, Osmanlı-Türkiye'sinde Panislamcı'lığın ve Pantürkizm'in hızla geliştiği dönemdir. 1860'larda Yakub Bey Xinjiang'ı işgal ederek, orada yerel yönetim kurmuş ve İstanbul'da Osmanlı İmparatorluğu'ndan II. Abdülhamit ile iletişime geçerek onun mührünü kabul etmiştir. Bu ilişki ise Osmanlı İmparatorluğu'nda Panislâmıcı'lığın artan etkisini yansıtmaktadır. Bu, imparatorluğun dünyanın farklı yerlerindeki Müslümanları çekmek için Panislâmıcı'lığı kullanmaya başlamasının nedenidir. Aslında anti-emperyalizm ve anti-sömürgecilik adı altında, imparatorluk kendi itibarını arttırmaya çalışmıştır. Aynı zamanda, Çin'de savunma kuvvetlerinde mücadele eden General Li Hongzhang ve Zuo Zongtang da Türkiye'nin Xinjiang sorununa katılımını kayıt altına almışlardır. 1874 yılında, Li Hongzhang bu durumu yabancı gazeteler ve casuslar aracılığıyla öğrenmiş ve “Chen Fang'ın Genel Durum Analizi, Deniz Kuvvetleri Eğitim ve İnşası” başlığı adı altında konuyu imparatora bildirerek, şunları belirtmiştir: “*Yabancı gazeteler ve West Road araştırmalarının haberlerine göre, Kaşgar lideri Türkiye'nin desteğini almıştır*” (鴻章, ? : 5). Zuo Zongtang da bu haberleri öğrenmiş, kayıtlarda şu şekilde bildirmiştir: “*Kaşgar liderinin isyanı, Rusya ve İngiltere ile ticari ilişkileri Haikou'da herkesin dilinde olan bir haberdir. Haberlere göre, Kaşgarlar Türkler ile yakınlaşmış, İngiltere ve Rusya ile ticari ilişkilere girmişlerdir*”. Fakat Zuo Zongtang Osmanlı'dan endişe duymayarak; “*Osmanlı, yani Duluji, Hindistan'ın beş ülke batısında, Yili ve Kaşgar'dan binlerce kilometre uzaktadır... Osmanlı'nın ulusal gücü yıkılmakta, merkezi otoritesi eskisi gibi değildir*”. Zuo Zongtang ayrıca İslam ülkesi olarak görülen Osmanlı ile Hui azınlıkları arasındaki ilişkinin de farkındadır (宗棠, 1987: 191). Osmanlı-Türklerinin Yakub Bey'e olan desteği, sonraki dönemlerde Çinlilere göre Asya'nın iç kesimlerine yayılmayı teşvik eden Türklerin kullandığı bir “iki yönlü yayılma” politikası haline gelmiştir. Bu, Çin iç işlerine müdahalenin tarihî bir göstergesidir. 1933 yılında, bölücü güçlerin Kaşgar'da “bağımsız devlet” kurmaları ile bunun ardında Türklerin olduğu algısı daha net hale gelmiştir. Bu noktada, modern Türklerin kullandığı “iki yönlü yayılma” politikası, Çin'de Xinjiang'ın iç işlerine olumsuz yönde bir etki ederek günümüze kadar şekillenmiştir.

1890'lardan 1910'lara kadar olan süreçte, Doğu Asya'ya seyahat eden bazı Türklerin, Osmanlıların gönderdiği casuslar olduğuna inanılmaktadır. Xinjiang'da Pantürkizm'i desteklemek için bir okul işleten bu insanların bazıları, Çin hükümeti tarafından yakalanarak sınır dışı edilmişlerdir. Bu insanlar ayrıca Çin ile Japonya arasındaki farklılıkları tarif ettikleri bazı seyahat kayıtlarını da geride bırakmışlardır. Yerel gelenekleri tanıtmalarının yanı sıra, bu seyahat kayıtlarının önemli bir yönü de Türk Müslümanların Doğu Asya'yı nasıl gördüklerini anlatmasıdır. Kısacası dönemin Osmanlı-Türklerinde, Japon hayranlığı ile aynı zamanda Çin'i hor görmesi vardır. Osmanlı-Türkler, modern zamanlarda ana-erkilliklerini korumadaki başarıları yüzünden, Japonların Müslümanlara benzediğini ve Japonya'nın, Doğu'nun örnek ülkesi olduğunu düşünmüşlerdir. Buna karşın Çin; istikbale sahip olmayan, pis ve fakirleşen bir ülke konumunda gösterilmiştir. Onlar, Japonların aslen Müslüman olduklarını, lakin kendilerinin bunun farkında olmadığını belirterek, Japonya'nın çok kolay bir biçimde bir İslam ülkesine dönüşebileceğine işaret etmişlerdir.

Osmanlı-Türklerinin Japonya'ya saygı duyma nedenleri aslında çok basittir. Birinci olarak, Japonların ülke gelişiminde ve güçlenmesinde başarılı olduklarını görmüş ve anlamışlardır. Hatta Japonya o kadar başarılı olmuştur ki Çin'i (1894) ve Rusya'yı (1905) savaşta yenmiştir. İkinci olarak, Japonlar çok medenidir, temizliğe aşırı derecede önem verirler, zarif ve hürmetkârlardır, hayatın ince detaylarına çok önem verirler. Üçüncü olarak, Japonlar modernizasyon sürecinde gelenek ve göreneklerine sahip çıkmakla beraber kıyafetlerinden adetlerine varıncaya kadar tüm örf ve ananelerine halen çok büyük önem vermektedirler. İşte bu birkaç sebep dönemin Osmanlı-Türklerinin, sadece Japonlara hayran olmalarının nedenini açıklamakla kalmaz, aynı zamanda İslam pozisyonu açısından da durumu özetlemektedir.

Osmanlı-Türklerinin Japonya'ya önem verme sebepleri ise "Japonların teknolojik gelişmesi, güçlenmesi ve medeni olmalarının yanı sıra, Japonya'yı sarı ırkın, Doğu'nun ve Asya insanların gururu olarak görmelerinde yatmaktadır" şeklinde özetlenebilir. Aynı şekilde, Süper Güçler'in baskısı ile yüzleşen ve modernizasyon peşinde olan Osmanlı-Türkleri, kendi sorunları içindeki sebep-sonuç ilişkisini derinden anlamış olmalarına rağmen, Japonya gibi bir atılım gerçekleştirememişlerdir. Her şeyden evvel imparatorluğun sorunları çok fazladır ve Japonya'nın seviyesine gelebilmek kısa zamanda gerçekleştirilebilecek bir şey değildir. Lakin yaptıklarıyla Asya'da ve Doğu bölgelerinde kendini konumlandıran Osmanlı-Türkleri, o dönemde çok güçlü bir toplumsal farkındalığa sahiptir. İşte bu Doğunun geri kalması ve Batının gelişiye olması durumu, Doğu halklarının yıkıcı bir krizde olmasına, başarısızlık ve yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmalarına yol açmıştır. Bu koşullar altında, Doğulular birleşerek ayağa kalkmak zorundadırlar. Bu tarz bir ittifak öncelikle, İslam Birliği'nin de savunduğu, bütün Müslümanların birleşerek cihat yapması ve Batı'nın sömürgecilik/emperyalizmine karşı çıkılmasını savunur. Neredeyse aynı dönemde, Osmanlı-Türkleri Japonya'yı fark edip, Japonya'yı Doğu'nun lideri olarak kabul ederler. Onlar sadece Japonya'nın Doğu insanlarına ilerleme yolunda önderlik etmesiyle, Batılıların yenilgiye uğratılacağını düşünmektedirler.

Bu düşünceye sahip bazı Türklere göre en önemli şey, kendi içlerinde sahip oldukları bir tür özcü oryantalist anlayıştır. Yani Doğuluların takdirinin Batı ile aynı olmadığı, Doğu'nun aynı Japonya gibi Batı'yı öğrenerek daha da güçlü hale gelebileceğidir. Bunu başarmak için ise Batılılar gibi olma zorunluluğunun bulunmadığı anlayışı hâkimdir. Türkler kendi hayallerini Japonların gerçeğe dönüştürdüğünü görmüşlerdir. Bir taraftan Japonya baştan beri dâhil olduğu Çin uygarlığının dünya düzenini delip geçmeyi başarmış ve onu aşmıştır; diğer taraftan da Rus-Japon savaşı ile sarı ırka, yani Asya kıtasına ve Doğu'ya ait Japonlar, beyaz ırka yani Avrupa'ya ve Batı'ya karşı zafer kazanmışlardır. Bu, Türklere göre Doğu'nun Batı'yı geçebileceğini ve hatta yenebileceğini gösteren tatmin edici ve Japonların namına yaraşır bir kanıttır.

Osmanlı-Türklerinin Çin ile ilgili pek çok kayıt ve iddiaları arasında; Çin'in büyük ama zayıf bir ülke olduğu, nüfusun kalabalık, ancak disiplinsiz olduğu, hukukun üstünlüğünün olmadığı, özellikle Çinlilerin çok pis ve kişisel hijyen, düzen ve nezaket kurallarına dikkat etmedikleri gibi konular bulunmaktadır. Bunların hepsi aslında Japonların şekillendirdiği keskin yargılardır. Onların bu verilerine göre, Çin için hiçbir umut yoktur (Palabıyık, 2013).

1923 yılında, Türkiye'de Kurtuluş Savaşı zaferi, Çin'de Türkiye'yi meşhur kılmış, bağımsızlık ve modernleşme girişimleri, onu Çin için bir rol model haline getirmiştir.

1920 ve 1930'larda, bağımsızlık savaşı tamamlanmış ve büyük önder Mustafa Kemal'in çabaları ile yeni reformlar ile modernleşmeye gidilmiştir. Çinliler, Mustafa Kemal hakkında yazdıkları pek çok makale ve araştırma ile onun idealize edilmesi konusunda ellerinden geleni yapmışlardır. 1922 yılında, Çin Halk Cumhuriyeti Gazetesi'nde "*General Kemal'in Zaferi*" isimli bir şiir yayımlanmış, Mustafa Kemal'in büyük başarılarından bahsedilmiştir (石, 1922).

Bu şiirden, Çin'in Türkleri model olarak aldığını ve bunun temelini ise zayıf ve güçsüz halk kavramında yatmakta olduğunu fark etmek zor değildir. Türklerin bağımsızlık devrimlerinin zaferi, cuntacıların bağımsız bir rejim kurmak istemesine yol açmıştır. Bu durum süper güçlerin fırsat

kollayarak çevresinde dolanıp durduğu Çin'in ileri görüşlü kesiminin, Türklere imrenerek bakmasına sebep olmuştur. Hatta o kadar ki kendini geliştirme amaçlı, Türkiye'yi taklit ve takip etme adına fikirler bile filizlenmeye başlamıştır.

Çin'in entelektüel kesimi, 1920'lerden itibaren Türk devrimlerini ve dönüşümünü dikkatli bir biçimde izlemiştir. Uzun zamandır Çin'de Türk halkının bağımsızlığına imrenmeye devam eden bazı entelektüel ve genç tarihçiler "Yeni Türkiye'ye" yazılarında saygı göstermişlerdir. Aralarında en karakteristik yapılardan biri Liu Keshu'nun kaleme aldığı "Yeni Türkiye" (克述, 1926) adlı eserdir. Bu kitabın, Çin'in modernleşme tarihindeki yeri hakkında, Lin Beidian ve Dong Zhenghua şunu önermişlerdir:

"Liu Keshu'nun 'Yeni Türkiye' adlı eseri, modernizasyon sürecini açıkça hedefine alan ilk tarih monografisidir. 30 bin karakterden oluşan bu etkileyici eser, bir zamanlar Asya'nın bir başka 'Hasta Adamı' olarak adlandırılan, Osmanlı-Türk İmparatorluğu'nun, günümüz toplumuna dönüşüm sürecini bir bütün olarak kaleme almıştır. Çin ile Türkiye yakın dönemlerden beri, benzer acı tecrübeleri tatmıştır. İki ülkenin modernleşme tecrübelerini irdelerken çıkardıkları dersler, karşılıklı referans malzemesi olarak kullanılabilir. Liu Shi yazdığı 'Yeni Türkiye' kitabıyla, "ülke insanlarını uyarmak", "insanları uyandırmak" amacını güttüğünü söyler. Kitabı bir bütün olarak ele aldığımızda, onun içindeki Çin'in bağımsızlık yolunda güçlü ve zengin olması ile modernleşme gayesine ulaşma arzusu gayet açık ve nettir. Dikkate değer bir unsur da kitabın Batı'da onlarca yıldır popüler olmaya başlamış bir kavram olan "modernizasyon" kavramını açıkça kullanıyor olmasıdır.Liu Shi "modernizasyon" ve "Batılılaşma" konularından bahsederken, "modernizasyonu", "Batılılaşma" ile aynı kefeye koyuyor. Bu, "kendi özünü kaybetmeden Batı'nın faydalı unsurlarını kullanmak" teorisiyle destek bulmuştur. Batı'ya öğrenmeyi savunan Çinli entelektüeller de modernleşme sorunu hakkında genel bir farkındalık seviyesine ulaşmıştır" (被甸 and 正华, 1998).

Yeni Çin kurulmadan önce Liu Keshu ile benzer amaçlar güden Çinli araştırmacılar Türkiye'de modern tarih çalışmalarına büyük çaba harcamış, konu ile ilgili oldukça geniş kapsamlı bir araştırma kitabı yayımlamışlardır.¹² Örneğin, 1928 yılında Cheng Zhongxing "Türk Devrim Tarihi" üzerine bir kitap derlemiştir. Cheng, kitabın Önsözünde şunları dile getirmiştir: "Geçtiğimiz birkaç yıl boyunca Çinliler, Türk devriminin başarılı olduğunu, ancak bu başarının devamlılığı konusunda aslında başarısız olduklarını biliyorlar. Buna bağlı olarak Çin halkı da ülkemizdeki devrimin başarılı olamayacağından ve başarı ilkesinin tam olarak paylaşılamayacağından endişe ediyorlar. Kitabın amacı Türk devrim hikâyesinin ortaya konulması ve halkın onu okuyarak bilinçlendirilmesidir." (中行, 1928). 1948 yılında Bian Liting "Yeni Türkiye Kuruluş Tarihi"ni derlemiştir. Kitabın ilk bölümünde yazar, Türklerin sarı bir ırk olduğunu savunmaktadır. "Bizler Türk ırkının sarı ırk kanından olduğunu söylüyoruz. Sarı ırk Asya'nın doğu ve batı ucuna kadar uzanan iki ana ülkenin ırkıdır. Çin Halk Cumhuriyeti ve Türkiye, yani Doğu ile Batı. Dünya üzerindeki insanların özellikle de sarı ırkın pek çok rengi vardır" (理庭, 1942: 6).

1990'larda, Soğuk Savaş'tan hemen sonra, Hong Konglu bilim adamı Chen Fangzheng, "imparatorluk" ve "ulus devletini" göz önünde bulundurarak, modernleşme perspektifinden Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi üzerine iki makale yazmıştır (方正, 1991: 102-118; 方正, 1992: 77-92).¹³ Bu süreçte, Chen kendi editörlüğü eşliğindeki "Modernleşme Etkisindeki Dünya

¹² Çinlilerin Türk devrim ve reformlarına ilişkin araştırmaları hakkında bkz. 董正华; (Chinese Views of Atatürk and Modern Turkey, 1999).

¹³ İki makale için bkz. 陈方正论文自选集《站在美妙新世纪的门槛上》，辽宁教育出版社，2002，第89-126页。

Serisinin” içine Türk tarihi ile ilgili iki önemli çeviriyi de almıştır.¹⁴ Chen önsözünde, içten bir şekilde “Osmanlı-Türk tecrübelerindeki her badirenin aslında Çin’in yaşadıklarına çok fazla benzediğini, bu nedenle de bu tarih ve yansımalarının dikkate değer olduğunu vurgular... Ayrıca Osmanlı-Türk çıkarımlarının sadece geçmişle sınırlı olmadığını, bugünleri ve geleceği de ilgilendirdiğini” dile getirir. Onun amacı, “uzun zamandır araştırılan bir ulusu anlayarak, karşılaştırma ve ders çıkarımı” (戴维森, 1996) yapmaktır.

1980’lerin sonlarından bu yana, Çin’deki modern araştırmaların yanı sıra modern ve çağdaş Türk tarihi ile ilgili araştırmalar da artmıştır. Luo Rongqu’nun kılavuzluğunda, Pekin Üniversitesi Tarih Bölümünde yüksek lisans yapan Dong Zhenghua yazdığı “Türkiye’nin Modernleşme Yolunun Temel Özellikleri” isimli yüksek lisans tezi içerisinde: “Türkiye’nin modern bir ülke konumuna gelişinde izlediği yol, durmaksızın reformların yapıldığı, oldukça özgün bir yoldur” (正华, 1993: 336) ifadesini kullanmıştır. Buna ek olarak: “Mustafa Kemal ve Türkiye’nin dünya üzerinde yankılanma yaratma sebebi, Türkiye’nin benimsediği kapitalist sistemin uygulanması olmamalıdır. Aksine geri kalmış ülke konumundan çıkarak kendilerine uygun bir gelişme yolunu nasıl başarılı bir biçimde buldukları olmalıdır. Yankılanma sebebini bu perspektiften bakarak anlamalıyız” (正华, 1993: 362). Ayrıca, Xibei Üniversitesi’nde Orta Doğu Araştırmaları yapan Peng Shuzhi ile onun nezaretinde doktorasına devam eden Huang Weimin vb. gibi kişilerin (维民, 2002) ve Yunan Üniversitesinde Profesör Xiao vb. kişilerin Atatürk Devrimleri üzerine yaptıkları çalışmalar da bulunmaktadır (肖宪, 2001). Bu tarz yeni çalışma sonuçlarının hepsi, “modernleşme paradigması” temel yapısından ayrılmaz. Ayrıca bu sonuçlar Türk, Batılı âlimlerin takip ettiği çerçevenin dışına çıkmaksızın, nispeten açık bir biçimde “Batı ve Doğu kültürlerinin karıştığı bir dönemde, ülkenin ilerlemesini ve güç kazanmasını sağlayacak bir yol” bulmaya yöneliktir.

Tarihe bakacak olursak, Türkiye’nin Çin’e model olmasıyla ilgili, 1920-40’lı yıllarda solcu ve milliyetçi entelektüeller birbirinden farklı görüşlere sahiplerdir. Chiang Kai-shek, Çin’in Atatürk’ü olmak isterken; milliyetçiler Çin’de de bir Atatürk ortaya çıkması adına çağrı yapmaktadır.¹⁵ Qu Qiubai, Li Weihan, Hui Daiying gibi komünist parti üyelerinin hepsi, Atatürk’ün önderlik ettiği Türk devrimlerine övgüler yağdırırken, bunu dünya sosyal devrimlerinin bir parçası olarak ele almışlardır. Onun emperyalizme karşı duruşunu vurgulayarak, “hasta adam” konumunda bulunan Çin halkının Türkiye örneğinden öğrenmesi, yekvücut olup emperyalizmi yıkması ve bağımsızlığını kazanıp yeniden dirilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir.¹⁶ Ancak Çin Komünist Partisi (ÇKP)’nin Türk devrimlerinin karakteristik yapısını derinlemesine incelemesi, özellikle Atatürk’ün partisine mensup üyelerin Türk komünist partisini tazyik etmesini takiben, Çin Komünist Partisi Türk devrimlerini, işçi sınıfın statüsünün değişmediği, kapitalist zümre milliyetçilerinin devrimleri olarak eleştirmeye başlamışlardır. 1920’lerin sonlarına gelindiğinde, Çin Komünist Partisi ve sol görüşlü kişilerin Atatürk’ün devrimlerine yönelik eleştirileri giderek artmıştır.

¹⁴ Bu iki kitap şunlardır:伊兹科维兹著《帝国的剖析》，韦德培译，上海学林出版社，1996；[美]戴维森著《从瓦解到新生：土耳其的现代化历程》，张增健、刘同舜译，上海学林出版社，1996。

¹⁵ 1930’larda Çin’in politik durumundaki değişimlerle beraber birçok kişi Chiang Kai-shek’i Türkiye’nin Mustafa Kemal’i gibi görmüştür.

¹⁶ Hatta Huang Zhigao, bir makalesinde, 1921-1925 yılları arasında ÇKP’nin *Kemalist Devrim* dair yaptığı gözlem ve reaksiyonuna değinmiştir. Çin-Türkiye arasında ortak acılardan doğan sempati ve Kemalist Devrimin (Zhigao’nun görüşüne göre) Sovyet Rusya yardımıyla yakaladığı başarının, ÇKP’nin Kemalist Devrim önem vermesini sağladığını ifade etmiştir. Ancak, ÇKP’nin Kemalist Devrimi değerlendirmesi, aynı zamanda Sovyet Rusya’nın Çin’de ittifak arayışını ve Sun Yat-sen’le iş birliği yapma konusundaki stratejik niyetini de yansıtmaktadır. Bu, ÇKP’nin argümanının seçici olduğunu, Kemal’in dönüşünü ve komünist karşıtlığını, bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde, belli ölçüde gizlediğini aktarmıştır. Bkz. 黄志高：《1921-1925年中国共产党对凯末尔革命的观察与反应》，《北京科技大学学报》（社会科学版）2010年第2期。

1924 yılında, Qu Qiubai, Atatürk devrimlerini eleştirmiştir. Ona göre, Atatürk'ün parti üyeleri önceleri var olan halkın geçim ilkesi, sosyalizm unsurlarını bertaraf edip tümüyle kapitalizme yönelmiştir. O, başlarda Türk devrim hareketinin, sol görüşlü Halk Partisi ve Komünist Partiden faydalandığına, görünüşte onlarla ortak hareket ettiğine işaret etmiştir. Ancak Atatürk'ün partisine üyelerin statülerinin sabitleşmesi ve Yunanlılara karşı kazanılan zaferden sonra bu politikanın değişim geçirdiğini, zamanla İtilaf Devletleri ile anlaşma yoluna gidildiğini, sol görüşün bin bir çeşit yöntemle ezilip çiğnendiğini vurgulamıştır:

“Hala, büyük Türkçülük ve İslamcılık ilkesine geri dönülüyor... Diktatör hükümet rejimi değişerek, rejim tamamen burjuvazinin eline geçmiş ve zengin iş adamları ulusal hareketin bel kemiği haline gelmiştir. Çiftçilerin vergileri ise hafifletilmemiştir. Kısacası, Türkiye 1922 yılında Yunanistan'ı yendikten sonra, Türk ulusal hareketinin burjuva doğası tamamen gün yüzüne çıkmıştır. Hükümet meclisi ulusal devrim zaferini pekiştirmek istiyorsa, işçi sınıfını destekleme cesaretine sahip olmalıdır.” (秋白, 1924: 44 -60).

1925 yılında Kuomintang yanlısı Dai Jitao, sürekli Sun Yat-sen'in Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ni birleştirme ile tarım ve sanayiye destekleyen üçlü politikasına, ayrıca Çin Komünist Partisi tarafından yönetilen devrimci mücadeleye karşı iftiralar içeren makaleler yayımlamıştır. Bu konuda Qu Qiubai “Çin Ulusal Devrimi ve Dai Jitao” isimli meşhur bir makalesinde, Dai Jitao'nun gerici bakış açısını eleştirerek analiz etmiştir. Makalede, Qu Qiubai Dai Jitao'dan alıntı yaparak: “*Komünist Enternasyonal genellikle nefret doludur... Türk millî kuvvetlerinin komünizm karşıtı politikası oldukça serttir (öldür, hapsed) kim olduğunu bilmene gerek yok... Bu şekilde bir stratejinin başarılı olması mümkün değildir.*” Qu Qiubai'ın eleştirisine göre: “*Bu baskı politikası tehditidir, rejim gelmeden önceki tahmini tehdittir! Türk Komünist Parti organizasyonu sınıf mücadelesi zayıfladığından dolayı çok iyi değildir. Böylece Türk muhafazakârları, işçi köylülerin yoksulluğundan faydalanıp güç kazanabilmekteyken, buna karşılık Komünist parti, işçi ve köylüler ezilmektedir. Sözde Türk “ulusal kültürü” kurtarılmaktadır, ancak Türk halkı hala baskılardan mustarıptir. Bu, Dai Jitao'nun Çin'de uygulamak istediği türde bir devrimdir!*” (中国国民革命与戴季陶主义, 1985: 196).¹⁷ Burada, Qu Qiubai'ın yaptığı, Dai Jitao'ya Türk devriminin eksikliği ve Türk Komünist Partisi'ne karşı Türk muhafazakârlarının yüksek baskı politikasını mukayese ederek iletmektir. Qu Qiubai'ın Türk devriminin başarılı olmasına ve ulusal ideolojinin yenileştirilip Türk millî kültürünün canlandırılmasına rağmen vurguladığı konu, Türk halkının hala ezilmekte olduğudur. Buna göre de Dai Jitao'nun ulusal devrimcilik iddiası ile halkın gerçek kurtuluşunun getirilemeyeceği aşikârdır. Bu noktada Türkiye olumsuz bir örnek teşkil edecek şekilde gösterilerek Çin Komünist Partisi'nin Kuomintang'ı eleştirebilmesi için bir silah olarak kullanılmıştır.

Kemalistlerin, Türkiye'nin sol kanadına karşı tutum ve davranışları Çin devrimini de etkilemiştir. Luo Fuhui, Sovyet Rusya'nın Sun Yat-sen'e yardımlarının geç kalmasının nedenini açıklarken, özellikle de Türk millî hareketinin gölgesi konusunu ele almıştır. Luo, Sovyetler Birliği'nin Mustafa Kemal'in devrimine maddi ve manevi yardımda bulunarak, Türkiye'de ulusal kurtuluş mücadelesini başarılı kıldığına işaret etmiştir. Ancak Türkiye, Sovyet Rusya ile taraf olmak yerine Kafkasya toprakları hakkında onlarla bir anlaşmazlığa düşmüş ve Komünistlere zulmetmeye başlamıştır. Bütün bu yaşananlar Sovyet Komünist Partisi'ne ulusal bağımsızlık ve kurtuluş hareketi başarılı olsa bile, bunun sosyalist bir devrime dönüştürülüp geliştirilemeyeceğini; aksine devrimin bölünmesi olduğunu hissettirmiştir. 1922-1925 yıllarında, Sovyetler Birliği ve Komünist Enternasyonal (Komintern) Sun Yat-sen'in Milliyetçi Partisine yardım konusunda çekingen bir tutum sergilemiş ve baştan beri onun

¹⁷ Bu makale, Eylül 1925'te *Xiangdao Zhou* Gazetesi tarafından yayımlanan 《反戴季陶的国民革命观》 isimli kitapta bulunmaktadır.

ikinci bir Atatürk olmasından kaygılanmışlardır (福惠, 2000). Komünist Enternasyonal doğal olarak gerçek komünist partilere direkt olarak yardım etmeye daha çok önem vermektedir.

Soğuk Savaş Dönemi Çin-Türk İmgeleminin Karşılıklı İnşası

Soğuk savaş zamanında, Çinlilerin Türkiye'ye olan idrakini, Mao Zedong'un Türkiye hakkında görüşleri doğrudan etkilemiştir. 1940 yılında Mao Zedong kaleme aldığı “Yeni Demokrasi Üzerine” içinde Kemalizm'i eleştirmiştir:

“İlk emperyalist savaş ve Ekim Devrimi sonrasında belirli özel koşullar nedeniyle (burjuvazi Yunan işgaline karşı zafer kazandı, proleter güç çok zayıf), Türkiye’de Kemalist küçük burjuvaların diktatörlüğü ortaya çıkmıştır. Yani II. Dünya Savaşı’nda ve Sovyetler Birliği sosyalizmin inşasını çoktan tamamladıktan sonra, ikinci bir Türkiye’nin varlığından söz etmek şöyle dursun, özellikle 450 milyon nüfusa sahip bir Türkiye’ye izin verilemez. Çin’de bulunan özel koşullar nedeniyle (burjuvazinin güçsüz ve uzlaşmacı tavrı, proletaryanın gücü ve devrimlerin bütünselliği), işler Çin için hiçbir zaman Türkiye’deki kadar kolay olmayacaktır. 1927 yılında ilk büyük devrim başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra, Çin burjuvazisinin bazı mensupları Kemalizm diye seslerini yükseltmedi mi? Mamafih, Çin’in Kemal’i nerede? Çin burjuva diktatörlüğü ve kapitalist toplumu nerede? Buna ek olarak Kemal’in Türkiye’si bile sonuçta kendini İngiliz-Fransız emperyalizminin kollarına atmak zorunda kaldı, gün be gün yarı sömürge konumuna gelerek gerici emperyalist dünyanın bir parçası haline geldi. Günümüz uluslararası çerçevesinde, yarı-sömürge durumundaki kolonilerin kahramanları ya emperyalizm ile savaş hatlarında dururken dünya karşıdevrim gücünün bir parçasına dönüşüyor ya da anti-emperyalist savaş hatlarında dururken dünya devrimci güçlerinin bir parçası haline geliyorlar. Bu alternatiflerin ikisi dışında başka bir yol da yoktur” (毛泽东选集, 1991: 680 -681).

1950’lerin sonunda Mao Zedong, yukarıdaki görüşü diplomatik amaçlarla gözden geçirmiştir. 2 Eylül 1958’de Brezilya’daki muhabirlerle yaptığı röportajda Mao Zedong şunları açıkça dile getirmiştir:

“İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ‘Yeni Demokrasi Teorisinden’ bahsederken, Kemal Atatürk’ün inşa ettiği Türkiye gibi bir ülkeyi görmenin imkânsız olduğunu söyledim. Sömürgeci ve yarı sömürgeci burjuvazi, emperyalist cephenin önünde durursa, anti-emperyalist cepheye durmaktan başka bir yol yoktur. Aslında bu görüş sadece bazı ülkeler için uygundur ve Hindistan, Endonezya ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkeler için geçerli değildir. Onlar emperyalist ya da sosyalist ülkeler değil, aksine milliyetçi ülkelerdir. Latin Amerika’da da bu şekilde birçok ülke vardır ve gelecekte sayıları daha da artacaktır. Bu ülkeler tarafsız pozisyonda durmakta ve iki gruba da katılmamaktadırlar.” (毛泽东文集, 1999: 401-402).

Ancak Türkiye ABD’nin müttefikidir ve mevcut küresel koşullar altında sadece Çin’in karşısında bir konumda var olabilmektedir. 1960 yılında, Mao Zedong şunları dile getirmiştir: “Dünyadaki en büyük emperyalizm Amerikan emperyalizmidir ve birçok ülkede koşu köpekleri vardır. Emperyalizm tarafından desteklenen insanlar, kitleler tarafından geri çevrilen insanlardır. Çan Kay Şek, Syngman Rhee, Nobusuke Kishi, Fulgencio Batista, Sayyid, Adnan Menderes¹⁸ gibiler ya halk tarafından devrilmiş ya da halk tarafından devrileceklerdir” (人民日报, 10 Mayıs 1960).

Türkiye açısından bakıldığında, 1950’lerdeki Kore Savaşı, Türkiye’de Çin’e karşı olumsuz bir imaj oluşmasına neden olmuştur. Çünkü Türkiye, Amerika liderliğindeki sözde Birleşmiş Milletler güçlerine katılarak doğrudan birlik göndermiş, bu durum iki eski ulusun modern tarihte ilk defa Kore Savaş alanında karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Daha da önemlisi bu savaşın her iki ulusun psikolojisi üzerinde olumsuz bir etkisi olmuştur. Çin’e göre ise, Çin hükümeti emperyalizmin politik çizgisini kınamaya devam ederken, Türkiye her zaman, özellikle de 1950’lerdeki Menderes Hükümeti

¹⁸ Dönemin Türkiye Başbakanı, 27 Mayıs 1960 darbesiyle tutuklandı ve ertesi yıl idam cezasına çarptırıldı.

zamanında, Amerika emperyalizminin koşu köpeği olmuştur. Türkiye’de, Çağdaş Üngör’ün araştırmalarına göre, Türkiye’nin anıları, basın raporları ve Kore Savaşı hakkındaki basın yorumları “*Türklerin Doğu Asya ülkelerini, özellikle de Kızıl Çin’in boyutlarını anlamalarını sağlamıştır*”. Ayrıca “*Çinli askerleri kötü düşmanlar, zavallı savaş esirleri veya komünist çocukça inananlar olarak tasvir eden bu anlatılar, Türklerin bu topraklar ve halkı üzerinde uzun vadeli bir imaj oluşturmuştur*” (Üngör, 2006: 405-420).

Soğuk Savaş sırasındaki ideolojik mücadele, tüm ülkeler üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Türkiye’nin iktidardaki seçkinleri, Soğuk Savaş döneminde çok güçlü bir anti-komünist tutum sergilemiştir. Çin’in bakış açısından, 1960’lı yıllarda Türkiye’deki sol harekete ve Türk insanına desteğimizi, *People’s Daily* Gazetesinin de desteği ile açıkladık (*人民日报*, 5 Mayıs 1960). Sonuç olarak, günümüze kadar Çin’i anlamayan pek çok Türk’ün kafasında halen “Kızıl Çin imajı” yerini korumaktadır.

Türk Halkının Tarih Görüşünde Göktürkler ve Çin

Etnik kökenleri konusunda günümüz Türkleri, köklü bir İç Asya imgelemine sahiptir ve bu imgelemin, Çin yazılı tarih materyallerinin desteğine ihtiyacı vardır. Aynı zamanda da kaçınılmaz surette Çin’de vuku bulan tarihsel yakın münasebet, günümüzde hala yenilenmesi gereken bir “imgelemdir” ve süregelen tarihte de Çin-Türk ilişkisine ihtiyaç bulunmaktadır. Tam da bu anlamda, iki ülke liderleri görüştükları zaman Türklerin genellikle bahsettikleri “*2000 yıl evvel iki ülkenin kapı komşusu olmaları*” tarzındaki ifadeler (Adıbelli, 2007) Türk millî tarih anlatısının bakış açısına göre kabul edilebilirdir.

Türkiye’yi en tipik Türkçe konuşulan ülke olarak örnek alacak olursak, milliyetçi anlatının eski Türk tarihinden kaçınma lüksü olmadığı gibi, ayrıca ona odaklanarak araştırma zorunluluğu vardır. Bunun başlıca nedeni, Türkçe konuşan bir soyun kurduğu Osmanlı İmparatorluğu’nun halefleri olan Türklerin, modern bir ulus devleti olduktan sonra kendi tarihlerini nasıl yeniden inşa edecekleri sorunu ile yüzleşmek zorunluluğunda olmalarıdır. Elbette Türkiye kendine özgü özelliklere sahiptir. Misal, Fransız araştırmacı Etienne Copeaux şöyle demiştir (1998: 7):

“Tarihsel olarak bakacak olursak, Türklerin ataları Altay’dan Viyana’ya, birbirine bağlı göç yolları üzerinde durmaksızın ilerlemiştir. Yarı yolda İslam dinini kabul etmiş ve özümsemişlerdir. Onlar İslam’ın taşıyıcısı ve yayıcısı olmuş, İslam dini ise onlara Orta Doğu mirasını katmıştır. Öncelikle Anadolu’ya yerleşen, ardından Balkanlara gelen Türklerin, bu toprakların geçmişiyle ve de üzerinde yaşamış halklarla karmaşık bir ilişkiye sahip olmaları kaçınılmazdır. 20. yy.’ın başlarında bu tarz ilişkiler bir dizi trajediyi ortaya çıkarmıştır. Bu koşullar altında, bu tarz karmaşık toprak ilişkileri (bu ilişkinin kendisi tarihsel hikâyenin temelidir) kaçınılmaz olarak bir kimlik sorununun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu tarz bir sorunla, tarih ders kitaplarında yüzleşme zorunluluğu da vardır”

Türk milliyetçiliği anlatısı hakkındaki araştırmamızda; Günümüz Türkiye halkının tarihsel görüşünde var olan genel milliyetçilik tarihinin, politik ve eskiye dönük oluşuna, aynı zamanda Türk halkının ayırt edici unsurlarına yerleşip kök salmış olduğuna da dikkat çekmek istiyoruz (涛, 2011). Türkiye ve özellikle çağdaş Türk milletinin tarihsel kökenini araştırmak için, İç Asya’nın tarihini incelemekten kaçmak imkânsızdır. Copeaux’a göre, Anadolu’da yaşayan çağdaş Türkler, aynı zamanda memleket (anayurt) adının verilmesine rağmen aslında aşına olmadıkları bir yerde yaşayan, zaman zaman vatan hasreti çeken asıl Türklerdir. Bu, aynı zamanda Türkler tarafından da onaylanan tarihsel bir anlatıdır (1998: 9). Eski Orta Asya tarihi uzmanı Richard N. Frye de şunları dile getirmiştir: “*Çağdaş Türk ulusu sakinlerinin yaslandığı iki yer vardır: Altay Dağları’ndaki İç Asya ve Anadolu. Bu iki yerde de büyük oranda Çağdaş Türkler ve Türk kültürü mevcuttur*” (Frye, 1998).

Öyleyse Çin, Türkiye’nin tarih anlatımında nasıl ifade edilmiştir?

Öncelikle Çin'in milliyetçilik dönemindeki "imgelem"ine bakmalıyız. Yazarın bahsettiği Kemalizm dönemine işaret eden milliyetçilik dönemi, tarihî açıdan 1930-1940'lı yılları kapsamaktadır. Bu dönemin Türkiye'sinde, "Türk Tarihine Bakış" (*Türk Tarih Tezi*) olarak ileri sürülen bakış açısına göre; dünyadaki ilk insanlar Orta Asya'da ortaya çıkmışlardır. En eski etnik grup da Türklerdir ve Türkler uygarlıklarını buradan dünyaya yaymışlardır. Bu nedenle, dünyadaki tüm büyük uygarlıklar Türkler tarafından oluşturulmuştur (涛, 2011). Kemal Atatürk'ün talimatlarına göre oluşturulan bu tarihsel görüşe dair Ayşe Afet İnan özetle şunları belirtmiştir (1939).

"Atalarımız birçok büyük ülkeyi yaratmış olan muhteşem medeniyetlerin ustalarıdır... Türk devletinin gerçek ustaları yakın tarihte göç etmiş olanlar değildir. Türkler yuvarlak başlı bir ırk olup, bir zamanlar Anadolu'da büyük bir ulus yaratmış millettir. Ülkenin orijinal kültür toprağı, Orta Asya iklimidir. Daha sonra iklim koşullarındaki değişiklikler onları cilalı taş aletlerini kullanmaya, tarımsal üretimi öğrenmeye ve metal eritip işleme işçiliğinde usta olmaya itmiştir. Orta Asya'dan başlayarak doğuya ve güneye doğru, ayrıca batıdan Hainan'ın kuzeyine doğru yayılmışlardır. Gittikleri yerlere yerleşerek medeniyetler yaratmışlardır. Bazı yerlerde kendileri yerli halk olurken, bazı yerlerde oradaki yerli halkla birleşmişlerdir. Avrupa'da kemik yapısı olarak uzun kafalı bir ırk ile karşılaşılırken; Anadolu, Irak, Mısır ve Ege bölgesindeki medeniyetlerde, aslen Orta Asya'daki gibi yuvarlak kafalı olan bir ırkla karşılaşılır. Günümüzdeki çocuklarımız da bu ırktandır. Kemal Atatürk'ün tarih görüşü bu şekilde özetlenebilir".

"Türk tarihsel görüşü", Orta Asya'dan göç ederek çıkan Göktürklerin dünya uygarlığı üzerindeki etkisine ve hala Orta Asya'da bulunan Göktürklerin faaliyetlerine atıfta bulunmaktadır. Orta Asya'daki memleketlerinin neresi olduğu belirlendikten sonra, Türk tarihsel görüşünün ele alması gereken ilk şey ise Türkler ve Çinliler arasındaki ilişkiler konusudur. Çünkü Orta Asya'da bulunan ve göçlerle ortaya çıkan Türkler hem jeopolitik olarak hem de tarih kayıtlarında, esasen ilk olarak Çinlilerle en yakın ilişkilere sahip olmuşlardır.

Önceden anlatılan tarihsel bakış açısının ışığı altında, Türkiye'nin resmî tarih ders kitabı, Türklerin Çin kültürüne nasıl bir etki yaptıklarını "kanıtlamıştır":

"Çin'de saf ırk yoktur. Çin'in en erken yaşayanları farklı iki ırktan gelmektedir. Bunlardan biri yerli halktır, diğeri ise Orta Asya'dan gelen soylu sınıfa dâhildir. Bu, uygarlığın yaratıcısı ve savaşçı olan bir başka ırktır. Aslında, tarihinin ilk sayfalarından itibaren Çin, Türklerden gelen aralıksız işgal ve saldırılara maruz kalmıştır. Çok sayıda Türk, eski ülkelerinden durmaksızın göç ederek, Çin'in özellikle kuzey kesimlerine gelmiştir. Günümüzde Çin'in batı bölgelerinden Gansu eyaletinde, Çinli olarak adlandırılan milyonlarca insan, halen Türklere özgü bazı karakteristik özellikler taşımaktadır... Çin'in politik tarihi Beş İmparator döneminden başlar; ilk İmparator Fu Xi'dir; Çin'i bir devlet haline dönüştüren de Fu Xi'dir. Beş İmparator'un Çin'i yönettiği dönem, M.Ö. 3000'lerden evveldir. Fu Xi, Gansu'da doğmuştur; Türklerse M.Ö. 4000-5000 yılları arası gibi erken bir tarihte buraya ayak basmış ve yerleşmişlerdir." (Tarih I, 1932; Tarih I, 2001: 56).

Bu tarz yöntemleri kullanarak; Xia, Shang, Zhou hanedanı kurucularının hepsinin Türk olduğunu iddia ediyor ve Qin Shi Huang'ın da Türk olduğunu ekliyorlar. Han Hanedanı dönemini yazarken ise bu imparatorunun da Türk olduğunu kanıtlamak dışında bir çare kalmıyor. Mantıken Çin ve yabancı ülkeler arası ilişkiler üzerine tarih ders kitaplarında şunlar bulunmaktadır: "*Çin İmparatoru'nun en korktuğu şey Hun İmparatorluğu'dur. ...Çin korkunç bir baskı ve tahribata uğramıştır*" (Tarih I, 2001: 58). "*M.S. 3. yy.'dan sonra Çin'de, birbirinden farklı kabilelerdeki Türkler dahi Cengiz Han'ın yönetimi altında birleştiler. Yerli bir lider, 14. yy.'da bir hanedan kurdu (Ming Hanedanı) ve Cengiz Han'ın İmparatorluğuna son verdi*" (Tarih I, 2001: 58).

Bizim yukarıda bahsedilen tarihsel görüşle ilgili dikkatlice analiz yapmamız gerekmektedir. Günümüze değin Türklerin tarih anlatımı içerisinde, hep Hunların tarihine Göktürk tarihi gibi ya da

Türkiye tarihiymiş gibi davranılmıştır. İlaveten Türkler, Hun İmparatorluğunu Türklerin kurduğu ilk imparatorluk olarak düşünmektedir. 1930'lardaki Türk tarih ders kitapları içinde: “*Türkler, çok eskiden ve farklı dönemlerde Orta Asya'dan göç ederek, farklı topraklar üzerinde pek çok ülke kurmuşlardır. Memleketlerinde kalmayı seçen Türkler de yine farklı dönemlerde, farklı ülkeler kurmuştur. Bunlardan en eski ve bilineni Asya Hun İmparatorluğu'dur*” (Tarih I, 2001: 63) ifadeleri yer almaktadır. 21. yy.'da Türklerin tarih kitaplarında şu şekilde bir açıklama bulunmaktadır: “*Orta Asya hakkında bildiğimiz, en eski ve düzenli Türk devleti, Hunlar tarafından kurulmuştur. Onlar Göktürklerin ve Uygurların atalarıdır. M.Ö. 3. yy.'da Hunlar güçlenmiş ve özellikle Çinliler onların muazzam güçlerini hissetmiştir*” (Tarih I, 2001: 39).

“Türk tarihsel görüşü”, milliyetçiliğin yükselişte olduğu altın dönemlerde, kuraklık yüzünden göç eden Türklerin, uygarlık açısından Çin medeniyetini büyük ölçüde etkilediğini vurgulamaktadır. Bu durum, Çin uygarlığının gelişmesine ve ilerlemesine de önemli katkılarda bulunmuştur (Tarih I, 2001: 28). Türklerin, Hunlara yüklediği ve Çin'i korkutan birkaç öz değer; köklü, medeni, güçlü bir yapıya sahip olmalarıdır. Türkler, 1930'ların tarih ders kitaplarında; Hunların hukuk, iş ve siyasi örgütlenme ve benzeri konulardaki gelişmişliğini vurgulamışlardır. Özellikle; “*Çin halkı, Hun İmparatorluğu'ndan çok yararlanmıştı. Türklerin takvimi Çin'de bulunan en erken takvimdir*” ifadesi ile yine onlardan bahsederler (Tarih I, 2001: 66). 21. yy.'ın tarih ders kitaplarında; Göktürk ve Çin ilişkilerinin siyasi düzeyde çok yakın ve bir o kadar da savaş çıkmasına müsait olduğundan; kültürel düzeyde ise Çin kültürünü at kültürü ve gök tanrı inancı bakımından etkilediğinden bahsedilmektedir (Tarih I, 2001: 62).

Kısaca özetlemek gerekirse, Çin tarih kayıtlarının da odak noktası olan Doğu Göktürk İmparatorluğu, Türk tarihinin önemli bir parçası konumundadır. Ayrıca yine Çin tarih kayıtlarında bulunan ve muhtelif kökenlere sahip Türkler, “birörnek” bir şekilde ele alınmıştır. Hunlardan Tuoba'ya, Göktürklerden Uygurlara kadar anlatı bağlantıları üretilmiştir. Bu şekilde Türk halkının tarihi, İç Asya tarihindeki Hunlara kadar direkt olarak izlenip takip edilmiş, buradan Hunların da Hun-Türk oldukları sonucuna varılmıştır. Bu İç-Asya göçebe halklarının, uzun soluklu çekişmelerinin hedefi ise merkez topraklardaki Çin Hanedanıdır. Bu nedenle, Türk milliyetçi anlatılarına göre, Çin hep öncelikli olarak uğraşılması gereken bir konudur. Yine bu anlatılara göre Çin, genellikle saldırılara karşı sadece savunma yapabilen bir hedef olarak konumlandırılmıştır. Çin uygarlık anlamında ise Türklerin farklı ecdatlarından da çok şey öğrenmiştir. Bu örnekten kolayca görülebileceği üzere, hangi ülke halkının tarihi anlatısı olursa olsun, milliyetçi unsurları içinde barındırması kaçınılmazdır.

Peki, Çinliler benzer sorunlar hakkında ne düşünüyor? Profesör Luo Xin, Çin tarihinde kayıt altına alınan Türk tarihi kapsamının önceden çok dar olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca uluslararası düzeyde ve özellikle Türkiye'de, Türkleri genelleme eğiliminin farklılık gösterdiğine; Çin'in ise Türkler üzerine uzmanlaşma eğiliminde olduğuna işaret etmiştir. Xue Zongzheng da Türk isminin sadece ulusa has bir isim olduğunu, millî bir genel terim olmadığını belirtir. “Türk” sözcüğünün kavramsal manası, runik tabletlerde Ashina klanını merkezine alan Göktürklerle sınırlandırılmalıdır ki onlar eski tarihte ortaya çıkmış ve son bulmuş etnik bir gruptur:

“6. yy.'dan 8. yy.'a kadarki dönem Türk ulusunun en aktif olduğu dönemdir. 8. yy.'da çoktan Doğu ve Batı Göktürk Hanedan rejimleri sona ermiştir. ...Ashina klanının yönettiği Göktürklerin, mağlup olup bölgeye dağılan parçaları bir süre daha varlıklarını sürdürmeye devam etmiştir; lakin artık korkutucu politik bir kuvvete sahip değillerdir. En son 11. yy.'a gelindiğinde, Göktürk soyunun iki büyük kolu olan Doğu ve Batı Göktürkler, çoktan birbirinin peşi sıra ortadan kaybolmuştur. Onların torunları, bölgede yaşayan farklı kabilelere katılmış; başka etnik grupların, kabilelerin isimlerini kullanmış ve böylece onlarla karışınca tarihin yeni bir dönemi de başlamıştır.” (宗正, 1992: 698).

Xue Zongzheng, yabancı bilim insanlarının yukarıdaki görüşlerini eleştirmiş, Batılı bilginlerin ortak zafiyetini kastederek şöyle demiştir:

“Dilbilimin egemenliği tarih araştırmalarının eksikliğini gizledi. Pers ve Arapça dokümanlara aşırı bel bağlanması, Çince tarihsel dokümanları bulandırdı. Sonuç olarak bu durum da Türk/Göktürk kapsamının limitsiz genişlemesine ve Türk tarihi araştırma kapsamının belirsizleşmesine yol açtı. Görünen o ki “Türk” adı, kesin tanıma sahip tarihi eski bir ulusun adı olmaktan çıkmıştır. Bilakis batıdan Xuedanier kanalına, doğudan Hexi koridoruna kadar uzanan bölgede, Türkçe konuşan ulusların, hatta tarihin sayfalarında Hun, Moğol gibi hepsi Kuzey Asya, Orta Asya göçebe halklarının ortak isimlerine genel atıf yapan bir hale dönüşmüştür. Bu anlayış baştan sona hatalıdır, biz körü körüne bu yolu izlememeli ve eleştirel yaklaşmalıyız” (宗正, 1992: 23-24).

Xueshi’ya göre, Türk ulusu ve Türk dil ailesi birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış iki kategoridir. Ayrıca Batılı bilim insanlarının sözde “Türkoloji” araştırmaları (Xueshi, Türkoloji’yi bağımsız bir araştırma kolu olarak kabul etmez) bu iki kategoriye karıştırmaktadır. “Dilbilim araştırmaları, tarih araştırmaları ile yer değiştirmiş ve onların yerini almıştır. Bu yüzden yakın dönem araştırmalarda, ‘Türk dil ailesine mensup bütün halklar Göktürklerin torunlarıdır, ortak tarih ve kültüre sahiplerdir’ şeklinde hatalı bir sonuç elde edilmektedir”. Nesnel olarak bu durum Pantürkizm için ideolojik köken sağlamıştır. Ülkelerin Türkçülük savunucuları direkt olarak Türkoloji’nin çarpıttığı tarihi, kendi çıkarları için kullanmışlardır. Aslında, “Tarihteki Göktürk/Türk halkı ile modern dünyada Türk dili konuşan halklar tümüyle birbirinden farklıdır. Gerçekten de önceki sonra gelenin ortak atası değil, sonraki de öncekinin doğrudan ilişkili soyu değildir. İkisinin arasındaki ilişki ancak dil ailesi kategorisindekilerin arasındaki kadar bir yakınlığa sahiptir” (宗正, 1992: 25-29). Aslına bakacak olursak, bu konuda iki taraf arasında dolaylı bir tarihsel çatışma vardır ve bunun ardındaki politik nedenler de aşikârdır, yani Türkçülük meselesi ile alakalıdır.¹⁹

21. yy.’da Çin ve Türkiye’nin Bilişsel Yapısı

Soğuk Savaş sonrasında Türklerin Çin hakkında önem verdiği alan ticaret olmuştur. Türkiye, Çin’in muazzam nüfusunun yarattığı pazar değerinin farkına çok erken varmıştır. Günümüzde, Türklerin Çin imgelemi ile bu durumun çok yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Türkiye’de 1980’lerde gerçekleşen açılım sonrasında etkin bir biçimde küreselleşmeye uyum sağlanırken; aynı dönemde Asya-Pasifik bölgesindeki Çin, reformlar geçirerek dışa açılmıştır. Türkiye, özellikle Çin’in büyük pazar değerine dikkat göstererek buraya odaklanmıştır. Bu açıdan, sıklıkla zikredilen ve 1980 ihtilali ardından göreve gelen Türk Cumhurbaşkanı General Kenan Evren’in söylediği: “Eğer Çin halkının hepsi bizim mandalinalarımızı satın alırsa zengin oluruz” (Atlı, 2007) cümlesi önemlidir. Bu cümle, o dönem Çin pazarının büyük potansiyeli karşısında Türklerin ilgisini ortaya koyan ünlü ve sembolik bir söz olmuştur.

21. yy.’da Türklerin, Çin’in sahip olduğu büyük pazar potansiyeline olan algısı, Çinlilerin Türk emtiasına taleplerinin artmasını arzu etmekten, seyahat için Türkiye’ye çok sayıda Çinli turist çekme arzusuna dönüşmüştür. Bu sayede Türkiye, Çin ile arasındaki büyük ticaret açığını dengelemeyi umut etmiştir. 2007 yılında Türkiye dış ticaretten sorumlu Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen, bir röportajında şunları söylemiştir: “Çin’de her yıl yurtdışına seyahat eden 40 milyon insan var ve yaklaşık 200 bin kişinin Türkiye’ye gelebileceği kuşkusuz. Umarım ileride daha fazla Çinli Türkiye’ye gelir ve daha fazla para harcar, bu sayede biz de daha fazla para kazanırız” (访土耳其代表团团长、外贸部部长科萨德·图兹曼中土合作前景广阔, 30 Nisan 2017).

Türkiye’de, Çin’in gelecek vaat eden ve Amerikan hegemonyasına meydan okuyan bir ülke olduğu, dünya politik alanında gün be gün büyüdüğü ve nüfuzunu artırarak bir anda yükselecek bir güç olduğuna dair popüler bir bakış açısı da bulunmaktadır. Kutay Karaca’nın savına göre: “Birleşik

¹⁹ Bu soru, bu makalede geniş bir biçimde ele alınamayacağından bkz. 答涛《从历史的角度看“双泛”》，载《大观》（第五辑），2011.

*Devletlerin tek taraflı dünya düzenine cesurca meydan okuyabilecek ve direnebilecek tek ülke Çin'dir". Mehmet Ögütçü ise Çin'in bugünkü yeri ve gelecekteki potansiyeli üzerine düşündüğümüzde, Türkiye için Çin ve Amerika'nın eşit derecede öneme sahip olduğuna; hatta Amerika, Avrupa ve Japonya ile karşılaştığımızda Çin'in daha da önemli olduğuna inanmaktadır. Deniz Ülke Arıboğan'a göre ise, "Eğer Türkiye'de dış politikaya yön verenler, geleceğin uluslararası öneme sahip bir bölgesi olarak Uzak Doğu'yu düşünmemeye ve Avrupa-Amerikan yanlısı bir rotada ısrarcı olmaya devam ederlerse bu büyük bir hata olur". 1996 yılında Hasret Çomak: "Türkiye'nin, 2025'te bir süper güç olması beklenen Çin ile iş birliğini teşvik etmesi; hatta iş birliği için yeni fırsatlar yaratması şarttır" demiştir (Ersoy, 2008). Bazı Türkiye gözlemcileri de Türkiye'nin Orta Asya'daki çıkarlarını korumak için *Shanghai Beşlisi* ile yakınlaşması, onunla iyi ilişkiler kurması gerektiğine inanmaktadırlar. Bu sebepten Türkiye, Çin'e iş birliği yapma konusundaki iyi niyetini göstermek zorundadır. Çin'in yüzleşmek durumunda olduğu en acil ihtiyacı, yani Türkiye'nin ona sağlayabileceği şey, doğu-batı arasındaki köprü statüsü ve terörle mücadele alanında iş birliğidir. Gözlemcilere göre, Türkiye'nin özellikle ikinci açıdan, Çin'i rahatsız eden "Doğu Türkistan" ve "terörizm" sorunlarıyla mücadele etmek adına, Çin ile iş birliği yapması gerekmektedir. Türkiye, yalnızca bu yolla Shanghai Beşlisi üzerinde önemli bir etki yaratabilir ve Çin'in Türkiye'yi farklı alanlarda da dinlemesini sağlayabilir (Akgür ve Çakıroğlu, 2008).*

Tabii ki Çin'e karşı sert bir tutum takınan Türkler de vardır. İlk olarak muhafazakâr kesim, taviz verenlerin ekonomik milliyetçiliği asla anlamadıklarına; Çin'in, Türkiye'yi Avrupa Birliği, yani harika fırsatlar sunan bir pazar için bir sıçrama tahtası olarak gördüğüne inanmaktadır. Bu nedenle onların düşündüğü; "Çin, sattığımız her türlü şeyi almaya hazır ve Çin'i kaybedemeyiz" tarzı görüşler, sadece cahilce öne atılmış ve bir sonuca varmayacak varsayımlardır". İkinci olarak, muhafazakâr kesimin başka ülkelerin içişlerine karışmamayı gerekçe göstererek Çin'in "Doğu Türkistan" sorununu görmezden gelme politikası "en mantıksız gerekçedir". Çünkü onlara göre Çin'in 60'lı yıllarda Türkiye'deki solculara verdiği destek de ülkenin iç işlerine müdahaledir (Ekrem, 2006; Hablemitoğlu, 2007).

Bugün, Türkiye'nin Çin imgelemi üç faktörden etkilenmektedir. En başta, eski "Pantürkizm/Türkçülük" sorunu vardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ülke adındaki Türkiye kelimesinin kökü "Türk" tür, biz bunu zaman zaman "Tujue突厥", zaman zaman "Tuerqi土耳其" olarak tercüme ediyoruz. 19. yy. sonundan beri "Tujue-Turk" olarak tanımlanan farklı etnik gruplardan kişiler, Türkiye'yi kendi vatanları olarak görmüştür. O dönemde Türkiye'de bulunan, Çin'den gelme Uygurlu entelektüeller de bu tarz bir hissiyata kapılmışlardır. Türkçülüğün etkilerinden biri, Türkçe konuşan farklı halklar arasında, kökenlerinin ortak olabileceği düşüncesini tartışmaya izin vermesidir. Türkiye İçişleri Bakanlığı'na göre, ülke sınırları içinde yaklaşık 30 bin Uygurlu bulunmaktadır. Tabii ki bunların arasında çok sayıda, önceki göçlerle gelen kişilerin torunları da bulunmaktadır. Türkiye, kendini Türkçe konuşan farklı halkların lideri olarak görmektedir. Çin'in Sincan bölgesini ise Türkiye'deki herkes genellikle "Doğu Türkistan" olarak adlandırmaktadır. Bu sorun, elbette iki ülke arasında kolayca ateşlenebilen hassas bir noktadır. Bu, kesinlikle Türkiye'de hangi siyasi parti olursa olsun hepsinin zor görmezden gelebileceği bir sorundur. Tarihte, bu tarz siyasal Türkçülük, yani büyük bir Türk devleti kurma sanrıları, temelde kimse tarafından ciddiye alınmasa da bunun kültürdeki ve zihindeki etkisi büyüktür. Doğal olarak belirli zamanlarda siyasi tarafı açığa çıkmaktadır. Mesela, sık sık ortaya çıkan Çin karşıtı sorunlar buna örnek olarak gösterilebilir.

İkinci olarak, İslamcılık (Panislamizm) sorunu vardır. Tüm dünyada 1 milyardan fazla Müslüman bulunmaktadır. Onlar, tek bir Tanrıya; yani Allah'a inanır, Kur'an okur, bir yöne doğru ibadet ederler. Aralarında doğal olarak bir tür "kardeşlik" bağı vardır. Bu kardeşlik bağı aynı zamanda İslamcılık denen bir ideolojiye dönüşmüştür. 19.yy'ın sonlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun başlattığı ve bilinçli bir şekilde kullandığı bu ideolojinin kökeninde iki amaç bulunmaktadır: Birincisi, din vasıtasıyla Müslümanları birleştirmek; ikincisi Batı sömürgeciliğine karşı çıkmaktır. Erdoğan döneminde, İslamcı Adalet ve Kalkınma Partisi dünyadaki Müslüman azınlıkların sorunlarına özel bir önem göstermektedir.

Sonuç

Tartışmayı, modernleşme üzerinden değerlendirerek nihayete erdirmek mümkündür. Çoğu Çinli, geçmişten gelen alışkanlıklar yüzünden Türkiye’yi Doğu ülkesi olarak sayar. Bu sebepten Türkiye’nin günümüz tarihindeki Batılılaşma yönü kolayca gözden kaçırılmaktadır. Özellikle Çin’in gün geçtikçe geliştiği şu günlerde, bir tür kendiliğinden genişleme farkındalığı, tabii ki pek çok kişinin de Türkiye’yi görmemesine sebep olmaktadır. Bu da onun bazı aktif internet kullanıcıları tarafından Batı Asya’nın “Hindi Ülkesi” olarak adlandırılmasına yol açmaktadır. Türk medeniyetinin Batılı karakteri, sadece Türklerin kendi propagandası ya da Avrupa Birliğine katılma konusunda atılmış çeşitli başarısız uğraşların ortaya çıkardığı bir durum değildir. Dönemin eski Dışişleri Bakanı ve eski Başbakanı Ahmet Davutoğlu, Türkiye’nin NATO’ya verdiği önem hakkında şunları kaleme almıştır:

“İki büyük grup arasındaki Soğuk Savaş yüzünden değil, daha ziyade özgür bir dünya elde edebilmek adına NATO önemli ve gereklidir. Hala tam anlamıyla özgür bir dünya elde edilemediğinden, NATO’nun varlığı zorunludur; buna binaen Soğuk Savaşın bitmesiyle NATO’nun da dağılması gerektiği görüşü hatalıdır. Türkiye NATO içerisinde sadece güvenlik ya da stratejik bir seçenek değil, ayrıca değerli bir seçenektir. Hâlihazırda, Türkiye ile Avrupa Birliği, NATO, Amerika arasında çok sayıda sorun vardır. Lakin aralarındaki ilişkide köklü bir değişiklik bulunmamaktadır. Türkiye lideri, Shanghai Beşlisini kullanarak Batı ile olan ilişkiyi dengelemekten hoşlansa da bize göre, bu esasen bir çeşit propaganda gerekliliğidir. Bu tarz propagandalarda Çin, alternatif bir seçenek olarak sunulsa da pratikte durum öyle değildir. Türkiye’nin değeri hem İslam ülkesi olmasında hem de pek çok unsurunun Batılı olmasında yatmaktadır. Türkiye ve Batılı ülkelerin benzer biçimde üzerinde durdukları din özgürlüğü ve etnik azınlık meseleleri, Batı bağlamında evrensel bir sorundur. Bu sorun üzerinden Türkler Çin’e saldırmakta, diğer batılı ülkeler ise aynı sebepten Türkiye’ye saldırmaktadır!” (Tao, 2016: 53-58).

Basitçe söylemek gerekirse, günümüzde Türkiye’nin Çin imgelemine ve bilişsel yapısını etkileyen üç şey; “Pantürkizm”, “Panislamizm” ve “Modernleşme”dir.

Çinliler, daha çok Kuzey-Batı sınır güvenliği nazarında Türkiye’ye önem vermiştir. Bunu takiben 19. yy. sonlarında Osmanlı İmparatorluğu’nun, Qing Hanedanının yüksek rütbeli saray memurları üzerinde bıraktığı müdahaleci izlenim, günümüze kadar değişmeden gelmiştir.

Modern zamanlarda, Çinliler Türkiye’den bahsederken pek çok şey akıllarına gelmektedir. Bunların içinde eski Göktürkler ve günümüz Sincan sorunu, Türk futbolu, göbek dansı da bulunmaktadır. Bilgi çağında, bu tip unsurların etkisi eş zamanlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu da Çinlilerin, Türkiye tarihi ve gerçekliğine olan algısı ile imgeleminin daha çoğulcu bir karakterle ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Ancak eski çağlardan bu yana hangi dönem olursa olsun, Çin’in Göktürk/Türkiye üzerine görüşleri, elbette ki Türklerin Çin hakkındaki görüşlerini de içermektedir. Kaçınılmaz olarak hepsi benmerkezci karakteristik özelliklere sahiptir.

Bugün Çin ve Türkiye arasında tekrar karşılıklı “büyük ölçekli” olaylar cereyan etmektedir. Çin-Türk ilişkilerini bugününü tartışmak adına tarihe dönülmelidir. Çünkü tarih bugünün aynasıdır. Çok uzun zamandan beri Çin ve Türkiye; uygarlık, teknoloji, coğrafya sebeplerinden dolayı birbirlerine uzaktır. Ancak 1991 yılından sonra, soğuk savaşın bitişini takiben, en sonunda Çin-Türkiye arasında ilişkilerin yeniden başladığı bir döneme girilmiştir. 21. yy.’a gelindiğinde ise “Bir Kuşak Bir Yol Projesinin” ortaya çıkmasını takiben Türkiye, Çin’in önemli ortaklarından biri olacaktır. Özellikle Orta Asya’da Türkçe konuşulan yerlerde ve Kafkasya bölgesinde, Çin ile Türkiye ortaklığı, var olan büyük bir boşluğu dolduracaktır.

Kaynaklar

Cince Kaynaklar

- 巴尔托里德 and 伯希和等. (2005). *中亚简史 (外一种)*. (Çev. 耿世民). Zhonghua Book Company.
- 陈方正. (1991). “毁灭与新生I 奥斯曼帝国的现代化历程”. *Hongkong*. 7, 102-118.
- 陈方正. (1992). “毁灭与新生II 土耳其的威权体制与民主历程”. *Hongkong*. 9, 77-92.
- 戴维森. (1996). “从瓦解到新生：土耳其的现代化历程”. (Çev. 张增健、刘同舜译). Shanghai Xuelin Press.
- 董正华. (1993). “土耳其现代化道路的基本特点以凯末尔改革为重点”. In *各国现代化比较研究*. (Düz. 罗荣渠). Shaanxi People's Publishing House, 362.
- 恶石. (1922). “祝基玛尔将军胜利”. *Republic of China Daily · Awakening*. 22.
- 访土耳其代表团团长、外贸部部长科萨德· 图兹曼中土合作前景广阔. (30 April 2017), http://www.fjsen.com/misc/2007-09/10/content_317363.htm.
- 格鲁塞. (2003). *草原帝国*. (Çev. 黎荔). International Culture Publishing Company.
- 韩森 (2015). *丝绸之路新史*. (Çev. 张湛). Beijing United Publishing Company.
- 赫拉利. (2014). *人类简史：从动物到上帝*. (Çev. 林俊宏). CITIC Press.
- 黄维民. (2002). *中东国家通史*. Commercial Press. Turkey Volume.
- 旧唐书 突厥上* (1975). Beijing Zhonghua Book Company.
- 李鸿章. (?). “奏陈方今天下大势及分条复陈练兵造船筹饷各事”. In *同治朝筹办夷务始末*. 90 (5).
- 理庭. (1942). *新土耳其建国史*. Independent Press.
- 林被甸 and 董正华. (1998). “现代化研究在中国的兴起与发展”. *Historical Research*. 5.
- 罗福惠. (2000). “苏俄（联）对孙中山的援助为何既迟又少？兼论土耳其民族运动的阴影”. *Journal of Central China Normal University* (Humanities and Social Sciences Edition). 2.
- 罗新. (2017). “从于都斤山到伊斯坦布尔突厥记忆的遗失与重建”. In *全球史评论*. China Social Science Press. 11.
- 罗新. (2017). “从于都斤山到伊斯坦布尔突厥记忆的遗失与重建”. In *全球史评论*. China Social Science Press. 11.
- 柳克述. (1926). New Turkey Commercial Press.
- 毛泽东选集*. (1991). People's Publishing House. 2.
- 毛泽东文集*. (1999). People's Publishing House. 7.
- 瞿秋白. (1924). “国民革命之土耳其”. *Xin Qingnian Magazine*. 4, 44-60.
- 人民日报 (People's Daily)*. (10 Mayıs 1960). “毛泽东说必须结成统一战线战胜帝国主义”. 1st Edition.

- 人民日报 (People's Daily). (5 Mayıs 1960). “坚决支持土耳其人民的爱国主义斗争”. 1st Edition.
- 汤志钧. (1981). *康有为政论集*. Zhonghua Book Company.
- 魏良弢. (2005). “突厥汗国与中亚”. *Western Regions Research*. 3.
- 汪精卫集. (1929). Guangming Book Company.
- 肖宪等. (2001). *沉痾猛药土耳其的凯末尔改革*. Nanjing University Press.
- 薛宗正. (1992). *突史*. China Social Sciences Press.
- 咎涛. (2011). *现代国家与民族建构20世纪前期土耳其民族主义研究*. Sanlian Publishing.
- 咎涛. (2016). *重新发现土耳其*. Southwestern University of Finance and Economics Press.
- 中国国民革命与戴季陶主义载. (1985). “瞿秋自选集”. Beijing: People's Publishing House.
- 中行. (1928). *土耳其革命史*. Minzhi Bookstore.
- 岑仲勉. (1958). *突厥集史*. Beijing Zhonghua Book Company.
- 左宗棠. (1987). “复陈海防塞防及关外剿抚粮运情形折”. In *左宗棠全集·奏稿*. Yuelu Publishing House. 6.

Diğer Kaynaklar

- Adıbelli, B. (2007). *Osmanlı'dan Günümüze Türk-Çin İlişkileri*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Afet İnan, A. (1939). “Atatürk ve Tarih Tezi”. *Belleten*. 3 (10).
- Akgür, Y. ve Çakıroğlu, E. (2008). “Şanghay İş Birliği Örgütü”. *Koksav E- Bülten*. Apr., 29.
- Atlı, A. (2007). “Türkiye- Çin Halk Cumhuriyeti Ekonomik İlişkileri İçin Bir Yol Haritası”. *Asya Pasifik'te Gündem- Bahçeşehir Üniversitesi Asya Pasifik Araştırmaları ve Uygulama Merkezi Dergisi*. 6 (7).
- Copeaux, E. (1998). *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ekrem, N. H. (2006). “Türk- Çin İlişkilerinin Gelişmesi”, *Uzak Doğu- Pasifik Araştırmaları Masası*, August 22.
- Ersoy, E. (2008). “Turkey- China Political Relations”, <http://www.chinacircle.biz/turkey-china-political-relations/>.
- Frye, N. R. (1998). *The Heritage of Central Asia: From Antiquity to The Turkish Expansion*. Princeton: Markus Wiener Publishers.
- Hablemitoğlu, N. (2007). “Türkiye-Çin İlişkilerinde Göz ardı Edilen Bir Boyut: Hükümet-Çin-Doğu Türkistan”, <http://www.hakimiyetimilliyeye.org/index.php?news=610>.
- Palabıyık, M. S. (2013). “The Ottoman Travellers Perceptions of the Far East in the Early Twentieth Century”. *Bilig- Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*. 65.
- Peng, C. (2014). “Modern Çinlilerin Türkleri Algılayışı” 《近代中国人对土耳其的认知》, Çin Renmin Üniversitesi Doktora Tezi.
- Tao, M. (2011). “Modern Devlet ve Ulus İnşası: 20. Yüzyıl Başında Türk Milliyetçiliği Araştırması” 《现代国家与民族建构20世纪前期土耳其民族主义研究》. Sanlian Yayınevi.
- Tao, Z. (2010). “Çin-Türkiye İlişkileri ve Türkiye'nin Çin'in Yükselişine Bakışı” 《中土关系及土耳其对中国崛起的看法》. *Arap Dünyası Çalışmaları*. 4, 59-66.

Tarih I-Lise Ders Kitabı. (1932). İstanbul: Devlet Matbaası.

Tarih I-Lise Ders Kitabı. (2001). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Tarih I-Lise Ders Kitabı. (2001). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

“The Gök Türk Empire”, <http://www.allempires.com/article/index.php?q>.

Togan, İ. (2006). *Çin Kaynaklarında Türkler- Eski Tang Tarihi Açıklamalı Metin Neşri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.

Üngör, Ç. (2006). “Perceptions of China in the Turkish Korean War Narratives”. *Turkish Studies*. 7 (3), 405-420.

Zhenghua, D. (1999). Chinese Views of Atatürk and Modern Turkey, *Uluslararası Konferansı: Atatürk ve Modern Türkiye*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 669-675.

<http://epub.cnki.net/grid2008/index/ZKCALD.htm> (e.t.: 22 Nisan, 2017).

Ökten, Nilay; Al, Arzu. (2022). "From The Colony of Japan to The Successful Implementation of The Japanese Development Model: Traces of Japan in The Developmentalist Political Economy of South Korea". *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (1), 41-54.

Araştırma Makalesi

FROM THE COLONY OF JAPAN TO THE SUCCESSFUL IMPLEMENTATION OF THE JAPANESE DEVELOPMENT MODEL: TRACES OF JAPAN IN THE DEVELOPMENTALIST POLITICAL ECONOMY OF SOUTH KOREA *

Japonya Kolonisinden Japon Kalkınma Modelinin Başarılı Uygulayıcılığına: Güney Kore'nin Kalkınmacı Ekonomi Politliğinde Japonya İzleri

Nilay ÖKTEN **

Arzu AL **

Abstract

While this study examines the effect of the colonial past on post-independence institutions on the Japan-South Korea axis through the experience of developmentalist political economy, it focuses on the application of the Japanese development model in the post-independence political economy of South Korea, a former Japanese colony, and detects the traces of Japan in the country's political economy. An exemplary study was conducted on how the colonial heritage felt itself in the social and economic structures established during and after the new state building, and how Korea was built on this colonial legacy with independence that came after years of control by Japan, and to what extent the colonial history was influential in the country's political economy. Within the scope of this study, while focusing on Japan's legacy in the Korean political economy, it is also aimed to include a comparative political economy perspective of the study with references to the world colonial history. The study mainly identifies the Japanese heritage in the history of South Korea's political economy, and identifies the traces of Japan in the success of South Korea, which emulates Japanese developmentalism in post-independence political economy. While the legacy of the infrastructure of the colonial period remains in one place, a theoretical

* Geliş Tarihi / Received: 05.04.2022, Kabul Tarihi / Accepted: 07.06.2022. DOI: 10.34189/asyam.6.1.003

** Research Assistant, Marmara University Faculty of Political Science, nilayokten@hotmail.com, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0002-1035-0528>

Nilay ÖKTEN is a PhD candidate and an academic working as a Research Assistant at Marmara University in Istanbul, who conducts studies on political economy, Latin America, Marxist theory, dependency school and world-systems theory. Academic studies and activities of the author in the field can be found at the following addresses: <https://marmaraedu.academia.edu/Nilay%C3%96kten>, <https://avesis.marmara.edu.tr/nilay.okten>

** Associate Professor, Marmara University Faculty of Political Science, arzu.al@marmara.edu.tr, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0002-3287-3661>

Arzu AL is an Associate Professor working in the field of political economy and conducting many researches as contribution to the area internationally. Academic studies of the author can be found at the following addresses: <https://avesis.marmara.edu.tr/arzu.al>

discussion is carried out on the Japanese model, whose traces we see in a different dimension in the political economy of South Korea, with the adoption of the developmentalist model of Japan after independence.

Keywords: South Korea, Japanese Colonialism, Chaebols, Development, Political Economy.

Öz

Bu çalışma, kalkınmacı ekonomi politik deneyim üzerinden kolonyal geçmişin bağımsızlık sonrası kurumlardaki etkisini Japonya-Güney Kore ekseninde incelerken Japonya kolonisi olan Güney Kore'nin bağımsızlık sonrası ekonomi politiğindeki Japon kalkınma modelinin uygulanmasına odaklanarak ülkenin ekonomi politiğinde Japonya izlerini tespit etmektedir. Sömürgeci mirasın, yeni devlet inşası aşamasında ve sonrasında kurulan toplumsal ve ekonomik yapılarda kendini hissettirmesi ve Japonya'nın kontrolünde geçirdiği yıllardan sonra, bağımsızlıkla birlikte Kore'nin, bu sömürge mirası üzerine nasıl inşa edildiği ve sömürge tarihinin, ülkenin ekonomi politiğinde ne ölçüde etkili olduğu üzerinden bir örnek araştırma yürütmüştür. Bu çalışma kapsamında Japonya'nın Kore ekonomi politiğindeki mirasına odaklanırken bir yandan da dünya sömürge tarihine atıflarla çalışmanın karşılaştırmalı bir ekonomi politik perspektifi içermesi hedeflenmektedir. Çalışma temel olarak Güney Kore'nin ekonomi politik tarihinde Japon mirasını belirlemekte ve bağımsızlık sonrası ekonomi politikte Japonya kalkınmacılığına öykünen Güney Kore'nin başarısında Japonya izlerini tespit etmektedir. Sömürge dönemindeki alt yapıların mirası bir yerde durmaktayken, bağımsızlık sonrasında Japonya'nın kalkınmacı modelinin benimsenmesiyle Güney Kore'nin ekonomi politiğinde farklı bir boyutta izlerini gördüğümüz Japonya modeli üzerinden teorik bir tartışma yürütülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Güney Kore, Japon Sömürgeciliği, Chaeboller, Kalkınma, Ekonomi Politik.

Introduction

This study focuses on the traces of Japanese colonialism in the developmentalist political economy of South Korea, and in this direction, a theoretical framework is drawn through Japanese developmentalism and the flying goose model. It focuses on the partnerships between South Korea's chaebols and Japan's developmental state understanding initiated by the keiretsu under the leadership of MITI, and the reflections of the Japanese-type new humanistic capitalism system in South Korea are determined. Colonial states have existed in many parts of the world throughout history and their effects, traces and legacies on the lands they exploited have been discussed; in particular, Latin American countries¹, African countries and Asian countries that are colonies of European states have encountered the most terrible aspect of the history of colonialism and have seen the traces of colonial powers at the root of all the problems they have suffered in their postcolonial history. Despite the fact that South Korea's troubles under Japanese colonialism are remembered as a reality and always remain in place, there is a system that Japan left in its colonial lands, unlike the European colonial powers: political-economic structures. These structures have set the stage for the rapid recovery of South Korea in its post-colonial history, its social, economic and political institutionalization, and most importantly, its own development miracle. This article, which does not have a very malicious and reductionist approach such as "this miracle would not have happened if South Korea had not been under Japanese colonization", has no purpose other than to follow the traces of Japan in South Korea's development story, and to compare it with the legacy of European colonial powers in the colonial lands. In this respect, it should be underlined again that even though it was not a Japanese colony, it is believed that South Korea could have a political economy following Japanese developmentalism within the framework of the flying goose model, which will be introduced in the first chapter, and realize its own developmental miracle. However, the structures and regulations inherited from the Japanese colonial period caused this process to be less painful and more successful than the political economy stories of the European colonies. When Japan leaves its colonial lands, it differs from Western colonialists by leaving behind a strong industrial base, an educated population, and a highly developed infrastructure. In the continuation of this, it is focused on the fact that the post-independence period was a miracle of industrialization and development that began with the 1960s under the leadership of General Park, and during this period, again, different effects of Japan were observed. While the South Korean political economy was under

¹ During the first 100 years of colonialism, the European rule attacked indigenous religion and culture, destroyed temples and cultural centers, and banned indigenous religions. Colonization emerged as a brutal and violent imposition of Europeans on the natives. The influence of European rule was so devastating for the indigenous peoples of Latin America that in the first century of European occupation the number of indigenous peoples was reduced by 90% (Vanden & Prevost, 2002: 17). When the European invaders brought steel weapons to the local people, the diseases they carried and were immune to, the horses they could control, and military tactics, the surprise of the native peoples is quite predictable and understandable, but the destruction they created for these people unfortunately ended badly and brought bad beginnings. The Spanish and Portuguese invaders were given the land and the people on it by their Kingdoms, where they were given the right to Christianize, make people produce, as well as establish a semi-slavery system by taking tribute, and all the human and natural resources of the continent were exploited. Indigenous and African slaves and workers were used and exploited to produce necessary to enrich Europeans and to transfer products back to metropolitan centers in Europe; it is such an exploitation that they have sometimes come to the point of extinction; conditions in the mines, workshops and farms are dire. Indigenous people were crushed by disease, exhaustion, starvation, and only a handful remained. When painful historical facts such as human and labor intensive exploitation of indigenous peoples, the plundering of underground resources, and the seizure and destruction of all kinds of wealth in the continent are kept in mind, it will not be difficult to understand that the economic structure consists entirely of monopolization and mercantilist protectionist policies. The economic power was concentrated in the hands of the white rulers and clergy at the top of the hierarchical structure, and incredible wealth was obtained through the slaves and laborers at the bottom. Indigenous populations are crippled by disease, starvation, and poverty. After the last century with the struggle for independence and clearing the European colonists from the continent, the indigenous peoples have nothing left; underground resources have been exploited, no institutions, infrastructure and systems have been left behind, the nation-state building process has been the most painful experience possible for Latin American societies, and independence has never been fully achieved. The fact that the European invaders left the continent with a wave of their hands and left behind only ruined societies after centuries of exploiting these societies prevented the establishment of economically, politically and socially strong nation-states in these lands.

the influence of the Japanese directly through the colonial administration and infrastructure during the colonial period, Japan's developmentalist political economy model was adopted in the post-independence period, and South Korea became one of the most successful practitioners of the model in this direction. Therefore, the traces of Japan have always been visible in the political economy of South Korea, and in this study, these traces have been tried to be followed.

In the first part of the study, the political economic model was introduced and the theoretical infrastructure was determined. At the same time, in this section, the leadership profile established by Japan in the Southeast Asian region through the developmentalist state model is discussed. In the second part, the colonial history of South Korea, which started with the annexation of South Korea by Japan, and the political economic structure established in this process were determined, and in the third part, the traces of Japan's developmentalist economic model in the political economy of South Korea, which gained its independence, were investigated. In the conclusion part, firstly the effects of Japan's colonial legacy, and then the determination of Japan as a role model on the political economy of South Korea were determined. This study focuses on the literature and refers to the main sources when creating the conceptual and theoretical framework. It includes previous studies on Japan and South Korea in the second part, and while deepening the discussion, it references data in comparative analysis.

Theoretical Framework and Method: Developmentalist Political Economy and The Flying Goose Model in Southeast Asia

Discussions on developmentalist political economy developed on a political economic model that emerged in Japan, unlike liberal Anglo-Saxon or industrialization-oriented European type capitalism within the capitalist system established after the Industrial Revolution. The political economy of the Pax Britannica and Pax Americana periods, based on free markets, economic freedoms and classical economic patterns, is a system in which the state is minimized, all structural, institutional and legal arrangements are made with a focus on the capital market, and the capital circles play a decisive role as the dominant interest groups. Industry-oriented capitalism, which is a model unique to Germany, which completed its national unity late and had to shape its political economy accordingly, became widespread in continental Europe and was founded on a rapid industrialization that glorified productivity with a Weberian morality focused on savings. The social market economy, in which the state, which has assumed a corporatist role, acts as a mediator between the employer and the worker, and which aims to reach the welfare state with a post-Fordist approach, has gradually lost blood in the field of application due to the internal tensions of the model². The Japanese type of developmentalist capitalism model offers an alternative to these two models. This economic model, which is focused on Confucian values, acting with the acceptance of cultural norms, established in a holistic structure on the fact that the state functions as a single body with the private sector and society, and acts with the role of directing, managing, supporting, controlling and governing; points to an export-oriented Asian developmentalism that is focused on the target in harmony by protecting values (Ünay, 2015: 163-164).

At this point, the East Asian political economy model, as a model in which the state authority directs private property, has an internally controlled institutional structure, and has corporate policies

² The Turkish example of industrialization-oriented capitalism was also painful and the internal tensions of this system, which was implemented until the transition to the neoliberal economy in the context of the January 24, 1980 decisions, became very evident. The defining feature of the statist economy is that it is an inward-looking, planned, protectionist system in which state interventionism is at the forefront. The state, which establishes its activity in industrialization with State Economic Enterprises, is a regulatory actor with taxes, quotas, incentives and tools to keep capital under control, and has the function of redistributing income through tools such as providing employment, determining worker wages, determining prices in the market, is the leading player in the economy (Öniş, 1996: 162). Therefore, the statist elite constitutes a system in which the bureaucracy is decisive in economy and politics. The fact that the technology used by the industry in the import substitution industrialization model was imported, and the need for raw materials and investment goods while showing economic growth, brought about an economic model bottleneck. As the foreign trade deficit and high inflation reveal the necessity of export-oriented initiatives, the inward-looking structure has been questioned. The problem of unemployment and the decrease in the number of workers going abroad blocked the way for remittances, and therefore, as a result of the oil crisis and the collapse of the Bretton Woods system, the foreign trade deficit increased, and the economy suffered greatly.

such as lifetime employment and seniority-based remuneration policy, where public ownership is concentrated especially in productive sectors and capital movements are restricted for a long time, is a very different model from the classical economic capitalist movement (Rodrik, 2009: 2-5). The importance of the developmental model – although the existence of the world economy occupied by Anglo-Saxon capitalism is clearly predominant – is that developing countries create their own miracles, and because it offers a method for these states, which have been pushed to the periphery within the aggressive and division-oriented structure of the capitalist economy, to become competitive states. The effect of Japanese development on the South Korean political economy becomes meaningful within the framework of the flying-geese model.

Asian Tigers, consisting of South Korea, Singapore, Hong Kong and Taiwan, have taken their place in the literature as the second generation late developing countries. Japan and Germany, as the first generation late developing countries, are two important examples in the political-economic shaping of the development story of the Asian Tigers. First of all, as Gill and Kharas stated (Gill & Kharas, 2007: 4-6), developing countries that exist between poor and rich countries; that is, middle-income developing countries, which are stuck in a place between countries with high competitiveness due to low wages and countries with technology-oriented enrichment, can only escape from being stuck in the middle if they can overcome some thresholds, and the Middle-Income Trap. The middle-income developing country, which cannot compete with the developed country in knowledge-intensive products that require talent, skills and know-how, and with a low-income country where labor is cheap in labor-intensive products, needs to get rid of the situation of being in the middle. The process of overcoming this in-betweenness, in which the industrialization story is very important, is important for developing middle-income countries to enter the technology-oriented rich countries class instead of going down and falling into the class of poor countries, and has been experienced by the Asian Tigers. Therefore, realization of industrialization is an important step.

First of all, with the transition from the agricultural society, where only one type of production is made and foreign direct investments are of critical importance, to the society that makes simple production and gains savings from these productions through foreign capital; the period in which the industry is supported (again with foreign capital) but technological know-how is provided begins, and then this middle income spiral is exited by passing to the stage where creativity is the main element, technological production competence is acquired and high quality products are produced. The continuation of this comes with the level of ability to be a global leader in product design and innovation (Ohno, 2009: 27). In this process, the difficulties faced by the countries are generally seen as production dependence on imports, current account deficits, and lack of investment in the development of information technologies; countries that have a large share of the population with higher education, are determined to develop, and have cultural codes, norms and values, and social motivation can overcome these problems (Tiryakioğlu, 2015: 40-42); as a matter of fact, East Asian countries have been important examples showing that this break is possible.

One of the most important actors in this process has been Japan; as a matter of fact, Japan appears in the role of the Flying Goose, conceptualized by Kaname Akamatsu (Akamatsu, 1962), in the late development adventure of East Asian countries with its roles such as providing finance, creating a market, and taking on the leading role in rapid industrialization. This model basically determines that a developed country that has undergone structural transformation will lead to structural reforms and development in other countries that follow it, within the framework of leading and follower countries, and the structure of the follower countries, which primarily exports unprocessed products and imports consumer goods/industrial goods, comes to the stage where the export products are composed of domestic consumption goods with the start of domestic production over time, and then the development of the follower country in the footsteps of the leader country is realized by ensuring that the production of capital goods is realized with domestic production. Japan has played the role of the Flying Goose for

the Asian Tigers with its highly educated population and the infrastructure it established during the colonial period, especially in South Korea and Taiwan, and its continuation after the colonial period (Sönmez, 2003: 21-23).

As mentioned above, the other two most important factors in the development of East Asian countries are the role of the state and cultural codes. This state model, which promotes economic development, provides stability in capital and financial markets and supports national development as a national prestige, focuses on learning-based technological assimilation and development by protecting cultural values. The harmony, respect, and thrift based nature of Confucian codes and culture has been a very important part of the developmentalist state story, providing the necessary social harmony for developmentalist states. This cultural code, which has a strong work ethic, education investments are considered very important and obedience keeps the authoritarian state alive, brings along the production of advanced qualified labor force.

The fact that state intervention is mandatory for a successful development process, and its developmentalist role is at the forefront is important in terms of emphasizing the importance of the state in development (Byres, 2009: 414; Ünay, 2013: 78). At this point, the state focuses on production and developmentalist structural reform in order to increase competitiveness in the international economy by aiming at a rapid economic growth on sustainability. In this context, South Korea has experienced an incredible development adventure and succeeded in providing sustainable income growth with comprehensive and powerful reforms (Evans, 1995: 635; Freeman & Soete, 1997). The most important focus of these structural reforms has been to ensure technological modernization and assimilation. East Asian countries that have become technology exporters with strong structural transformations such as rapid learning, copied technologies, technology transfer and reverse engineering; especially South Korea, which has created technological giants such as Samsung and LG, have become faster implementers of the developmental model built on this know-how ownership initiated by Japan. The reason why technological learning is so important is, of course, to be able to realize domestic production. Concentration of manufacturing industries in high-tech industries brings global leadership by bringing countries forward in international competition (Binark, 2018: 283). Therefore, the next chapter focuses on the political economy of South Korea in a historical continuity and follows the traces of Japanese colonialism.

Historical Development and Structural Features of The South Korean Political Economy

This section focuses on the political-economic characteristics of the period when Korea was a Japanese colony. In this period, which forms the basis of the development story of the country after independence, an analysis is made on land reform, social classes and state structure, and the transformative role of Japan in the political economy history of the country is determined. Having defeated Russia in 1905 and China in 1895, Japan ended the domination of these two countries over Korea, and imposed a patronage agreement on Korea; subsequently, in 1910, with the murder of an important Japanese bureaucrat working in Korea by a Korean nationalist, Japan invaded Korea and established a colony there (Çakmak, 2015: 173). Korea, which was a Japanese colony between 1910-1945, went through a period in which the large landowner class disappeared, and therefore there were no centrifugal forces and the central state structure gained a strong character. This is important for the following reasons; first, the centralized power of the state brings stability in the administration and autonomy in political decision-making mechanisms, and secondly, the activities of the state in the economic field are more inclusive and developmentalist on the basis of political economy, which does not have to be designed to serve the interests of certain classes.

During the Japanese colonial period, a strong state bureaucracy was established in Korea and land reform was carried out to increase soil fertility. Thus, the large landed centrifugal forces, which were a factor that weakened the central power of the state, were destroyed over time. The agricultural elite, the landed class, constitutes a major obstacle to industrialization, and therefore the abolition of this class serves as a very important infrastructure for the industrialization drive. In addition, the existence of

income gaps between social classes is not a feature desired by developmental states; indeed, there is a remarkable correlation between relatively equal income distribution and rapid growth; this provides a structure that does not require the state to make urgent and short-term moves in the form of redistribution, and prevents policies that require serving the interests of large landowners or large holdings holding capital (Yeldan, 2010: 271). One of the main reasons why East Asian countries, which are relatively poor in terms of natural resources, are so successful with the developmentalist model compared to the natural resource richness of Latin America, is that their income distribution is relatively more equal.

Japan established a modern banking system and built roads in Korea under its colony. In this direction, appropriations were allocated and especially in the 1920s, under Japanese colonialism, support was given to the corporatization of Korean entrepreneurs, and in 1945 Korea became “more industrialized than anywhere in East Asia except Japan” (Holcombe, 2019: 284-285). After 1937, industrial mobilization started in Korea, and the Japanese Empire brought economic modernization. Korean workers were subjected to forced labor policy by Japanese managers in rapid industrialization (Holcombe, 2019: 287).

After the Japanese colonial period of 1910-1945, when Korea's first production establishments were established in a modern sense and their infrastructures were provided, the lands were divided into two as north and south in 1945, and after the lands of South Korea remained under American military rule until 1948, South Korea entered the historical scene as an independent state in 1948. The country, which went through painful periods with the Korean War, which started in 1950 and lasted for 3 years, started the process of self-construction after 1953 (Kim B., 2010: 829). During the period when Korea was a Japanese colony, Korea's production facilities and commercial enterprises were under Japanese control, but Korean entrepreneurs had few small enterprises, but they were not strong enough to compete with large enterprises that are under Japanese control (Atay, 2015: 199).

The industrial bourgeoisie, one of the most important elements of industrialization, emerged during the Japanese colonial period and the role of this class in industrialization continued with the chaebols, which were a whole with the state, in the second half of the 20th century. Light industry branches were established during the Japanese colonial period; and in the post-independence period, a state-sponsored capitalist class emerged, almost entirely with Japanese capital and the harsh policies of General Park (Sungur, 2000: 121). The origins of this class, as noted, were the light industry initiatives of the Japanese colonial era, and the perception of the necessity of industrialization for development created in Korea; as a matter of fact, South Korea has never given up on this industrialization target and development motivation after independence.

Another important feature of the Japanese colonial period is that the working class did not emerge due to the strong ground of the central authority of the state; this situation prevented the formation of a working class within the framework of chaebols, which structured itself with factors such as respect, seniority, trust, harmony and lifelong employment, seen in the incorporation policies of the economic system, which was closely tied to Confucian traditions after independence; it has almost become a cultural code. So much so that companies turned into giant monopolies, these monopolies acted like huge families, and the bonds between employees and the company formed the basis of relations. The state became a whole with these large holdings, and the holdings became the home, family, and environment for the employees (Booth & Deng, 2017: 77). Therefore, in this structure, which is quite different from the capitalist economic models introduced in the first chapter, there is no working class-bourgeoisie conflict, and the limited role of the state. This is why the class-oriented reading of Marxist analysis, in which the infrastructure determines the superstructure, is insufficient in reading this political economic model.

It is possible to say that the Japanese administration left positive marks in Korea in terms of education, transportation, trade and financial infrastructures, and management experience (Harvie & Lee, 2003: 8). The political economy of Korea after the Japanese rule of the 1940s, when almost all heavy industries such as metal, electricity, and chemistry were produced in North Korea, while light industries such as machinery production, textile production, and most of the processed food production were produced in South Korea; and the industrialization of Korea when it was a colony of Japan left an important legacy after independence (Frank Jr., Kim, & Westphal, 1975: 6-8). The Korean lands, which were divided into two with the Korean War that ended in 1953, made it necessary for South Korea to build a new political economic period with agricultural lands and light industrial infrastructure. For this reason, industrialization has been very important for South Korea in the history of developmentalism, and land reform during the Japanese colonial period was of great importance.

Although there were lost years under the American occupation administration established after independence, the people of South Korea carried out the land reform and continued their industrialization adventure rapidly after the 1950s. The biggest reason for the 1950s to be seen as lost is the existence of a political economic model in need of American aid, which was built under the American occupation rule, creating a poorness and poverty trap (Çakmak, 2016: 153-154). Until the process that started with General Park's coup in 1961, the political and economic structure of South Korea went far behind the period when it was a Japanese colony, and South Korea suffered great losses until the 1960s, when the structures of the Japanese colonial period would gain importance again, and the Japanese development model would be taken as an example. Since 1962, when the export-based economic development and growth model was adopted; the support, control and determination of the state was strictly applied (Harvie & Lee, 2003: 10) on the infrastructure of the Japanese colony, the Japanese development model was adopted and South Korea produced its own miracle with the General Park period. The next section discusses the Japanese model and the Japanese political-economic traces, similarities and divergences in South Korea's development experience.

The Developmentist Model in The Political Economy of South Korea: Traces of Japan

When we look at the political and economic history of South Korea, it is seen that the developmental understanding established with the General Park period has quite a lot of traces from the Japanese political economic model in the context of the shaping of science and industrial policies, and it is believed that it is the second generation following the leader, whose methodological ground is in accordance with the flying goose model introduced in the first section. "The seeds of the developmentalist state model were planted during the Japanese colonial period" (Holcombe, 2019: 347). The most important feature of this developmental model, as stated in the first chapter, is its ability to learn and transfer technology. This is clearly seen in the statement that Japan and South Korea were the most talented in imitation for their time (Wade, 2003: 626).

South Korea has shown incredible success in technological assimilation, learning and transfer, and by forming partnerships with small American electronics companies and acquiring some of these companies, it has employed a workforce trained and worked in the United States, and thus, the transfer of foreign technology was ensured and over time, it became a pioneer by surpassing what was learned from these technologies (Freeman & Soete, 1997: 180). In order to escape the branding of multinational companies, strategies such as protectionist policies, restrictions on foreign direct investments, and technological transfer through indirect channels have been adopted, and South Korea has turned into a technological giant.

Looking at its evolution within the developmentalist state model, it is seen that South Korea focused on education policies in the 1960s in order to create a qualified workforce. In the 1970s, South Korea, which had to start from scratch due to the fact that heavy industry structures remained in the north of the lands divided after the war, focused on promoting the heavy industry and chemical industry. This 20-year period had been a period of learning and competence in the production of simple consumer goods. This period is also the period when the foundations of shipbuilding, steel industry and electronics

industry were laid, the state's industrial development incentive was the most important industrial activity under the leadership of POSCO steel company, followed by industrialization activities such as railway transportation and automotive industry. In the 1980s, technology-based industrialization was started with the liberalization of trade and production/design capabilities developed rapidly; this was almost a turning point; the technological threshold mentioned in the first chapter coincides with this period in the political economy of South Korea. It is a period when Samsung, Hyundai and Daewoo companies are very important. In the 1990s, there was a period when the information technology industry, where globalization was effective, progressed considerably and new products were developed with the increase in R&D activities (Tiryakioğlu, 2015: 232-234).

Chaebols, one of the most important actors of South Korea's political economy, where the traces of Japan can be observed quite clearly, have become a model carrier that is almost locked to the target. Before talking about the characteristics of chaebols, it is necessary to talk about keiretsu in the Japanese model; because chaebols are the South Korean version of Japanese keiretsu, with some differences. Keiretsu are giant Japanese companies that emerged when the political-economic bureaucracy of Japan merged the domestic companies into company groups in order to control their presence, entry and exit in the domestic market in order to prevent the competition of domestic companies, and to enable companies to focus on competition in the foreign market (Shin, 1996: 95-100). The relationship between these gigantic companies and the state was not sharply separated, causing them to be referred to as Japan Inc. and to develop arguments that the state is a huge company. A very positive relationship is established between the employer and the worker, since the lifetime employment policy is adopted, the commitment and dedication of the workers to the company is at a high level, the competition based on employee transfer between companies is prevented with the seniority-based wage system, and the experience of the workers is considered very important. With this business culture, keiretsu have become stable structures (Akkemik, 2015: 286).

Like the Japanese keiretsu, chaebols emerged as large business networks and clusters of firms, sponsored by the government and compliant with government policies. Samsung, LG, Hyundai, as the most well-known South Korean companies around the world, are chaebols, the most important element of the developmentalist political economy. These structures, which are the leading actors of technology transfer and learning processes, have turned into technology manufacturers on a global scale after they started to focus especially on technological production in line with state policy. Founded by a family, chaebols have grown with the support of the government during the development process, are export-oriented and monopolized structures, but they have an organizational culture where the central government structure is strong, the authority of the founding family is highly visible, and they are active in many sectors (Kim, 2002: 174). These family businesses emerged in the post-Korean War period when small family businesses were supported by governments. Their stories, which started with the importation of consumer goods, continued with simple manufacturing, and then resulted in their activities and technological initiatives in advanced industries. Chaebols, who have a chance to grow with government supports such as low taxation, credit incentives, attractive exchange rate regulations, long-term sales of public real estate and state economic enterprises, are the main actors of government policies. When we look at the structural features of chaebols, we come across elements such as seniority-based wage system, lifetime employment, in-company trainings and loyalty to the company, which are highly dependent on Confucian traditions, and these are adopted by the states in the development process of both countries, as policies applied in the same way in Japanese keiretsu (Atay, 2015: 197-198).

In the post-1953 period, Hyundai, Kia, Samsung, Ssanyong, Hanjin, Lucky, and Sunkyong companies have just begun to make their place in the market, and although they do not have the competitive power yet, they have taken their place in the South Korean political economy as small enterprises (Chang & Chang, 1994: 37). The most important challenge of the post-war period was the construction of the country, but South Korea easily managed to overcome this with the experience it

gained when it was a Japanese colony. In order to achieve import substitution industrialization, it established production facilities, supported entrepreneurs in areas such as textile, sugar and cement production, and determined its policy as an encouraging state, not a controlling state, in line with the first president Lee Seung Man's attempt to establish a free market economy (Kang, 1996: 22). The companies mentioned above gained capital accumulation in this free market economy implemented until 1960, and the families that owned the chaebols gathered most of the resources in their hands (Chung, Lee, & Jung, 1997: 28-30).

Of course, rapid privatizations have been the necessary steps for the stability of a post-war society with no savings and no market, and Korea's 6 pre-war chaebols and 16 chaebols founded during Lee Seung Man's government are among the 30 largest chaebols today (Atay, 2015: 200). Chang Myun, who established the post-Man government, took the chaebols under tight control and punished them for illegal practices. General Park Chung Hee established a government with a military coup, and by continuing Chang Myun's control, he had the chaebol leaders arrested, and succeeded in preventing the chaebols from developing as the tutelary element in the political economy of the state as the decisive capital elite, thus making the chaebols the most loyal implementers of government policies. After General Park provided this, the state continued the support and incentives provided to the chaebols, and the rapid development period started with the state determining the leading sectors and directing certain companies and investments to these areas (Chung, Lee, & Jung, 1997: 40). Monopolized companies made investments in cooperation with the government, and had the opportunity to benefit from the loans provided by the government. Businesses remaining from the Japanese were sold, state economic enterprises were privatized, loans were given with very low interest rates, and a large part of the capital accumulation of the chaebols was provided (Atay, 2015: 201). When we look at the characteristics of the organizational culture of the chaebols, the traces of the Japanese keiretsu can be followed quite clearly, and at the same time the differences between them become visible. Senior employees who have worked in the same company for many years are appreciated and followed with admiration by new employees in the organizational culture, which draws an image of a family with senior staff concerned with the needs of lower staff, rather than a formal hierarchy. This situation develops a master-apprentice relationship, and while companies are shaped like a family structure, all social needs³ are met by companies (Chung, Lee, & Jung, 1997: 135-140). As in Japanese keiretsu, in South Korean chaebols, mass recruitment is made, a salary policy based on seniority is applied, the principle of lifelong employment is adopted, and employees' loyalty to the company is increased through compliance and training programs. The point where it differs from Japanese keiretsu is that chaebols are administratively large family businesses. In keiretsu, the companies within the holding have shares and are managed by professional managers, but in chaebols, the founder and their family hold the shares, and derive their authority directly from the founder (Kang, 1996: 100-106).

In the 1970s, the most important development factor was the heavy industry and the chemical industry, and in this direction, the government provided some companies with credit opportunities and made them invest in these sectors (Jones & SaKong, 1980: 129). One of the most basic dynamics of Confucian culture, the ability to obey state officials, bureaucrats and members of the government, to listen to their words, and to see the head of state as the highest level person to be obeyed, like a father and a big company boss, are the structural elements that cause South Korea to be perceived as a big company just like Japan Inc. (Chung, Lee, & Jung, 1997: 135).

Another important element of the Japanese political economy that has also emerged in the South Korean political economic structure has been the Japanese Ministry of International Trade and Industry MITI and the state bureaucracy. High-level state bureaucracy such as MITI, Ministry of Finance, Economic Development Agency, Development Bank are critical institutions that shape and direct

³ "An ordinary Hyundai employee had a Hyundai car, a Hyundai apartment where he lived, a Hyundai bank, a Hyundai hospital, Hyundai loans he got when he needed it, and a Hyundai cafe he stopped by when he was hungry" (Holcombe, cited from Woo-Cumings, 2019: 348).

industrial policies and determine policies to increase international competition in selected sectors in close cooperation and coordination with private sector and companies. These institutions, which are the main elements in the process of Japanese developmentalism, have established a stable political economy and aimed at efficiency in resource use in order to enable Japanese companies to access technology and transform them into technology producing facilities (Ünay, 2015: 172-175).

The South Korean version of this structure also allows us to see the Japanese traces. The Economic Planning Board, which is headed by senior bureaucrats, as the highest institution that determines and directs development plans and industrialization policies and regulates investment incentives, budget and resource allocation, organizes meetings with the bosses of chaebols and sets targets such as export targets and receives commitments from chaebols through cooperation and consensus (Atay, 2015: 202-203). Therefore, it is clear that the state-private sector relationship bears traces of the Japanese political economy.

Conclusion

In this study, Japanese traces in the political economic history of South Korea were investigated, and mainly focused on the structural features of the colonial period, the developmentalist state model that was put into effect after independence, chaebols, and the activities carried out on the way from economic industrialization to becoming a technology exporter. The economic characteristics of the colonial period, infrastructure activities and the traces of Japan's colonial period were determined, and after the independence, this time within the framework of the flying goose model, which was built under the leadership of Japan, the structural traces of the Japanese economic developmentist model were determined. An exemplary study was conducted on how the colonial legacy felt in the social and economic structures established during and after the new state-building phase, and how South Korea was built on this colonial legacy after declaring independence, after the country spent years under the control of Japan, and how effective the colonial history was in the country's political economy.

The study basically determined the Japanese heritage in the history of South Korea's political economy, and identified the traces of Japan in the success of South Korea, which emulated Japanese developmentalism in the post-independence political economy. While the legacy of the infrastructure of the colonial period remained in one place, a theoretical discussion was carried out on the Japanese model, whose traces we saw in a different dimension in the political economy of South Korea, with the adoption of the developmentalist model of Japan after independence. When Japan leaves its colonial lands, it leaves behind a structure with a strong industrial base, educated population, and highly developed infrastructure. In the continuation of this, it is focused on the fact that the post-independence period was a miracle of industrialization and development that started in the 1960s under the leadership of General Park, and in this period, different effects of Japan are observed this time. While the political economy of South Korea was under Japanese influence during the colonial period through direct colonial administration and infrastructure, Japan's developmentalist political economy model was adopted in the post-independence period, and South Korea became one of the most successful practitioners of the model in this direction. Therefore, the traces of Japan have always been visible in the political economy of South Korea, and in this study, these traces have been tried to be followed.

References

- Akamatsu, K. (1962). "A Historical Pattern of Economic Growth in Developing Countries". *Journal of Developing Economies*. 1 (1), 3-25.
- Akkemik, K. A. (2015). "Çin'de Bir Finans Krizi Beklemeli Miyiz? Japonya'dan Alınacak Dersler", *Doğu Asya'nın Politik Ekonomisi*. Ed. K. A. Akkemik & S. Ünay. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 282-322.
- Akkemik, K. A. & Ünay, S. (2015). *Doğu Asya'nın Politik Ekonomisi*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

- Anderson, P. (1976). "The Antinomies of Antonio Gramsci". *New Left Review*. (100), 5-78.
- Arrighi, G. (2005). "Hegemony Unravelling". *New Left Review*. 32.
- Arrighi, G. (2005). "Hegemony Unravelling-2". *New Left Review*. 33.
- Atay, E. (2015). "Kore Aile Holdingleri: Chaeboller", *Doğu Asya'nın Politik Ekonomisi Doğu Asya'nın Politik Ekonomisi*. Ed. K. A. Akkemik & S. Ünay. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 197-225.
- Baran, P. A. (1973). *The Political Economy of Growth*. Penguin Books.
- Binark, M. (2018). "Interview with Dal Yong Jin: Creative Industries and South Korea". *Moment Dergi*. 5 (2), 281-293.
- Booth, A., & Deng, K. (2017). "Japanese Colonialism in Comparative Perspective". *Journal of World History*. 28 (1), 61-98.
- Byres, T. (2009). "Tarım ve Kalkınma", *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma*. Ed. F. Şenses. İletişim Yayınları, 387-430.
- Chang, C. S. & Chang, N. J. (1994). *The Korean Management System: Cultural, Political, Economic Foundations*. Quorum Books.
- Chung, K. H., Lee, H. C. & Jung, K. H. (1997). *Korean Management: Global Strategy and Cultural Transformation*. Walter de Gruyter.
- Çakmak, N. S. (2015). "Güney Kore Toprak Reformunun Ekonomi Politikası". *Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*. 37 (1), 65-192.
- Çakmak, U. (2016). "Güney Kore'nin Ekonomik Kalkınmasının Temel Dinamikleri (1960-1990)". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 21 (1), 151-171.
- Ermağan, İ. (2016). *Dünya Siyasetinde Doğu Asya*. Nobel Yayıncılık.
- Evans, P. (1995). *Embedded Autonomy: States and Industrial Transformation*. Princeton University Press.
- Frank, Jr.; C. R., Kim; K. S. & Westphal, L. E. (1975). *Foreign Trade Regimes and Economic Development: South Korea*. NBER.
- Frank, A. G. (2010). *Yeniden Doğu Asya Çağında Küresel Ekonomi*. Çev., Kamil Kurtul. İmge Kitabevi.
- Freeman, C. & Soete, L. (1997). *The Economics of Industrial Innovation*. Pinter Publication.
- Gill, I. S. & Kharas, H. (2007). *An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth*. World Bank Publications.
- Harvie, C. & Lee, H. (2003). "Export Led Industrialisation and Growth- Korea's Economic Miracle 1962-89". *Department of Economics, University of Wollongong, Working Paper*. (3), 1-25.
- Holcombe, C. (2019). *Doğu Asya Tarihi Çin, Japonya, Kore Medeniyetin Köklerinden 21. Yüzyıla Kadar*. Çev., Muhammed Murtaza Özeren. Dergah Yayınları.
- Hunter, G. (1966). *Southeast Asia Race, Culture and Nation*. Oxford University Press.
- Jones, L. & SaKong, I. (1980). *Government, Business, and Entrepreneurship in Economic Development: The Korean Case*. Harvard University Asia Center.
- Kang, M.-H. (1996). *The Korean Business Conglomerate: Chaebol Then and Now*. University of California.
- Kim, B. (2010). "Cultural Forces and Historical Events to Shape Organizing Principles in Korea: An Exploratory Perspective". *Management Decision*. 48 (5), 826-841.

- Kim, J.-K. (2002). "An Estimation of the Productive Efficiency of Chaebols of Korea and Their Reform". *International Journal of Social Economics*, 29 (3), 172-186.
- Ohno, K. (2009). "Avoiding The Middle-Income Trap: Renovating Industrial Policy Formulation in Vietnam". *ASEAN Economic Bulletin*. 26 (1), 25-43.
- Öniş, Z. (1996). "The State and Economic Development in Contemporary Turkey: Etatism to Neoliberalism and Beyond", *Turkey Between East and West: New Challenges for a Rising Regional Power*. Ed., V. Mastny & R. C. Nation. Westview Press, 155-178.
- Rodrik, D. (2009). *Tek Ekonomi Çok Reçete: Küreselleşme Kurumlar ve Ekonomik Büyüme*. Çev., Neşenur Domaniç. Efil Yayınları.
- Schenoni, L. L. (2019). *Hegemony*. In *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*. Oxford University Press and International Studies Association.
- Shin, J.-S. (1996). *The Economics of the Latecomers: Catching-up, Technology Transfer and Institutions in Germany, Japan and South Korea*. Routledge.
- Sönmez, A. (2003). *Doğu Asya "Mucizesi" ve Bunahımı/Türkiye İçin Dersler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sungur, N. (2000). "Güney Kore Kalkınma Fırsatını Nasıl Yakaladı?". *Mülkiye*. 24 (225), 119-124.
- Tiryakioğlu, M. (2015). "Geç Kalkınma Yolunda Orta Gelir Tuzağı ve Doğu Asya'nın Ekonomi Politiklerinden Dersler", *Doğu Asya'nın Politik Ekonomisi*. Ed., K. A. Akkemik & S. Ünay. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 37-59.
- Tiryakioğlu, M. (2015). "Güney Kore'de Sanayi Politikasının Gelişimi: Öğrencilikten Öğretmenliğe Geçiş", *Doğu Asya'nın Politik Ekonomisi*. Ed., K. A. Akkemik & S. Ünay. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 226-237.
- Ünay, S. (2013). *Kalkınmacı Modernlik*. Küre Yayınları.
- Ünay, S. (2015). "Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Japonya Ekonomi Politiklerine Bakış: Ulusal Kalkınmacılıktan Ulusal Rekabete", *Doğu Asya'nın Politik Ekonomisi*. Ed., K. A. Akkemik & S. Ünay. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 163-184.
- Vanden, H. E. & Prevost, G. (2002). *Politics of Latin America: The Power Game*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Varlı, İ. (2018). *Hegemonya Savaşı*. Destek Yayınları.
- Wade, R. H. (2003). "What Strategies are Viable for Developing Countries Today?". *Review of International Political Economy*. 10 (4), 621-644.
- Wallerstein, I. (2003). *Liberalizmden Sonra*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Woo-Cumings, M. (1999). *The Developmental State*. Cornell University Press.
- Yeldan, E. (2010). *İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri*. Efil Yayınevi.

Hatunoğlu, Nurettin. (2022). ‘‘Afgan Tarih Yazımının Kavramsal Sorunsalları Üzerine Bir Değerlendirme’’. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (1), 55-70.

Araştırma Makalesi

AFGAN TARİH YAZIMININ KAVRAMSAL SORUNSALLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

An Assessment on The Conceptual Problems of Afgan History Writing

Nurettin HATUNOĞLU**

Öz

Günümüzde iç savaş, siyasi istikrarsızlık ve aşırılıklar ile anılan Afganistan'ın geçirmiş olduğu bütün tarihi sürecin mevcut durumuna ne kadar etki ettiği, bir makalenin sınırlılıklarını aşacak kadar geniş bir konudur. Fakat bu toprakların son üç yüz yılda, Peştunların hâkimiyeti ele geçirmesi sonrası yaşadığı süreçte meydana gelen gelişmelerin günümüz çatışmalarına sebebiyet vermesinin ana nedenlerini birkaç başlık ile ortaya koymak görece olarak mümkün gözükmektedir. Tarih disiplini çerçevesinde süreç ele alınıp bazı çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır. Afganistan Devleti'nin 1919 yılında bağımsızlığını kazanarak modern zamanın gereği bir ulus inşa etme süreci ve amacı dikkate alınarak yapılan Afganistan tarihini yazım çabası üzerinden bazı çıkarımlar yapmak mümkündür.

Bu çalışmada Afganistan ile Afgan tarihi arasında ne gibi kavramsal farkların olduğu ve Afganistan tarihi yazılırken meydana gelen kavramsal sorunsallar üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Zamansal, mekânsal ve kavramsal sorunsalların ortaya çıkmasına neden olan tarihî süreç konunun anlaşılması adına özet şeklinde ele alınmıştır. Özellikle 1747 sonrası meydana gelen siyasi gelişmeler Afgan tarihi açısından ele alınmıştır. Çünkü Afgan tarihi ile Afganistan tarihi arasında meydana gelen mekânsal ve kavramsal tartışmaların başlangıç noktası olarak Ahmet Şah Abdalî'nin tüm Afgan/Peştun aşiretlerini bir çatı altında toplayarak Afgan Devleti'ni kurması ile başladığı tezi üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında ise Afganistan kavramının ortaya çıkışı, Afganların; yani Peştunların ağırlık merkezlerinin günümüz Afganistan sınırları dışında kalmasının ortaya çıkardığı sorunlar ve bu topraklar üzerinde yaşayan etnik grupların bu kavram içindeki durumları üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Konunun dağılmaması adına kronolojik sıraya mümkün mertebe riayet edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın amacı Afganistan'da yaşayan etnik yapıların ve Afgan kimliğinin tartışmalı yanlarına dikkat çekmek ve resmî tarih dışında farklı tartışmalara kapı aralamaktır. Çalışma esnasında Afganistanlı

* Geliş Tarihi / Received: 31.05.2022, Kabul Tarihi / Accepted: 30.06.2022. DOI: 10.34189/asyam.6.1.004

** Doç. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi ABD, hatunoglu.nurettin@gmail.com, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0003-4196-3076>

araştırmacıların yaptığı çalışmalar ile ülke dışında bu konularda oluşmuş literatürden istifade edilerek metin ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afgan, Peştun, Ahmet şah Abdali, zbek, Hazara.

Abstract

Today, the impact of the entire historical process of Afghanistan, which is known for its civil war, political instability and extremism, is a subject that is too broad to go beyond the limitations of an article. However, it seems relatively possible to reveal the main reasons for the developments that took place in these lands after the Pashtuns seized power in the last three centuries, causing today's conflicts, with a few titles. The process was handled within the framework of the discipline of history and some inferences were tried to be made. It is possible to make some inferences from the effort to write the history of Afghanistan, which was made by taking into account the process and purpose of building a nation as a requirement of modern times, after the State of Afghanistan gained its independence in 1919.

In this study, the conceptual differences between Afghanistan and Afghan history and the conceptual problematics that occurred while writing the history of Afghanistan were evaluated. The historical process that led to the emergence of temporal, spatial and conceptual problematics is summarized in order to understand the subject. Especially the political developments that took place after 1747 were discussed in terms of Afghan history. Because, as the starting point of the spatial and conceptual discussions between Afghan history and Afghanistan history, the thesis that Ahmet Shah Abdali started with the establishment of the Afghan State by gathering all Afghan/Pashtun tribes under one roof was emphasized. In the following parts of the study, the emergence of the concept of Afghanistan, the problems caused by the fact that the centers of gravity of the Afghans, namely the Pashtuns, are outside the borders of today's Afghanistan, and the situations of the ethnic groups living on these lands within this concept were evaluated. In order not to disperse the subject, it has been tried to comply with the chronological order as much as possible.

The aim of the study is to draw attention to the controversial aspects of the ethnic structures and Afghan identity living in Afghanistan and to open the door to different discussions outside the official history. During the study, the text was tried to be revealed by making use of the studies carried out by Afghan researchers and the literature on these issues outside the country.

Keywords: Afghan, Pashtun, Ahmet Shah Abdali, Uzbek, Hazara.

Giriş

Türk, Fars ve Hint kültürlerinin kesişim noktasında yer alan Afganistan'ın yakın dönem siyasi tarihi, bu bölgeleri ele geçiren İngiliz, Rus ve Amerika gibi Batılı yabancı unsurların dönemsel müdahaleleri ile şekillenerek günümüze ulaşmıştır. Batılı devletlerin bu ülkenin yer aldığı coğrafyaya gelmelerinin öncesinde Hindistan'da Babürlüler, Türkistan'da Şeybaniler ve İran'da Safevi ve Afşar gibi yönetimi elinde bulunduran Türk hanedanları bu bölgenin topraklarının bir kısmında ya da tamamında hâkim olmuşlardır. Günümüz Afganistan'ının bulunduğu bölge bazen aynı dönemde yaşayan birkaç devletin mücadele alanı olabilmektedir. Daha önceki tarihlerde de Türkistan, İran veya Hint bölgesinde kurulan her devlet bir şekilde bu topraklara müdahil olmuştur. Afganistan/Afganlık kavramının şu anki coğrafyayı ifade eden genişliğe ulaşmasını sağlayacak siyasi gelişmeler de İran merkezli ama Türk kökenli Nadir'i Afşar'ın 1747 yılında ölmesi sonrası yaşanan siyasi gelişmelere bağlı olmuştur. Çünkü günümüz Afganistan topraklarının büyük bir kısmını elinde tutan Nadir-i Afşar'ın ölümü sonrası kurulan Abdalî Devleti siyasi birliği sağlayarak, Afgan kavramını dağınık Peştun aşiretler için ortak paydaya dönüştürmüş, farklı isim ile anılan coğrafyaya bir süre sonra Afganistan denilmesini sağlamıştır. Nasıl ki Moğol kelimesi Cengiz Han İmparatorluğu ile tüm Moğol kabilelerini ifade eden ortak isme dönüşmüş ve yaşadıkları coğrafya Moğolistan adı ile anılmaya başlanmış, Abdalî Devleti'nin Afganlılar için oynadığı rol da benzer olmuştur.

Afgan kimliğinin siyasal düzlemde gelişmesi ve devlet düzeyinde temsili bu dönemde yaşanan olayların etkisi ile olmuş olsa da modern tarzdaki Afganistan Devleti'nin kuruluşu ulus devletlerin kurulduğu döneme denk gelmiştir. 1919 yılında ulus devlet olma denemesiyle dünya siyasi tarihine giren; fakat günümüzde etnik çatışmalar ile anılan Afganistan'ın ulus devlet inşasının Türkiye'den birkaç yıl önce gerçekleşmesi dikkate değer bir durumdur. Modern dönemde her alanda dünyayı etki altına almış olan Batı medeniyeti modern ulus devletlerin kurulması sürecinde sadece Osmanlı coğrafyasını etkilemekle kalmamış, İran ve Afganistan gibi bölgeleri de etkilemiştir. 1919 yılında Afganistan İngilizlere karşı bağımsızlığını kazandığı esnada Türkiye'nin kurulmasını sağlayacak millî mücadele hareketi henüz yeni başlamıştır. Her iki ülkenin İngilizlere karşı mücadele edip bağımsızlıklarını kazanması sonrası ulus devlet inşa süreçleri başlamıştır. Misal olarak Afganistan Devleti'nin ilk anayasası olan 1923 Anayasasının 11. Maddesinde; *"Afganistan memleketinde yaşayan herkese dinî ve mezhebî farkına bakılmaksızın Afganistan vatandaşı denir."* (Tarih-i Muasır-ı Afganistan: 25) ifadesi kullanılırken; Türkiye Cumhuriyeti'nin 1924 Anayasasının 88. Maddesinde *"Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle (Türk) ıtlak olunur"*¹ ifadeleri yer almıştır. Bu ifadeler mezkûr ülkelerdeki ulus kimliğinin oluşma sürecinin başlangıcı ve hukuksal zemini olarak düşünüldüğünde, uluslaşma projesinin Afganistan ve Türkiye için benzer olmakla beraber aynı şeyi ifade edemeyeceği anlaşılabilmektedir. Çünkü Türk ile Türkiye kavramlarına yüklenen anlamın benzerini Afgan ile Afganistan kavramlarına yüklemek tarihî, beşerî, siyasi ve kültürel sebeplerden dolayı mümkün olmamıştır. Amanullah Han'ın söylemlerine bakıldığında Afgan kelimesinin Peştun olmayan halkı da içine alacak şekilde kullanıldığı görülmektedir. Konuşmalarında geçen; *"Sadece sizlere değil; aynı zamanda bütün Afgan kavmine iyilikler ihsan etsin, Afganistan'ın başkenti bütün Afgan milletinin evidir, bütün Afganistan milletine..."* (Suimin-Zarifi, 1368: 79) gibi ifadeler bu duruma örnek olarak verilebilir. Fakat Afganistan'da, Afgan kavramının etnik bir kimlik olmaktan çıkarılıp millî kimliği ifade eden bir kavrama dönüştürülme projesi nihayete erdirilememiştir.

Cumhuriyet rejimi ve uluslaşma yöntemi gibi temel farklılıklara rağmen, Afganistan Devleti'ni kuran Gazi Amanullah Han ile Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ve kurdukları devletlerin yakınlaşmasına sebep olacak birçok benzerlik ortaya çıkmıştır. Genç Afganlılar olarak bilinen harekete mensup olanların Amanullah Han'ın başa geçmesi ile ülkede ıslahatlar yapma imkânı bulması, yeni kurulan Afgan Devleti'nin krallık ile idare olursa da siyasi, askerî, iktisadi ve temel haklar konusunda kendinden önceki hükümetlere nazaran çok reformist ve modern bir karakter

¹ Bkz. 1924 Anayasası.

taşımasına sebep olmuştur². İslahatçı bir kral olan Amanullah Han, Atatürk'ün girişimlerinden çok etkilenmiş ve Türkiye'deki yenilikleri aynen kendi ülkesine taşımak istemiştir. Böylece bir taraftan liderlerin birbirine olan sempatisi, öte yandan Türkiye ve Afganistan'ın eş zamanlı *İstiklâl Mücadelesi* vermesi ve reform hazırlıklarına girişmesi iki ülkeyi birbirine yaklaştırmıştır (Yılmaz, 2010: 161). Kuruluşu esnasında benzer hikayesi olan bu iki devletin zaman geçtikçe farklı hikayeler yazmasına sebep olacak tarihî, siyasi, içtimai ve kültürel arka planı göz ardı etmek mümkün değildir. Aşiret yapısının şekillendirdiği miras üzerinde kurulan Afganistan ile İmparatorluk mirası devralan Türkiye'nin uluslaşma ve modernleşme hikayesi benzerlik göstermemiştir.

Modern tarzda inşa edilmeye çalışılan Türkiye ve Afganistan'da uygulanan politikalar ve bunların sonuçlarının ortaya konması bir kitap konusu kadar geniş olduğu için bu çalışmanın sınırları dışında tutulmuştur. Çalışmamızın konusunu, Afganistan'da ulus kimlik inşa sürecinde yazılmaya çalışılan Afgan tarihi ile ilgili sorunsallar teşkil etmektedir. Bu bağlamda 1919 sonrası ve öncesi tarihsel süreçler değerlendirilerek, Afgan tarih yazımında önemli yer tutan *Aryana*, *Horasan*, *Afganistan*, *Afgan* ve *Peştun* gibi kavramların tartışmalı alanları üzerinde durulacaktır. Örneğin "*Afgan kelimesi kimi ifade etmektedir? Peştun kelimesi ile Afgan kelimesi arasındaki benzerliğin tarihsel sebepleri nelerdir? Afgan tarihi mi, Afganistan tarihi mi? Peştun tarihi mi yoksa Afganistan tarihi mi?*" gibi soruların cevapları üzerinden Afganistan tarihi ve tarih yazımı ile ilgili değerlendirmeler yapılacaktır. Çalışmamızın çerçevesi, Mir Gulam Muhammed Gubar'ın 1967 yılında neşredilen *Efğanistan Der Mesir-i Tarih*, Habibullah Refi'nin *Tarihi Fişurdeyi Efğanistan* ve Mir Muhammed Sıdk Ferheng'in *Efğanistan Der Penc Karn-ı Ahir* adlı eserleri üzerinden çizilmeye çalışılmıştır.

Afganistan Bölgesi Siyasi Tarihinin Ana Hatları

Günümüzde Afganistan olarak bilinen toprakların siyasi tarihlerinin kısa bir özetinin Afgan tarih yazımında karşılaşılan sorunlu alanların ortaya çıkış sebebini anlamaya yardımcı olacağı kanaatindeyim. Günümüzde Afganlıların yaşadığı yer anlamında coğrafi ve siyasi bir terim olarak kullanılan Afganistan'ın kurucu unsuru olarak kabul edilen etnik topluluk dahi bu isim yerine farklı etnik bir isim ile ifade edilmektedir. Kurucu unsur olan Peştunların da ezici oransal üstünlük sağlayamadığı bu ülkede çeşitli etnik kültür ve kimliklerin varlığı coğrafyanın yaşadığı tarihsel sürecin bir ürünü olmuştur. Bu durum coğrafi bir terim olarak Afganistan'ın tarihini yazmayı görece kolaylaştırırken Afgan halkı ya da milletin tarihini yazmayı güçleştirmektedir. Coğrafi anlamını kastettiğimiz Afganistan'ın geçmişten günümüze siyasi tarihini "*İslam Öncesi, İslam Sonrası ve Modern Dönem*" şeklinde üç safhada ele almak mümkündür. Her üç dönemin kendine has belirgin özellikleri vardır. Zira bu üç dönemde bölge genel hatları ile *Aryana*, *Horasan* ve *Afganistan* gibi farklı isimler ile anılmıştır. Bu isimlerden iki tanesi burada yaşayan topluluklar üzerinden hareketle ortaya çıksa da *Horasan* ismi herhangi bir topluluğu ifade etmeyen coğrafi bir adlandırma olmuştur.

Bu bölgenin ilk adı olan *Aryana* adının almasının sebebi milattan önceki dönemlerde bu coğrafyada Aryayı kökenli insanların yaşaması olmuştur. Siyasi tarihine bakıldığında Aryayiler sonrası bu bölgenin Perslerin kurduğu Ahameniş Devleti'nin (M.Ö. 545-333) hakimiyetine girdiği görülmektedir. Ahamenişlerden sonra bölgeyi ele geçiren Makedonyalı İskender'in M.Ö. 323 yılında ölmesi sonrası ortaya çıkan devletlerden biri olan Seleukos (Selefkos) Devleti'nin sınırları günümüz Afganistan'ını da kapsamıştır. Kabaca günümüz Suriye, Irak, İran ve Afganistan topraklarını kapsayan Selefkos Devleti'nin (M.Ö. 323-63) Afganistan bölgesindeki valilikleri Baktriya- Soğdiyana Valiliği, Kâbilistan Valiliği, Herat- Sistan Valiliği ve Kandahar- Beluçistan Valiliklerinden ibaret idi (Gubar, 1967: 44). Bu dönemde *Aryana* topraklarının bir kısmı Hint kökenli Maurya Devleti ile Selefkos Devleti'nin mücadele alanı olup 324-305 yılları arasında *Aryana* bölgesinin bir kısmı Maurya Devleti'nin kontrolüne girmiştir. Hintlilerin hakimiyeti kısa süreli olsa da bu bölgedeki kültürel etkileri çok derin olmuştur. Çünkü bu dönemde *Aryana* bölgesine giren Buda dini bir süre sonra yayılarak etki alanını genişletmiş, bölge ara

² Amanullah Han Dönemi yapılan İslahatlar için; Fazıl Gani Mücedidi'nin "*Efğanistan Der Ahdi Ali Hazret Amanullah Han (1919-1929)*"; "*Tarih-i Muasır-ı Efğanistan Ez İstirdad-ı İstiklâl Ta İnkılab-ı Sevr*" çalışmasına bakılmalıdır.

sıra Hintliler tarafından işgal edilmiştir. Bu durum Aryayi- Grek ve Buda kültüründen oluşan sentez bir kültürün ortaya çıkmasına neden olmuştur (Refi, 1999: 14). Müslüman Arapların bu bölgeyi işgal edeceği 7. asra kadar Baktriya (M.Ö. 250-135), Sakalar, Kuşan Devleti (M.S. 40-220), Eftalitler (425-566), Batı Göktürk Devleti (582-630) ve Sasaniler bu toprakların bir kısmında ya da tamamında hüküm sürmüşlerdir. İslam'ın bölgeye girişi öncesi Göktürk ve Sasaniler, 566 yılında yapılan anlaşma ile ortadan kaldırdıkları Eftalitlerin toprağını Ceyhun sınır olmak üzere paylaşmışlardır. Fakat Sasaniler ile yaşanan anlaşmazlık sonrası Göktürk Kağanı Tardu, mezkûr yüzyılın sonlarında Badahşan ile Meymene (Gubar, 1967: 39-59) arasında kalan ve günümüzde de Türklerin yoğun olarak yaşadığı kuzey Afganistan topraklarını ele geçirmiştir.

İslam'ın bu bölgeye girişi, günümüz Afganistan topraklarında siyasi ve kültürel açıdan yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur. Çünkü daha öncesinden Aryayi-Grek kültürünün üzerine Arapların bu bölgeyi işgali ile İslam ve Arap kültürü girmeye başlamıştır. Arap ordularının İran coğrafyasına; dolayısıyla Afganistan topraklarına gelişi erken bir döneme denk gelse de İslam'ın yayılışı zaman almıştır. Siyasi birlikten yoksun bölgeye Araplar, Sasani son hükümdarı III. Yazdigerd'i takip için Kuhistan olarak adlandırılan Herat ve Sicistan olarak adlandırılan Kandahar civarından 639 yılında girerek yerel hükümdarlar ile anlaşmalar yapmışlardır. Fakat Hz. Ömer'in ölümü sonrası yapılan anlaşmalar bozulsa da Yazdigerd'in ölümü üzerine Araplar ile savaşmak istemeyen Toharistan, Sicistan, Zebulistan ve Herat gibi bölgelerin yerel hükümdarları Arap egemenliğini kabul ederek cizye ödemeye başlamışlardır. Tüm coğrafya Arap egemenliğinde olsa da Arapların yerel dinlere karşı tutunduğu sert tutum İslam'ın yayılmasını bir süreliğine engellemiştir. Fakat Emeviler döneminde zapt edilen yerlere 671 yılından itibaren Arapların getirilerek yerleştirilmesi Afganistan coğrafyasında İslamlaşmaya hız kazandırmıştır. 9. asır ortalarından itibaren Afganistan'da istikrar kazanan İslam egemenliği Fars kültürü üzerinden Abbasi halifesine ismen bağlı Tahiri ve Safari adlı hanedanlar ile siyasi teşekküller meydana gelmeye başlamıştır (Sivrioğlu- Türkoğlu, 2017: 79-84).

Bu hanedanların ortaya çıkışını Arapların kendi aralarındaki mücadeleleri ve bu mücadelelerde Horasan bölgesinin önemli bir merkez haline gelmesi tetiklemiştir. Emeviler ve Abbasiler arasındaki siyasi çatışmalara ve isyan hareketlerine sahne olan Horasan topraklarında Ebu Müslim Horasani önemli bir figür olmuştur. Emevilere karşı isyan edip Abbasi yönetimini desteklemesine rağmen, 755 yılında dönemin halifesi Mansur tarafından öldürülmesi Horasan topraklarında yaklaşık yetmiş yıl sürecek isyan hareketlerinin başlamasına sebep olmuştur. Bu gelişmeler Horasan bölgesinde bağımsızlık hareketlerini güçlendirmiş, bu karışık siyasi ortam içinde ilk defa Arap olmayan Müslüman bir hanedan bölgede yönetimi ele geçirmiştir. İslam'ın gelişinden sonra ilk bağımsız devletin adı kurucusu Tahir'den dolayı Tahiriler olarak bilinir. Abbasi Devletinde oldukça güçlü konuma ulaşan ve hilafet merkezini Horasan'a taşımaya dahi düşünen Tahir, bu amacına ulaşmasa da 822 yılında Abbasi halifelerinin adını hutbeden çıkararak kendini Horasan'ın hükümdarı ilan etmiştir. Bu tarih Horasan için yeni bir dönemin başlangıcı olmuş, bundan sonra halifelerin siyasi nüfuzu bölge için sembolik hale dönüşmüştür (Seyidi, 2362: 68). Tahirilerin aksine yönetim merkezi İran'dan ziyade Afganistan topraklarında olan Zerenc'i merkez edinen Safariler (861-1003) zamanında İslam iyiden iyiye bölgeye yerleşmiştir (Sivrioğlu- Türkoğlu, 2017: 85).

Bu iki hanedandan sonra Horasan topraklarını idare eden ve onlara nispetle daha büyük bir devlet kurmayı başaranlar Sâmânîler (819-1005) olmuştur. Sâmânîlerin hüküm sürdüğü topraklar Mâverâünnehir ve Horasan olmak üzere iki bölgeden oluşmaktaydı. Horasan, II. Nasr döneminde ihdas edilen Horasan Valisi unvanına sahip kumandanlar tarafından yönetilmiş ve merkezi Nîşâbur olmuştur. Ülkenin başkenti olan Buhara'nın olduğu Mâverâünnehir ise hükümdarların tasarrufunda olmuştur (Usta, 2012: 66). Samaniler sonrası Horasan bölgesinin bir kısmı ya da tamamı belli dönemlerde Gazneliler (963-1186), Gurlular (1000-1215), Büyük Selçuklular (1040-1157), Harzemşahlar (1077 - 1231), Moğollar (1206- 1368) ve Timuriler (1370-1507) gibi Türk ya da Türkler ile akraba devletlerin hakimiyetine girmiştir. Timuriler sonrası bu bölge üçü de Türk kökenli olan Özbekler, Babürlüler ve Safevilerin mücadele alanına dönüşmüştür. Bölgenin Afganistan adını alarak yeni bir döneme girişi

Safevi hanedanının yerini alarak bu bölgeye hâkim olan Afşarlar hanedanının kurucusu Nadir Afşar'ın ölümü sonrası Ahmet Durrani ile başlayan gelişmeler ile olmuştur.

Afganistan'da Ahmet Durrani ile başlayan süreç Afgan ve Afganistan tarihinde günümüze kadar devam eden dönemin başlangıcı olmuştur. Uzun süre Türklerin hakimiyetinde kalan bölge Peştun olarak bilinen hanedanların hakimiyetine geçmiş ve Afganistan'ın coğrafi sınırları Türk coğrafyalarının aleyhine genişleyerek günümüzdeki sınırlarına ulaşmıştır. Ahmet Şah Durrani'nin günümüz Afganistan'ının kurucusu olarak kabul edilmesi ve Afganlılar (Peştunlar) arasında "baba" unvanını almasının sebebi onun yeni dönemin başlamasındaki rolünden kaynaklanmaktadır. O dönemde Abdalî adını kullanan aşiretin önemsiz bir kolu olan Sadozay sülalesinin (boy) lideri Zaman Han'ın oğludur. 1723'te Herat veya Multan'da doğmuştur. Gençliğinde önemli bir Peştun aşireti olan Gılcaş aşireti ile yapılan savaşlarda esir düşerek Kandahar zindanına atılmıştır. Hapisteyken Nadir-i Afşar'ın ordusu şehre girince Gılcaşlara karşı Abdalîleri destekleyen Nadir-i Afşar tarafından serbest bırakılmıştır. Uzun süre Nadir-i Afşar'a hizmet etmiş Mazenderan Valiliği gibi önemli makamlara ulaşmayı başarmıştır. 1747 yılında Nadir-i Afşar'ın ölümü üzerine Kandahar'a gelerek aynı yılda Peştun Meclisi (Loya Jirga) tarafından bütün Afganlıların lideri olarak ilan edilmiştir. Loya Jirga onun adını da değiştirerek kendisi ve aşiretine Durr-i Durrani (İnciler İncisi) adını vermiştir. Böylece Afganistan'da Dürraniler; dolayısıyla Peştunların hakimiyeti başlamıştır. Devletin etnik olarak Peştunlara dayanmasından dolayı Horasan bölgesinde kurulan bu devlet Afgan krallığı veya Afgan Emirliği olarak adlandırılmıştır (Sivrioğlu-Türkoğlu, 2017: 192).

Peştun milliyetçiliğinin beslenme kaynağı olan bu tarihî hadise Horasan coğrafyasında asırlardır siyasi olarak hüküm süren Türkler (Özbek, Türkmen, Kırgız, Hazara Aymak, Kızılbaş vb.), siyaseten olmasa da kültürel açıdan etkin olan Tacikler ve Peştun olmayan diğer azınlıklar için olumsuz gelişmelerin başlama kaynağı olmuştur. Bu hadisenin Peştun milliyetçiliği ve kimliğinin oluşumuna etkisini Amin Saikal'ın şu ifadeleri ile örneklemek mümkündür (2010: 7):

"Peştun birliği ve milliyetçiliği bir Afgan aşiret şefi ve askerî komutanı olan Ahmet Şah Durrani'nin 1747 yılında Kandahar kentindeki Peştun kabilelerini konsolide ederek kısa sürede geniş bir Peştun/Afgan imparatorluğu kurması ile zirveye ulaştı. 1772 yılında öldüğünde Durrani İmparatorluğu Kuzey-doğu İran'dan Orta Asya'ya, oradan Pencap'a doğru uzanıyordu. Peştun milliyetçilerinin Peştunhava olarak adlandırdığı tüm bölgeleri içeriyordu. İmparatorluğun gücü büyük ölçüde Peştunizme dayanıyordu. İlimli İslamcılık ve Peştun olmayan bazı unsurların siyasi ve askerî sisteme dahil edilmesi Ahmet Şah Durrani'nin yönetiminin daha geniş dinî ve popüler meşruiyet sağlaması içindi."

Afgan Devleti'nin Emirlik unvanı ile anılmasını sağlayan olaylar kardeş kavgası sonrası Barakzay sülalesinden olan Dost Muhammed'in 1818 yılında Sadozay sülalesinin yönetimine son vererek yerine mensup olduğu Barakzay sülalesini başlatması ve Kabil'de kendini Emir olarak ilan etmesi sonrası olmuştur (Saray, 2002: 30). Barakzayların Afganistan Devleti'ndeki monarşi yönetimleri 1973 yılında Zahir Şah'ın, yine Barakzaylardan Muhammed Davut tarafından tahttan indirilip monarşinin sonlandırılmasına kadar devam etmiştir. Bu tarihten kısa bir süre sonra Afganistan toprakları Sovyet güdümlü hükümetler, Mücahit gruplarının oluşturduğu hükümetler ve nihayetinde Taliban hükümetinin idare ettiği istikrarsız yönetimler altında günümüze ulaşmıştır.

Afgan Tarih Yazımında Mekânsal, Zamansal ve Kavramsal Sorunsallar

Mevcut siyasi sınırlar esas alınarak tarihin ilk dönemlerinden itibaren söz konusu coğrafyada yaşayan topluluklara atıf yapılarak bir tarih yazma çabası ulus devlet inşa süreçlerinde sıkça baş vurulan bir yöntemdir. Misal olarak Özbek tarih yazımında da karşımıza çıkan ve ülkeye Özbek adını veren Deşti Kıpçak bölgesi göçlerinin genelde göz ardı edilerek tarihin ilk devirlerinden itibaren mevcut

bölgede yaşamış topluluklar üzerinden bir tarih yazım çabası,³ Afgan tarih yazım anlayışıyla bu yönden benzerlik göstermektedir. Hem Afgan hem de Özbek kavramlarının yakın sayılabilecek bir dönemde ortaya çıkması ve bu kavramların coğrafyada kökleri eskilere dayanan bir milleti ifade etmesi yönündeki çaba ve ihtiyaç, bu durumun sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hacısalihoğlu'nun şu ifadeleri Afganistan'daki ulus inşa etme süreci için de geçerlidir: “*Mekânla tanımlı yurttaşlar topluluğuna gönderme yapan ulus kavramı, bu anlamıyla toplulukların kategorize edilmesine doğal bir biçim verirken doğum yeri özelinde coğrafya da siyasi ve antropolojik bakımdan topluluğu tayin edici doğal bir unsur olarak belirir. Tek yönlü olmayan bu ilişkide çoğu kez uluslar coğrafyaya ad verirken coğrafyanın da uluslara ad verdiği olur.*” (2021: 386). Fakat Afgan kavramının devletin kurucu unsuru Peştunları ifade eden bir adlandırma olması ve Peştunların mevcut devletin nüfus oranında ezici üstünlüğü sağlayamaması Afgan ve Afganistan kavramını tartışmalı hale getirmektedir. Zira devlete adını veren Peştunların oransal çoğunluğu Afganistan sınırları dışında yaşayıp, Afganların yaşadığı asıl coğrafyanın neresi olduğu sorusunu akla getirmektedir. Amin Saikal'ın (2010: 6); “*2007'de yapılan sayımlara göre Afgan nüfusunun 12,5 milyonu Peştun (%42) olup, Pakistan nüfusunun %16'sına denk gelen 30 milyonu Pakistan'ın Peştunva bölgesinde yaşamaktadır.*” şeklindeki ifadeleri Afganistan, Pakistan ve komşu ülkelerinde etnik kimliklerin oranlarında şeffaflık sorunu bir yana, Peştunların ağırlık merkezinin hangi coğrafyada olduğu konusunda bize fikir vermektedir. Bu mevcut durumdan hareketle “*Afgan/Peştunların yaşadığı yer anlamına gelen Afganistan neresidir?*” sorusunun cevabı, Azerbaycan örneğinde olduğu gibi meseleyi tartışmalı bir hale getirmektedir. Azerbaycan Türklerinin büyük bir çoğunluğunun İran sınırları içinde bulunan Tebriz merkezli Güzey Azerbaycan'da yaşaması, Azerbaycan denilen coğrafyanın neresi olduğunu tartışılır hale getirdiği için Azerbaycan Türklerinin tarihi yazılırken güney ve kuzey Azerbaycan tabirinin kullanımını gerekli kılmaktadır. Afgan tarih yazımında Afganistan ile Peştun/Afgan kavramlarının birbiri ile örtüşmemesinin sebebi de bu durumla benzerlik göstermektedir. Afgan tarihi yazılırken zamansal ve mekânsal çerçevenin çizilmesi esnasında ortaya çıkan karışıklığın sebebinin bu duruma bağlamak yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Ülkenin mevcut sınırları içinde kalmakla birlikte, gayri peştun unsurların yaşadığı bölgelerin sanki Peştunlar ile özdeş Afganistan'ın bir parçası olarak değerlendirilmesi doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Afganistan bölgesinin tarihini *İslam Öncesi*, *İslam Sonrası* ve *Modern Dönem* şeklinde üç safhada ele almak mümkün olsa da yukarıda zikredilen husus dolayısıyla aynı durum Afgan tarihi için söz konusu olmayabilir. Tarih ile ilgili çalışmalarda bu sebepten dolayı “*Afgan Tarihi*” başlığı yerine “*Afganistan Tarihi*” başlığı tercih edilmekte; fakat bu başlık üzerinden Afgan tarihi ortaya konmaya çalışılmaktadır.⁴ Afgan tarihini siyasi tarih açısından ancak bağımsız ve tüm Peştun kabileleri birleştiren Ahmet Şah Durranî (Abdalî) ile başlatmak daha doğru olur. Çünkü Afgan kavramının mekânsal ve etnik bağlamda kullanım alanı Abdalîler öncesi ve sonrasında farklılık arz etmektedir. Onun başa geçişinin hemen öncesinde Safevi ve Babür hanedanlarının yıkılışı esnasında yaşanan karışıklıkların yol açtığı siyasi gelişmeler ve Peştun kabilelerin kazandığı kazanımlar ile daha öncesinde Afgan ismi ile kayda geçen Peştun kabilelerin siyasi yaşamları Ahmet Şah Durranî ile karşılaştırıldığında süreklilik arz etmeyen gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Gazneliler Devrinde asker olarak kullanılanlar Hint topraklarında zamanla önemli mevkilere ulaşmışlar, bunlardan biri olan Celaleddin 1290 yılında Firuz Şah lakabı ile Delhi'de hükümdarlığını ilan etmiştir. Sistan ve Kabil arasında bulunan ve Gılcayiler olarak bilinenler bunlardır. Bunların Türk kökenli olan Halaçlardan geldiğine dair görüşler de mevcuttur. Gılcayilerin 1316 yılında yıkılması sonrası 75 yıl ömür süren Ludiler tarih sahnesine çıkmıştır. 1542 ile 1545 Suriler kabilesinden Ferid Han isminde biri kısa süreliğine bağımsızlığını ilan

³ Sovyetlerin dağılması sonrası bağımsızlığına kavuşan Özbekistan'da da toprak merkezli bir tarih anlayışı söz konusu olmaktadır. Bu hususta bkz. Şaniyazov (2001); Askerov (2007).

⁴ Afgan veya Afganistan tarihi için en önemli ve belirleyici eserlerden biri olan Mir Gulam Muhammed Gubar'ın *Efğanistan Der Mesir-i Tarih* ve yakın dönemde kaleme alınan Habibullah Refi'nin *Tarihi Fişurdeyi Efğanistan* eserlerinde bu durumu görmek mümkündür. Ülkede Mücahit grupların hâkim olduğu dönemde Afganistan Mücahitleri Birliği Merkezi tarafından yedinci sınıflar için hazırlanan ders kitabında dahi bu etkiyi görmek mümkündür. Kitabın yedinci faslında “Afganistan-ı Kadim: Aryania” başlığı atılmıştır.

etse de Babürlüler tarafından ortadan kaldırılmıştır (Ferheng, 1988: 25-26). Bu dönemlerde yeknesak bir Peştun/Afgan Devleti veya coğrafyasından bahsetmek mümkün değildir.

Bu dönemlerin kendine has özellikleri olmakla birlikte bölge Abdaliler ile Afganistan adını almıştır. Bu bölge için, resmî anlamda etnik bir topluluğu ifade eden *Afganistan*; yani *Afganların yaşadığı yer* anlamındaki ismin kullanılmasından önce, *Horasan* adı kullanılmıştır. Bu sebeple Afganistan tarihi yerine Horasan tarihi başlığı ile aynı tarihi yazmak mümkün olabilmektedir. Bölgenin Horasan isminden önceki adı *Aryana* olmuştur ki bu terimin ülkenin hava yolu şirketine isim olarak seçilmesi tarihi köken olarak en eski olma düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Gubar (1967: 9), çalışmasında bu durum ile ilgili şu ifadeleri zikretmektedir:

“Aryana Afganistan’ın eski adı olup milattan önceki bin yıldan, miladi beşinci asra kadar yaklaşık bin beş yüz yıl bu memleketin adı olmuştur. Avesta’da Arilerin yurdu olarak anılmıştır. Horasan adı ise miladi üçüncü asırdan ‘Doğu’ anlamında Horasan adı ortaya çıktı ve beşinci asırdan on dokuzuncu asra kadar yaklaşık bin beş yüz yıl memleketin adı oldu. On dokuzuncu asırda Horasan adı yerini Afganistan’a bıraktı. Peştun kabileleri tanımlayan Afgan kelimesi 10. asırda İslami kaynaklarda zikredilmiş ve zamanla kullanımını genişleterek 18. yüzyılda bütün Peştun kabilelerini ifade eden bir anlam kazanmıştır. Afganistan ismi ilk önce 13. asırda ülkenin Doğu vilayetleri için kullanılmıştır. 14. asırda ülkenin doğusunda bulunan Süleyman dağı civarı için bu isim kullanılmıştır. 18. asırda Kabil’in güney bölgeleri Afgan mülkü adını aldı. 18. yüzyılda Sind Nehri’nden Kabil’e kadar, Keşmir yakınlarından ve Nuristan’dan Kandahar ve Multan’a kadar olan bölge Afganların yaşadığı yer haline geldi. 19. asırda Afganistan adı ülkenin resmî adı oldu.”

Ahmet Şah Abdalî ile Amanullah Han arasında geçen süre zarfında Afgan kavramı etnik açıdan bir topluluğu ifade etme açısından genişleme şansı yakaladığı gibi, Afganistan kavramı coğrafi bir adlandırma ve idari sınırlar açısından alansal genişlemeyi ve daralmayı da bu dönemde yaşamıştır. Günümüz Afganistan’ın sınırları Peştunların yaşadığı Hindistan bölgesini (Pakistan) terk ederken Türklerin yaşadıkları bölgelere doğru genişlemiştir. 19. yüzyılda ortaya çıkan ve bölgede Britanya ile Rusya’nın Jeopolitik rekabetini ifade eden “büyük oyun” esnasında yaşanan askerî ve politik gelişmeler Afganistan sınırlarını çizen en önemli hadise olmuştur. Bu sebeple Afganistan, İngiltere’nin Hindistan’dan çekildiği 1947 yılına kadar klasik bir tampon devlet konumunu korumuştur (Erman, 2017: 397).

Modern Afgan Devleti’nin 1919 yılında İngilizlerden bağımsızlığını alıp kuruluşuna kadar geçen süre zarfında Afgan coğrafyasını etkileyen siyasi olaylara baktığımızda Ahmet Şah Durranî sonrası Afganlılar adına olumsuz gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. En büyük dış güç olarak da Babürlü topraklarını işgal eden İngiltere ön plana çıkmıştır. Rusların Türkistan’da bulunan Buhara, Hokand ve Hive hanlıklarını kontrol altına alması sonrası Afganistan ile yakından ilgilenmesi ikinci Afgan İngiliz savaşına sebep olmuştur. İşgal sonrası Yakup Han ile imzalanan 1879 tarihli Gendumek Anlaşması ile İngiliz kontrolüne giren Afganistan’da 1880 yılında İngiliz desteği ile başa geçen Kral Abdurrahman Han döneminde 1893 tarihli Durand Hattı Anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşma ile İngilizlerin daha önce işgal ettiği topraklar İngilizlere bırakıldığı gibi 2600 km’lik Pakistan-Afgan sınırı da çizilerek onun ötesinde kalan topraklardan vazgeçilmiştir. Pakistan kurulduktan sonra Afgan Devleti bu anlaşmayı geçersiz ilan etmiştir. Durant Hattı Anlaşması ile terk edilen Peştun bölgeleri dışında da bu anlaşma öncesi birçok yer terk edilmiştir. 1812 yılında Atak Kalesi’ni, 1818 yılında Multan’ı, 1821 yılında Keşmir’i, 1823 yılında ise Peşaver’i Pencap Sikh hükümetine; Sind, Belucistan gibi önemli yerleri ve Durand sonrası Svat, Bajaur, Waziri, Çaki ve Çemen bölgelerini İngilizlere bırakmıştır (Shakir, 2020: 93-95). Durant Hattının çizilmesi ile Peştunların yaşadığı Afganistan (Peştunlar) ikiye bölünmüştür. 1905, 1919 ve 1922 yıllarında İngilizler ve Afgan hükümetleri tarafından üç kez yenilenmesine rağmen zaman zaman Afgan yöneticiler tarafından bir sorun olarak gündeme getirilmiştir. 22 Kasım 1921 tarihli Kabil Anlaşması’nın üçüncü maddesinde Durand Hattı Amanullah Han tarafından kabul edilmiştir.

Bölgede yaşayan aşiretlerin İngilizlere karşı desteğini görmüş olmasına rağmen bu anlaşma esnasında onların siyasi ve kültürel haklarını koruyacak bir madde dahi koymamıştır. Fakat İngilizlerin bölgeden çekilip Pakistan Devleti'nin kuruluş aşamasında bu konu tekrar gündeme gelse de Temmuz 1947 yılında yapılan referandumda Afganistan'ın hak iddia ettiği bölgedeki halkın %98'i Pakistan lehine karar vermiştir. 14 Ağustos 1947 yılında Pakistan Devleti kurulduğunda Afganistan bu sorun yüzünden Pakistan'ın Birleşmiş Milletler tarafından tanınmasını bir süreliğine veto etmiştir. Pakistan hükümeti bu bölgeye özerlik tanımış olsa da Afgan parlamentosu 1950 yılında bu anlaşmayı tek taraflı olarak feshetmiştir (Burget, 2013: 63-64; Müceddidi, 1997: 97). Bu sorun günümüze kadar tıpkı Pakistan-Hindistan ilişkilerini bozan Keşmir meselesi gibi Pakistan-Afganistan ilişkilerini olumsuz etkileyen bir İngiliz manevrası olarak iş görmeye devam etmektedir.

Afgan tarihi ile ilgili yukarıda bahsedilen mekânsal sorunsallar yanında dönemseldir sınıflamalarda da bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Afgan tarihini Ahmet Şah Durranî'den günümüze kadar birbirinin devamı olarak kesintisiz şekilde ele almak mümkün değildir. Afgan siyasi tarihini de kendi içinde Sadozaylar Dönemi (1747-1773), Barakzaylar Dönemi (1773-1973) ve Cumhuriyet Dönemi (1973 sonrası) şeklinde üç döneme ayırmak mümkündür. Barakzaylar Dönemi de kendi içinde 1919 öncesi ve sonrası şeklinde iki dönemde incelenebilir. Çünkü bu tarihte geleneksel devlet şeklinde varlığını devam ettiren Afgan Devleti sona ermiş; yerine Amanullah Han'ın kurduğu modern Afgan Devleti kurulmuştur. Cumhuriyet Dönemini de kendi içinde Davut Han Dönemi, Sosyalist Dönem, Mücahitler ve sonrası dönem şeklinde üç bölüme ayırmak mümkündür. Barakzayların son temsilcisi Muhammed Davut Han'ın 1973 yılında bir darbe ile yönetimi ele geçirmesi ve Cumhuriyeti ilan etmesi idari açıdan Afganistan için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. 1978 yılında ise Sovyetlerin desteklediği Solcu gruplar yönetimi ele geçirince ülkede iç savaş patlak vermiş ve siyasi istikrarın olmadığı bir yapıya zemin hazırlanmıştır. Sosyalist dönem 1992 yılında Dr. Necibullah'ın öldürülmesi ve yönetimin el değiştirmesi ile sona ermiştir. Bu tarihten sonra mücahitler dönemi başlamıştır. Devlet idare etme kabiliyetinden yoksun mücahit grupların iç çekişmeleri 1996 yılında Taliban yönetiminin iktidarı ele geçirmesine sebep olmuştur. 2001 yılında yaşanan 11 Eylül olayları ve sonrasında yaşanan ABD müdahalesi ile I. Taliban dönemi sona ermiş ve kukla yönetimler dönemi başlamıştır. Bu dönemde Ağustos 2021 yılında Taliban'ın ikinci defa yönetimi ele geçirmesi ile sona ermiştir. Tüm bu dönemlerde devlet idare şeklinde köklü farklar ortaya çıkmıştır. Barakzaylar Dönemini sona erdiren ve Cumhuriyet Dönemini başlatan Davut Han, Barakzaylar sülalesinin bir temsilcisi olarak görev yapmıştır. Mücahit ve Taliban Dönemleri ile 11 Eylül sonrası kurulan kukla hükümetler arasında belirgin farklar bulunmakla birlikte, Afgan/Peştun egemenliği devam etmiştir.

Yaşanan bütün bu süreçte Beçe-yi Sakav (sucunun oğlu) olarak horlanan ve 1929 yılında Amanullah Han sonrası sadece 10 ay gibi kısa süreliğine tahtta kalabilen Habibullah Kalakani ve mücahitlerin yönetimi ele geçirdiği 1992 sonrası kurulan hükümette kısa süreliğine başkanlık edebilen Burhaneddin Rabbani dışındaki bütün hükümdarlar Peştun kökenli olmuştur. Yaşanan siyasi kargaşalar neticesinde yönetime gelebilen Tacik kökenli bu iki lider dışında ülkenin içinde önemli oranda nüfus barındıran Hazara ve Türk kökenli Özbeklerden devlet başkanlığı görevine gelen kimse olmadığı için Afganistan Devleti'ni siyasi açıdan birçok etnik unsurun birleşiminden meydana gelen bir devlet şeklinde değerlendirmek yanlış olacaktır. Peştunlar dışındaki diğer etnik unsurlar çok eski zamanlardan beri bu topraklarda yaşamış olsalar da yaşadıkları coğrafya Peştunlar tarafından işgal edilmiştir. Afgan tarihi Afganistan tarihi şeklinde işlenmeye çalışılsa da mevcut ve önceki siyasi gelişmeler dikkate alındığında Peştunlar dışındaki etnik unsurların Afgan ulus kimliğini sahiplenmesinin tarihî gerçekler ile örtüşmesi mümkün gözükmemektedir. Zira iç savaş esnasında yaşanan etnik çatışmalar Afgan kimliğinin birleştirici bir fonksiyonu yerine getirmeyip ayırmayı körüklediğini kanıtlamaktadır. Oransal olarak birbirine yakın bu kadar etnik topluluk var iken ve kendi diline sahip birçok etnik grubun Peştunlardan/Afganlardan daha eskiye dayanan tarihî mazileri, Afgan kavramı etrafında milletleştirilme çabalarını sonuçsuz bırakmıştır.

Ülkenin resmî diline bakıldığında eskiden beri bu coğrafyada ortak anlaşma dili olan Dari Farsçası yanında Peştu dilinin Afgani olarak resmî dil statüsünde kullanılması Afgan ve Afganistan kavramını

Peştunların tekeline sokmuştur. Yılmaz'ın (2010: 161) bu hususta Ferheng'den aktardığı; “Yıllardır Afganistan'ın önemli problemi sayılan dil sorunu, dil ıslahatıyla çözülmeye çalışılmıştır. 19 Nisan 1923 yılında nizamname çıkartmak amacıyla oluşturulan Loye Cirge'de Emir Amanullah Han, Peştuca'nın Afganistan'ın resmî dili olması gerektiğini açıklamıştır. Emir, daha sonra bu dilin kullanılmasını yaygınlaştırmak amacıyla *Merekeyi Peştu* adında bir dernek oluşturmuştur. Ancak çok farklı dillerin konuşulduğu Afganistan'da Peştuca genel kabul görmemiştir” ifadesi *Peştuca* ve *Afgan* kavramlarının dil açısından da örtüştüğüne örnek olarak verilebilir.

Dört büyük etnik grup içinde Afganistan'ın dil konusundaki politikalarından en çok Türkler mağdur olmuştur. Daha önceki anayasalarda resmî statü kazanan Peştuca ve Farsça Dr. Necibullah tarafından ilan edilen 1987 Anayasası ile kısmen tanınırlık kazanmıştır. Bu iki dil dışındaki Özbekçe, Türkmençe, Beluçça, Peşeyi Dili, Kırgızca- Kazakça ve Nuristanice resmî olmamakla birlikte millî dil olarak tanımlanmıştır. 2004 Anayasasında ise Farsça, Peştuca, Özbekçe, Türkmençe ve Beluçça vs. gibi dillerden Farsça ve Peştuca resmî dil olarak, bu dillerden hangisi en çok konuşuluyorsa bu iki dilden (Farsça, Peştuce) sonra üçüncü resmî dil olarak kabul edilmiştir (Temizyürek vd., 2016: 161-162). 2001 sonrası yaşanan süreçte Özbek asıllı General Abduraşit Dostum'un çabaları ile Özbek dili, yerelde resmîyet kazansa da sözde dinî bir hareket olan; ama gerçekte Peştun milliyetçiliğinden beslenen Taliban yönetiminin başa geçer geçmez ilk işi Özbek dilinin bu statüsüne son vermek olmuştur.

Afgan ve Afganistan tarihi ile ilgili bazı önemli kavramlara baktığımızda bu kavramların da tartışmalı hususlarının olduğu görülmektedir. Yukarıda da zikredildiği üzere Afganistan'ın önceki adları ve üzerinde yaşayan halkların etnik adlandırmaları da tartışmalı alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Afganistan toprakları İslam'ın bu bölgeye girişinden yüzyılın ikinci yarısına kadar Horasan adı ile anılmıştır. Bu kelimenin adı güneşin doğduğu yer anlamındadır. Bu coğrafyanın sınırlarının neresi olduğuna dair kesin bir görüş yoktur. Sistan ve Kabilistan bölgesini işaret edenler gibi Samaniler Devleti'nin başkenti Buhara'nın yer aldığı Maveraiünnehir'deki Rudeki kendini Horasan şairi olarak adlandırmıştır. Sınırları kesin olmamakla birlikte 7. yüzyılda Sasani Devleti'nin Araplar tarafından işgal edilmesi sonrası Arapların Acem olarak adlandırdığı bu geniş arazi iki bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerden biri Sasanilerin batısındaki İran, Irak'a bağlı Fars, Azerbaycan, Hazar denizinin güneyleri olup merkezleri Irak vilayetidir. Doğuda kalan ikinci kısmı ise günümüz Afganistan toprakları, İran'ın doğu kısımları ve Ceyhun'a kadar olan Türkmen arazileri Horasan olarak adlandırılmıştır (Ferheng, 1998: 11-12). Horasan kelimesi Afganistan kelimesini birebir karşılamamaktadır. Ferheng (1998: 16) Horasan'ın sakinleri başlığı altında Afganistan sınırları içindeki etnik unsurları sayarken Türkler ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Hindukuş dağlarının kuzeyinde eskiden beri Türk dilli halklar vardı. Daha sonra Şeybani Özbeklerden bir grup Safevi ve Babür Devleti ile mücadeleler sonucunda buralara yerleşmişlerdir. Zamanla onlar ile irki açıdan yakın olan Türkmen ve Kırgızlar onlara bağlanmışlardır. Bu sebeple on dokuzuncu asırda Afganistan'ın kuzey bölgeleri Afgan Türkistan'ı olarak adlandırılmıştır. Maveraiünnehir ve Orta Asya'nın diğer bölgeleri ise Rusya'ya Tiyen Şan dağlarının güney kısımları ise Çin Türkistan'ı olarak adlandırıldı. Yirminci yüzyıla gelindiğinde bu üç ülke siyasi sebeplerden dolayı Türkistan kelimesinin kullanımını yasaklayınca bu kelime resmî olarak kullanımdan düşmüştür.”

Oysaki 1750-52 yıllarında Ahmetşah Durranî ile başlayan ve ancak Dostmuhammed zamanında (1826-1863) tam anlamı ile işgal edilen Belh, Şibirgan, Kunduz, Meymene, Mezarı Şerif, Anddhoy (Nazarov, 2011: 9-10) gibi begliklerin bulunduğu bölge Türkistan olarak biliniyordu. Afgan Devleti, Şir Ali Han tarafından 1863 yılında ilk defa idari birimlere ayrılıp iller tahsis edildiğinde beş vilayetten biri Vilayet-i Türkistan-ı Afgani olarak kayda geçmiştir. Bu isim sonraki dönemlerde artan vilayet isimlerine rağmen korunsa da 1352 (1974) yılında yapılan düzenleme (Ceylani, 2000) ile kullanımdan kalkmıştır.

Afganistan tarihi ile ilgili tartışmalı sahalardan biri de ülke içinde bulunan etnik grupların Afgan kimliği içindeki konumları ile ilgilidir. Köken bakımından oldukça eski olan Afgan kelimesi Arapça “figan” kelimesinin çoğuludur. Bu kelimenin kullanımı onların aralarında bir birlik sağlayamamaları ve

egemenliği altında yaşadıkları yöneticiden sürekli şikâyet etmelerine dayandırılmaktadır (Çomu, 2020: 370). Cemaleddin Afgani de (1373: 4-5) benzer sebepler ile baskı altında yaşayan halkın Farslar tarafından Afgan olarak nitelendirilmiş olduğunu söylemekle beraber bu isim için farklı bir iddiayı şöyle dile getirmektedir:

“Bazı tarihçiler Afganların cediti olan kişinin adının Afgan olup çocuklarının da bu ad ile anıldığını söylemektedirler. Farslar da onlara Avğân demişlerdir ki Afgan şeklinde telaffuz edilmiştir. Hintliler halen onları Pethan olarak adlandırmaktadırlar. Afgan kabilelerinden Kandahar ve Gazne civarında ikamet edenler kendilerini Peştun ve Peştane olarak adlandırırılar.”

Afgan kelimesinin ortaya çıkışı ve anlamı ile ilgili bu ifadeler tartışmalı olmakla beraber Peştun ve Afgan kelimesinin aynı topluluğu ifade ettiği konusunda tartışmalı bir durum söz konusu değildir. Bu durumda Afgan kelimesi Afganistan’da yaşayan bütün toplulukları ifade eden ortak bir isim olarak değerlendirilmemelidir.

Özgür Çınarlı’nın (2012: 74-75) birden çok çalışmadan derlediği araştırmasında Afganistan sınırları dahilinde yaşayan bütün etnik topluluklar sıralanmıştır:

“En büyük ırkı, dile bağlı, kültürel ve dinî gruplar olan etnik gruplar temel alınarak Afgan toplumu incelendiğinde, karşımıza on sekiz grup çıkmaktadır. Peştunlar, Tacikler, Türkler (Özbek, Türkmen, Kızılbaş, Kazak, Kırgız, Karakalpak), Hazaralar, Aymaklar, Beluciler, Brahuiler, Beluçlar, Nuristanler, Rajasthaniler, Araplar, Hindular, Pamiriler, Sihler, Yatlar, Pencabiler, Darvaziler, Paşhailerdir. Ancak, Afganistan’da bu kadar çok sayıda etnik grup olmasına karşın, ülke içinde tek başlarına siyasi bir güç oluşturabilecek kadar nüfusa sahip olanlar sadece dört tanedir. Bunlar da: Peştunlar, Tacikler, Türkler ve Hazaralardır.”

Bu listede de dikkat edileceği üzere Afgan tabiri geçmektedir. Oysaki yukarıda da izah edilmeye çalışıldığı gibi Afgan kavramı Peştunlukla eş değerdir. 1919 sonrası ulus inşa etme çabası Afgan kavramının bütün bu etnik grupları ifade eden üst kimlik olarak lanse edilme çabası böyle bir kavram kargaşasına sebep olmaktadır. Fiili olarak Afgan tabiri Afganistan’da Peştunlar için kullanılmaktadır.

Afgan kimliğinin siyasi ve kültürel açıdan güç teşkil ederek millet olarak değerlendirilebilecek kalabalığı teşkil eden dört grubu içinde (Peştun, Türk, Tacik, Hazara) Afgan üst kimliğini en az benimseyenler Türkler, en fazla benimseyenler ise Peştunlar olmaktadır. Bu hususta istatistiki bir veri olmamakla birlikte yapılan kişisel gözlemlerden bu sonuca ulaşılmaktadır. Afganistan resmî dilinin Farsça ve Peştuca olmasının bu kimlik kabullerine etki ettiğini söylemek mümkündür. Taciklerin konuştuğu Dari Farsçası ile Hazaraların konuştuğu Hazaregi dilleri birbirine çok yakındır. Bu sebeple bu iki grup içinde Afgan üst kimliğinin kabul oranı Türklere nazaran çok, Peştunlara nazaran daha azdır. Türkler içinde de ana dillerini unutup Farsça konuşanlar arasında Afgan kimliğini kabul oranı daha fazladır. Tacikler ve Hazaraların siyasi tarihlerine baktığımızda bu isim ile devlet kuramamış olmaları (kısa ömürlü Ergüniye Hazara Emet’i hariç) (Mohammadi, 2015: 31) günümüz Tacikistan Devleti’nin dahi 1929 yılında Sovyetler tarafından Özbekistan SSC’nin Doğu Buhara olarak adlandırılan bölgesinde (Roy, 1997: 100) kurulması dikkate alındığında, Afgan kimliğini kabullenmelerinin Türklere nazaran daha kolay olduğu çıkarımını yapmak yanlış olmayacaktır. Zira, Peştunlar dahil Afgan coğrafyasında yaşayan bütün etnik gruplar, yukarıda özetlendiği üzere, uzun süre Türk devletlerinin hâkimiyeti altında yaşamışlar ve bu devletlerde kendilerine verilen askerî ve idari görevleri yerine getirmişlerdir. Bu tarihsel süreç ve dillerinin resmî dil statüsünde olmayıp mahalli diller arasında olması Türklerin Afgan üst kimliğini kabullenmelerinde direnç meydana getirmiştir.

Afganistan’da farklı adlar ile yaşayan etnik unsurları Turaniler (Türkler) ve Aryayiler olarak sınıflamak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Dörtlü gruptan olan Peştunlar ve Tacikler farklı milletler olarak düşünülse de ki tarih boyunca başka milletlerin (Turanilerin) karışımı da söz konusudur; Aryayı topluluklardandır. Hazaraların Moğol, Türk veya bu iki milletin karışımı, bunlarla birlikte Tacik, Peştun

gibi diğer etnik unsurların karışımı ya da Afganistan coğrafyasının eski sakinleri olduğuna dair tartışmalar olmakla birlikte (Farzam, 2020: 8; Yazıcı, 2011: 477) antropolojik özellikleri Aryayilerden ziyade Turanilere daha yakın olduklarını göstermektedir. Afganistan’da birbirini tanımayan ve ismini bilmeyen bir Özbek ile Hazara’nın karşılaştığında birbirlerine Anadolu’da kullanılan “Böle” (*kuzen*) diyerek seslenmesi dil farklılığına rağmen ırkî akrabalığa işaret eden gündelik pratiklerdendir. Gayrı insani zulümlerin yaşandığı Afganistan iç savaşında mezhepsel ve dilsel farklılığa rağmen Özbekler (Türkler) ile Hazaralar arasında ciddi çatışmaların yaşanmayıp nispi dayanışmaların görülmesinin arka planında bu yakınlığın olduğunu söylemek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Gündelik hayatta yaşanan bu pratiklerin dışında Hazaralar ile Türklerin akrabalığını ortaya koyacak birçok ilmî argüman da bulmak mümkündür (Mohammadi, 2015; Farzam, 2020; Yazıcı, 2011).

Afganistan’ın bu etnik özgeçmişine rağmen, Afgan ve Peştun kavramlarına Afganistan kavramı açısından baktığımızda, Afgan tabirinin kullanımını mümkün merteye eski dönemlere götürme gayreti gözden kaçmamaktadır. Ferheng’in (1998: 16-17) bu konu ile ilgili şu ifadeleri bu duruma örnek olarak verilebilir:

“Horasan’ın güney ve doğusunda Dari dilinde Afgan, ama kendilerine Peştun diyen bir topluluk yaşar. Afganistan adı devletin adı olarak resmen 1801 yılında İngilizler ile İran arasında yapılan bir anlaşmada Durranî Devleti için kullanılsa da Afgan kelimesinin bir milletin adı olarak kullanımı eski zamanlara dayanmaktadır. İlk defa miladi altıncı yüzyılda Hintli müneccim Verhe Mehiyre’nin (ورهه مهیره) Baharat Semitha (بهارات سمیتها) adlı eserinde geçmiştir. Miladi 629-644 yılları arasında bölgeyi gezen Çinli seyyah Huan Tsang da Süleyman dağı civarında Apukin adlı bir topluluğu zikretmiştir. İslami dönem kaynaklarından anlaşılacağı üzere Afganistan günümüz Kandahar’dan başlayıp, Sind nehrine kadar olan bölgeyi içermektedir. Kendilerine ait bir devletleri olmaksızın aşiretler şeklinde yaşamlarına devam etmişlerdir.”

Bu ve buna benzer ifadeleri her ulus devlet kurma projesinde görmek mümkündür. Oysaki bu dönemlerde Afganistan tabiri yerine bölge Aryana ve Horasan olarak adlandırılmaktadır. Bu ve buna benzer çelişkiler, Afgan/Peştun kavramı ile Afganistan kavramının özdeş olarak düşünülmesine ve Afganistan tarihi üzerinden Afgan tarihinin yazılmaya çalışılmasına sebep olmaktadır.

Peştunların kökeni İslami dönemdeki Arap ve Fars kaynaklarında onuncu asırdan itibaren Afgan olarak adlandırılmıştır. Bu iki kavram aynı anlamda kullanılsa da Peştunlar tercihen kendilerini Peştun olarak ifade etmişlerdir. Hintlilerin Pethan şeklinde söylediği ismin çoğulu Peştane olarak söylenmiş, bu şekli ile İngilizceye de geçmiştir. Yaşadıkları Süleyman dağları yüzünden Araplar Peştunları *Süleymani* olarak ifade etmişlerdir. Hindistan’ın kuzeyindeki topluluklar, Peştunları *Ravhile* olarak adlandırmışlardır ki bu ismin anlamı Mutlan dilinde dağlık demektir. Peştunların kökeni ile ilgili de farklı görüşler mevcuttur. Bazı Peştun kabileleri kendilerinin Benî-İsrâil’den geldiklerine inanmaktadırlar. Halk arasındaki rivayetlere göre Peştunların ilk atası *Afgane* adlı bir kişi olup Hazreti Davud’un egemenliğinde yaşamıştır. Yahudilerin sürgününden sonra Gur dağlarına yerleşmiştir. Peştunların bir kısmı arasında kabul gören bu görüş tarihçi ve dilciler tarafından kabul görmemektedir. Bilim insanları onları Hint Avrupa topluluğunun bir parçası olarak görmektedirler. Zaman içerisinde Hind, Türk, Tacik ve Arapları içlerinde eriterek dil ve kültür açısından kendilerine benzetmişlerdir. Tarihçiler ilk Peştunları Sind nehrinin batısında bulunan Süleyman dağları ve civarında göstermektedir (Ferheng, 1998: 23-24). Bu ifadelerden hareketle Peştunlar dışındaki etnik unsurların Afgan üst kimliğini benimsemelerine şaşırılmaması gerekir. Zira Afgan iç savaşında yaşanan gruplaşmaların niteliği, siyasi istikrarsızlık ve soykırımı andıran kanlı çatışmalar tüm dünyaya bunu göstermiştir.

Sonuç

Günümüzde Afganistan olarak adlandırılan coğrafyada tarih boyunca birçok topluluk hüküm sürmüştür. 1801 yılında İngilizler ve İranlılar arasında yapılan bir anlaşmada Abdâlî Devleti’nden Afganistan olarak bahsedilmesi ile ilk defa bu coğrafya resmî olarak Afganistan adıyla kayda geçmiştir.

Ama bu tarihten önce de Afgan kelimesi kullanılmıştır. Bölge 1747 yılından sonra Ahmet Şah Durrani'nin bütün Peştun aşiretlerini birleştirerek bir Afgan /Peştun Devleti kurması ile Afganistan olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Bu coğrafya daha öncesinde sınırları kesin olmamakla birlikte Aryana ve Horasan olarak adlandırılmıştır.

Afganistan'ın 1919 yılında İngilizlerden bağımsızlığını kazanması ve reformcu Amanullah Han'ın modern tarzda devlet kurma çabası, Afganistan'da uluslaşma sürecini başlatmıştır. Afgan kavramı Afganistan'da yaşayan bütün etnik unsurların üst kimliği olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Afganistan tarihi adı altında Afgan tarihi ortaya konmaya çalışılmıştır. Oysaki Afganistan'a adını veren ve üst kimlik olarak kabul edilen Afgan kavramı Peştunları ifade etmiştir. Ülke içinde ezici çoğunluğu sağlayamayan Peştunların tarihte Afgan olarak adlandırılmasına karşın kendilerini Peştun olarak adlandırması Afganistan ve Afgan kavramlarını tartışmalı hale getirmiştir. Bu durumda Afgan tarihi ele alınırken milattan önceki asırlara atıf yapılması ve sanki Peştunların bu bölgenin ilk sakinleriymiş gibi ele alınması yanlış bir yaklaşımdır. Afgan tarihi için 1774 ve birkaç asır öncesini ele almak gerekir. Zira Peştunların ortaya çıktığı ve günümüzde nüfus yoğunluğunun bulunduğu coğrafya da günümüz Afganistan'ı değil, Pakistan'dır. Bu durumda Peştunların yaşamadığı ve ülkenin büyük bir çoğunluğunu içine alan bölgeleri ve halkları Afgan tarihi içinde değerlendirmek yanlış bir yaklaşım olacaktır.

Afganların yaşadığı yer anlamında kullanılan Afganistan'ın sınırları Hindistan bölgesinde İngilizlerin siyasi ve askerî güç haline gelmesi ve bölgesel mücadele için Rusya Çarlığı ile mücadeleye girişmesi sonucu şekillenmiştir. İngilizler ile yapılan Durand Anlaşması Peştunların/Afganların ağırlık merkezinin şu anki Afganistan Devleti sınırları dışında kalmasına sebep olmuştur. Türklerin uzun süre hüküm sürdüğü bu topraklarda Peştunlar günümüz Pakistan sınırları içerisinde bulunan bölgelerden şu anki Afganistan'da Peştunların yaşadığı bölgelere doğru göç etmişlerdir. Böylece ülkenin kalabalık gruplarından olan Taciklerin, Türklerin ve Hazaraların yaşadıkları bölgeleri işgal etmişlerdir.

1919 sonrası resmî dilin Peştuce ve Farsça olması diğer azınlık grupların bu kimliği kabullenmesini engellemiştir. Günümüzde yaşanan iç savaş bu durumu göstermektedir. Afganistan'da millet statüsünde değerlendirilecek kalabalığa sahip Peştunlar, Türkler, Farslar ve Hazaraların her birinin Afganistan coğrafyasında kendine özgü tarihleri vardır. Bunların hepsinin Afganistan tarihi içerisinde ele alınması zamansal ve kavramsal bazı tartışmaları beraberinde getirmektedir. Afgan kavramının Peştun kavramı ile özdeş olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bütünleşmiş bir Afganistan'ın varlığından söz etmek mümkün olamayacağından dolayı, Peştunların, Taciklerin, Türklerin ve Hazaraların yaşadığı bölgelerin ve bu etnik unsurların kendilerine özgü tarihlerinin olduğu unutulmamalıdır. Afganistan'da, Peştunlar dışındaki azınlıkların siyasi ve kültürel hak talebinin sahip oldukları tarih ve onun sebep olduğu aidiyetten kaynaklandığı gerçeği, Peştun merkezli Afgan tarih yazımında bazı tartışmaları beraberinde getirmektedir.

Afganistan tarihini bölgesel anlamda tarih öncesi devirlerden başlatmak mümkün olmakla birlikte Afgan siyasi tarihini bölgede Peştunların hakimiyet kurduğu 18. yüzyıldan başlatmak gerekmektedir. Peştun/Afgan tarihini Afganistan tarihi olarak ele almak ve bu çerçevede genelleyci bir anlayışla yazmaya çalışmak ilmi açıdan doğru bir yöntem değildir. Toptancı bir anlayışla yazılan ve Peştunları merkeze alan bir Afganistan tarihi tartışmaları beraberinde getirmektedir. Çok etnikli, kültürlü ve dilli bu ülkede her bir bölgenin ayrı tarihini yazma gerekliliği, *Afganistan Tarihi* yazılırken siyasi ve coğrafi bir ayırımın yapılmasını da zorunlu hale getirmektedir.

Kaynaklar

Afgani, Cemaleddin. (1373). *Tarih-i Efğanistan*. Çev., Muhammed Emin Huvgeyani. Peşaver: Neşr-i Seba Kitaphane.

Askerov, Ahmedali. (2007). *Ozbek Halkının Etnogenez ve Etnik Tarihi*. Taşkent: Universitet Neşriyatı.

Burget, Fazıl Ahmed. (2013). "Durand Hattı: Afganistan-Pakistan Arasında Yaşanan Kavganın Diğer Adı". *Ortadoğu Analiz*. 5 (56).

Ceylani, Puhand Gulam (Ariz). (2000). *Coğrafya-yı Velayat-ı Efđanistan*. Peşaver: İdare-i Kitaphanehayı Seyyar-ı Erk.

Çınarlı, Özgür. (2012). “Afganistan’ın Etnik Yapısı”. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*. 4 (1).

Çomu, Aslı Emine. (2020). “Afganistan’da Devlet İnşası ve Dinin Rolü: Kuruluştan Abdurrahman Han’ın Yönetiminin Sonuna Kadar Afgan Devlet Yapısı”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 75 (2).

Erman, Kubilayhan. (2017). “Jeopolitik Teoriler ve Afganistan”. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 4 (11).

Farzam, Rahimullah. (2020). *Tarihsel ve Güncel Boyutlarıyla Hazara Toplumu*. Ankara: İRAM- İran Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Ferheng, Mir Muhammed Sıdk. (1988). *Efđanistan Der Penc Karn-ı Ahir*. Emrikin Sepidi, Virjinya, Memalik-i Muttehide-i Amrika.

Gubar, Mir Gulam Muhammed. (1967). *Efđanistan Der Mesir-i Tarih*. Afganistan: Devleti Matbayi Kâbil.

Hacısalihoğlu, Fuat. (2021). “Teritoryal Tarih Yazımı”. *TAD*. 40 (70).

Mohammadi, Abdullah. (2015). “Tarihten Günümüze Hazaralar (Tarih, Dil, Folklor ve Etnoğrafya)”. *Belgü*. 2.

Müceddidi, Fazıl Gani. (1997). *Efđanistan Der Ahdi Ali Hazret Amanullah Han (1919-1929)*. Kaliforniya Amerika: Ferimont.

Nazarov, Nesriddin. (2011). *Afganistan Özbekleri*. Taşkent.

Refi, Habibullah. (1999). *Tarihi Fişurdeyi Efđanistan*. Peşaver- Pakistan: İdare-i Kitaphaneyi Seyyar (Aryek).

Roy, Oliver. (1997). *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*. Çev., Mehmet Moralı. İstanbul: Metis Yayınları.

Saikal, Amin. (2010). “Afghanistan and Pakistan: The Question of Pashtun Nationalism?”. *Journal of Muslim Minority Affairs*. 30 (1).

Saray, Mehmet. (2002). *Afganistan ve Türkler*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Seyidi, Said Abdurrahman. (1362). *Tarih-i İslam ve Efđanistan, Der Karn-ı Veset*. Kabil: Vezaret-ı Talim ve Terbiye Riyaset-ı Musassesat-ı Ali Terbiye-i Muallim.

Shakir, Shafiqullah. (2020). *Taliban ve Peştunistan Sorunlarının Afganistan-Pakistan İlişkilerine Etkisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Sivrioğlu, Töre; Türkoğlu, Ahmad Jawid. (2017). *Başlangıçtan Günümüze Afganistan Tarihi*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Suimin, Nasrullah; Zarifi, Ferhad. (1368). *Nutukhay-ı Ali Hazret Amanullah Han*. Kısmet-ı Evvel, Akademi-i Ulum Merkez-i Banha ve Edebiyat.

Şaniyazov, Kerim. (2001). *Özbek Halkının Şekilleniş Cereyanı*. Taşkent: Şark Neşriyatı.

Tarih-i Muasır-ı Efđanistan Ez İstirdad-ı İstiklal Ta İnkılab-ı Sevr. (Yazar ve yayın yeri yok).

Temizyürek, Fahri; Barın, Erol; Ustabulut, Mete Yusuf. (2016). “Afganistan’ın Dil Politikası ve Afganistan’da Türkçe Eğitim Tarihi”. *Türkbilig*. 32.

Usta, Aydın. (2012). “Sâmânîler”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 36.

Yazıcı, Orhan. (2011). “Hazaraların Menşei ile İlgili Yeni Bir Görüş”. *TÜBAR*. 29.

Yılmaz, Aliye. (2010). “Amanullah Han’ın Islahatları ve Atatürk”. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 21.

<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/> (e.t.: 27 Mart, 2022).

Özyanıkoğlu, Hacer; şahin, Cengiz. (2022). “Türkiye’deki Hindistan, Bollywood ve Kast Algısına Yönelik Bir Araştırma”. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (1), 71-88.

Araştırma Makalesi

**TÜRKİYE’DEKİ HİNDİSTAN, BOLLYWOOD VE KAST ALGISINA YÖNELİK
BİR ARAşTIRMA***

A Research on India, Bollywood and Caste Perception in Turkey

Hacer ÖZYANIKOğLU**

Cengiz şAHİN**

Öz

Hindistan dünyanın en büyük ikinci nüfusuna sahip olan ülkesidir. Bununla birlikte geniş bir yüzölçümüne sahip olan bu ülke yüzyıllar boyunca birçok topluluk, kültür ve dine ev sahipliği yapmıştır. Sahip olduğu farklı ve renkli kültürler dünyadan birçok insanın ilgisini çekmekte ve her yıl milyonlarca turist ağırlamaktadır. Bollywood film sektörünün dünyaca ünlü, simge haline gelmiş bazı ünlüleri Türkiye’de oldukça ilgi çekmektedir. Ayrıca Türkiye’de son dönemlerde özellikle Kanal 7’de yayımlanan Hint dizilerinden kaynaklı Hindistan’a olan ilgi artışı bu araştırmanın hazırlanmasına sebep olmuştur. Ayrıca Hindistan’da kast sisteminin hala devam ediyor olması oldukça ilginçtir. Bu araştırma Türkiye’deki insanların Hindistan, Bollywood ve kast sistemine yönelik bakış açılarını incelemek için yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Hindistan, Bollywood, Kast Sistemi, Türkiye.*

Abstract

India is the country with the second largest population in the world. This country, which has a wide area, has hosted many societies, cultures and religions for centuries. Their diverse and colorful culture attracts many people from all over the world and welcomes millions of tourists every year. The increasing interest in India due to the Indian TV series broadcast on Kanal 7 in Turkey recently led to the preparation of this research. Some world-famous and iconic celebrities of the Bollywood movie industry also attract great attention in Turkey. It is interesting that the caste system still continues in India. This research was conducted to investigate the perspectives of people in Turkey on India, Bollywood and caste system.

Keywords: *India, Bollywood, Caste System, Turkey.*

* Geliş Tarihi / Received: 28.05.2022, Kabul Tarihi / Accepted: 29.06.2022. DOI: 10.34189/asyam.6.1.005

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Mimarlık ve Güzel Sanatlar Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, hacerozyanikogluu@gmail.com, ORCID ID:https://orcid.org/0000-0003-2099-1908

** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Mimarlık ve Güzel Sanatlar Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, cengizsahin@aybu.edu.tr, ORCID ID:https://orcid.org/0000-0002-8348-0913

Giriş

Hindistan dünyanın en büyük yedinci coğrafyasına ve en büyük ikinci nüfusuna sahip bir ülkedir (Can, 2015). Dünyadaki birçok insanın oldukça ilginç bulduğu Hindistan'da yaklaşık 900 dil konuşulmaktadır. Batısından doğusuna, güneyinden kuzeyine gidildikçe diller, gelenekler, adetler, kültürler, dinler oldukça farklılık göstermektedir. Geniş bir coğrafyaya sahip olduğundan dolayı çeşitli kültürel zenginliklere sahiptir. Çok farklı dinî inançların bir arada bulunduğu ülkede etnik toplulukların yapılarını inceleyen *Joshua Projesine* göre Hindistan'da %80,5 oranında Hindu yaşamaktadır (Joshua Project, 2018). Hinduizm'i İslam, Budizm, Sikhizm gibi dinler takip etmektedir. Baskın bir Hindu yapı olması sebebiyle din; ülkenin toplum yapısını, yaşam stillerini, gelenek ve öğretilerini de şekillendirmiştir. Öyle ki ülkede yaşayıp farklı inançlara sahip olan insanlar bile toplumsal düzen ve yaşam stili haline gelmiş bu düzene ayak uydurmuştur. Hindistan'da din ve sosyal hayat birbirinin tamamlayıcısıdır. Hintli insanların çoğunun gündelik hayatını şekillendiren en büyük faktör din unsurudur. Din, günlük işlerden eğitim ve politikaya kadar hayatın her safhasına nüfuz etmiştir. Dolayısıyla din, Hindistan'da bir yaşam tarzıdır. Bu dinler arasında özellikle Hinduizm, bütün Hindu gelenek ve ritüellerinin ayrılmaz bir parçasıdır (Kutlutürk, 2014). Bu inanç sistemi Hindistan'daki insanları yemeklerinden kıyafetlerine, sosyal sınıflara, insanlar arası iletişimden toplumsal yaşayış biçimlerine kadar etkilemiştir ve hala da etkilemektedir.

İnanç, gerçekte kesin olan bir şeyin kanıtlanması için ampirik kanıtlar olsun veya olmasın bir kişinin zihninde oluşan duruma verilen isimdir. İnançlar herhangi bir somut kanıt olmadan insanların metafizik boyutunda bir şeye sadakat gösterip, itimat etmesi ve güven duymasıdır. Hindistan'daki bu inançlara olan sıkı bağlılık Hinduizm temelli sosyal yapıyı ve inanç sistemini nesilden nesile aktarılmasını sağlamıştır. Kast sistemi de bu düzenin yapı taşlarından bir tanesidir. Kast sistemi insanların birbirleriyle olan ilişkisinden yemek yeme stillerine kadar toplumsal yapıyı şekillendirmektedir. Dalitler de bu yapının ağır yükünü en fazla taşıyan sınıftır. Bu insanlar toplum tarafından dışlanmakta ve hala hor görülmektedir.

Bu makale, özellikle son yıllarda Türkiye'de oldukça gündemde olan Hint dizi ve Bollywood sektörüne Türkiye'deki algıya yakın bir çerçeveden bakmak amacı ile yazılmıştır. Bununla birlikte bilinenin aksine Hindistan'daki kast sistemi ve toplumsal yapının farklılığı ile ilgili Türk halkının görüş ve düşünceleri ölçülmeye çalışılmıştır. Bu ölçüm Türkiye'de yaşayan farklı yaş, konum, meslek ve gelir düzeyine sahip olan 140 kişiye anket şeklinde uygulanmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada, Türkiye'deki Hindistan, Bollywood ve kast sistemine yönelik algının ölçülmesi amaçlanmaktadır. Öncelikle Hindistan, Bollywood ve kast sistemi incelenmiş; ardından bunların birbiriyle olan ilişkisi değerlendirilip Türkiye bağlamında bakış açıları ve algısal anlamlandırmaya ilişkin mevcut durum analizi yapılmıştır. Araştırma kapsamında genel algıyı ölçmek için hazırlanmış olan Türkiye'deki Hindistan Bollywood ve kast sistemi algısına yönelik araştırma anketi, Türkiye'de yaşayan farklı yaş aralıklarındaki genel bir hedef kitleye uygulanmıştır. Katılımcılar ise; her yaş düzeyinden, her meslekten, farklı görüşlere sahip 140 kişidir ve gönüllü şekilde araştırmaya dahil olmuşlardır. Hedef kitlenin tercih edilmesinin sebebi genel algıyı ölçümlemede Türkiye'de yaşayan insanların yaklaşımlarını inceleyip genel düzeyde bir araştırma sonucu elde etmektir. Sonuçlar analiz edilerek araştırma sonlandırılmıştır.

Hindistan

Bhārat Gaṇarājya; yani Hindistan Cumhuriyeti olarak tanımlanan Hindistan, dünyanın en büyük yedinci coğrafyasına ve en büyük ikinci nüfusa sahip ülkesidir. Hindistan sınırları Görsel 1'de sunulmuştur.

Görsel 1. Hindistan Haritası

Hindistan adı, eski Farsça *İndus* adından türetilmiştir. İndus, eskiden İndus Nehri ve çevresinin adı olarak kullanılmıştır. Eski Yunanlılar Kızılderilileri Hintliler olarak adlandırmıştır. Hindistan, Hindistan Anayasasında ve Hindistan'ın birçok dilinde *Bhārat* olarak adlandırılmaktadır. *Bhārat* adı Hinduizm'in efsanevi kutsal kralları olan Kral *Bhārata*'nın adından türetilmiştir. Yukarı Himālayalar'ın oluşturduğu fiziksel bariyer ülkenin kültürünü yüzyıllarca dış etkenlerden korumuş ve bugüne kadar pek değişmeden gelmesini sağlamıştır. Yıllar boyunca kendini koruyan bu kültür, kendi içerisinde de coğrafyanın genişliğinden kaynaklı olarak oldukça çeşitlilik göstermektedir. Tarihi, edebiyatı, kültürü, dini, dili, mutfağı ve coğrafyasıyla Güney Asya'nın oldukça renkli bir ülkesi olan Hindistan'ın resmî dili Hintçe ve İngilizcedir (Can, 2015). Bununla birlikte ülke içerisinde yaklaşık olarak 900 dil konuşulduğu bilinmektedir. Bu çeşitliliğin sebebi ülkenin yer aldığı coğrafi bölgenin oldukça geniş bir alan kaplaması ve tarih süresince çok çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış olmasıdır. Hindistan, yirmi sekiz tane eyalet ve yedi tane birlik bölgesinden oluşan bir Federal Cumhuriyettir. Aslına bakacak olursak, aynı bayrak altında toplanmış onlarca farklı topluluk yaşamını sürdürmektedir. Hindistan aile yapısında çekirdek ve geniş aileler yer almaktadır. Hint aile yapısında evin reisi babadır. Evin geçimini sağlamak ve geleceğe yönelik tüm kararları almak babanın işidir. Ülke genelinde kadınlara verilen değer oldukça düşüktür. Kadının kültürü ve dinî değerleri çocuklarına öğretmek ve aileyi parçalanmaktan korumak gibi hayati görevleri vardır. Kadın haklarını savunan birçok kanun olmasına rağmen, ülke genelinde birçok kadın hala ikinci sınıf insan muamelesi görmekte ve toplumun yükünü sırtında taşımaktadır.

Kadınlarla ilgili yaşanan sorunların başında tecavüz, şiddet, taciz, Sati, çocuk yaşta evlilikler, eğitim, çeyiz ölümleri ve aile içi şiddet gibi korkunç vakalar gelmektedir.

Hinduizm

Bir insanın gündelik hayatını şekillendiren en büyük faktör din unsurudur. Hindistan’da din ve sosyal hayat birbirinin tamamlayıcısıdır. Din, günlük işlerden eğitim ve politikaya kadar hayatın her safhasına nüfuz etmiştir. Dolayısıyla din, Hindistan’da bir yaşam tarzıdır. Bu dinler arasında özellikle Hinduizm, bütün Hindu gelenek ve ritüellerinin ayrılmaz bir parçasıdır (Kutlutürk, 2014). Hinduizm’in temel bir ibadet, inanç ve düsturu yoktur. Nasıl ortaya çıktığı hakkında farklı görüşler olsa da net olarak hangi kaynaktan geldiği bilinmemektedir. Hinduizm’in günümüze kadar varlığını devam ettirmesini sağlayan önemli hususlardan biri Hinduların dinî gelenek ve inançlarına büyük önem vermeleri ve bunlara sahip çıkmalarıdır. Bunun canlı örnekleri günümüzde açıkça görülmektedir. Örneğin, Aşoka dönemine ait (M.Ö. 3. yüzyıl) “Aslanlı Sütun Başı”nın Hindistan’da ulusal amblem olarak tercih edilmiş olması, Hindistan bayrağının altında yazılı olan ve “Doğruluk tek başına zaferdir!” anlamına gelen “*Satyameva Cayate*” ifadesinin, Hinduizm’in kutsal metinlerinden biri olan *Mandokya Upanişad*’dan alınmış olması, Hindu dininin ve kültürünün günümüze kadar devam eden etkisini açıkça göstermektedir (Kutlutürk, 2014). Hindular Hinduizm’i bir hayat felsefesi haline getirdiklerinden dolayı din ile yaşayışı birbirinden ayırmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. İnsanların dine ve geleneklere olan koşulsuz bağlılığı ve sürekliliği ile yıllar boyunca kültürleşmiş olan bu din olgusu nesiller boyunca aktarılabilmiştir.

Hinduizm sadece gündelik yaşamı değil, ölüm ve sonrasında yapılacak ritüelleri de belirlemektedir (Kutlutürk, 2014). İnsanoğlu varoluşundan bu yana her zaman ölümden sonraki hayata inanmıştır ki bu sebeple dinlerde cennet- cehennem, bireyin eşyalarıyla gömülmesi, reenkarnasyon gibi inanış ve eylemler görülmüştür. Hindu bir kişi öldüğünde yakınları, ölen kişi için son görevini yerine getirmek zorundadır. Görsel 2’de örnek bir *kremasyon* işlemi gösterilmiştir.

Görsel 2. Kremasyon

Hindu inancına göre ölen bir bireyin ruhu ancak yakıldığı zaman huzur bulmakta ve bedenini terk etmektedir. Ayrıca yakılan bedenın küllerinin nehre atılması da kişinin bir sonraki yaşamına daha çabuk erişmesine yardımcı olmaktadır. *Varanasi* ölüm törenleri Hindular için ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü Ganj nehri *Varanasi*’de bulunmaktadır. Zira Ganj Nehri’nin ölen kimsenin manevi kirlerini ve günahlarını temizlediğine inanılmaktadır. Görsel 3’te yakma işlemi öncesi hazırlık süreci görülmektedir.

Görsel 3. Ghat, Yakma İşlemi Öncesi

Cesetler ‘*ghat*’ adı verilen, tahtaların üst üste yığılmasıyla oluşturulmuş düzeneğin içine yerleştirilip yakılmaktadır. Yakma işlemi sonrası insanlar nehre gidip yıkanmakta ve yakınları külleri toplayarak bir kabın içine koymaktadır. Bu kap bir süre ölen kişinin yakınlarının evinde kalmakta, sonrasında Ganj nehrine yeniden dökülmektedir.

Kast Sistemi

“*Kast*” kelimesinin kendisini tanımlamak sanıldığından daha zordur. Risley, bunu “ortak bir adı taşıyan aileler veya aile grupları topluluğu; efsanevi bir atadan, insan veya tanrısal bir ortak soydan geldiğini iddia etmek; aynı kalıtsal çağrıyı takip ettiğini iddia ederek ve bir fikir verme yetkisine sahip olanlar tarafından tek bir homojen topluluk oluşturma olarak kabul edilir” şeklinde tanımlamıştır (Hutton, 47). Kast piramidi sırayla; Brahmanlar (din ile uğraşanlar), Kshatriya (askerler), Vaishya (tüccarlar), Shudra’dan (işçiler) oluşur. Kast dışı tutulanlar da Paryalar (dokunulması yasak olanlar) olarak adlandırılır (Büyükbahçeci, 2016: 240). Hint kast sisteminin kökeni ile ilgili birçok farklı teori bulunmaktadır. Bu teorilerden biri; Hinduların kutsal kitaplarından biri olan *Vedalar*’a göre ilk insan olan Purusha’nın bir toplum yaratmak için kendini yok ettiği ve başından Brahminleri, omuzlarından Kshatriyaları, midyesinden Vaishyaları, ayaklarından da Shudra’ları yarattığı yönündedir.

“11. *Purusha*’yı böldüklerinde onu kaç parça yaptılar? Onun ağzı ne oldu? Kolları, bacak ve ayaklarına ne dendi?

12. Onun ağzı *Brāhman* oldu, kolları savaşılar, bacakları *Vaişyalar* oldu; ayakları ise *Sudralar*.

13. Ay onun aklından, güneş onun gözlerinden doğdu; Indra ve Agni ağzından, Vayu ise soluğundan türedi” (Kaya, 2003: 33).

Kastın üst tabakasında rahipler ve bilginlerin oluşturduğu Brahmin sınıfı yer almaktadır. Brahmin sınıfı yaratıcının yarattığı ilk kast sınıfı olarak tanımlanır. Joshua Projesi makalesine göre Brahmin kastının bir üyesi sayılan Hindistan’ın nüfusu yaklaşık 60.481.000 kişidir. Bu, toplam Hint nüfusunun yaklaşık yüzde 4,3’ünü oluşturmaktadır (Joshua Project, 2018). Dinî ve kültürel çeşitlilik nedeniyle Brahminler alt kasta bölünmüştür. Sadece bazı üyeler rahiptir, diğer üyeler eğitimci, kanun koyucu, akademisyen, doktor, yazar, şair, toprak sahibi ve politikacı olabilmektedir. İkinci kast sınıfı, Brahman’ın omuz ve kollarından yaratılan Kshatriya’dır; yani yönetici ve asker sınıfıdır. Kshatriya terimi, otorite ve güç anlamına gelen Kshatra’dan gelir. Bu yetki ve güç, başarılı bir liderliğe değil, daha çok belirli bölgeler üzerindeki egemenliğe dayanmaktadır (Kelete, The Religion100Q). Bu kast sınıfı yönetici ve askerlerden oluşmaktadır. Karakter bakımından cesur, savaşçı, lider gibi özelliklere sahip olan Kshatriyalar, toplumu Brahminler ile yönetmektedir. Fakat Brahminler kendilerini Kshatriyalardan üstün görmektedir. Bunun sebebi Vedalar’da Brahminlerin kendi kendine yetebilecek güce sahip olduğundan bahsedilmesidir. Vedalar Hinduizm’in kutsal metinleridir. Kshatriyalar ise her zaman Brahminlere bağlıdır. Üçüncü kast sınıfı Vaishyalardır. Vaishyalar tüccarlar olarak bilinmektedirler. Genel olarak, tarım, hayvancılık ve ticaretle uğraşmaktadırlar. Üst kastlar tarafından sömürülmeye oldukça açık olan Vaishyalar herhangi bir başkaldırıda bulunmamıştır. Bunun sebebi dinî açıdan sosyal olarak doğru ve doğal kabul edilmesidir. Son kast ise Shudralar’dır. Shudralar toplumun en alt kastı olduğu için topluma hizmet etmesi gereken kişilerden oluşmaktadır. İşçiler, köylüler, zanaatkarlar ve hizmetçiler bu kastın mensuplarıdır. “Görev... Bir Shudra’nın görevi, iki kez doğmuş, tarım ve sığır yetiştiriciliği ve ticaret, zanaatkarlar ve saray zanaatkarlarının mesleği” (Rao, 61). *Maharashata Destanının* bir parçası olan ve kutsal bir metin olarak kabul edilen *Bhagavad-Gita*’da “ve Shudraların doğal görevi de hizmetten ibarettir.” (Bhavad Gita, 59) ibaresi geçmektedir. Bu da Shudralar’a bir hizmet amacı verildiği iddiasını destekler. İnsanlar Shudralar’ın hiçbir özelliğe sahip olmadığını ve bu yüzden bu kasta mensup olduklarını düşünmektedirler. Kast grupları fedakarlıklarına olan inançları bakımından da ayrılmışlardır ve Shudraların toplum için herhangi bir fedakârlık yapmadığına inanılmaktadır. Toplumdaki dışlanmışlığa en çok maruz kalan grup oldukları için anti Brahmanik gruplara destek vermişlerdir. Bu kastların dışında bir de ‘dokunulmazlar’ olarak adlandırılan kesim bulunmaktadır. Bu grup herhangi bir kast grubuna dâhil edilmemiştir. Dokunulmazlar genel olarak toplum tarafından pis iş olarak tabir edilen kirli kıyafetleri yıkayan, kanalizasyon temizleyen, ölü hayvanları temizleyen insanlardan oluşmaktadır. Eski zamanlarda bu kişilerin sokaklara girmesi yasaklanmıştır. Bu kişilerle herhangi bir temas girildiği takdirde kirlenildiğine inanılmaktadır. Ve ayrıca bu teması sağlayan kişi veya kişiler ağır bir biçimde cezalandırılmaktadır. Kastlar arasında uyulması gereken kesin kurallar ve öğretiler bulunmaktadır. Kastlar arası geçişe herhangi bir şekilde müsamaha gösterilmemektedir. Herhangi bir kasta sahip olan bir birey kendi kastından kaçınmak isterse bu kişinin bir sonraki hayatında daha alt bir kasta şanssız bir şekilde doğacağına inanılmaktadır. Kast sisteminin en önemli iki kısıtlaması evlilik ve mesleki kısıtlamadır. Bunun yanı sıra yemek alışkanlıklarını ve sosyal etkileşimlerini de etkilemektedir. Eğer bu tabakaların üyeleri kendi örf ve adetlerine bağlı kalıp, Tanrı için yaptığı ibadetleri aksatmaz ve bütün işlerini O’nun için yaparsa, muradına erer. Kastlar arasında geçerli olan kısıtlamalara şu örnekler de gösterilebilir: Başka bir kişiye ait olan yemek artığının yenilmesi yasaktır ve bu yüzden herkes sadece kendi payına düşen yemeği yemek zorundadır. Eğer sofradakilerden herhangi biri tek ve aynı tabaktan yemek alırsa, tabakta kalan yemek artık olur ve sofraya elini uzatan ikinci kişi artık yemeği yemek zorunda kalır. Bu ise yasaklanmıştır.

Festivaller

Hindistan farklı dinlerden insanları barındıran bir ülke olması sebebi ile oldukça zengin festival ve bayram kültürüne sahiptir. Farklı bölgelerin kendine ait festival ve bayramları olduğu gibi ülke genelinde de kutlanan onlarca tören vardır.

Holi Festivali, Hintlilere göre evrenin yeniden canlanması ve bahar bayramıdır. Görsel 4’te Holi Festivali’nden bir örnek sunulmuştur.

Görsel 4. Holi Festivali

Holi’nin amacı yaşamın sürekliliğini devam ettirmektir. Bu sebeple kurallara aykırı davranmak, geleneksel uygulamalardan uzaklaşmak, yasaları çiğnemek, utanma duygusunu bir süreliğine kaybetmek normal karşılanmaktadır (Arslan, 2014). Holi Festivali, yumuşak güç unsuru olarak yurtdışı pazarında da kabul görmüştür. Globalleşen ve insanlar tarafından oldukça ilgi çeken bu festival, dünyanın birçok ülkesinde kutlanmaktadır.

Kumb Mela, on iki yılda bir Magha ayında kutlanan büyük bir Hindu bayramıdır. Görsel 5’te Kumb Mela Festivalinden bir örnek sergilenmiştir.

Görsel 5. Kumb Mela

Kumb Mela, dünyanın en büyük organizasyonlarından biridir. Efsaneye göre süt okyanusunun çalkalanması sırasında ortaya çıkan, ölümsüzlük iksiri olarak da bilinen *Amrita*'dan kötü ruhlar pay isteyince tanrılar, içinde *Amrita*'nın bulunduğu kupayla kaçmak isterler. Bu kaçış sırasında kupadan dört damla iksir dökülür. Bu iksirin döküldüğü yerler Ganj Nehri'ne kıyısı bulunan Allahabad, Haridvar, Nasik ve Uccain'dir. Bu bayram özellikle bu dört yerde kutlanır. Bayram günü Güneş, Ay ve Jüpiter'in konumuna bakılarak hesaplanır (Can, 2015). Hindular bu bayramda bu kutsal saydıkları yerlere giderek güneş doğarken ve batarken nehirlerde yıkanmaktadır. Bunu ruhlarını arındırmak için yapmaktadırlar. Özellikle Ganj'in insanı arındırma, kötülükleri uzaklaştırma ve kişiyi kurtuluşa götürme gibi özelliklere sahip olduğu düşünülmektedir.

Divali, Hindistan'ın en ünlü ve en görkemli festivallerinden biridir. Genellikle ışık festivali olarak da bilinmektedir. İnsanlar bu festivalde evlerini ve birçok yeri kil lambaları ve Ashok yaprakları ile süslemektedir. Divali Festivali, Hinduizm dışında birçok din tarafından da kabul görüp kutlanmaktadır. Hinduizm'de *Ramayana Destanında* geçen Lord Rama'nın Ravana'ya karşı gelip zafer kazanması olayı, sonra eşi Sita ve kardeşi Lakshmana'ya kavuştuğu için önemli bir bayramdır. Karanlığın ve cehaletin bilgi ve maneviyatla aydınlatılabileceğini de simgelemektedir. Görsel 6'da Diwali'den örnek bir fotoğraf kullanılmıştır.

Görsel 6. Diwali

Durga Puca, gücünü dişil enerjiden almaktadır. Tanrıça Durga'nın savaşçı ve güçlü yapısının kutlandığı önemli bir festivaldir. Festivalin merkezi Kalküta'dır. Festival dokuz gün sürmektedir ve bu süre boyunca dükkanlar çeşitli indirimler yapar, en iyi tiyatro oyunları oynanır ve doyasıya kutlanır.

Ganesh Chaturti, fil başlı tanrı Ganesh adına düzenlenen bir festivaldir. Bu 10 günlük festival sürecinde insanlar çeşitli ritüeller yapmaktadır. Oruç tutmak, ilahiler söylemek, dualar etmek bunlardan bazılarıdır. Festival, insanlar tarafından yapılan Ganesh heykellerinin nehir, deniz gibi bir suya bırakılmasıyla son bulmaktadır.

Görsel 7. Ganesh Chaturti'den Bir Kutlama

Bu festivallerin dışında Dussehra, Hemis, Navratri, Gangasagar Mela, Canmastami, Ramnavi gibi birçok festival bulunmaktadır.

Hint Dansları

Hint danslarının kökeni Hint müziği gibi çok eskilere dayanır ve mitolojik etkiler taşımaktadır. Mitolojik açıdan bakıldığında, Hint coğrafyasında dansın, tanrı Şiva'nın ünlü Tandava dansından oluştuğu söylenmektedir. Hindu dansı ilk kez Bharata tarafından *Natyashastra* adlı kitapta sistematize edilmiştir (Akın, 2021: 251). Şiva Hinduizm'in en önemli 3 tanrısından biridir. 'Yok eden' olarak nitelendirilen Şiva sürekli dans etmektedir ve bir ayağı hep havadadır. İnanışa göre Şiva ayağını indirdiğinde dünya yok olacaktır. Bu sebeple tasvirlerinde bir ayağı hep havadadır. Görsel 8'de Şiva tasvirine yer verilmiştir.

Görsel 8. Şiva Tasviri

Hindistan'da insanlar daha çocuk yaşta dansları öğrenmeye başlamaktadırlar. Bu sebeple insanların çoğu dans etmeyi bilmektedir. Hatta Bollywood sektöründe çalışmak için dans etmeyi bilmek bir zorunluluktur. Dans salt eğlence için var olmaktan çok duyguların bedensel dille ifade edilmesi anlamı taşımaktadır. Her dans hareketinin kökeni temel dokuz duyguya (rasa) dayanmaktadır. Bunlar; Hashya (Mutluluk), Krodha (Öfke), Bhibasta (Nefret), Bhaya (Korku), Shoka (Acı), Viram (Cesaret), Karuna (Merhamet), Adbhuta (Merak), Shanta (Huzur)'dır. Temelde Hint klasik dansları dört çeşittir. Bharat Natyam, Kathakali, Kathak ve Manipura dansları klasik Hint dans çeşididir. Ve her bir dans çeşidi farklılık gösterir (Akın, 2021: 251). *Bharat Natyam*, kadınlar tarafından sergilenen tek kişilik bir dans gösterisidir. Temelde el, kol ve yüz hareketlerine dayanmaktadır. *Kathakali*, Hindistan'ın Kerala bölgesinde yapılan bir dans çeşididir. Köken itibari ile tapınaklarda sergilenen, belirli bir olayı anlatan geleneksel, ritualistik, dinsel, klasik bir Hint dansı türüdür (Can, 2015: 40). *Kathak*, 'hikâye anlatan' anlamına gelmektedir. Kuzey Hindistan'da, Uttar Pradeş'te ve Pencap'ta oldukça popüler olan bir dansdır. Dans bir kadın ve erkeğin hikâye anlatarak dans etmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Manipura, Kuzeydoğu Hindistan'da Manipur'un dağ kesiminde yaşayan halkları tarafından yapılan bir dans çeşididir (Akın, 2021: 251). Hindistan köklerini ve geleneklerini gelene ek şeklinde aktaran nadir coğrafyalardan biridir. Bunu Hindistan'a dair her detayda ve her motifte gözlemleyebiliriz. Bu sebeple modern danslarda da klasik Hint danslarının izlerini oldukça bariz şekilde görmekteyiz.

Bollywood

Hint (Bollywood) filmleri Asya toplumlarında önemli bir kültürel role sahiptir. Sadece eğlence olarak değil, aynı zamanda izleyicileri kökleriyle temas halinde tutmayı, ana dillerinin kullanımına değer vermeyi ve gençlere Hint aile hayatından örnekler sunmayı amaçlıyor (Johal, 2004). Bollywood, dünya

genelinde en çok film üreten film sektörlerinden biridir. Bollywood Hindistan'daki film sektörlerinden yalnızca biridir. Bollywood dışında Bengali, Marathi, Tamilce, Telugu ve Malayalam dillerinde filmler çeken bölgesel sinema endüstrileri de bulunmaktadır. Fakat Bollywood genellikle tüm Hindistan sinemasını anlatmak için kullanılır. Hint sinemasının dünyaya tanıtılmasında önemli noktalardan birisi, bir döneme damgasını vuran Awaara Hoon şarkısı ve Raj Kapoor'dur. Raj Kapoor, Charlie Chaplin'den esinlenerek sıradan insan kavramını Hint sinema endüstrisine kazandırmış ve dünya genelinde kabul görmüştür. Baş rolünde oynadığı Awaara filminde kullanılan Awaara Hoon adlı şarkı, Mukesh tarafından seslendirilen bir film müziğidir. Bu film, Kapoor'un "idealist Chaplin sıradanlığı" tasvirine öncülük etmiştir (Thompson ve Boardwell, 2003: 409). Hint film endüstrisi ayrıca turizme, yerel film üretimine, iş yaratmaya, ekonomiye, teknolojik ve kültürel kazanımlara önemli katkılarda bulunmuştur. Film yapım dünyasında ilk beşte; Hindistan, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Birleşik Krallık ve Japonya yer almaktadır. Hindistan'da bu katkının %79'u gişeden, %15'i ek gelirden ve %6'sı evlerde izlenen filmlerden gelmektedir (İri, 2013: 30).

Bollywood, kendi kültürüne ait mihenk taşlarını içerisinde barındırmaktadır. Hint filmlerinde birçok film sektörünün aksine kıyafetler, mekanlar, duygular, topluluklar ve tüm detaylar rengarenktir. Yumuşak güç kapsamında değerlendirilebilecek birçok faktör bulunmaktadır. Çünkü, Bollywood filmleri kendi toplumunu ve geleneklerini bariz şekilde izleyicinin önüne koyar. Filmler içerisinde düğünler, inançlar, ritüeller, ölümler, bayramlar gibi birçok toplumsal figüre yer verilmektedir. Mekanların ve kıyafetlerin ihtişamı her zaman ön plandadır. Karakterler tüm duygularını apaçık şekilde izleyiciye aktarmaya çalışmaktadır. Filmlerin en büyük rengi ise danslar ve müziklerdir. Müzikler yalnızca arka planda veya filmde bağımsız şekilde yer almamaktadır. Film içerisinde herhangi bir müzik çaldığında tüm karakterler senkronize bir biçimde dans etmeye başlar. Hindistan'da dansın ve müziğin önemi her alanda kendini bir şekilde göstermektedir. Bollywood filmlerinde kahramanlar çoğu zaman idealize ve gerçeküstü olarak yaratılmıştır. Örneğin, bir karakter ince bir ip üzerinden motosikletiyle geçebilmektedir veya bir anda beş veya on metre zıplayıp onlarca adamı öldürebilmektedir. Bunun yanı sıra çoğu Hint filmde bir sosyal mesaj görmek oldukça olasıdır. Dünya genelinde en çok tanınan aktörlerden olan Aamir Khan'da bu filmlerin en bilinen isimlerindenidir. "3 Apta, Her Çocuk Özeldir, Dangal" gibi toplumsal sorunları konu aldığı filmleriyle hem IMDB listelerinde hem de insanlar içerisinde oldukça değer gören filmler ortaya koymuştur.

Türkiye'de Hindistan

Türkiye ve Hindistan ilişkilerinin tarihi oldukça eskilere dayanmaktadır. Yüzyıllardan beri var olan fetihler, akınlar, baharat yolu gibi etkenler iki uzak coğrafyanın kültür aşinalığını oldukça pekiştirmiştir. Osmanlı padişahları ile alt kıtanın Müslüman hükümdarları arasında ilk diplomatik misyon değişimi 1481-82 yıllarına dayanmaktadır. Mevlâna Celaleddin Rumi'nin Sufi felsefesi, Hint alt kıtasında kendi Sufizm gelenekleri ve Bhakti hareketi ile yankı buldu. Hindustani ve Türk dillerinde de ortak pek çok kelime vardır. Hindistan ile Türkiye arasındaki daha yakın tarihli tarihsel temaslar, 1912'de Balkan Savaşları ve Hilafet hareketi (1919-1924) sırasında, tanınmış Hintli özgürlük savaşçısı Dr. MA Ansari'nin Türkiye'ye yaptığı tıbbi görevde yansıtıldı. Hindistan ayrıca 1920'lerde Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'na ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna destek verdi (Indian Embassy in Turkey).

Türklerin Hindistan üzerindeki etkisi dil, kültür ve medeniyet, sanat ve mimari, kostüm ve mutfak gibi konularda kendini göstermektedir. Hatta Hintçe ve Türkçe arasında birçok ortak kelime bulunmaktadır. Türkiye Hindistan ve Bollywood kavramı aşinalığının en büyük etkenlerinden biri Awaara filminde Raj Kapoor tarafından canlandırılan Raj karakterinin söylediği *Awaara Hoon* şarkısının Türkçe versiyonu olan, İzzet Altınmeşe tarafından 1989 seslendirilen *Avare* şarkısıdır. Yıllar içerisinde Türkiye coğrafi konumu, kültürel ve tarihî zenginliklerinden dolayı birçok Bollywood filminin çekimlerine ev sahipliği yapmıştır. Örneğin; *Guru/2007*, *Mission İstanbul (Görev İstanbul)/2008*, *Ajab Prem Ki Ghazab Kahani/2009*, *Game (Oyun)/2011*, *Dookudu/2010*, *Ek Tha Tiger/2012* gibi filmlerin bazı sahneleri Türkiye'nin çeşitli illerinde çekilmiştir. Türkiye'de birçok Hint filmi vizyona girmiştir. 18.08.2017 tarihinde vizyona giren *Dangal* filmi Türkiye genelinde 182.304 kişi tarafından,

20.10.2017 tarihinde vizyona giren Süperstar filmi 162.567 kişi tarafından izlenmiştir. Bunların dışında Bollywood sektörünü çok yakın kadrardan takip etmekte olan büyük bir kitle de bulunmaktadır. Aamir Khan, Türkiye’de en çok tanınan ve en çok bilinen Bollywood aktörlerinden birisidir. 2017 yılında Türkiye’ye yapmış olduğu ziyaret, Türkiye’de oldukça büyük bir yankı uyandırmıştır. 2016 yılında Kanal 7’de *‘Is Pyaar Ko Kya Naam Doon’* isimli Hint dizisi *‘Bir Garip Aşk’* adıyla yayımlanmaya başlamıştır. Türk televizyon izleyicileri tarafından oldukça beğeniyle izlenen dizi sonrası, izleyicilerden talep üzerine farklı Hint dizileri de yayımlanmaya başlamıştır. Günümüzde hala devam etmekte olan Hint dizi furyası, Türk insanlarına Hint kültürüne dair motifleri aktarmaktadır. Bollywood sinemasının yarattığı bu merak duygusu; film, kültür ve sektöre yönelik gelişmeleri takip etmek isteyenlere yönelik birçok fan grubu ve fan web sitelerinin oluşmasına sebep olmuştur (BollyTurk, 2022).

Türkiye’deki Hindistan Bollywood ve Kast Algısına Yönelik Anket Sonuçları

Türkiye’deki Hindistan, Bollywood ve kast algısını ölçmek amacıyla yapılmış olan ankete, Türkiye’de yaşamakta olan 140 kadın ve erkek birey katılım sağlamıştır. Ankette 20 adet soru bulunmaktadır. Anketteki sorular daha çok insanların zihinlerindeki Hindistan’ı tanımlamaya ve bilgi birikimlerini ortaya koymaya yöneliktir.

- Katılımcıların %45’i (63 kişi) 19 - 25 yaş aralığında,
- Katılımcıların %22,9’u (32 kişi) 26 - 35 yaş aralığında,
- Katılımcıların %21,4’ü (30 kişi) 36 - 45 yaş aralığında,
- Katılımcıların %6,4’ü (9 kişi) 46 - 55 yaş aralığında,
- Katılımcıların %2,1’i (3 kişi) 55 yaş üstü,
- Katılımcıların %2,1’i (3 kişi) 0 - 18 yaş aralığındadır.

Katılımcıların genel olarak Hindistan kavramını nasıl tanımladığını görmek amacıyla *“Hindistan deyince aklınızda ilk gelen şey nedir?”* diye sorulduğunda; Bollywood, dans, Hint dizileri, renkler, baharat, Tac Mahal, Aamir Khan, kirlilik, inek, Ganj Nehri, gelenekler, giyim, kalabalık, kast gibi yanıtlar alınmıştır. Verilen yanıtlardan hareketle genel olarak insanların Hindistan’a dair doğru, gerçek veya yanlış birçok farklı düşünceye sahip olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte yumuşak güç unsuru olarak festivallerin, kültürel, dinî ve sinema öğelerinin insanlar üzerinde gerçek bir etkisi olduğu açıkça görülmektedir. Örneğin; dünya genelinde birçok ülkede düzenlenen renk festivallerinin temeli *Holi Festivali’ne* dayanmaktadır. Türkiye’de de ilk kez orijinal konseptiyle yüzlerce kişinin katılımıyla 2016 yılında kutlanmıştır. İnsanların ilgiyle sahiplendiği bu festival her yıl ülkemizde kutlanmaktadır. Katılımcılara yine *“Sizce Hindistan nasıl bir ülke?”* diye sordüğümüzde;

- %42,9’u (60 kişi) “Çok derin bir kültür ve medeniyeti barındıran bir ülke”,
- %32,1’i (45 kişi) “Çok eğlenceli ve ilginç bir ülke”,
- %15’i (21 kişi) “Pis, kirlili ve korkunç bir ülke”,
- %4,3’ü (6 kişi) “İlgilenmiyorum”,
- %3,6’sı (5 kişi) “Hayallerimin ülkesi”,
- %2,1’i (3 kişi) “Diğer” cevabını vermiştir.

Diğer cevabını veren katılımcılar ise;

“Kalabalık ve açlık sınırının yüksek olduğu bir ülke. Katı kurallarla ayrılmış bir tabakalaşmanın söz konusu olduğu, bu kalabalık içerisinde hijyenin beklenmemesi gerektiği, o yüzden hastalıkların ve enfeksiyon riskinin yüksek olduğu, aynı zamanda batıl inançlarda ve gerekli gereksiz her şeye tapma konusunda zirve yapmış bir ülke”,

“İnsanların üst ve alt olarak ayrıldığı, inançlarını yoğun bir şekilde yaşayan bir ülke.”,

“Farklı giyim tarzı farklı dansları olan bir ülke” yanıtlarını vermiştir.

Bu cevaplar da bizlere insanların Hindistan gerçeğini olumlu ve olumsuz yönleriyle kabullendiğini göstermektedir. İnsanlar ülkenin kültüre, medeniyete, renkli dünyasına oldukça hayran olmasına rağmen, bir yandan da sınıf farkları, çevre kirliliği gibi gerçekleri de kabullenmiştir. Ardından katılımcılara sorulan “*Hindistan’da yaşamak veya ziyaret etmek ister miydiniz?*” sorusuna;

- Katılımcıların %83,6’sı (117 kişi) “Hayır sadece ziyaret etmek isterim”,
- Katılımcıların %10,7’si (15 kişi) “Evet yaşamak isterim”,
- Katılımcıların %5,7’si (8 kişi) “Asla yaşamak istemem” cevabını vermiştir.

İki soruda alınan cevaplara bakacak olursak Türkiye’de yaşayan insanlar Hindistan’ın heyecanlı, ilginç, eğlenceli ve derin bir kültürel yapıya sahip olduğunu düşünmekte; fakat yine aynı çoğunluk Hindistan’da yaşayamayacağını belirtmektedir. Ülkenin kültürel açıdan zenginliği ne olursa olsun insanların sadece ziyaret etmek isteyeceği bir yer olarak kabul görmektedir. Bu da ülkenin nüfus yoğunluğu, temizlik anlayışı, gelir düzeylerindeki eşitsizlik, insan hakları konusundaki eksiklikler bağlamında değerlendirilmektedir. “*Son yıllarda oldukça popüler olan Kanal 7’de yayımlanan Hint dizilerine bakış açıları*” sorulduğunda katılımcıların;

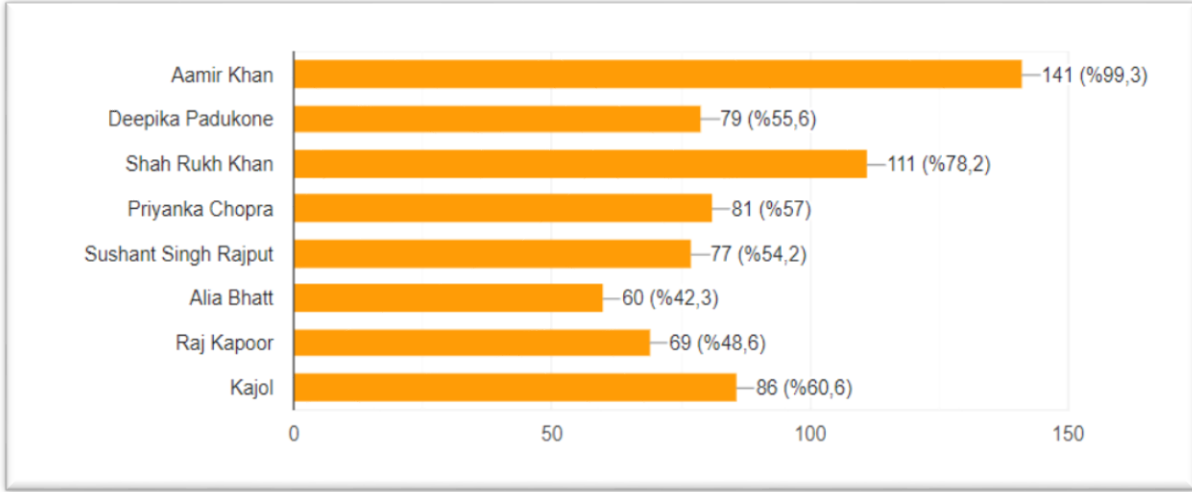
- %31,4’ü (44 kişi) “Beğenmiyorum”,
- %17,9’u (25 kişi) “Güzel, devam etmeli”,
- %17,1’i (24 kişi) “Annem, anneannem, babaannem, teyzemler, halamlar bayılıyor”,
- %13,6’sı (19 kişi) “Oyunculuklar kötü, ama izletiyor”,
- %20’si (28 kişi) “Diğer” cevabını vermiştir.

Katılımcılardan aldığımız cevaplara bakacak olursak Hint dizi sektörünün Türkiye’de de çok olumlu bir izlenim bırakmadığı sonucuna varmaktayız. Hint dizi sektöründe sahneler ve kurgu gerçeklikten daha uzak, oyunculuklar daha amatör ve içerik inandırıcılık bakımından çok da tatmin edici bulunmamıştır. Buna istinaden Türkiye’de sınırlı sayıda Bollywood filminin vizyona girdiğini baz alırsak; “*Bollywood’un ne olduğunu biliyor musunuz?*” sorusuna katılımcıların;

- %83,6’sı (118 kişi) “Evet tabii ki”,
- %10,6’sı (15 kişi) “Daha önce duydum”,
- %5,7’si (8 kişi) “Hayır, bilmiyorum” cevabını vermiştir.

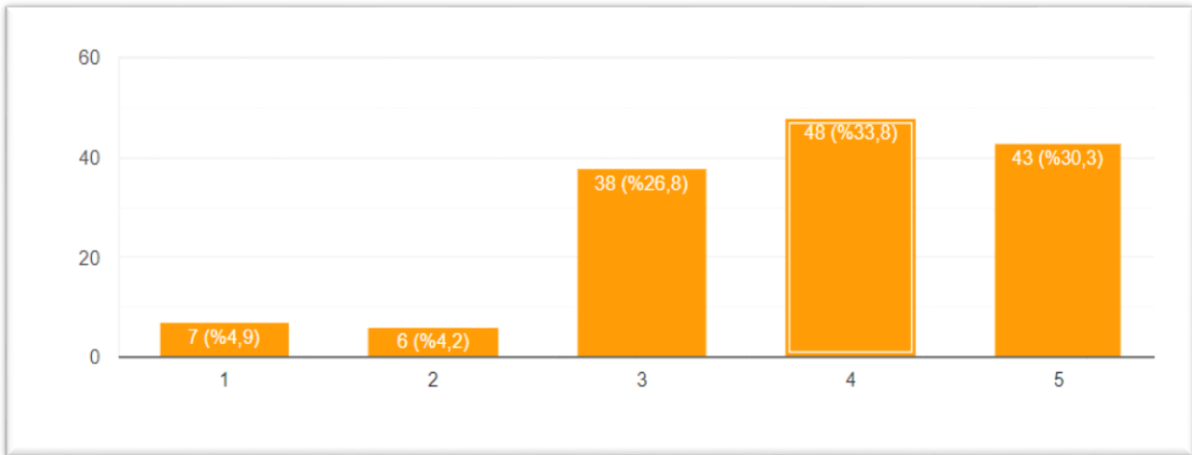
Genel manada bakacak olursak Türkiye’de yaşayan insanlar Bollywood hakkında az çok bilgi birikimine sahiptir. Bollywood sektörünün en önemli kazanımlarından biri de sinema sektörüne yetiştirdiği isimlerdir. Aamir Khan, Deepika Padukone, Shah Rukh Khan gibi simalar dünya genelinde oldukça popüler bir konuma sahiptir. Katılımcılara bu ünlü isimlerden bazılarını sordüğümüzda aldığımız cevaplar da bu isimlerin Türkiye’deki popülerliğini yansıtır niteliktedir.

Grafik 1.

Verilen cevaplarda 140 katılımcının tamamı Aamir Khan'ı tanıdığını belirtmiştir. Aamir Khan seçeneğini Shah Rukh Khan, Kajol, Priyanka Chopra gibi isimler takip etmektedir. Bu sanatçılar Türkiye ile birlikte dünyada da geniş bir bilinirliğe ve hayran kitlesine sahiptir. Türkiye'de vizyona giren birçok Hint filmi olmuştur. Bundan hareketle katılımcılara “*En beğendiğiniz Hint filmi hangisidir?*” sorusu sorulmuştur. Katılımcıların 4/3'ü “*3 Idiots*” cevabını vermiştir. Eğiticiliği ve eğitim sistemine eleştirel bir yaklaşım olarak değerlendirilen film tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de okullarda tavsiye edilen filmler arasındadır. Verilen diğer cevaplar “*Dangal, Her Çocuk Özeldir, Ghajini, P.K.*” yönündedir. Katılımcıların Hindistan sanatı ve sinemasına yönelik bakış açıları sorulduğunda; Hindistan'ın kültür, dil, tarih, din vs. açısından çok fazla çeşitliliğe ve renkliliğe sahip olması nedeniyle Hint sanat ve sinemasının bu oranda renkli olduğu yönündedir. Hint filmlerinde konular tekrarlasa bile temaların kültür, coğrafya, din gibi nedenlerle değişmesi, duygusal ve samimi olmaları, renkler ve ışıklarla görsel şölen yaşatması yanıtları ağırlıktadır. Katılımcılara “*Hint ve Türk kültürünü değerler ve yakınlık bakımından yakın buluyor musunuz?*” diye sorulduğunda büyük bir çoğunluğu “*Hayır, benzemiyor*” demiştir. Fakat kültürel ve geleneksel açıdan benzediğini savunanlar da olmuştur. Hint sinemasında kültürel yapının bir getirisi olan dinî öğelerin davranış ve yaşamı etkilemesinden kaynaklı olarak Hint sineması ve sanatı da dinî motifleri taşımaktadır. Katılımcılara bu benzerliklerin düzeyi sorulduğunda, “*Oldukça yüksek oranda kullanılıyor.*” dönütleri alınmıştır.

Grafik 2.

Hindistan'daki toplumsal yapıyı şekillendiren kast sistemi hakkında katılımcıların bilgisi sorulduğunda genellikle “Bilmiyorum.” cevabı verilmiştir. Bilenlerden gelen cevaplarsa “kötü bir uygulama olduğu” yönündedir. Katılımcıların çoğu bu araştırma sayesinde kast sisteminin hala devam ettiğini öğrenmiş ve 21. yüzyılda hala varlığını sürdürebilmesini üzücü ve korkutucu olarak karşılamışlardır.

Sonuç

Hindistan; kültür, din, dil bakımından çeşitliliğe sahip bir ülkedir. Hindistan'daki insanların büyük kesimi Hinduizm'e inanmaktadır. Kast sistemi, insanları sınıflara ayıran bir toplumsal tabakalaşmadır. Yıllar öncesinden beri inanç ile var olmuş olan kast sistemi, yasalarda olmamasına rağmen günümüzde hala devam etmektedir. Kast sistemi Brahmanlar, Kshatriyalar, Vaishyalar ve Shudralar'dan oluşmaktadır. Kast sistemine dahil edilmeyen insanlardan oluşan Dalitler (Shudralar ve Dokunulmazlar) kast sisteminin acımasızlığını yaşayan kesimdir. Bunun yanı sıra çok kapsamlı ve kadim bir geçmişi içerisinde barındırır. Sahip olduğu kültürel öğeler; festivaller, danslar, film sektörü, renkli giysiler, farklı yemek kültürü insanların gözünde Hindistan'ı oldukça farklı bir konuma taşımaktadır.

Yaşadığımız coğrafyada eski zamanlardan beri Hindistan ile ikili ilişkiler içerisinde bulunulmuştur. Bunun öncülüğünü yakın geçmişte Raj Kapoor, Aamir Khan gibi isimler yapmıştır. Makale kapsamında yapılan anket verilerine göre de katılımcıların tamamı özellikle Aamir Khan'ı tanımaktadır. Türkiye'deki Hindistan algısı oldukça güçlüdür. Bunun en temel etkeni film sektörünün dünya genelinde ulaştığı başarıdır. Bu noktada Hindistan'ın yumuşak güç unsuru olarak çeşitli kültürel öğeleri başarılı bir şekilde kullandığını kabul etmemiz gerekmektedir. Dünyanın birçok ülkesi ve Türkiye'de de düzenlenmekte olan *Holi Festivali* bunun en büyük örneklerinden biridir. İnsanların Hindistan'a duyduğu bu ilginin aksine orada yaşam sürmeye yönelik olumlu fikirlere sahip olan katılımcı sayısı oldukça azdır. Katılımcıların çoğu Hindistan'ı yalnızca ziyaret etmek istediğini belirtmiştir. Hindistan toplumunun yapısını oluşturan kast sistemi hakkında ülkemizdeki insanların çok az bilgiye sahip olduğu görülmektedir. Kast sistemini bilmeyen veya bu araştırma sayesinde kast sisteminin hala varlığını sürdürdüğünü öğrenip şaşırın birçok insan bulunmaktadır.

Kaynaklar

- Akın, R. (2021). *Hint Sanatı*. İkinci Adam Yayınları.
- Arslan, H. (2014). “Holi: Hindu Bahar Bayramı”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1 (39), 181-220.
- Bhagavad Gita. (2004). *Hinduların Kutsal Kitabı*. Çev., K. Kaya. Ankara: Dost Kitabevi.
- Büyükbahçeci, Esra. (2016). “Hint'te Kast Sisteminin İlk İzleri ve Hint Edebiyatındaki Yeri”. *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*. 56 (2), 238-255.
- Can, D. (2015). *Hintçe Gezi ve Konuşma Rehberi*. Delta Kültür Yayınları.
- Hutton, J. H. (1963). *Caste in India: Its Nature, Function and Origins*. Bombay: Indian Branch Oxford UP.
- İri, M. (2013). “Bollywood Sineması: Hindistan'ın Hareketli Resim Sanayii Üzerine Notlar”. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*. (18), 21-35.
- Johal, R. (2004). “Bollywood Batein”. *Qualitative Research Report*.
- Kaya, K. (2003). *Hint Edebiyatı Seçkisi: Okyanusun Kıyısında*. Ankara: İmge Yayını.
- Kutlutürk, C. (2014). “Hindistan'da Din Olgusunun Sosyal Hayata Etkileri Hinduizm Örneği”. *Akademik Araştırmalar Dergisi*. (64), 144-163.
- Thompson, K.; Boardwell D. (2003). *Film History: An Introduction*. Madison: University of Wisconsin.

İnternet Kaynakları

BollyTurk. (2022). <https://www.bollyturk.com/>, <https://www.bollywoodfanatikleri.com>. (e.t.: 28 Mayıs, 2022).

Hindistan Büyükelçiliği. "Türkiye-Hindistan İlişkileri". <https://www.indembassyankara.gov.in/page/relation/> (e.t.: 16 Mayıs, 2021).

Joshua Project. (n.d.). <https://joshuaproject.net/countries/in> (e.t.: 13 Mayıs, 2021).

Kelete, S. (n.d.). "The Religion", *Hindusim Project*. <https://scholarblogs.emory.edu/rel100hinduism/> (e.t.: 14 Mayıs, 2021).

Görsel Kaynaklar

Görsel 1. <https://hindistangezi.com/> (e.t.: 13 Mayıs, 2021).

Görsel 2. <https://www.scmp.com/lifestyle/travel-leisure/article/2186308/welcome-indias-death-hotel-salvation-house-where-hindus-go> (e.t.: 14 Mayıs, 2021).

Görsel 3. <https://www.scmp.com/lifestyle/travel-leisure/article/2186308/welcome-indias-death-hotel-salvation-house-where-hindus-go> (e.t.: 14 Mayıs, 2021).

Görsel 4. <https://tr.sputniknews.com/foto/201803021032477701-hindistan-holi-festival-renk-gelenek-asya/> (e.t.: 14 Mayıs, 2021).

Görsel 5. <https://news.cgtn.com/news/3d3d414d324d6a4d32457a6333566d54/index.html> (e.t.: 14 Mayıs, 2021).

Görsel 6. <https://www.independent.co.uk/life-style/diwali-when-date-hindu-sikh-jain-festival-lights-india-uk-celebrate-a9168076.html> (e.t.: 14 Mayıs, 2021).

Görsel 7. <https://theprint.in/india/yediyurappa-govt-reverses-ganesh-chaturthi-order-allows-low-key-celebrations/485022/> (e.t.: 14 Mayıs, 2021).

Görsel 8. <https://seyler.eksisozluk.com/hint-filmlerinin-sonu-gelmez-dans-sahnelerindeki-figurlerin-aslinda-belli-anlamlari-sembolize-etmesi> (e.t.:14 Mayıs, 2021).

Seyedi Asl, Seyedmohammad. (2022). “Suudi Arabistan’ın Kafkasya ve Orta Asya’da Vahhabilik Politikası”. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (1), 89-102.

Araştırma Makalesi

**SUUDİ ARABİSTAN’IN KAFKASYA VE ORTA ASYA’DA VAHHABİLİK
POLİTİKASI***

Saudi Arabia’s Wahhabism Policy in the Caucasus and Central Asia

Seyedmohammad SEYEDI ASL**

Öz

Sovyetler Birliği’nin çöküşünden sonra Orta Asya ve Kafkasya’da bir kimlik boşluğunun oluşması nedeniyle, bölgesel ve bölge dışı aktörler kimlik modellerini Orta Asya ve Kafkasya’ya kadar genişletmeye çalışmıştır. İran ve Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya bölgesi ile olan tarihî ve kültürel bağları nedeniyle Orta Asya ve Kafkasya ülkeleriyle iletişim kurmak için daha uygun araçlar kullanan ülkeler arasında olmuştur. Bahsedilen ülkelerin aksine Suudi Arabistan, Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde ikincil bir oyuncu olduğu için, birçok durumda sosyal alanlardan dışlanan ve Orta Asya ve Kafkasya’daki etkisini genişletmek için şiddet eylemlerine başvuran gruplarla ilişkilerini genişletmek zorunda kalmıştır. Bu grupların Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonraki yıllarda faaliyetleri esas olarak, Suudi Vahhabiliğinin entelektüel çevrelerinde kökleri aranması gereken algısal temellere dayanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Dış Politika, Mezhep, Vahhabilik, Suudi Arabistan, Kafkasya, Orta Asya.*

Abstract

Due to the emergence of an identity gap in Central Asia and the Caucasus after the collapse of the Soviet Union, regional and non-regional actors tried to expand their identity models to Central Asia and the Caucasus. Iran and Turkey, Central Asia and because of its historical and cultural bonds with Central Asia and the Caucasus region were among the countries that use more appropriate tools to communicate with the Caucasus countries. Unlike the countries mentioned, Saudi Arabia is a secondary player in the region of Central Asia and the Caucasus, so in many cases it has had to expand its relations with groups that are excluded from social spheres and resort to violent acts to expand their influence in Central Asia and the Caucasus. Much of this effort has focused on using identity tools to manage the behavioral patterns of Saudi-backed groups in Central Asia. The activities of these groups in the years after the dissolution of the Soviet Union were mainly based on perceptual foundations, which should have their roots in the intellectual circles of Saudi Wahhabism.

Keywords: *Foreign Policy, Sect, Wahhabism, Saudi Arabia, Caucasus, Central Asia.*

* Geliş Tarihi / Received: 04.04.2022, Kabul Tarihi / Accepted: 20.06.2022. DOI: 10.34189/asyam.6.1.006

** Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, mmseyedi1365@gmail.com, ORCID ID:https://orcid.org/0000-0001-5237-7385

Giriş

Küresel olarak, İslam'da dinî meşruiyet arayan siyasi ideolojiler, yüzyıllık bir asırdır yükseliştir. Bu ideolojiler İslami ülkelerdeki sosyalist ve milliyetçi ideolojilerin başarısızlığıyla ivme kazanarak, 1970'lerden beri İslam'ın petrol zengini Körfez monarşilerinden doğası gereği radikal ve politik yorumların ihracıyla güçlendirilmiştir. Bu süreç, Suud liderliğinin cihat gruplarının ideolojilerini yurtdışında yaymasına izin vermiş; ancak krallığın içinde yasakladığı bir anlaşma yaptıkları 1979'da Mekke'deki Ulu Cami'nin kuşatılmasının ardından hız kazanmıştır.¹ O zamandan beri Suudi Arabistan, Müslüman dünyasında ve ötesinde köktendinci İslam'ın hem resmî hem de gayri resmî destekçisi haline gelmiştir (Cornell, 2018: 67).

Öte yandan Suudi Arabistan, bölgede önemli bir ülke olarak politikasının stratejik alanını üç önemli çevrede oluşturmuştur: 1. Suudi dış politikasının iklimsel ve bölgesel yapısının kalbi ve stratejik derinliği olan Basra Körfezi; 2. Bu ülkenin etnik (Arap) dış politikasının kalbi ve stratejik derinliği olarak kabul edilen Arap çevresi; 3. Vahhabiliğin içeride güçlendirilmesi ve sınırların ötesine yayılmasında bu ülkenin manevi politikasının kalbini ve stratejik derinliğini oluşturan ideolojik unsur (Sheikholeslami ve Saradar, 2012: 111). Suudi Arabistan liderlerinin ayrıca Vahhabi düşüncesine başvurarak neden hüküm sürdüklerini açıklayan ideolojik bir gerekçe sağladıkları dikkat çekicidir. Bu gerekçelendirme, meşruiyetin ana kaynağı ve iktidar iddiası olarak kullanılmış ve bu dinî sebep, iktidarlarının devamının ana nedeni olmuştur (Mirzaei vd., 2014: 167). Dolayısıyla bu iki grup (el-Suud ve Vahhabiler) toplumda iktidarlarını karşılıklı yarar sağlayan bir ilişki çerçevesinde yürütme sürecini işletmektedir. Bu süreçte Vahhabi âlimler, devlet başkanları ve hükümet başkanlarının Vahhabi otoritesine tam destek vererek, dinî meşruiyetini onaylayarak toplumu yönetmektedir (Şahin ve Seyedi Asl, 2022: 38). Öte yandan Suudi Arabistan, Cihatçı güçleri diğer ülkelere ihraç etmenin merkezi olmuştur. Örneğin uzmanlar, Sovyetlerin Afganistan'ı işgali sırasında Sovyetlere karşı bu ülkeye yardıma koşan 35 bin kişiden 12 ila 25 bin arasında Suudi Arabistan vatandaşı olduğunu tahmin etmektedir (Afzali vd., 2020: 254).

Diğer taraftan Kafkasya ve Orta Asya'daki İslam yekpare değildir; ancak geniş bir yelpazeyi temsil etmektedir. Azerbaycan'da "*On İki İmam Şiiliği*" ve Tacikistan'da Pamir halkı arasında "*İsmaililer*" (Ağa Han'ın takipçileri) olsa da çoğunlukla Sünnilik yaygındır. Geleneksel olarak Avrasya Sünni Müslümanları Hanefi okulunu takip etse de Şafii okulu Dağıstan'da baskın hale gelmiştir. Ayrıca geleneksel, tasavvufi ve halk İslam'ından reformcuya (modern dünyanın inançlarına ve İslam inanç ve uygulamalarına) ve normatif İslam'a (İslam'ın temellerine dayanan) çok sayıda İslam ifadesi de yer almıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yabancı etkiler altında bazı yeni yerel İslami ifadeler gelişmiştir (örnek olarak Tacikistan İslam Rönesans Partisi /IRPT; Özbekistan İslami Hareketi/ IMU; İslami Cihat Birliği/ IJU verilebilir) (Münster, 2013: 5). Ağırlıklı olarak Müslüman Orta Asya nüfusunun İslami faaliyet düzeyi, güçlü ve kısmen ateist Sovyet Devleti'nin sona ermesinden sonra imanın ifade edilmesi için artan fırsatlar nedeniyle kesinlikle 1991'den beri artış işaretleri göstermiştir. Bu göstergeler arasında yeni camilerin zaman zaman inşa edilmesi, camiye daha fazla katılım, İslami çalışma gruplarının yükselişi ve İslami tarz giysilerdeki artış örnek verilebilir (Heathershaw ve Montgomery, 2014: 3). Bu nedenle, bu makalede, Riyad'ın Orta Asya ve Kafkasya'da Vahhabi düşüncesinin yayılmasına yönelik politik, ekonomik ve kültürel operasyonel stratejilerini incelemeyi planlamaktayız. Bu makale, Suudi Arabistan'ın dış politikasını; Orta Asya ve Kafkasya'da Vahhabiliğin nasıl ve hangi araçlar ile yayıldığını, "*tanımlayıcı-analitik bir yöntem*" kullanarak incelemektedir. Bu amaçla, Vahhabiliğin tarihi ve Suudi Arabistan'ın dış politikası ile ilişkisi anlatıldıktan sonra Riyad'ın Orta Asya ve Kafkaslardaki siyasi, ekonomik ve kültürel faaliyetlerinin yanı sıra hedeflerinin neler olduğu da değerlendirmeye katılmıştır.

¹ 20 Kasım 1979'da Müslümanlar için dünyanın en kutsal yeri olan Mekke'deki Mescid-i Haram Camisine yüzlerce silahlı saldırı olmuştur. Bu olay İslam dünyasını hayrete düşürmüş ve günümüz dünyasında aşırı İslamcıların silahlı eylemlerinin başlangıç noktası olmuştur.

Suudi Arabistan'ın Dış Politikası ve Vahhabilik

Suudi Arabistan Kurulmadan Önce Vahhabilik

İslam'da dört hukuk teorisi okulu vardır. Bunlardan Vahhabilik, bu okulların en muhafazakârlarından biri olan Hanbeli hukuk okulunun, 9. yüzyılda gelişen bir dalı olarak kabul edilmektedir. Vahhabilik, Sünni İslam'ın püriten bir biçimidir ve Suudi Arabistan ve Katar'da uygulanan doktrindir. Ancak Katar'da daha az katı bir şekilde uygulanmaktadır. “Vahhabi” kelimesi, Muhammed bin Abdülvehhâb'ın (1703-1791) adından türetilmiştir (Armanios, 2003: 2). Ancak, peygamberlerin mezarları ile kutsal yerlerin ziyaretinin İslami inanca aykırı olduğunu ileri süren İbn-i Teymiye'nin (1263-1328) İslam anlayışı Vehhabi mezhebinin ana prensiplerini oluşturmaktadır. Suudi Arabistan Devleti bu prensipler üzerine kurulmuştur (Kocaoğlu, 2017: 340).

Vehhâbîlik'in kurucusu Muhammed b. Abdülvehhâb'ın fikirleri, Arap yarımadasında yaşayan toplumlar tarafından iyi bilinen, müşterek bir kültürdür. Vehhâbîlik, yeni bir toplum ve yeni bir devletin teşekkülünü sağlamış ve günümüzde Suudi Arabistan Krallığı olarak bilinen devlet ortaya çıkmıştır. Muhammed b. Abdülvehhâb'ın süregelen etkisi onun sadece kendi taraftarlarınca tasvip ve kabul edilmesi şeklinde olmamış, aynı zamanda fikirleri hem geçmişte hem de günümüzde değişik şekillerde ret ve düşmanlıklara sebebiyet vermiştir (Peskes, 2003: 414). Muhammed b. Abdülvehhâb'ın (ö.1792) doktrininin temelini Allah'ın zat, sıfat ve fiilleri yönünden “bir”lenmesinin” tevhid için yeterli olmayıp kulların da kendi fiilleriyle Allah'ı “bir”lemeleri” gerektiği prensibi oluşturmaktadır (tevhid-i ma'budiyet, ameli tevhid). Bu tevhidi yerine getirmeyenler kâfir olup onların mal ve canları muvahhitlere helaldir. Müteşabih ayetlerden zahirîleri kastedilmiş olup onları te'vil ve tefsir etmek caiz değildir (Koca, 2015: 20).

Abdülvehhâb, iman için tasdik ve dil ile ifadeyi yeterli görmeyip, amelin de şart olduğunu ifade etmiştir. O, ameli imanın hakikatine dâhil ederek ibadetlerde eksikliği olan veya günah işleyen Müslüman'ın küfre gittiğini belirtmiştir (Gümüšoğlu, 2011: 164). Bu doğrultuda Vahhabilik, kendi fikirlerine aykırı olarak değerlendirdiği; Vehhabi olmayan Sünni mezhepleri, Şiiliği ve diğer mezhepleri hedef almış, bunlara karşı mücadeleyi bidatlere; yani Peygamber'den sonra dine sonradan yapılan eklemelere karşı mücadele olarak görmüş ve aslında bu mücadelenin kendilerine dinî bir vecibe olduğunu iddia etmişlerdir (Ataman ve Kuşçu, 2012: 4). Vahhabilik anlayışında bir kimsenin Müslümanlığı, kabul edilen inanç sistemine bağlılıktan ziyade gözlemlenebilir davranışlarla bunu aşikâr biçimde ortaya koyabilmesine bağlanmıştır. Böylece püritanist köktenci düşüncelerin kuvvet yoluyla dayatılması yolunu seçen Vahhabilikte amel, imanın bir parçası haline getirilmiş, daha doğrusu amel ile imanı birbirinden ayırmayan Hanbeli görüş, tavizsiz bir biçimde uygulamaya başlanmıştır (Bodur, 2003: 11).

Hicaz'da kucaklanan Vahhabilik, Suudi Arabistan'ın oluşumunda kilit rol oynamıştır. Muhammed bin Abdülvehhâb, İslam'da sapkınlık ve batıl inançla mücadele ve “gerçek” ve “gerçek gelenekler” olarak adlandırdığı şeye geri dönme gibi genel başlıklar altında, 1746'da İbn Suud ile ikili bir anlaşma yapmayı başarmıştır (Shahidani ve Keldar, 2014: 238). İttifak, Muhammed b. Abdülvehhâb'ın dinî meşruiyet iddiasına ve Muhammed ibn Suud'un bu tür ilkeleri savunmak için cihadı yapmaya hazır olmasına dayanıyordu. 1765 yılına gelindiğinde, Muhammed ibn Suud'un güçleri Vehhabizmi ve onunla birlikte Necid toprakları üzerinde el Suud'un siyasi otoritesini kurmuştur. Muhammed ibn Suud 1765'te öldükten sonra oğlu Abd al Aziz, Vahhabiliğin ilerlemesini sürdürmüştür (Country Profile: Saudi Arabia).

İbn Abdülvehhâb'ın devlet vizyonu, iki taraf arasında bir güç paylaşımı düzenlemesiydi; şeyh ve emir, şeyh din işlerini yönetecek ve emir, birbirlerinin sorumluluk alanlarını geçersiz kılmadan siyasi işleri yönetecekti. Yine de bu, birbirinin sınırlarını tanımlamadan işleyecekti. Bu, manevi otorite ile dünyevi otorite arasında bir ittifak oluşturdu; burada birincisi ikincisine meşruiyet vermekte ve ikincisi, birincisine etkisini genişletme ve fikirlerini herhangi bir rekabet olmaksızın kamusal alanda yayma yeteneği vermektedir (Al-Ibrahim, 2015: 410). İbn Abdülvehhâb ayrıca kendisinin, torunlarının ve takipçilerinin her zaman Suudi Arabistan Kralı'nın savunucuları ve yardımcıları olacağını ve bu aileyi desteklemek için tüm güçlerini ve etkilerini kullanacaklarına söz vermiştir. O tarihten itibaren “El-Şeyh” olarak bilinen oğulları ve torunları sürekli olarak Suudi krallarının hizmetinde olmuşlardır (Taheri ve Ahmadvand, 2017: 90). Onun soyundan gelenlerin çoğu Suudi Arabistan hükümetinin bir parçası

olmuştur. Ayrıca İbn Abdülvehhâb'ın etkisini Suudi Arabistan'ın politik gayretinden ayırmak son derece zordur. El-Vahhabiyya üzerindeki polemiklerin çoğu, politik niteliği ve misyonuyla, amaçlanan dinî misyonundan daha çok ilgilidir (Zuhur, 2011: 188).

Vahhabiliği, hükümdarlar ve onlara itaat etme yükümlülüğü hakkındaki görüşlerine göre, Al Şeyh ailesi (İbn Abdülvahâb ailesi) toplumdaki ideolojik etkilerini genellikle bir araç olarak ve el-Suud'un lehine kullanmaktadır. Dolayısıyla iktidar alanında önemli bir konuma sahip olarak Suudi prenslerinden sonra ülkede güç açısından ikinci sırada yer almaktadır. Uygulamada hükümdarlar, Suudi hanedanına Vahhabiliğe meşruiyet kazandırarak onlara maddi ve manevi konusunda da fayda sağlamıştır. Dinî bir kurumun rolünün ötesinde, Adalet, Hac ve İslami İşler, Vakıflar ve Davet ve Rehberlik Bakanlıkları da dâhil olmak üzere sistemin en üst seviyelerinde kendilerine bir güç payı verilmiştir (Taheri ve Ahmadvand, 2017: 97). Siyasi reformu destekleyen bir sosyolog olan Halid el-Dakhil, bu dönemde “Şirkin (çoktanrıcılık veya çoktanrıcı uygulamalar)” o kadar yaygın olmadığını vurgulamakta; Vahhabi misyonunun gerçek motivasyon olduğunu mantıksal olarak kanıtlamamakta; bunun yerine, *bölgesel genişlemeciliğin* amaç olduğunu iddia etmektedir (Al-Dakhil, 2009: 33).

Suudi Arabistan'ın Kurulması ve Vahhabilik

Atalarının gerçekleştiremediği bölgede bir devlet kurma hayalini 1902'de işbaşına geçen Abdül Aziz gerçekleştirmeye çalışmıştır. 1902'de Riyad'ı 1905'te ise Necd'i denetimi altına alan Abdül Aziz bin Abdurrahman el-Suud'un (kısaca İbn-i Suud) bu başarısı, Suudi Devleti'nin kurulmasında önemli bir dönemeci ifade etmiştir. İngiltere, 1913'te Osmanlı'nın egemenliğindeki günümüz Suudi Arabistan'ının doğu illerinde denetimi eline geçiren İbn-i Suud'un konumunu hemen tanımıştır. Diğer taraftan, Abdül Aziz (İbn-i Suud) için 1902'den I. Dünya Savaşı'na kadar geçen süre içinde bölgedeki Arap kabileler üzerinde otorite sağlamasında Vahhabilik olarak bilinen anlayışı referans olarak alması ve iktidarının meşru aracı olarak kullanması önemli bir etken olmuştur (Arı, 2012: 482).

1924 yılında İbn-i Suud, Hicaz'a karşı harekete geçmiş ve 1925 sonunda Medine, Mekke ve Cidde'yi almıştır. Ali'nin ülkeyi terk etmesiyle İbn-i Suud, 8 Ocak 1926 tarihinde Hicaz Kralı ve Necd Sultanı ilan edilmiştir. Krallığın adının Suudi Arabistan olarak değiştirildiği 1932 yılının Eylül ayına dek İbn-i Suud unvanını korumuştur (Lewis, 2006: 400). Suudi Arabistan'daki güç iki ana şekilde merkezleştirilmiştir. Birincisi, karar verme çemberinin devlet gücünün tüm ayrıcalıklarından yararlanan küçük, baskın bir grubun elinde tutulması; ikincisi, tüm Suudiler baskın Vahhabi standartlarını izlemeye teşvik edilmiş; hatta eğitim ve medya sistemleri yoluyla zorlanmış, böylece de Necd bölgesinin aşiret değerlerine bağlı kalınmıştır (Alrebh, 2017: 284).

Krallığın idari yapısı İbn-i Suud'un çeşitli konularda yayımladığı kararlardan kaynaklansa da Suudi hukuk sistemi şeriat üzerine kurulmuştur. Öte yandan Suudi Arabistan'ın örnek bir İslam Devleti olarak itibarı, kralın kutsal şehirlerin bakımına verdiği özene ve Mekke'ye yıllık hac ziyaretini kolaylaştırmak için gösterdiği çabaya bağlıydı. Kralın bu nitelikleri onun Arabistan'da üniter bir devlet kurmasını sağlamıştır (Cleveland ve Bunton, 2009: 235). Yeni devlet, komşu Arap ülkelerinde gelişen vatanseverliğin aksine ulusal bir kimliğe sahip değildir. Suudi Devlet kimliği böylece İslami simgelerin tahsis edilmesine dayanmıştır: “*Anayasamız Kur'an ve şeriat uygulamasıdır.*” İslam ve özellikle Vahhabi yorumu, rejimin kendisini diğer bölgesel aktörlerden ayırt etmesini sağlamıştır. Din sadece bireyin özel ve kolektif kimliklerini biçimlendirmede değil; aynı zamanda ulusal değerleri pekiştirmede de önemli bir rol oynamıştır (Darwich, 2014: 12).

Suudi Arabistan'da ulusal kimliğin oluşmasının üç yönü vardır: Birincisi, esas olarak kabile ve bölgesel kökenlere dayanan bir ilişkiler ağı aracılığıyla, ulusun çekirdeğinin yönetici aile etrafında konsolidasyonuna dayanmaktadır. İkincisi, devletin bürokratik aygıtının, petrol zenginliği tarafından kolaylaştırılan genişlemesine dayanan kurumsal bir çerçevenin geliştirilmesidir. Bu sürecin üçüncü yönü, büyük ölçüde Suudi Arabistan'ın merkezî bölgesi Necd'in mirasına dayanan ulusal bir politik kültürün yaratılmasında yatmaktadır. Gelenekler en çok İslam'ın özel yorumu ve farklı kıyafet tarzında görülmektedir (Beranek, 2009: 4).

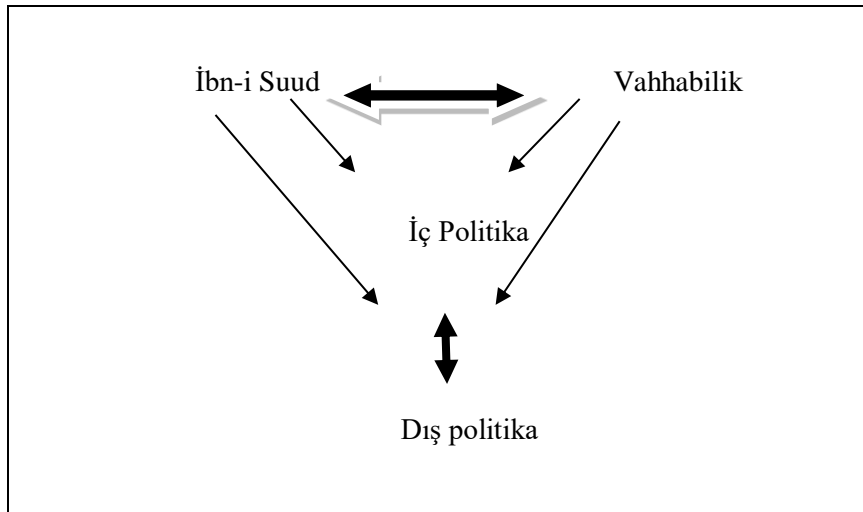
William Ochsenwald, “*Suudi askerî gücünün Abdülvehhâb'ın dinî öğretileri ile birleşmesi durumlarının, Abdul Aziz'in birçok Suudi kabilesini tek bir kural altına toplamak için kullandığı iki unsur olduğuna*” inanmaktadır (Ochsenwald, 1981: 273). Diğer taraftan Suudi iktidardaki ailenin meşruiyeti dinî temellere dayanmaktadır. Aile, Vahhabi din adamları tarafından yorumlandığı gibi İslam

adına hüküm sürdüğü iddia edilmektedir (Teitelbaum, 2010: 74). İktidar, dinsel alanı kendi varoluşsal sınırlarına dâhil etmekte ve Vahhabiliği temsil eden en önemli erk olmaktadır. İktidara gerçekleştirilecek herhangi bir muhalefet hareketi ise Vahhabiliğe karşı gerçekleştirilmiş sayılmaktadır (Gökçe, 2016: 9). Aslında Vahhabilik, el- Suud siyasetiyle kaynaşması ve tahakkümlerinin bir aracı olması nedeniyle sadece dinî bir tutum olarak değil; aynı zamanda bir politik ideoloji olarak da bilinmektedir. Başka bir deyişle, Suudi yöneticiler Vahhabiliği sadece güç ve egemenliklerinde bir ortak olarak değil; hükümetlerini meşrulaştırmanın bir temeli olarak görmektedirler (Bozorgmehri ve Norouzi, 2019: 89).

Renée van Diemen, Vahhabilik ilkelerinin her zaman Suudi Arabistan Krallığı'nın kurulmasında ve politika yapımında mevcut olduğuna inanmaktadır. Suudi Anayasası'nın 23. maddesi Vahhabiliğin önemini ve statüsünü vurgulamaktadır (Van Diemen, 2012). Suudi Arabistan'ın ideolojik ve yasal sistemi, Vahhabilikle birleşen Hanbeli ilkelerine dayanmaktadır. Vahhabilik, el Suud'un birlik noktasıdır. Kraliyet ailesinin yanı sıra en önemli kurumlardan biri de 1971'de kurulan ve Suudi Arabistan'ın en yüksek dinî otoritesi olan Büyük (Kabar al-Ulama) Ulema Konseyi'dir. Kralın Başkanlık ettiği kurula Büyük Müftü başkanlık etmektedir. Suudi Arabistan'daki dinî kurum sadece devlet iktidarıyla iç içe olmakla kalmamakta, aynı zamanda el-Suud hanedanının yönetimini ve ülkenin eğitim ve yargı sistemini kontrol ederken iki kutsal kentin yönetimini meşrulaştırmaktadır (Alikhani, 2018: 187).

Suudi Arabistan'daki siyasi İslam, Suudi Arabistan'ın bölgesel politikaları bağlamında analiz edilmelidir. Suudi Arabistan'ın İslam'ın iki kutsal yeri olan Mekke ve Medine'nin önemli konumu ve yeni proaktif dış politikaları göz önüne alındığında, ülkenin hangi dış politikanın olması gerektiği sorunu Suudi İslamcılar arasında bir tartışma kaynağı haline gelmiştir (Matthiesen, 2015: 4).

Şekil 1. Suudi Arabistan'da Devlet Mezhep İlişkisi

Kaynak: (Yazar tarafından hazırlanmıştır).

1971'de Şeyh Mohammad bin İbrahim Aal Al-Sheikh, Muhammed b. Abdülvehhâb'ın hayatı ve doktrini ile ilgili bir dergi yayımlanmıştır. İçinde Muhammed b. Abdülvehhâb'ın takipçilerinin al-Selefiyyun veya al-Muhammediyyun olarak bilinmeyi tercih ettiği yazılmıştır (Commins, 2015: 161). Tawfiq Alsaiif'e göre, Müftü, hükümetin genel eğitimini genişletme ve milliyetçi veya solcu görüşlere sahip olabilecek Arap öğretmenleri işe alma niyetinden şüphe duymuştur. Dinî yasaların ortadan kaldırılmasından özellikle endişelenmiş ve daha sonra 'yönetişim' konularında Selefi akım için bir referans noktası olan 'Tahkim el Kavanin' başlıklı ünlü mektubunda bu konuda endişesini dile getirmiştir. Mektup siyasi otoriteyi ele almasa da yasayı din adamlarının elinde tutmayı ve dinî alanı bürokratik sistemin dışında tutmayı savunmuştur (Alsaiif, 2013: 380).

Dış politika alanında, güçlü bir kimlik unsuru olarak Arapçılığın değişkeninden daha fazla Vahhabilik ideolojisi, Suudi siyasi elitlerinin dış çevreye yaklaşım ve algılarında önemli bir rol

oynamıştır. Bunun nedeni, Arap unsurunun tüm Arap ülkelerinin ortak bir kimlik özelliği olması, ancak Selefilik'in Suudi hükümetinin “*özel kimlik özelliği*” olması gerçeğinde bulunmasıdır (Ekhtiari Amiri, 2016: 136). 1970'lerden beri Suudi Arabistan, dünyadaki püristsel İslam (Vahhabilik) markasını tanıtmak için petrol servetini başarıyla kullanmıştır. Kültürel değişim ve yardım kuruluşları kapsamında Suudi Arabistan, camiler inşa ederek, ders kitapları yayımlayarak, imamlar eğiterek, TV istasyonları kurarak ve Dünya Müslüman Birliği, Dünya Meclisi, Müslüman Gençlik ve Uluslararası İslami Yardım Teşkilatı gibi organizasyonlar oluşturarak aşırılık yanlı bir ideoloji ihraç etmek için tahmini 75-100 milyar dolar harcamıştır. 2005 raporunda Suudi Arabistan'ın Avustralya'nın İslam topluluğunda 120 milyon dolar harcadığı tahmin edilmektedir. Bu arada, Güney Asya'dan krallığa gelen yabancı işçiler, Vahhabiliğin etkisi altında eve dönmekte ve Suudi Arabistan'ın etkisini büyütmektedir (Wilf, 2017: 7).

Suudi Arabistan'ın son dönemdeki dış politikasını şekillendiren en önemli unsurlardan birisi de hiç kuşkusuz Selefi-Vahhabi ideolojidir. Suudi Arabistan her ne kadar küresel düzlemde müttefiki ABD'nin kontrolü dışında hareket etmese de özellikle 2000'li yıllardan itibaren Balkanlar'dan Kafkaslara, oradan da Orta Asya'ya kadar geniş bir coğrafyada etkilidir; Selefi-Vahhabi imamlar bu bölgelerin kontrolünü takip etmektedir. Uluslararası Kriz Grubu'nun verdiği bilgilere göre Selefi-Vahhabi imamlar Kosova'da 500 kişinin katılabileceği büyüklükte özel vaazlar verebilmektedir (Deniz, 2016: 134).

Suudi Arabistan'ın Kafkas ve Orta Asya'da Mezhep Politikası

7. yüzyıldan beri Suudi Arabistan'dan pazarlara gelen tüccarlar sadece ticaret akışını artırmakla kalmamış, aynı zamanda bölgedeki İslam'ı da yaymıştır. Aslında, durum Adeeb Khalid'in de vurguladığı gibi olmuş; “*birçok göçebe 10. yüzyıldan itibaren Müslümanlaştırmanın yörüngesine girmiş, ancak İslam'a dönüşüm 18. yüzyıla kadar süren aşamalı bir süreçle gerçekleşmiştir*”. İzole edilmiş vahalardan Kuran, Buhara, Semerkant ve Kokand gibi büyük pazarlara kolayca yayılma imkânı bulmuş ve onları İslami kalelere dönüştürmüştür (Mori ve Taccetti, 2016: 7). Vahhabilik olarak 1912'de Orta Asya'ya tanıtılmıştır. Seyyed Şarif Muhammad daha sonra Suudi Arabistan adına Fergana Vadisi'nde ilk Vahhabi Bilim Okulunu kurmuştur (Dehbane ve Kelardeh, 2018: 181).

Vahhabi hareketi Orta Asya ve Kafkasya'da I. Dünya Savaşı'ndan beri var olmuştur. Savaş sonrası dönemde Vahhabilik, bölgedeki birçok ülkede askerî ve siyasi yapılardan sorumlu olmuş; Suudi Arabistan'ın mali desteği ile Orta Asya ve Kafkasya'nın çeşitli bölgelerindeki siyasi ve dinî faaliyetlerini genişletebilmiştir (Shahidani ve Safari, 2018: 41). 1918-34 yıllarında Bolşeviklere karşı geleneksel bir isyanı olan Fergana Vadisi, özellikle Özbekistan'da faaliyet gösteren birçok İslamcı hareketin lokomotifidir (D'Agostino, 2013). 1932'de Yeni Suudi yönetimini ilk tanıyan devlet Sovyetler Birliği olmuş ve onu hızla Britanya, Fransa ve diğer Avrupa devletleri izlemiştir. Birleşik Devletler Arabistan'a ilgi göstermeden önce bir on yıl bekleyecekken; Sovyetler Birliği, İbn-i Suud'u emperyalizm karşıtı bağımsız bir güç olarak görmüş ve onun yeni devletini ya Britanya'nın ya da Fransa'nın denetimi altında olan Ortadoğu'ya siyasi ve ticari bakımdan nüfuz etme aracı olarak kullanmayı ummuştur (Mansfield, 2011: 272).

II. Dünya Savaşı sırasında Sovyetler Birliği din konusunda bazı müsamahalar göstermiştir. 1943'te merkezî Taşkent'te bulunan Orta Asya ve Kazakistan Dinî Kurumu oluşturulmuştur. 1945 senesinde sayıları az olmakla birlikte bazı vatandaşlar hacca gitme imkânına kavuşmuştur. SSCB siyaseti kontrollü din eğitimi tercih etmiştir. Orta Asya ve Kazakistan Dinî Kurumu denetimi altında sadece 1945 yılında kurulup ihtilalden sonra kapatılan; ancak bazı siyasi nedenleri sonucunda 1945'te yeniden açılan Buhara'da bulunan Mir Arap Medresesi'dir. Daha sonra bu Dinî Kuruma bağlı olarak Taşkent'te 1971 senesinde kurulan İslam Enstitüsü faaliyet göstermiştir. Fakat bu din eğitimi kurumları dinî eğitim alanında çok düşük ve kısıtlı faaliyet göstermeye mecbur olmuştur (Akramova, 2009: 495).

Vahhabilik fikri, başlangıçta Orta Asya halkı tarafından Sufizme muhalefet nedeniyle gönülsüzlükle karşılanmış; ancak Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ortasında ve 70 yıllık komünist yönetim nedeniyle dinî yoksunluktan sonra, amacı (sözde) İslam geleneklerini yerli insanlara öğretmek olan bir hareket olarak ortaya çıkmış ve hızla yayılmıştır (Dehbane ve Kelardeh, 2018: 181). Öte yandan Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Orta Asya'da Suudi Arabistan için de eşsiz jeo-stratejik olasılıklar yaratmıştır. İslam dünyasındaki “özgün” duruşunu kullanan Suudi Arabistan, ağırlıklı olarak Müslüman Orta Asya devletlerini etki alanına dâhil ederek jeopolitik konumlarını pekiştirmeyi amaçlamıştır. Zira

Suudi Arabistan'ın dış politika doktrininin temel argümanı, “Müslüman devletlerinin ve halklarının kaderlerine karşı sorumluluk”tur (Yuldasheva, 2017: 133).

Sovyetler Birliği'nin çöküşünü takiben 1991'de Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulmasıyla Rusya Kafkasya ve Orta Asya, komşuları ve diğer bölgeler arası güçleriyle çeşitli siyasi, güvenlik, ekonomik ve kültürel alanlarda iletişim kurma yeteneğini yeniden kazanmıştır. Stratejik olarak, yeraltı petrol ve gaz rezervleri ve Hazar Denizi ile Karadeniz arasındaki önemli coğrafi konumu nedeniyle, bu bölge yeni Avrasya bölgesindeki çevre ve merkezden uzak bölgesel ve bölgelerarası güçlerin ilgisini çeken bir bölge haline gelmiştir (Ahmadipour vd., 2012: 72).

Suudi Arabistan'ın Orta Asya ülkeleriyle etkileşimi üç düzeyde gerçekleşmiştir: 1) Resmî: Suudi Arabistan dış politik ve ekonomik ofisleri (Dışişleri Bakanlığı, İslami İşler Bakanlığı, Hac ve Umre Bakanlığı, Kalkınma Fonu, vb.); 2) Suudi Arabistan uluslararası İslami yapıları ki Suudiler tarafından finanse edilmektedir (Dünya İslam Birliği, İİT, İslam Kalkınma Bankası (IBD) vb.); 3) Orta Asya'daki yasadışı dinî hareket, grup ve partilerin farklı fonlar, şirketler ve sivil toplum kuruluşları tarafından gayri resmî sponsorluğudur (Yuldasheva, 2017: 134).

Orta Asya ve Kafkasya'daki İslami radikalizm, bölgenin daha geniş dinî bağlamından veya genel kültürel ortamından ayrılmaz. Bu nedenle, İslami radikalizmle mücadele etmek veya sınırlamak için alınan herhangi bir önlem, yalnızca İslamcıların kendileri üzerindeki etkileri açısından değil; aynı zamanda aşırılık yanlılarının küçük bir azınlık olduğu daha geniş toplum üzerindeki etkileri açısından da değerlendirilmelidir. Bu daha büyük topluma, kutuplar gibi görünen iki akım hâkimdir: Büyük bir Müslüman ana akım ve daha küçük ama eşit derecede önemli bir laik bölge (Baran vd., 2006: 10).

Dağıstan, muhtemelen Kafkasya'nın en geleneksel İslami bölgesidir. Bu Sovyet zamanlarında da şu anda da böyledir. Nitekim Dağıstan, İslam'a dönüşecek en eski alanlardan biri ve Derbent, Kuzey Hazar'daki Hazar Devletiyle mücadelelerinde erken İslam ordularının ileri karakolu konumunda olmuştur. Azerbaycan daha sonra Şii İslam'ın etkisi altına girerken Dağıstan güçlü bir şekilde Sünni olarak kalmıştır (Baran vd., 2006: 15).

Suudi Arabistan ayrıca din bilimleri öğrencilerini Medine İslam Üniversitesi'ne çekmek şeklinde, aslında 1990'ların başlarından itibaren Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Vahhabi hareketi doğrultusunda güçlenmeye başlamıştır. Suudi Arabistan, Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki Vahhabi hareketini, Medine İslam Üniversitesi'nin Azerbaycan Türkçesi eğitimi insanları aracılığıyla yaratmayı ve güçlendirmeyi başarmıştır. Ayrıca son yıllarda Riyad, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Vahhabi siyasetinin geliştirilmesinde yeni bir aşamaya girmiştir; bu, Vahhabiliği alt sınıflardan iş almaktan farklıdır. Son zamanlarda Vahhabiler ile ilişki daha çok örgütler ve kurumlar arasında iş birliği şeklinde olmuştur (The Role of Wahhabism in the Formation of Relations between Baku and Riyadh, 2018).

Bugün Bakü'de ve Azerbaycan'ın kuzey (Sünni) şehirlerinde, özellikle Dağıstan ve Çeçenistan sınır bölgelerinde yaklaşık 15.000-7.000 Selefi yaşamaktadır. Şiiiler ile ciddi ideolojik sorunlara ek olarak selefiler, ideolojilerini İslam Dünyası Cihat'ına bağlayarak, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde terörist operasyonlar yürütmüş ve Azerbaycan gençliğini Afganistan, Irak ve Çeçenistan'a çekmede önemli bir rol oynamışlardır. Selefilik yayılmasında çeşitli faktörler rol oynamıştır: Birincisi, Kuzey Kafkasya ile sınır ve bölgede Selefilerin aktif varlığı; Selefiler 1980'lerden beri Çeçenya'da renkli bir mevcudiyete sahiptirler. Selefi genişlemesinin ikinci dalgası, İkinci Çeçen-Rus Savaşı ile çakışan 1998'in başlarına dayanmaktadır. Azerbaycan'da Selefi grupların güçlendirilmesinde en önemli faktör Arap ülkelerinin Azerbaycan'ın dinî alanı üzerindeki etkisi ve Selefilik desteklenmesidir (Fallah, 2013: 2223-4). Bugün Azerbaycan'da tanınmış 1.300 aktif camiden yaklaşık 150 camisi, başta ülkenin kuzeyinde, Bakü'de ve üç bölgede bir dizi Vahhabilerin kontrolü altındadır (Faramarz Poor, 2018: 90).

Orta Asya'nın kalbi, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan sınırlarının bulunduğu ve Orta Asya'nın 70 milyon insanının yüzde yirmisinin yaşadığı Fergana Vadisi'dir. Orta Asya'daki son kalıcı İslam devleti Hokand Hanlığı, Fergana Vadisi'ndeki Hokand şehrinde kurulmuş ve bugünkü Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın bazı bölümlerini kapsamaktadır. Hanlık, yerleşik Uzbekler ve Taciklere, göçebe Kazaklara ve Kırgızlara, Uygurlara, Perslere, Hintlilere, Türklere, Araplara, Yahudilere, Çinli ve Tatarlara ev sahipliği yapmaktadır (Zenn, 2013: 68).

Gorbaçov 1985'te iktidara geldiğinde, resmî İslam'ın, komünist sistem tarafından hoş görülme ölçüsü en alt düzeydeydi. Orta Asya'nın tamamında- Buhara'da -faaliyet gösteren tek bir medrese vardı ve bu medreseler her yıl az sayıda Müslüman din adamı yetiştiriyordu. Rejim tarafından seçilen Taşkent Müftüsü, Sovyetler Birliği'nde İslam'ın resmî sözcüsüydü. Komünist Parti basını, standart bir Müslüman ay takvimi ve farklı dillerde Müslümanlar için bir dergi yayımlayacaktı (Rashid, 1994: 40); buna karşın ateist propaganda ve dinî sebeplerle cezalandırmaların devam etmiş olması dolayısıyla bu alandaki sınırlamaların bir kısmı kaldırılmak zorunda kaldı. Kur'an basını ve ithali yasak olduğundan büyük bir boşluk ve hasret hâsıl olmuştur. Suudi Arabistan, yüz bin adet Kur'an göndermiş ve gelecek hacıların giderlerini karşılamıştır. Ayrıca dinî kitapların yayınına da başlatmıştır (Çalışkan, 2012: 109). 1990'lardan bu yana, Orta Asya Müslümanlarının inançlarını özel olarak uygulamalarına izin verilmiştir; ancak hükümetleri bölge dışından geldiği algılanan dinî etkilere ve ayrıca sosyal yaşam ve politikadaki din ifadelerinin çoğuna direnmiştir. Bu bağlamda Orta Asya'nın İslamcı hareketleri ortaya çıkmış, gizlice ya da bölge dışında sürgündeyken, Sovyet sonrası bölgesel düzeni İslamcı bir düzene dönüştürme ve yeniden şekillendirme fırsatlarını bekleyerek güç geliştirmiş ve toplanmışlardır (Zenn, 2013: 70).

Sovyetler Birliği'nin çöküşü sadece bu 5 ülkeye bağımsızlık getirmekle kalmamış; aynı zamanda kamu bilincindeki kimlik karmaşasını da ortaya çıkarmıştır. Milliyetçiliğe karşı belgeselcilik, demokrasiye karşı otokrasi, İslam'a karşı laiklik gibi hususlar; bölgenin gelecekteki gelişimi ve beklentileri hakkında ciddi şekilde düşünenlerin zihinlerini dolduran ikilemlerden sadece birkaçıdır. İslam'ın kendisi, bugün Orta Asya'da sosyo-politik sürecin üzerinde geliştiği çok karmaşık bir arka plan yaratmaktadır (Olimova ve Tolipov, 2011: 10).

Özbekistan'da faaliyet gösteren selefilik arasında Özbek İslami Hareketi, Hizb ut-Tahrir ve bağlı şubeleri, Akramiya ve Nusra Cephesi ve Tebliğ Cemaati ve Leşker-i Taiba gibi diğer gruplar bulunmaktadır. Bu grupların tümü mevcut Özbek hükümetini devirmeye ve İslami bir hilafet kurmaya çalışmaktadır. Hizb-ut Tahrir barışçıl araçlara ve Özbekistan'ın İslami Hareketine silahlı yöntemlerle inanmaktadır. Bu grupların faaliyetleri Özbekistan'da yasaklanmış ve Fergana Vadisi bu grupların ana kaynağı olmuştur (Mahmoudi ve Latifov, 2015: 57).

Kırgızistan'daki, özellikle de Fergana Vadisi'ndeki Selefi faaliyetlerin varlığı, Kırgız hükümeti içinde her zaman endişe yaratmıştır. Tahminler Kırgızistan'ın güney bölgelerindeki nüfusun yaklaşık yüzde 10'unun Özbekistan İslami Hareketi'nin destekçileri olduğunu göstermektedir. Güney Kırgızistan ve Tacikistan'ın Özbekleri, Özbekistan'daki diğer benzer düşünen insanlar gibi gruba büyük ilgi göstermişlerdir (Ibid, 55). Suudi Arabistan'ın bazı grupların misyoner faaliyetlerini ve radikal İslami grupları finanse ettiğine sıklıkla değinilmektedir. S. Hunter, bu paranın Suudi Arabistan'dan mı ya da özel kaynaklardan mı geldiğinin tam olarak belli olmadığını belirtmektedir. Suudi kaynakları yardımı aktarmak için çeşitli hayır fonları, uluslararası İslami organizasyonlar ve kültürel merkezleri kullanmaktadır. Suudi destekli en etkili yardım kurumlarından birisi de 1962'de Mekke'de kurulan Dünya İslam Birliği'nin bir üyesi olan El-Igasa'dır (merkezi Cidde'dedir). Bu kuruluşa dâhil olan birçok misyoner Vahhabiliği yaymakta, Orta Asya ve Kuzey Kafkasya'da İslami bir devletin kurulması için çağrıda bulunmaktadır (Bedirhan, 2011: 445).

Suudiler, Orta Asya'daki ekonomik sorunların ve yoksulluğun bilinciyle ideolojilerini yaymaktadır. Riyad tarafından finanse edilen dinî merkezler ve bölgedeki medreseler aracılığıyla yapılan Vahhabi ideolojisi yayılımına büyük miktarda para harcanmaktadır. Kanıtlar, Orta ve Kuzey Kafkasya'da aktif olan Vahhabi radikal gruplarına Suudi Arabistan tarafından özel olarak para yatırıldığını göstermektedir (Three Reasons behind Saudi Influence Attempts in Central Asia, 2017). Vahhabist kökenli Suudi misyonerler, bölgedeki İslam'ın yönünü belirli iddialarda ısrar ederek ve indirgeyici çözümler ile belirlemektedir. Farklı bir İslami kimliği olan Orta Asya'da, çoğu misyonerin çabası Sufi İslam hakkında benzersiz olanı yok etmeye yöneliktir. Örneğin Vahhabist misyonerler, Nevruz kutlamalarını kınamış ve bu geleneği İslami miras dışında putperest bir uygulama olarak görüp reddetmişlerdir. Bunun yanı sıra hala birçok Suudi misyoner, kültürel olarak sıra dışı geleneklere saldırmakta ve onu gerçek İslam'larıyla değiştirmeyi ummaktadır (Van Gorder, 2008: 89).

1990 yılında Suudi hükümeti, on yıllarca süren Sovyet yasalarının kutsal yazıları diğer bir deyişle ayet ve hadislerin yayımlanmasına veya ithal etmesine karşı yarattığı ciddi sıkıntıyı hafifletmek için

Kur'an'ın yüz bin kopyasını Sovyetler Birliği'ne göndermiştir. Çeşitli Müslüman örgütleri Rus ve diğer dillerde dinî materyallerin yayımlanmasını finanse etmiştir (Khalid, 2007: 121). Dinlerin, birey ve toplumu güçlendirme, sosyal yapıyı düzenleme ve bu konuda yol gösterme, kültürel değerleri topluma aktarma fonksiyonu bulunduğu göz önüne alınırsa, bu dönemde bölgede meydana gelen boşlukta bölge halkı, Orta Asya ölçeğinde yaygın din olan İslam dininden, Sovyet döneminde yaşanan menfi olayları düzeltmesini, toplum yapısını düzenlemesini beklemiştir. Bu beklenti İslam'ın halk nezdinde farklı bir güce sahip olduğunun belirgin bir belirtisi olarak kabul edilebilmektedir. Bağımsızlık sonrasında her ne kadar bölge devletleri dinî eğitim ve faaliyetleri tek elde toplamaya gayret ettilerse de dinî yapılanmalar bölgede hızla yayılmıştır. Bu kapsamda, 1993'e kadar yalnızca Özbekistan'da 5000'e yakın devlet kontrolü dışında dinî okul açılmıştır (Demirci, 2012: 37).

Dinî okullar, özellikle dış kaynaklı resmî kontrolün radarı altında kalanlar, görünüşe göre radikalleşmenin gerçekleştiği başlıca yerlerden biri olmuştur. Örneğin Suudi Arabistan, 1980'lerde Afganistan'daki Sovyet savaşında çeşitli İslami gruplara, medreselere ve camilere fon sağlamış ve Suudi Arabistan'daki ağlar Orta Asya ve Pakistan'daki dinî okulları finanse etmeye devam etmiştir (Tadjbakhsh, 2015: 15). 1993 yılı sonunda birbirinden ayrılmış iki bin kız ve erkek, İslam inancında çalışmalarına başlamıştır. Bu kapsamda bahsi geçen ağlar tarafından ücretsiz eğitim, basit öğle yemekleri ve çocuklara ailelerine dağıtmaları için ücretsiz İslami yayınlar verilmiş; bunların yanı sıra hafta sonları mesajlarını yerel köy camisinde yaymak için hutbelere katılım tercih edilmiştir. Özbekistan Devlet Dinleri Komitesi'nin verilerine göre; Ağustos 1999 sonuna kadar kendi topraklarında kayıtlı 1700'den fazla dinî örgüt yer almaktaydı. 1.566'sı İslam örgütü, 136'sı diğer örgütlerdir. Öte yandan 1200 öğrencisi olan dokuz ortaokul, Taşkent'te 750 öğrencisi olan İslam Yüksek Enstitüsü bulunmaktadır. Ayrıca Eylül 1999'da Taşkent İslam Üniversitesi, Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un bir kararnamesi ile açılmıştır (Khairi, 2001: 171).

Özbekistan ve Tacikistan'daki saf İslam topluluğunun çok küçük bir kısmı, 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında kendilerini Vahhabi olarak adlandırmaya başlamıştır. Bu genellikle liderleri hacdan döndükten sonra olmuştur. Suudi Arabistan'da gördükleri sosyo-ekonomik refah, oradaki dinsel yaşamın zenginliği ve hac sırasında kendilerinde gerçekleşen Müslüman dayanışma duygusu Vahhabilikle bağlantılı olmuştur (Niyazi, 1999: 195). Verilere göre Tacikistan'da kırsal kesimde yaşayanların yüzde 30 ila 40'ının ve kentsel sakinlerin yüzde 5 ila 10'unun Selefi ritüelleri düzenli ve ciddi bir şekilde gerçekleştirdiği tahmin edilmektedir. Ayrıca bu rakam gitgide büyümektedir (Mahmoudi ve Latifov, 2015: 52). Suudi Arabistan tarafından desteklenen Eko İslam Bankası, Kırgızistan'da aylık ödemeleri yerel imamlara aktaran 120'den fazla şubeye sahiptir (Berdikeeva, 2020).

Kırgız hükümetinin bir uzmanına göre; Kırgızistan'da cami inşa etmekten sorumlu en önemli merkezlerden biri Dünya Müslüman Gençlik Meclisi'dir. Resmî olmayan rakamlara göre, Kırgızistan camilerinin yaklaşık yüzde 70'i Meclis tarafından, geri kalan yüzde 30'u ise yerel halk tarafından finanse edilmektedir. Her yıl, Dünya Müslüman Gençlik Meclisi, dinî merkezler inşa etmek için yaklaşık 5 milyon dolar ayırıyor ve Kırgızistan'ın güneyindeki 400'den fazla cami aynı maliyetle inşa edilmektedir. 2012 resmî istatistiklerine göre, Dünya Müslüman Gençlik Meclisi, Kırgızistan'ın güneyinde 500 ila 2.000 kişi kapasiteli 300'den fazla cami inşa etmiştir. Diğer Suudi merkezleri ve kuruluşları da cami inşa etmektedir. Örneğin, Suudi Arabistan'daki Ümmü'l-Kurra Üniversitesi, Özgen Camii'nin inşasını finanse etmiş ve aynı zamanda yetersiz ve yoksun bırakılan çocuklara kamuoyunu etkilemek ve Müslümanlara hizmet vermek için eğitim ücretleri ödemiştir. Buna ek olarak uluslararası İslam Vakfı, Kırgızistan'da aynı anda birkaç cami inşa etmeye hazır olduğunu da duyurmuştur (The Role of Foreign Religious Movements in Kyrgyzstan: Saudi Arabia, 2019).

1991'deki bağımsızlığından beri, cami ve medreselerin inşası ve restorasyonu için yerel toplumsal, yabancı ve kamu fonlarını seferber etmişlerdir. Yeni camiler, bölgedeki hemen hemen her kasaba ve şehirde, günde ortalama üç cami oranında inşa edilmiş veya yeniden açılmıştır. Bu oran 1990'lar boyunca korunmuş ve cami sayısı 1990'da 300'den, 2000'de 10.000'in üzerine çıkmıştır. Bölgenin neredeyse tüm alanında yeni İslami okullar açılmıştır. Hac'ı icra eden insan sayısı 1970 ve 1980'lerde yılda yaklaşık 100 kişiden, ayrıcalıklı olarak 1990'larda ve 2000'lerin başında yılda birkaç bine çıkmıştır (Abazov, 2007: 71).

Saltanat Berdikееva'e göre; SSCB, var olduğu 70 yıl boyunca Komünizm propagandasına yaklaşık 7 milyar dolar harcarken, Suudi Arabistan Vahhabilik ideolojisini 1980'lerden bu yana yaymak için 90 milyar dolar harcamıştır (Berdikееva, 2020). Suudi Arabistan fon kaynakları, 'İslami bilinçler' diyebileceğimiz şeyin yeniden canlandırılmasına yardımcı olmak için edebiyat ve dinî danışmanlar göndererek dinî organizasyonları destekleme işine gittikçe daha fazla katılmaktadır. Bu konuda Rumer şöyle söylemektedir: "Arap petrol dolarların hışırtısı Orta Asya'da giderek daha duyulabilir hale geliyor". Suudi misyonerler, 1990'ların başlarında, sadece İslam'ı öğretmekle kalmayıp aynı zamanda sosyal adaleti teşvik etmeyen yerel yönetimlere de meydan okuyan "Adalet" adı verilen Fergana Vadisi'nde bir hareket düzenlemiş, Mart 1992'de hareket Özbek yetkilileri tarafından yasaklanmıştır. Hareketin liderleri Tacikistan'a kaçmış ve Tacikistan'ın iç savaşında aktif rol oynamışlardır. Ayrıca Suudi dinî örgütleri Orta Asya'da çalışan İslami eğitimciler, misyonerler, Özbek ve Tacik çevirisinde büyük miktarlarda Kur'an (ve diğer dinî kitapların) yayımlanması için finansal destek sağlamıştır (Van Gorder, 2008: 114).

Özbekistan, Kazakistan, Azerbaycan, Tataristan ve Çeçenistan gibi eski Sovyetler Birliği'ne seyahat eden Vahhabilik takipçileri, fikirlerini yaymak üzere Suudi Arabistan'ın sağladığı fonlar ile yerel kadınlarla evlenmeyi tercih etmiştir. Bu çalışmanın amacı, bu bölgelerde ilk aşamada kadınlara Vahhabilik fikirlerini tanıtmak, daha sonra ise bu kadınların doğurduğu çocuklar sayesinde Vahhabilik neslini artırmaktır. Bu nedenle, Rusya'da ve eski Sovyetler Birliği ülkelerinde yaşayan Vahhabi nüfusunun, en azından önümüzdeki yıllarda önemli ölçüde artması beklenmektedir (Athari ve Hoseiniler, 2014: 6). Orta Asya'da "Vahhabiler" ve "teröristler" olarak adlandırılan bu farklı İslamcı grupları birleştiren şey, Hz. Muhammed döneminde var olan "saf" İslam'a olan inançtır. İslamcılara göre, saf İslam'a dönüş bu dini; ahlaki, kültürel ve politik çöküşten kurtarmak için tek çözüm yoludur. Bu ise toplumların yeniden İslamlaştırılması ve Orta Asya İslam devletlerinin kurulması yoluyla başarılabilecektir (Omelicheva, 2013: 2).

Suudi Arabistan, Orta Asya'daki en köktenci İslami hareketleri desteklemesi dolayısıyla ün kazanmıştır. 1991'den sonra Suudi hükümeti bölgeye çok az ilgi göstermiş; ancak yardım kuruluşları ve İslamcılar daha proaktif davranmışlardır. Bu bağlamda cami ve medreselerin inşası, İslam edebiyatı ve Hacı'nın sponsorluğu için fon sağlamışlardır. Onların niyetleri Orta Asyalıların İslam'ın muhafazakâr Vahhabi yorumuna almak olduğundan çalışmalarını misyonerlik olarak görmüşlerdir. Bununla birlikte, bazı kurumları orijinal sponsorlarının çok ötesine geçmiş, Hizb ut-Tahrir ve hatta IMT gibi hareketlere katılmışlardır. Suudi vatandaşları da özellikle Afganistan, Tacikistan ve Çeçenistan'da "yabancı savaşçılar" olan cihatçı örgütlerin saflarını doldurmuştur (Johnson, 2007: 235). IMU ayrıca El Kaide ve diğer ajanslar tarafından finanse edilmiş ve bu finans önemli bir cephanelik kazanmak için kullanılmıştır. Suudi bağışçılar onlara keskin nişancı tüfekleri, gece görüş ekipmanları, roket güdümlü el bombaları, ağır makineli tüfekler, uçaksavar ceketleri ve radyo setleri satın almak için 15.000.000 dolar vermiştir (Ibid., 128).

Sonuç

Bugünkü Suudi Arabistan, Suud hanedanının Arap Yarımadası'nda İslami monarşi kurma çabalarının bir sonucudur. Arap Yarımadası'nın birleşmesi, Muhammed İbn Abdülvahhab ile Suudi Hanedanı arasında uzun süredir devam eden bir ittifakın sonucu olmuştur. Bu nedenle Suudi Arabistan'ın Vahhabi düşüncesiyle tarihsel bağlantısı göz önüne alındığında, mevcut güç yapısına Vahhabi desteği Suudi Arabistan'da gücün devam etmesinin ana nedenlerinden biri olmuştur.

Vahhabizm düşüncesi Suudi Arabistan'ın dış politikasında da belirleyici bir faktördür ve bu ülkenin farklı bölgelerde nüfuz etme imkânını sağlamaktadır. Suudi Arabistan, Orta Asya ve Kafkasya için stratejik ve jeopolitik bir bakış açısına sahiptir. Riyad, stratejilerinde her zaman diğer aktörlerle rekabet halindedir. O, stratejik olarak jeopolitik ve ideolojik çıkarları olan İran, Türkiye ve Rusya gibi diğer ülkelerinkinden farklı bir yaklaşım içindedir. Suudi Arabistan şu anda Orta Asya ve Kafkasya'daki etkisini ve gücünü Vahhabi ideolojinin gelişmesi yoluyla artırmaktadır. Önümüzdeki yıllarda göreceğimiz gibi, Kafkasya ve Orta Asya'daki toplulukların çoğunluğu Vahhabilik ve aşırı İslam'ın takipçileri olacak ve bu durum, Suudi Arabistan aracılığıyla bu ülkelerin iç ve bölgesel işlerini etkileyebilecektir.

Son tahlilde Suudi Arabistan, ekonomik ve ticari fırsatları, Orta Asya Cumhuriyetleri ve Kafkasya'da Vahhabiliği yaymak yönünde kullanmaktadır. Bu bölgelerin halklarının yaygın yoksulluk durumu Suudi Arabistan'ın Vahhabiliği desteklemesi için bir gerekçe oluşturmaktadır. Dolayısıyla bölgedeki halk kesimlerinin Vahhabiliğe olan ilgi ve eğiliminin çeşitli siyasi, ekonomik ve dinî-kültürel alanlarda Suudi Arabistan'ın çıkarlarına hizmet ettiği oldukça açık bir husustur.

Kaynaklar

- Abazov, R. (2007). *Culture and Customs of the Central Asian Republics*. London: Greenwood Press.
- Afzali, R.; Mirzadeh Koohshahi, M.; Mahmoodi, A.; Seyediasl, S. (2020). "A Geopolitical Approach Toward Deficit and Non- Growth of Democracy in The Middle East [Case Study: Iran and Saudi Arabia]". *Geopolitics Quarterly*. 16 (60), 234-263.
- Ahmadipour, Z., vd. (2012). "A Geopolitical Explanation for the Formation of Regional Organization in Geopolitical Area of Caspian-Central Asia". *Quarterly Horizons of Security*. 4 (13), 71-103.
- Akramova, D. (2009). Kırgızistan'da Din Eğitimi Sorunları ve Çözüm Arayışları, *II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi (22-24 Ekim 2008)*, Bişkek/ Kırgızistan, 493-503.
- Al-Dakhil, K. (2009). "Wahhabism as an Ideology of State Formation", *Religion and Politics in Saudi Arabia: Wahhabism and the State*. Ed., Mohammed Ayoob; Hasan Kosebalaban. London: Lynne Rienner Publishers, 23-38.
- Al-Ibrahim, B. (2015). "ISIS, Wahhabism and Takfir". *Contemporary Arab Affairs*. 8 (3), 408-415.
- Alikhani, M. (2018). "Identity Orientation in Saudi Arabia's Foreign Policy and its Regional Implications". *International Studies Journal*. 14 (55), 181-210.
- Alrebh, A. F. (2017). "A Wahhabi Ethic in Saudi Arabia: Power, Authority, and Religion in a Muslim Society". *Sociology of Islam*. 5 (4), 278-302.
- Alsaif, T. (2013). "Relationship between State and Religion in Saudi Arabia: The Role of Wahabism in Governance". *Contemporary Arab Affairs*. 6 (3), 376-403.
- Arı, T. (2012). *Geçmişten Günümüze ORTA DOĞU: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. Bursa: Mkm Yayıncılık.
- Armanios, F. (2003). "The Islamic Traditions of Wahhabism and Salafıyya", *Congressional Research Service*, Order Code RS21695.
- Ataman, M; Kuşçu, Y. (2012). "Suudi Arabistan'daki Siyasal ve Toplumsal Hareketlerin Gelişimini Etkileyen Faktörler". *Alternatif Politika*. 4 (1), 1-26.
- Athari, S. A; Hoseiniler, S. H. (2014). "Saudi Arabia's Role in the Developments in the Caucasus and Central Asia (Impact its Determine on the Legal Regime of the Caspian Sea)". *Journal of Political and International Researches*. 5 (19), 1-15.
- Baran, Z. vd. (2016). *Islamic Radicalism in Central Asia and the Caucasus: Implications for the EU. Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program*, Washington.
- Bedirhan, Y. (2011). "Değişen Orta Asya ve Kafkaslarda Radikal Unsurların Yükselişi". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4 (2), 439-456.
- Beranek, O. (2009). "Divided We Survive: A Landscape of Fragmentation in Saudi Arabia". *Crown Center for Middle East Studies*. Brandeis University, 33.
- Berdikeeva, S. (2020). "Saudi Arabia's Growing Influence in Central Asia". *Inside Arabia*, <https://insidearabia.com/saudi-arabias-growing-influence-in-central-asia/> (e.t.: 25 Aralık, 2021).
- Bodur, E. (2003). "Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2, 7-20.
- Bozorgmehri, M; Norouzi, M. (2019). "Formation of Foreign Policy in Saudi Arabia: Influential Internal Factors". *International Relations Research*. 9 (32), 69-106.
- Cleveland, W.; Bunton M. (2009). *A History of the Modern Middle East*. Philadelphia: Westview Press.

- Commins, D. (2015). "From Wahhabi to Salafi", *In Saudi Arabia in Transition: Insights on Social, Political, Economic and Religious Change*. Ed., Bernard Haykel; Thomas Hegghammer and Stéphane Lacroix. New York: Cambridge University Press, 151-66.
- Cornell, Svante E. (2018). "Central Asia: Where Did Islamic Radicalization Go?", *Religion, Conflict and Stability in the Former Soviet Union*. Ed., Katya Migacheva and Bryan Frederick. Calif: RAND Corporation, 65-96.
- Çalışkan, İ. (2012). "20. Asırda Asya'da Din Politikaları: Çarlık Rusya ve Sovyetler Birliği Hâkimiyetinde Belirleyenler ve Belirlenenler", *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya*. Ed., Savaş Kafkasyalı. Ankara: Türkistan, 87-135.
- D'agostino, G. (2013). "The Islamic Revival in Central Asia: The Active Role of Islamist Movements in this Complex Geo-strategic Area". *islamicworld.it*, <http://www.islamicworld.it/wp/islamic-revival-central-asia/> (e.t.: 17 Kasım, 2021).
- Darwich, M. (2014). "The Ontological (in) Security of Similarity: Wahhabism Versus Islamism in Saudi Foreign Policy", *German Institute of Global and Area Studies (GIGA)*. GIGA Working Papers, 263.
- Demirci, L. (2012). "Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana". *Savunma Bilimleri Dergisi*. 11 (2), 33-69.
- Ekhtiari Amiri, R. (2016). "The Influence of Saudi Wahhabism Opposition with Discourse of Islamic Revolution of Iran on New Geopolitics of the Middle East". *The Quarterly Journal of Political Thought in Islam*. 2 (6), 125-149.
- Fallah, R. (2011). "Political Environment of Shia Islamism in Republic of Azerbaijan". *Journal of Strategic Studies of the Islamic World*. 12 (1), 213-230.
- Faramarz Poor, B. (2018). "Salafism in Caucasus". *Azar Aran Research and Study Quarterly*. 16 (52&53), 67-94.
- Gökçe, E. U. (2016). "Suudi Arabistan'da Arap Baharını Engelleyen İç Dinamikler". *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2 (2), 41-73.
- Gümüšoğlu, H. (2011). "Ehl-i Sünnet, Şia ve Vehhabilik Arasındaki İnanç Farklılıklarının Sosyal Barış Açısından Değerlendirilmesi". *Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 4 (8), 147-172.
- Heathershaw, J.; Montgomery, D. W. (2014). *The Myth of Post-Soviet Muslim Radicalization in the Central Asian Republics*, Chatham House, Russia and Eurasia Programme, London.
- Hedayati S., M; Safari, A. (2018). "The Role of Saudi Arabia in Progression of Violent Fields of Islamic Identity (Case Study: Central Asia)". *Journal of Political Sociology of Islamic World*. 5 (11), 27-50.
- Hedayati Shahidani, M; Moradi Kellardeh, S. (2014). "Influential Factors in Saudi Arabia's Foreign Policy towards Takfiri Terrorism: A Multifaceted Analysis". *Horizons of Security*. 7 (23), 229-256.
- Johnson, Rob. (2007). *Oil, Islam and Conflict: Central Asia since 1945*. London: Reaktion Books Ltd.
- Khairi, A. (2001). *Central Asia and West Asia: a Comparative Study Central Asias Relations with Saudi Arabia and Turkey since 1991*, Jawaharlal Nehru University Phd Thesis, India.
- Khalid, A. (2007). *Islam after Communism: Religion and Politics in Central Asia*. California: University of California Press.
- Koca, F. (2015). "İslam Düşünce Tarihinde Selefilik: Tarihsel Serüveni ve Genel Karakteristiği". *İlahiyat Akademi Dergisi*. 1 (2), 15-70.
- Kocaoğlu, C. (2017). "Selefilğe Tarihsel Bir Bakış ve Suudi Arabistan'ın Selefilik Üzerine Geliştirdiği Politikayı Yayma Stratejisi". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6 (2), 333-253.
- Lewis, B. (2006). *The Middle East*. Çev., Selen Y. Kolay. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Mahmoudi, M.; Latifov, J. (2015). "The Role of Islam in Relations between Iran and The Nations of Central Asia". *Studies of International Relations Journal*. 9 (29), 43-82.

- Mansfield, P. (2011). *Ortadoğu Tarihi*. Çev., Ümit Hüsrev Yolsal. İstanbul: Say Yayınları.
- Matthiesen, T. (2015). The Domestic Sources of Saudi Foreign Policy: Islamists and the State in the Wake of the Arab Uprisings, *Brookings Institution*, Washington.
- Mirzaei, J. vd., (2014). "Impact of Islamic Awakening Developments on Relations between Iran and Saudi Arabia". *Journal of Political Research in Islamic World*. 4 (2), 151-179.
- Mori, S.; Leonardo T. (2016). Rising Extremism in Central Asia? Stability in the Heartland for a Secure Eurasia, *European Institute for Asian Studies*, Belgium.
- Münster, A. (2013). "The Rise of Islamic Extremism in Central Asia and the Caucasus", *World Watch Monitor*. <https://www.worldwatchmonitor.org/2013/06/the-rise-of-islamic-extremism-in-central-asia-and-the-caucasus/> (e.t.: 10 Aralık, 2021).
- Niyazi, A. (1999). "Islam and Tajikistan's Human and Ecological Crisis", *Civil Society in Central Asia*. Ed., M. Holt Ruffin; Daniel C. Waugh. Seattle: University of Washington Press, 180-198.
- Ochsenwald, W. (1981). "Saudi Arabia and the Islamic Revival". *International Journal of Middle East Studies*. 13 (3), 271-286.
- Olimova, S.; Tolipov, F. (2011). Islamic Revival in Central Asia: The Cases of Uzbekistan and Tajikistan, *Center for International Affairs (CIDOB)*, Barcelona, ASIA 26.
- Omeliheva, M. Y. (2013). "Terrorism in Central Asia: Dynamics, Dimensions, and Sources". *Education about Asia*. 18 (3), 1-6.
- Peskes, E. (2003). "18. Asırda Tasavvuf ve Vehhâbilik". Çev., M. Çelenk. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 12 (2), 413-429.
- Rashid, A. (1994). *The Resurgence of Central Asia: Islam or Nationalism?* London: Oxford University Press.
- Roohi, D. M; Moradi, K. S. (2018). "The Role of Saudi Arabia in Spreading Takfiri Terrorism in Central Asia by Focusing on the Media Approach". *Journal of International Media Research Letters*. 3 (3), 179-202.
- Sheikhholeslami, M. H; Saradar, H. (2012). "Religious Approach in Saudi Arabia's Cultural Diplomacy: A Case Study of Muslim World League". *Journal of Political Research in Islamic World*. 2 (4), 103-128.
- Şahin, M. & Seyedi Asl, S. (2022). "Suudi Arabistan'ın Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi". *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. 57 (31), 31-50, DOI: 10.47998/ikad.1057058.
- Tadjbakhsh, S. (2015). "Radicalization in the Heart of Asia Countries: Inputs for Informed Policy Actions". *Islamic Republic of Afghanistan: Regional Cooperation Directorate*.
- Taheri, S.; Ahmadvand, S. (2017). "Wahhabism and the Continuing Domination of the Saudis". *Journal of Political Research in Islamic World*. 5 (4), 87-111.
- Teitelbaum, J. (2010). "The Shiites of Saudi Arabia". *Current Trends in Islamist Ideology*. 10, 72-87.
- "The Role of Foreign Religious Movements in Kyrgyzstan: Saudi Arabia". (2019). *Secretariat of the World Congress against Extremism and Takfiri Movements*, <https://makhaterltakfir.com/fa/Mainstreaming/View/2683/> (e.t.: 23 Kasım, 2021).
- "The Role of Wahhabism in the Formation of Relations between Baku and Riyadh". (2018). *Moj News*, <https://www.mojnews.com/fa/tiny/news-250298> (e.t.: 2 Aralık, 2021).
- "Three Reasons behind Saudi Influence Attempts in Central Asia". (2017). *Alwaght News & Analysis*, <http://alwaght.net/en/News/118755/ContactUs> (e.t.: 14 Aralık, 2021).
- Van Diemen, R. (2012). "Saudi Arabia- Does the State Control Religion or Does Religion Control the State?". *Socratic Hive*, <https://socratichive.wordpress.com/politics-and-religion/van-diemen-renee->

2012-saudi-arabia-does-the-state-control-religion-or-does-religion-control-the-state/ (e.t.: 27 Kasım, 2021).

Van Gorder, C. (2008). *Muslim- Christian Relations in Central Asia*. New York: Routledge.

Wilf, E. (2017). “The Battle for Hegemony in the Middle East”. *Australia: The Australian Strategic Policy Institute Limited*.

Yuldasheva, G. (2017). *The Role of Iran and the United States of America in Geopolitics of Central Asia*. Riga: Latvian Institute of International Affairs.

Zenn, J. (2013). “On the Eve of 2014: Islamism in Central Asia”. *Current Trends in Islamist Ideology*. 15, 67-92.

Zuhur, S. (2011). *Saudi Arabia*. California: ABC-CLIO, LLC.

Çelik, Yavuz. (2022). “An Overview of China-Iran Relations and Its Impact on Central Asia”. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (1), 103-114.

Araştırma Makalesi

**AN OVERVIEW OF CHINA-IRAN RELATIONS AND ITS IMPACT ON
CENTRAL ASIA***

Çin-İran İlişkileri ve Bunun Orta Asya Üzerindeki Etkisine Genel Bir Bakış

Yavuz ÇELİK**

Abstract

On March 27, 2021, Iran and China signed a 25-year strategic cooperation agreement that addresses economic partnership. Since the Deng Xiaoping era in 1978, China’s rapid economic growth has continuously elevated its position of this country in the international system. Today China is not limited in its borders, and its growing influence has a stake in regional and international issues. Iran officially recognized China in 1967, and diplomatic ties have begun, and it mainly developed positively. The scope of the study will be since 1991 when the Soviet Union collapsed and altered the nature of the international system and in the context of China- Iran relations, the focus will be on Central Asia, where the two countries have had an impact. Following the dissolution of the Soviet Union, China has gained a significant position in the newly independent Central Asia States, making China a significant player in the region. On the other hand, Iran has a strategic location in the Persian Gulf, and its placement at the crossroads of the Middle East, Central Asia, and South Asia has long made it a target for regional and global actors desiring control over a critical section of the Eurasian landmass. This study also analyzes the Shanghai Cooperation Organization (SCO) and Belt & Road Initiative (BRI) that significantly affect China-Iran relations.

Keywords: China, Iran, The SCO, The BRI, Central Asia.

Öz

27 Mart 2021’de İran ve Çin, ekonomik ortaklığı ele alan 25 yıllık stratejik iş birliği anlaşması imzaladı. 1978’deki Deng Xiaoping Döneminden bu yana, Çin’in hızlı ekonomik büyümesi, bu ülkenin uluslararası sistemdeki konumunu sürekli olarak yükseltti. Bugün Çin, kendi sınırlarıyla kısıtlı değildir ve artan nüfuzunun bölgesel ve uluslararası meselelerde bir etkisi vardır. İran, 1967’de Çin’i resmen tanıdı ve diplomatik ilişkiler başladı ve temelde olumlu yönde gelişti. Çalışmanın kapsamı, Sovyetler Birliği’nin çöktüğü ve uluslararası sistemin doğasını değiştirdiği 1991 yılından bu yana olacak ve Çin-İran ilişkileri bağlamında iki ülkenin etkisinin olduğu Orta Asya’ya odaklanılacaktır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Çin, bağımsızlığına yeni kavuşan Orta Asya Devletleri için önemli bir konum kazanmış ve bu durum Çin’i bölgede önemli bir aktör haline getirmiştir. Öte yandan İran, Basra Körfezi’nde stratejik bir konuma sahiptir ve Orta Doğu, Orta Asya ve Güney

* Geliş Tarihi / Received: 29.12.2021, Kabul Tarihi / Accepted: 09.06.2022. DOI: 10.34189/asyam.6.1.007

** PhD Candidate, Shanghai University, yvavuzcelik@gmail.com, ORCID ID:https://orcid.org/0000-0002-2350-993X

Yavuz Çelik

Asya'nın kavşağında yer alması, onu uzun süredir Avrasya'nın kritik bir bölümü üzerinde kontrol isteyen bölgesel ve küresel aktörler için bir hedef haline getirmiştir. Bu çalışma aynı zamanda Çin-İran ilişkilerini önemli ölçüde etkileyen Şanghay İş Birliği Örgütü (ŞİÖ) ve Kuşak ve Yol Girişimi'ni (BRI) de incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Çin, İran, ŞİÖ, BRI, Orta Asya.

Introduction

China and Iran are very significant actors in Central Asia. One could argue that China's influence in Central Asia is much stronger than any country in the region, including Russia, Iran, and India. Since Iran's official recognition of the People's Republic of China in 1967, ties between Iran and China have been primarily positive. In 1971, the two countries established diplomatic relations. Although the revolutionary forces' victory in Iran in 1979 was a significant blow to their ties, the situation quickly altered when the Iran-Iraq War broke out in 1980. While both global giants backed Iraq, China's leadership offered significant help to Iran, which the Iranians did not forget after the War (Osiewicz, 2018: 224).

Even though China become a significant investor in Central Asia, it is not the only one in the region. Other essential stakeholders in Central Asia include the United States (U.S.), Turkey, Iran, and Russia, affecting the region's economy and future growth. Iran's strategic location in the Persian Gulf and its placement at the crossroads of the Middle East, Central Asia, and South Asia has long made it a target for ambitious powers desiring control over a key section of the Eurasian landmass. Its vast hydrocarbon resources—the world's third-largest proven stocks of conventional crude oil and second-largest proven natural gas reserves—have bolstered its strategic relevance since the dawn of the oil era. The country's hydrocarbon resources are essentially comparable to Saudi Arabia's and much higher than Russia's, thanks to its natural gas and oil deposits (Leverett and Leverett, 2013: 26-27).

According to state television, Iran and China announced a 25-year strategic cooperation pact on March 27 to solve economic concerns in the face of severe U.S. sanctions. According to the news, the Comprehensive Strategic Partnership deal encompasses a wide range of economic activities, including oil and mining, and supporting industrial activity in Iran, transportation, and agricultural cooperation. The agreement also helps tourism and cultural connections. It comes on the 50th anniversary of China and Iran's establishment of diplomatic ties. This is a significant agreement, particularly for Iran, because the agreement was the first time Iran entered into such a long-term arrangement with significant international power. Iran and Russia signed a 10-year cooperation deal in 2001, mainly in the nuclear area, which was later extended to a total of 20 years by two five-year extensions (Tiezzi, 2021).

The Interdependence Between China and Iran

The dissolution of the Soviet Union and the establishment of independent Central Asian republics as Iran's new neighbors (Azerbaijan, Turkmenistan, Kazakhstan, Uzbekistan, Tajikistan, and Kyrgyzstan) have presented the Iranian leadership with new security challenges as well as economic and trade opportunities. Iran has accomplished several notable successes in Central Asia and the Caucasus while facing stiff political and economic rivalry from Russia, China, the U.S., and Turkey. While Iran's influence on the region's economic and political developments should not be overstated, it is reasonable to claim that it has contributed to its economic development and political stability and is expected to do so in the future. It is worth remembering that Central Asia and the Caucasus had been influenced by Iran until the early nineteenth century; therefore, Central Asians have long had historical and cultural links with the latter (Tarock, 1997: 185).

Wu Yi, a former member of China's State Council, visited Iran in March 2002 to meet with President Mohammad Khatami. The purpose of the visit was to strengthen commercial and economic connections between the two countries. Iran's former Foreign Minister Kamal Kharrazi traveled to Beijing in August 2003 for more business discussions with Wu. China has emerged as one of Iran's most significant trading partners in commerce. Bilateral commerce has grown dramatically at that time, with the previous year's total reaching \$3.3 billion, more than ten times greater than a decade earlier. Electricity, dam construction, cement plants, steel mills, railways, shipbuilding, transportation, oil, gas, and refineries are where Chinese companies operate in Iran. Chery Automobile Co Ltd, a Chinese automaker, launched its first foreign production unit in Iran in February 2003. China and Iran are also

working together to build ports, jetties, airports, and infrastructure, including highways and metros in six Iranian cities (Shuja, 2005: 148).

Iran and China, two of the world's oldest countries and two grand empires formerly neighbors have a millennia-long history of bilateral connections. Today, the historical Silk Road is the Chinese massive Belt and Road Initiative (BRI); it best symbolizes the close and even unique relationship between Iran and China at various times in the ancient past. Since antiquity, the two countries - cultures – with rich, ancient civilizations and a magnificent past have had strong cultural links and have affected each other in various ways. That close relationship has deteriorated significantly in recent centuries due to a general decline in their power and marginalized status in world affairs, resulting, among other things, from their exposure to colonialist rule and influence – to varying degrees – in the 18th and 19th centuries (Shariatinia, 2011: 58). However, the main focus of this study will be the last three decades of the relationship that started following the dissolution of the Soviet Union. Such development significantly altered Iran's and China's security environments and foreign policy agendas. In the post-Cold War unipolar world, continued tension between Tehran and Washington, as well as the perpetuation – and at times exacerbation – of the U.S. threat against Iran's national security and interests, as well as the development of China's relations with the U.S. within the overall context of strategic cooperation and competition, have had a peculiar two-way effect on Iran-China relations. They have operated as both enabling and restricting elements, resulting in mutually acknowledged priority for specific sectors, such as trade and economic cooperation and energy cooperation (Shariatinia, 2011: 62).

Iran has played a significant role in implementing Chinese energy projects in the Central Asian region and developing transportation routes. For example, Iran could be one of the significant factors in developing routes between Turkey and China, with the participation of regional countries. Iran's Minister of Transport, Abbas Akhod, stated that the country is expanding its railway network to better cooperate with China's Central Asian infrastructure and logistics plan. Iran plays a significant role in two Chinese economic priorities: the first is to develop trade with Turkey, and the second is to increase Chinese commodities to Iranian ports in the Strait of Hormuz. By 2020, Beijing hopes to have trains running between Kashgar in western China and Istanbul (Eurasianet, 2017).

President Xi Jinping visited Tehran in January 2016, and he emphasized that China and Iran were natural partners in implementing the BRI. In the context of the BRI, he also urged both sides to increase cooperation in infrastructure, interconnection, manufacturing capacity, and energy. Ali Khamenei responded by saying that Iran will drive bilateral practical collaboration to unprecedented heights. Soon after, Xi visited with Iranian President Hassan Rouhani and inked 17 multibillion-dollar deals. Iran was surprisingly under-represented at the BRI Forum for International Cooperation in Beijing in May 2017. Iran was represented at a ministerial level, even though 29 heads of state and government arrived in China to meet with and speak with President Xi (Osiewicz, 2018: 226).

One of the reasons why China is a significant partner for Iran is that throughout the nuclear crisis, the U.S. worked closely with international powers and Iran's trading partners to ensure that sanctions successfully pushed Tehran. Most of Iran's trading partners cut their commerce with the nation willingly or responded to Washington's pressure. China's status as Iran's first economic partner and veto power in the United Nations Security Council proved divisive. China maintained and even increased commerce with Iran, and Chinese firms stepped in to fill the hole left by the absence of European and Asian competitors.

Iran is an important factor in China's trade with Europe via Central Asia. Europe is one of the significant destinations of China's trade via Kazakhstan. Between 2012 and 2014, freight movement between China and Europe via Kazakhstan more than quadrupled, reaching 91,500 tonnes recently. The China–Europe line was traveled by 565 trains with 50 to 80 carriages in the first nine months of 2016. By 2020, the government expects 800,000 containers to be transported over the China–Europe route, 300,000 containers through the Silkwind route across the Caspian Sea, and 400,000 containers along the

Iran routes. Although Iran is not a single factor in China's trade, it is a significant factor for the region in the context of China-Iran bilateral and multilateral relations (Schiek, 2017: 27).

The collapse of the Soviet Union and the formation of new republics resulted in significant and complicated structural changes in the region's geopolitics. These developments significantly impacted neighboring nations' security policies, regional affairs, and ties with Russia and the newly independent republics. Since then, Iran has attempted to carve out a new role in this new environment, consistent with her new geopolitical and economic position. The actions and policies of other countries impact Iranian activity in these partnerships. The U.S. and other nations such as Russia and China have bilateral relations with Iran, influenced by this situation. These limitations stymie and limit Iran's ability to achieve her goals in this manner. Furthermore, as Iran's connections with Central Asian governments improve, these variables will continue to impact (Demir, 2009: 94).

China pays close attention to the second Eurasian shipping bridge, which connects Europe via Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan, and Iran. On February 15, 2016, the first transit train from China via Kazakhstan and Turkmenistan arrived in Tehran (Yuldasheva, 2017: 88-89). The supply channel for Chinese commodities through Iran is advantageous to both parties. As China, Iran, and Central Asian countries expand the amount of their foreign commerce, Iran will become increasingly connected to Central Asian routes. For example, between China and Kazakhstan, there is a site called Khorgos dry port, between Kazakhstan and Iran, there is a critical railway that is helping to enhance the volume of commerce throughout Central Asia. The Khorgos dry port is an example of China's most recent infrastructure investment along the Kazakhstan-China border and one of the railway links linking Kazakhstan with Turkmenistan and Iran (Kurbanov, 2018: 86).

According to Iranian officials, the transactions are part of Beijing's US\$ 124 billion BRI, which aims to create new infrastructure, such as trains and links, between China and Europe and Africa to pave the way for increased trade (South China Morning Post, 2017). Iranian railways are projected to play an important role in Central Asian trade networks. Because Iranian officials have struggled to overcome international efforts to isolate Iran due to its contentious nuclear program and other considerations, China plays a critical role in international commerce and finance. Iran's Economic Affairs and Finance Minister Ali Tayebnia met with Chinese Finance Minister Xiao Jie at the BRI conference to explore development aid arrangements (Eurasianet, 2017). The first freight train from China landed in Tehran in February 2016 (Farchy et al., 2016). In this regard, both China and Iran are paying more attention to developing trade and commercial ties with Central Asian nations. The commercial turnover between the two nations is estimated to surpass US\$ 600 billion during the next decade. However, Saudi Arabia and China have decided to form a strategic relationship in several areas of commerce. One could argue that the relationship between Tehran and Beijing is affected by the relationship between China and Saudi Arabia (Yuldasheva, 2017: 91).

Guli Yuldasheva argues that the basis of Iran's foreign policy is creating a multipolar world under the auspices of the United Nations (UN), in which Iran and other Islamic governments may one day constitute one of the main poles. However, due to the current state of insecurity in the Muslim world, this is an unattainable goal. Furthermore, Iran should align its interests in Central Asia with China's, ensuring a stable neighborhood and mutually beneficial collaboration in areas with cultural and historical impact. It is not a difficult task for modern-day Iran since Beijing regards China as an immense power and an autonomous, non-aligned, and growing Asian nation. The Chinese development model, which successfully combines West and East successes while preserving local traditional values, is the most appealing to follow (Yuldasheva, 2014).

According to Chinese estimates, Caspian hydrocarbons will be the primary source of Chinese economic development in the future. With this goal in mind, China actively assists in developing Central Asia initiatives in which Iran is a participant. Beijing, in particular, is involved in several oil import projects, including one that is sourced directly from Kazakhstan. Last but not least, Iran and China are

attempting to closely coordinate their efforts in developing the Belt and Road Initiative. As a result, China's goods supply line to the Caucasus and Central Asia will cross through Iran as well as other lines. A network of transportation lines via China can reduce China's reliance on the American market while also providing an alternate outlet for the Central Asian states to global markets (Yuldasheva, 2014).

Political and Geo-Strategical Significance of Central Asia in The Context of China-Iran Relations

According to some indicators, Central Asia has been a critical place where major players connect, collaborate, and compete. China, Russia, the United States, Europe, and NATO are stakeholders. In addition, India, Iran, and Turkey have increased their regional importance. Their connection with other nations has taken place significantly throughout the area.

Islamic Republic of Iran and China are geographically, historically, culturally, and economically have connections with Central Asia, making their regional policies mutually reliant. After the Iranian nuclear program issue is resolved, this might play a significant role in forming a new international order in Central Asia. However, these ties are intertwined with the rivalry between the U.S. and Russia for influence in Central Asia, Iran, and China. Given the latter's complicated connections with the U.S. and Russia, the Central Asian geopolitics are murky and subject to occasional fluctuations, necessitating careful research (Yuldasheva, 2014).

Central Asia's area is placed between two big powers, Russia and China, and regional and trans-regional players, notably Iran, Pakistan, India, and, to a lesser extent, Afghanistan. On the other hand, Trans-regional forces have transformed Central Asia into a critical geopolitical territory today. Because of the region's geostrategic importance, China has also sought to exploit market openings in Central Asia for Chinese commodities and products. This might lead to access to the whole Russian Federation, Turkey, Iran, and Europe. To summarize, China has been a net oil importer in the recent decade, and Central Asia provides large oil fields for China. Beijing is attempting to keep these oil resources accessible. As previously said, regional stability is critical for both China and other countries such as Russia, Iran in order for regional programs to succeed (Wu and Chen, 2004: 1071).

Iran began its ties with the republics from friendship and goodwill that already existed. Iran's regional political and economic policies have been unusually cautious. On a political level, Iran has been wary of confirming worries raised in the West and Russia that Tehran is attempting to drive the republics toward extremist Islam. Iran's economic activities and achievements have been minimal. This is mainly due to its poor economy, which has prevented it from investing much in development projects in the republics or forming joint ventures with other nations. It is also because Iranian private enterprises and businesspeople have minimal experience investing in other countries, partly because they have limited experience investing in foreign nations. The country's economic sanctions have made it even more difficult for Iranian businesses to compete with their Turkish counterparts in the area (Tarock, 1997: 185).

Furthermore, Turkey and Iran have differing political and economic perceptions of the area. In reality, Central Asian nations require political stability, infrastructural development, and economic collaboration, making China-Central Asia relations crucial for both parties. An examination of the strategic depth of China and Central Asian ties in terms of the Belt and Road Initiative in regional and international politics will be conducted to comprehend this phenomenon better. It will also be examined how regional powers, such as Russia's Eurasian Economic Union, have reacted to this program (EEU).

Central Asia's political significance for China is undeniable, both in international relations and the BRI. The rivalry between Russia, China, the United States, Iran, India, and Pakistan highlights the region's political importance (Blank, 2008). For regional nations like China and Russia, regional stability is critical. China promotes regional development to minimize political and social unrest, particularly in border areas like Xinjiang (Peyrouse, 2017: 97).

To sum, for Central Asia and China, and Iran, security and specific political issues are the most pressing concerns; nevertheless, economic matters are also a hot topic in their collaboration in the Central Asian area. Despite obstacles over the previous three decades, China has managed to establish itself as a crucial economic partner for the area. Beijing may have tried to reach out to rivals such as Russia, the United States, Turkey, and Iran (Strachota and Jarosiewicz, 2013: 5).

The United States (U.S.) Factor for China-Iran Relationship

The Washington's Iranian policy, which prohibits significant investments and active engagement in large-scale projects with Iran, is one of the significant impediments to the effective growth of the Iranian-Chinese collaboration in Central Asia. In international politics, Beijing considers broad sanctions to be unhelpful. Despite its opposition to Tehran obtaining nuclear weapons capabilities, it appears to be allowing peaceful use of the nuclear program since it sees no threat from Iran's current political leadership. On the contrary, this does not align with U.S. goals, which lean toward changing Iran's existing administration if feasible (Yuldasheva, 2014).

For Central Asia, the U.S. is one of the significant stakeholders. In the 1990s, the U.S. was a significant player in terms of security and economics, particularly in the oil industry. Following 2011, the U.S. began to focus on Central Asia to stabilize Afghanistan. The U.S. had two significant military sites in Uzbekistan and Kyrgyzstan, but both were closed in 2004 and 2014. Hilary Clinton brought up the Silk Road Initiative during her visit to India. The U.S. hoped to achieve several geopolitical objectives, including diminishing Central Asian nations' reliance on Russia, reducing Iran's dominance, and improving Turkey's ties with the region. However, instead of becoming legislation, Clinton's notion was used as a metaphor in the region (Schiek, 2017: 10).

Flynt Leverett and Hillary Mann Leverett argued that China has been essential to the U.S.' strategic calculations in Asia, just as Iran has been to its calculations in the Middle East. The success of the Chinese Revolution, which led to the establishment of the People's Republic of China in 1949, was viewed as an unacceptable challenge to American ambitions to dominate a strategically vital region. Similarly, the success of the Iranian Revolution led to the establishment of the Islamic Republic of Iran in 1979. China and Iran have solid ideological identities as revolutionaries. However, as much as their ideologies characterized them, both revolutions were also distinguished by a dedication to restoring their countries' independence after long centuries of Western dominance—a commitment that the U.S. had come to represent by the time each one took place essentially (Leverett and Leverett, 2013: 369).

As Iran's long-standing partners and one of its most important trading partners ally, China, the two countries have shared an annual trade of at least twenty billion dollars in the last years. Five years earlier, in 2016, China and Iran agreed to have boost more than tenfold to 600 billion over a decade; both countries have strained relations with the U.S. and are under sanctions imposed by Washington (Tiezzi 2021). China's opponents claim that the cooperation desires to expand Beijing's economic influence in the middle east.

Shanghai Cooperation Organization (SCO) Its Impact on The China-Iran Relationship

Trade, infrastructure facilities under the BRI, and the SCO have played a critical role in China's growing influence over the Central Asian region at the bilateral and multilateral levels. As Robert O. Keohane put it, "*Cooperation is not always benign: but without cooperation, we will be lost. Without institutions, there will be little cooperation*" (Keohane, 1988: 393). China adopted an active stance toward regional multilateralism by starting with Shanghai Five and creating the first regional multilateral organization in 2001 the five turned to the SCO. For a long time, Central Asia has been prioritized in China's periphery strategy to establish its economic influence and cooperate with other stakeholders including Iran in the region.

The Shanghai Five was created in 1996 by five members: China, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Russia, and Tajikistan; then, in 2002, Uzbekistan and 2017 India, and Pakistan became a member. Furthermore,

Iran is among the observer states for the SCO. On April 26, 1996, in Shanghai, China, Russia, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan signed the Treaty on Deepening Military Trust in Border Regions. It was decided that the five signatory governments' leaders would meet once a year, creating the Shanghai Five mechanism. The Shanghai Five have seen some modifications since 1997. The five countries have enhanced the agreement's substance. There have been political, diplomatic, security and economic challenges discussed in addition to border difficulties. Regional security and economic cooperation have become significant concerns for the Shanghai Five framework (Wu and Chen, 2004: 1060-61).

Hu Jintao stressed that the developments of the SCO achievements are results of all member countries strengthening the cooperation deal with the international situation changes together. He also emphasized that there would be a new achievement as the SCO dealt with all the challenges. As long as the member states stay together and support each other, consequences will favor each side. He also addressed to people of the region by emphasizing that they independently choose the roads of the development according to their conditions, and people have the wisdom and ability to handle their internal and regional affairs of the region. At the end of his speech, Hu indicated that the SCO is necessary for the member states to realize their interests. The Beijing side is likely to continue working with all countries to seek solidarity, cooperation, and development thanks to the SCO; all member states can benefit and maintain peace and joint development (Hu Jintao Attends the Shanghai Cooperation Organization (SCO) Summit and Delivers an Important Speech, 2005).

Many Western analysts are concerned that the SCO will be exploited to the harm of Western nations. Western analysts have suspected from its formation that it will be utilized as a counterparty to the E.U. or the North Atlantic Treaty Organization. China and Russia have also rejected this notion, claiming that the group is not designed to monitor Western institutions. Observer states like India, Iran, and Pakistan have also shown interest in joining, which is a source of worry for Western observers. If this is the case, the SCO has the potential to become a compelling international organization, rivaling the European Union (E.U.) and NATO while potentially being as crucial as the G-20 and the BRICS. However, it is too early to predict the implications for the time being; however, according to current forecasts, the SCO has been quite effective in promoting up markets and ensuring regional stability.

Alexander Cooley and John Heathershaw argue that the SCO presents itself as a new style international organization that has the principle of the non-interference in the sovereign affairs of its member countries (Cooley and Heathershaw, 2017: 193). China uses multilateral organizations such as the SCO as a tool to replicate its economic success by considering the needs of the states in Central Asia. By improving relations with Central Asian countries, focusing mainly on economic cooperation based on multilateralism and interdependencies, Beijing is getting an important tool that stabilizes and economically liberates western China, which is perceived to be too backward compared to the country's East Coast - and diversifying its energy resources (Lakatos and Kosztur, 2017: 68). Beijing-Tehran economic cooperation has been significantly facilitated by China's growing reliance on Iran's energy imports and bilateral relationships.

The Belt and Road Initiative (BRI) and Its Impact on The China-Iran Relationship

For both sides to get maximum benefit, the Belt and Road Initiative's eventual viability is also dependent on Iranian involvement and assistance, particularly in terms of geopolitical and logistical difficulties. As a result, the Chinese will go to great lengths to delight their Iranian counterparts, while the Iranians will go to great lengths to recruit Chinese investors and reap the project's benefits (Osiewicz, 2018: 229). Majidreza Hariri, president of the Iran-China Chamber of Commerce and Industries, emphasized that BRI is likely to help countries' infrastructure, especially in the transportation system of Iran. Furthermore, he added, with the participation of Iran in the BRI, Iran's mining sector will be developed, and it will contribute to the domestic economy of Iran (Ke, 2019).

China's Belt and Road Initiative scale and its expanding prominence as a global economic superpower have evoked great hopes and great anxieties. China has positioned the BRI to promote connectivity, collaboration, and trade. Countless research on the BRI begins with these startling figures: It was introduced in Kazakhstan in 2013 and is expected to include more than 70 nations worldwide, accounting for 1/3 of global GDP and 2/3 of the global population. Six economic corridors are being developed to connect Asia, Europe, and Africa by land and sea. China aims to invest at least \$1 trillion in infrastructure development through several funds (Zogg, 2020: 82).

Rail connection to Tehran is a significant development in the Beijing-Tehran relationship over Central Asia. Following China's BRI, which has seen continued investment in overland rail across Central Asia, the first freight train from China landed in Tehran in February 2016. This, combined with Iran's historic nuclear deal with the West in 2015, has opened the door for partnerships with France and Germany to modernize the country's railway network, boosting Chinese-Iranian commerce (Farchy et al, 2016).

Song Zhiping, China Building Materials Group Chairman, described Chinese developments in Iran as a win-win situation that both sides can benefit. He said that Chinese manufacturers might move manufacturing lines to Iran 20 percent to 30 percent less than their international counterparts. The relationship between China and Iran in terms of economic and foreign policy is unique. Beijing's policymakers tend to organize their work inside multiple ministries along regional lines, with separate departments dealing with different topics (Eurasianet, 2017).

The consequences of China's influence and the BRI are visible in Central Asia. As a result, Central Asia and Eurasia are crucial for research into China's rising international involvement and the BRI, how states along the Belt have received and shaped the Initiative, and what (geo)political consequences are this has resulted. Analyzing China's behavior in Central Asia and Eurasia will offer more insight into the connection between politics and economics, the relationship between economics and security, and China's transformative power and soft power in general (Zogg, 2020: 82). Chinese companies signed \$1.5 billion worth of contracts in Iran in 2015. Iran has grown into a significant market for Chinese construction and energy infrastructure equipment. Energy, transportation, steel, and chemicals are among China's significant contractual projects in Iran. A manufacturing facility for nuclear power plant components is one proposed energy project.

Conclusion

It was a significant opportunity for China in the emergence of the independent republics in the post-Soviet Central Asia as an essential raw material source for China's developing economy and emerging as a new market.

Many Western analysts are concerned that the SCO will be exploited to the harm of Western nations. Western analysts have suspected from its formation that it will be utilized as a counterparty to the E.U. or the North Atlantic Treaty Organization. China and Russia have also rejected this notion, claiming that the group is not designed to monitor Western institutions. Former Observer states like India, Pakistan have also shown interest in joining then they become member, which is a source of worry for Western observers. If this is the case, the SCO has the potential to become a compelling international organization, rivaling the E.U. and NATO while potentially being as crucial as the G-20 and the BRICS. However, it is too early to predict the implications for the time being; however, according to current forecasts, the SCO has been quite effective in promoting up markets and ensuring regional stability and in the context of China-Iran relationship it has a significant impact to this bilateral relationship especially since Iran has become an observer of the organization.

China and Iran signed a 25-year agreement on cooperation for various areas. Reportedly China will invest 400 billion dollars in Iran during such an extended period. The U.S significantly criticized the agreement. On the other hand, inside Iran, some Iranians are against that deal, which means allowing

Beijing to be a decision-maker over most of the sectors in Iran, according to them. Beijing and Tehran both became subject to U.S. sanctions and signed mentioned cooperation agreements to strengthen their long-standing alliance, mainly economic and political. As mentioned, China has pledged to invest 400 billion dollars in Iran over more than two decades in a deal that could see China's economic influence (Tiezzi, 2021). The BRI aims to expand China's economic influence significantly, and it causes some concern in the U.S. due to growing China's economic influence. China has become a significant factor for the Iranian economy and ties between Beijing and Tehran policy have warmed in recent years as both sides have grappled with significant diplomatic and economic confrontations with the Western side.

China's demand for energy, such as oil and gas, and sell manufactured goods have been critically important for Iran. In terms of Iran's domestic political economy Iranian regime has needed to maintain its ability to sell oil and to continue to have solid relations with China. Beijing has also increasingly provided high-tech tools of political repression to Tehran, such as internet and surveillance capabilities. When it comes to Iranian public opinion with the increased relationship with China are mixed responses, such as some of them grumbling with China's increasing involvement in the country while some of them welcome China's investment in Iran.

The dissolution of the Soviet Union resulted in the transformation of the world from bipolar to unipolar in 1991. A series of events at the global level in a few years since 1989 had significant repercussions worldwide and deeply affected China's international position. The Sino-West rapprochement, which started in the early 1970s on the axis of anti-Sovietism, came to an end. The collapse of the Soviet Union in 1991 led both China and Iran to share and voice the view that the international system was unstable and that the new order should be multipolar rather than unipolar. Therefore, according to China and Iran, this new structure that emerged in the international system was expected to threaten regional and global peace and China-Iran relations.

An article published in New York Times pointed out that China and Iran have a deal on expanding Chinese presence in banking telecommunications ports, railways, and dozens of other projects in exchange, Beijing would receive a significantly discounted supply for Iranian oil over the next twenty-five years. The article also adds that the deal calls for joint training and exercises, weapons developments, and intelligence sharing (Fassihi and Myers, 2020). However, Xi Jinping stressed areas where both sides could deepen cooperation and partnership rather than military partnership, as the article claims. Furthermore, many Iranian welcome the Chinese partnership due to U.S. sanctions limited business opportunities.

One could argue that it is a strategic agreement that Beijing and Tehran have signed a long-term deal worth billions of dollars. The deal between the two countries is expected to boost their long-standing economic and political alliance. The agreement coincided with the fifth anniversary of establishing a diplomatic relationship between the two countries. The cooperation covers an extended range of Chinese investments in Iran's most significant sectors, such as energy and infrastructure.

From an Iranian perspective, Iran has been under pressure ever since Donald Trump came to power, and Joe Biden administration has followed so-called maximum pressure campaign. Iran's economy has been under significant pressure, and the agreement signed with Beijing is supposed to give Iran a space that moves against U.S. pressure. If the West puts more pressure on Iran, it is possible that Iran's acting will be closer to the Eastern camp, especially with China and Russia. Furthermore, from a Chinese Perspective, Beijing aims to increase economic prosperity between Central Asia and China, and Iran is a significant factor in the region. Another aim is to form the basis of political stability, a fundamental principle of China's Central Asian economic policy. Since 1991, the formation of new relations between China and Iran, the formation of economic relations, and increased mutual trade emerged as a result of such Chinese basic principles.

References

- Blank, Stephen. (2008). "The Strategic Importance of Central Asia: An American View." *The US Army War College Quarterly: Parameters*. 38 (1), 73-87.
- Cooley, Alexander A. and John Heathershaw. (2017). *Dictators Without Borders: Power and Money in Central Asia*. Yale University Press.
- Demir, İdris. (2009). "Iran in Central Asia: 1990-2000." *Sosyal Bilimler Dergisi*. (19), 91-102.
- Eurasianet. (2017). "Iran To Become Essential Hub In China's Belt And Road Initiative." *Eurasianet*, <https://oilprice.com/Geopolitics/International/Iran-To-Become-Essential-Hub-In-Chinas-Belt-And-Road-Initiative.html> (23 December 2021).
- Farchy, Jacky, James Kyngge, Chris Campbell and David Blood. (2016). "The New Trade Routes: Silk Road Corridor, One Belt, One Road, A Ribbon of Road, Rail and Energy Projects to Help Increase Trade." *Financial Times*, <https://ig.ft.com/sites/special-reports/one-belt-one-road/> (23 December 2021).
- Fassihi, Farnaz and Steven Lee Myers. (2020). "China and Iran Near Trade and Military Partnership." *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2020/07/11/world/asia/china-iran-trade-military-deal.html?auth=link-dismiss-google1tap> (27 December 2021).
- "Hu Jintao Attends the Shanghai Cooperation Organization (SCO) Summit and Delivers an Important Speech." (2005). *Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China*, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/hzxcfels_665834/t202787.shtml.
- Ke, Yin. (2019). "Interview: Iran-China Cooperation under BRI Mutually Beneficial- Iranian Business Leader." *Xinhua*, http://www.xinhuanet.com/english/2021-06/12/c_1310004535.htm (28 December 2021).
- Keohane, Robert O. (1988). "International Institutions: Two Approaches." *International Studies Quarterly*. 32 (4), 379-96.
- Kurbanov, Sabir. (2018). "The Importance of Anticorruption, Trade, and Investment Climate Reforms in Central Asia in the BRI Context", *In China's Belt and Road Initiative and Its Impact in Central Asia*. Ed. Marlene Laruelle. Washington, D.C.: The George Washington University: Central Asia Program, 86-97.
- Lakatos, Artur and András Kosztur. (2017). "Global Politics, Regional Competition: Great Power Politics in Central Asia". *Hiperborea Journal*. 4 (1), 61-76.
- Leverett, Flynt and Hillary Mann Leverett. (2013). *Going to Tehran: Why the United States Must Come to Terms with the Islamic Republic of Iran*. New York: Metropolitan Book Henry Holt and Company.
- Osiewicz, Przemysław. (2018). "The Belt and Road Initiative (BRI): Implications for Iran-China Relations." *Przegląd Strategiczny*. 8 (11), 221-232.
- Peyrouse, Sebastien. (2017). "The Evolution of Russia's Views on the Belt and Road Initiative." *Asia Policy*. (24), 96-102.
- Schiek, Sebastian. (2017). "Movement on the Silk Road: China's Belt and Road Initiative as an Incentive for Intergovernmental Cooperation and Reforms at Central Asia's Borders." *Stiftung Wissenschaft und Politik*. RP 12, 1-33.
- Shariatnia, Mohsen. (2011). "Iran-China Relations: An Overview of Critical Factors." *Iranian Review of Foreign Affairs*. 1 (4), 57-85.
- Shuja, Sharif. (2005). "China, Iran and Central Asia: The Dawning of a New Partnership." *Contemporary Review*. 1676, 145-51.
- South China Morning Post. (2017). "China Pumps Billions into Iranian Economy as Western Firms Hold Off." *South China Morning Post*, <http://www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/2122435/china-pumps-billions-iranian-economy-western-firms-hold> (21 March 2018).

Strachota, Krzysztof, and Aleksandra Jarosiewicz. (2013). *China vs. Central Asia The Achievements of the Past Two Decades*. Warsaw: OSW Centre for Eastern Studies, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-studies/2013-11-04/china-vs-central-asia-achievements-past-two-decades> (25 April 2021).

Tarock, Adam. (1997). "Iran's Policy in Central Asia". *Central Asian Survey*. 16 (2), 185-200.

Tiezzi, Shannon. (2021). "What's in the China-Iran Strategic Cooperation Agreement?" *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2021/03/whats-in-the-china-iran-strategic-cooperation-agreement/> (24 December 2021).

Wu, Hsiu-Ling and Chien-Hsun Chen. (2004). "The Prospects for Regional Economic Integration between China and the Five Central Asian Countries". *Europe-Asia Studies*. 56 (7), 1059-1080.

Yuldasheva, Guli. (2014). "Iranian-Chinese Relationship in the Central-Asian Policy Context". *Latvian Institute of International Affairs*, <https://www.lai.lv/viedokli/iranian-chinese-relationship-in-the-central-asian-policy-context-400> (23 December 2021).

———. (2017). *The Role of Iran and the United States of America in Geopolitics of Central Asia*. Eds. Andris Sprūds and Diāna Potjomkina. <http://liia.lv/en/publications/the-role-of-iran-and-the-united-states-of-america-in-geopolitics-of-central-asia-619> (25 April 2021).

Zogg, Benno. (2020). "On the Belt, on the Road: China's Pivot to Eurasia." In *Strategic Trends*. Eds. Michael Haas and Oliver Thränert. Zurich: Center for Security Studies (CSS), ETH Zurich, 81-103. https://css.ethz.ch/en/publications/strategictrends/details.html?id=%2Fo%2Fn%2Ft%2Fh%2Fon_the_belt_on_the_road_chinas_pivot_to_ (9 September 2021).

Çakmak, Hasan. (2022). “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Türk-Afgan İlişkileri Bağlamında *Sebilürreşad*’da Yayımlanan Yedi Bölümlük Bir Seri ve Düşündürdükleri”. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (1), 115-130.

Araştırma Makalesi

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRK-AFGAN İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA *SEBİLÜRREŞAD*’DA YAYIMLANAN YEDİ BÖLÜMLÜK BİR SERİ VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ*

A Seven Episode Series Published in Sebilürreşad in The Context of Turkish-Afghan Relations During the First World War and What It Makes Us Think

Hasan ÇAKMAK **

Öz

Afganistan coğrafyasına Türklerin ilgisi Türk tarihi kadar eskidir. Ancak bu çalışmanın amacı söz konusu uzun geçmişin hikayesini detaylandırmak değildir. Bu çalışmada, I. Dünya Savaşı yıllarında Türkistan, Afganistan ve Hindistan Müslümanlarının Osmanlı Devleti (halifesi) ve Türkiye Türkleri ile olan gönül bağlarının, yerinde gerçekleştirilen gözlemlere dayalı olarak bir dergi sütununa yansımaları paylaşılacaktır. Savaşın arifesinde ve başlamasından sonra Osmanlı hükümetinin izlediği politikanın da bir yansıması olarak Osmanlı basınında Asya Müslümanlarına ilgi ziyadesiyle artmış ve çeşitli gazetelerde birçok yazı kaleme alınmıştır. Bu bağlamda dönemin önemli yayın organlarından biri olan Sebilürreşad’da Afganistan ve Asya Müslümanları ile ilgili pek çok yazı kaleme alınmıştır. Bunlardan biri de Muharriri Türkistanlı Abdürreşid İbrahim olan ve bir seri şeklinde yedi sayı devam eden “Cihad ve Âlem-i İslam” başlıklı yazıdır. Bu yazı serisinde Abdürreşid İbrahim, Türkistan ve Buhâra’dan Afganistan, Hindistan ve Hicaz yoluyla İstanbul’a gelen Hacı Kadir Ali Kutlukyar Oğlu ile gerçekleştirdiği mülakat vasıtasıyla, Türkistan ve özellikle de Afgan halkının, halife tarafından ilan edilen cihada dair düşüncelerini okurlarına aktarmıştır. Bu mülakat, Afgan halkının Osmanlı padişahı ve halifeye muhabbeti bakımından önemli muhtevaya sahip olduğu için derginin “Afganistan” konulu bu sayısı bakımından anlamlı olacağı düşüncesiyle metne sadık kalınarak aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Sebilürreşad, Halife, Cihad, İslam Dünyası, Osmanlı Devleti.

Abstract

The interest of Turks in Afghanistan geography is as old as Turkish history. However, the purpose of this study is not to detail the story of this long past. In this study, the reflections of the affectionate ties of the Muslims of Turkistan, Afghanistan and India with the Ottoman State (caliph) and the Turks of Turkey during the First World War will be shared in a journal column based on on-site observations. As a reflection of the policy followed by the Ottoman government on the eve of the war and after its start, the interest in Asian Muslims increased in the Ottoman press and many articles were written in various newspapers. In this context, many articles about

* Geliş Tarihi / Received: 11.06.2022, Kabul Tarihi / Accepted: 16.06.2022. DOI: 10.34189/asyam.6.1.008

** Bilim Uzmanı (Tarih), Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İdari Personeli, hcakmak@tccb.gov.tr, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0001-8480-7300>

Afghanistan and Asian Muslims were written in Sebilürreşad, one of the important publications of the period. One of them is the article titled “Jihad ve Alem-i İslam”, which is written by Abdürreşid İbrahim from Turkistan and continues in seven issues in the form of a series. In this series of articles, Abdürreşid İbrahim shared the thoughts of the people of Turkistan and especially the Afghani people about the jihad declared by the caliph, through his interview with Hacı Kadir Ali Kutlukyar Oğlu, who came to Istanbul from Turkistan and Bukhara via Afghanistan, India and the Hejaz. Since this interview has an important content in terms of Afghani people's love for the Ottoman Sultan and the Caliph, it was transcribed faithfully with the thought that it will be meaningful in terms of the “Afghanistan Special Issue” of the magazine.

Keywords: *Afghanistan, Sebilürreşâd, Caliph, Jihad, Islamic World, Ottoman Empire.*

Giriş

Türkistan ve Güney Asya coğrafyası Türklerin ata yurdudur. Türkler bu geniş coğrafyada tarihin en eski devirlerinden beri etkin bir beşerî unsur olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ayrıca bu coğrafyada kurdukları irili ufaklı devlet teşkilatlarıyla 19. Asra kadar daima hâkim unsur olmayı başarmışlardır. Özellikle 19. asırdan itibaren emperyalist güçlerin bölgede yürüttükleri istila, sömürge ve kültür baskıları, geride bıraktığımız iki asrı aşkın bir süredir Türkistan ve Afganistan Türklerine ve Müslümanlarına oldukça sıkıntılı süreçler yaşatmıştır. Özellikle 19. asrın ikinci yarısında İngiltere ve Çarlık Rusya'sının bölgede yürüttüğü sömürgecilik ve istila mücadelesi bütün Türkistan ve Güney Asya halklarına ağır bedeller ödetmiştir. Bu travmanın ardından 20. asrın başında, yine sömürgeci devletlerin kendi aralarında verdikleri emperyalist mücadele sonunda başlattıkları I. Dünya Savaşı, Türkistan ve bütün Asya halkları için sıkıntılı sonuçlar doğurmuştur.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş döneminde Afganistan'da da Türk siyasi teşekküllerinin etkisi devam etmiştir. Gerileme ve dağılma sürecinde ise iki ülke halkları arasında din-soy ve tarih-kültür temelli gönül bağları bulunsa da bu yakınlık etkili bir siyasi birlikteliğe dönüşmemiştir. Ahmet Şah Dürrânî (1748-1772), Afganistan'da Millî Afgan Devleti'nin temellerini atarken (Saray, 1988: 405), Horasan hâkimiyeti hususunda İran yönetimiyle yürüttüğü mücadelede zorlanınca müttefik arayışı içine girmiştir. Bu maksatla 1762 yılının bidayetinde Osmanlı idaresine elçisi aracılığı ile gönderdiği mektubunda birlikte hareket ederek İran'daki idareyi ortadan kaldırmayı teklif etmiş ise de zamanın Osmanlı Padişahı III. Mustafa bu teklife olumlu bakmamıştır (Saray, 1984: 7).

19. asrın son çeyreğinde Afganistan'a bir seyahat gerçekleştirerek gözlemlerini seyahatnamesine kaydeden Ahmed Hamdi, Afgan halkının Osmanlı Padişahı-Halifeye bağlılığını “... birçok asırlardan beri istiklâliyet üzere yaşayıp şecâat ve besâletleriyle beraber vatanperverliklerinin evsâfı (özellikleri) ile tarih-i milel-i mâlâmâl (milletler tarihini dolduran) ve Hindikuş silsile-i cibâlî (dağ silsilesinin) tepelerinde Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Rasûlullah narasıyla i'lâyı kelimetullah eden altı yedi milyon kadar bir cemiyet-i İslamiye emirinin, Hilâfet-i Mukaddese-i İslamiye cânib-i âlîsine (kutsal İslam Halifesi yüksek makamına) olan hulûs ve hususiyet-i kâbilesinden (samimiyet ve noksansız bağlıktan) dahi bir nebzecek olsun beyan etmek icap eder” (Ahmed Hamdi, 1300: 265) sözleriyle ifade etmiştir. Afgan halkının inançları doğrultusunda Halifeye; dolayısıyla Osmanlı padişahına oldukça samimi duygulara sahip oldukları hem Ahmed Hamdi Bey'in kayıtlarından hem de ondan takriben 40 yıl sonra gözlemlerini *Sebilürreşad*'a aktaran Türkistanlı Hacı Kadir Ali'nin ifadelerinden gayet açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Afgan halkının ve yöneticilerinin Osmanlı Padişahı-Halife ve Türk halkına karşı olan samimi muhabbetini, 1907 yılında Mısır'dan Afganistan'a seyahat ettiğini ifade eden Mehmet Fazlı adında bir Osmanlı seyyahının seyahatnamesinde de görmek mümkündür. Bu seyyah eserinde ayrıca son dönemde Osmanlı ülkesinde yaşanan siyasi ortamdan dolayı yurt dışına iltica etmiş, yüksek öğrenim görmüş mesleklerinde başarılı bazı doktor, eczacı, asker, mühendis ve teknisyen kişilerin de vaktiyle Türkiye'de öğrenim görmüş Mahmut Bey Tarzî¹ adlı bir Afgan aracılığı ile Afganistan'a nasıl götürüldüklerini ana hatlarıyla ifade etmektedir (Mehmet Fazlı, 1325: 5-8).

¹ Tarzî'nin; Afganistan'da siyasi dengeleri etkileyecek bir aileye mensup olduğu, bu sebeple Emir Abdurrahman Han zamanında ailesiyle birlikte sürgün edildikten sonra Osmanlı ülkesine geldikleri ve burada uzunca bir süre kaldıkları anlaşılmaktadır (Humayun Hakbin, 2009: 23). Türk modernleşme çabalarını yakından takip eden Tarzî, Habibullah Han zamanında çıkan genel af üzerine ailesiyle birlikte ülkesine dönerek Han'ın yakın çalışma arkadaşlarından biri olunca, Afganistan'da modernleşme çabalarını Türklerle yürütme konusunda onu ikna etmeyi başarmıştır. Daha Sultan II. Abdülhamit zamanından itibaren çeşitli sebeplerle Türkiye'den yurt dışına giden kabiliyetli Osmanlı tebaası Türklerle irtibata geçerek onları Afgan hükümetinin hizmetine katmıştır. Afganistan'da ilk Afgan gazetesi olan ve adı incelediğimiz metinde de geçen *Sirâcü'l Ahbâr-ı Afgânî*'yi neşrederek ülkede modernleşme ve Afgan milliyetçiliği doğrultusunda kamuoyu oluşturma gayreti içinde olmuştur (Jamal, 2019: 44-50; Hocayev, 2002: 352-357.)

Mehmet Fazlı Bey seyahatnamesinde; Afgan hükümetinin hizmetine girerek burada oldukça faydalı işler başaran Osmanlı vatandaşı Türklerle birlikte ziyaretine gittikleri Afgan Emiri Habibullah Han'ın kendilerini kabulü sırasında sarf ettiği şu güzel sözlere yer vermiştir (Mehmet Fazlı, 1325: 93-94):

“Afganistan, Devlet-i Aliyye-i Osmâniye'nin bir küçük kardeşi makamında ve siyaset-i şarkiyede (doğu siyasetinde) sağ kolu mesafesindedir. Binaen-aley Afganistan'ın kesb-i kuvvet etmesi (kuvvetlenmesi) Türkiye'nin tezyîd-i sadvet ve şevketine (gücünün artması ve gelişmesi) esbâb-ı asliyeden (temel sebeplerden) biri olabilir. Bu veçhile her Osmanlı'nın böyle mühim bir maksadın husûlü için son dereceye kadar bir hiss-i samimiyet ve hamiyet ile çalışmaları tabiî olup buna emniyet-i kâmilem (tam güvenim) vardır. Asırlardan beri havâb-ı gaflet ve atâlete dalmış akvâm-ı İslamiyenin esef iştimallerine pek ziyade müteessifim (uykuya ve tembelliğe dalmış İslam kavimlerinin durumuna oldukça üzgünüm), biz öyle olmayalım. İslam ve avâlem-i İslamiyenin terakkisi, i'lâsı ve medeniyet-i hakikiye-i İslamiyenin tamam ve tevzi'i için hiçbir himmet ve gayreti deri' etmeyeceğime sizler dahi emin olunuz... (İslam ve İslam aleminin gelişmesi, yükselmesi ve hakiki İslam medeniyetinin noksansız bir şekilde ortaya konması için hiçbir imkânı ve çabayı ziyan etmeyeceğime sizler dahi emin olunuz).”

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Almanya ve müttefiklerinin yanında girmesi, Türkistan Türkleri ve Güney Asya Müslümanları için yeni ve sıkıntılı bir ortamın oluşmasına sebep olmuştur. Zira büyük ölçüde Rusya ve İngiltere'nin işgali altında olan bu geniş coğrafyada yaşayan Türkler ve Müslümanlar ikircikli bir durumla karşılaşmışlardır. Savaşın tarafı olan devletler başarı elde edebilme uğruna her türlü asimetrik girişimlerden geri durmamışlardır. Bu asimetrik girişimler; gizli istihbarat servislerinin faaliyetleri yanında devletlerin imkân ve kabiliyetlerine göre dinî, ideolojik ve ekonomik nitelikte de olabiliyordu. Osmanlı Devleti'nin 11 Kasım 1914'te İtilaf devletlerine resmen savaş ilan etmesinin ardından halife sıfatıyla Osmanlı padişahı 14 Kasım'da “Cihâd-ı Mukaddes” ilan etmişti. Bu meyanda Osmanlı Erkan-ı Harbiyesi ile Alman Genel Kurmayının özellikle Afganistan'a yönelik bazı gizli misyon girişimlerinin olduğu bilinmektedir. Bu gizli misyonların amacı; Afgan Emiri Habibullah Han ile irtibata geçmek, İngilizleri Hindistan'da, Rusları da Türkistan'da zor durumda bırakarak Türk-Alman stratejik planını gerçekleştirmek, halifenin cihat çağrısını Türkistan, Afganistan ve Hindistan Müslümanlarına duyurmak gibi önemli stratejilerdi (Keleşyılmaz, 2012: 1831-1843). Farklı kişilerden oluşan komisyon şeklindeki misyon heyetlerinin girişim ve çabaları tam anlamıyla hedeflenen sonuca ulaşamadı. Zira silah teknolojisi ve mühimmat bakımından yetersiz olduğunu bilen Afgan Emiri Habibullah Han (1901-1919), bu konudaki noksanlıklarını göz önünde bulundurarak Osmanlı padişahı halifenin cihat buyruğunu yerine getirmenin taşıdığı büyük tehlikeleri görüyordu. Taraf olması durumunda güneyden İngilizlerin, kuzeyden de Rusların saldırısına maruz kalabileceğinin ve savaş teknolojisi konusundaki eksikliklerinin Almanya-Osmanlı Devleti tarafından kısa vadede izale edilemeyeceğinin de farkındaydı. Bu şartlar altında o, hissi davranmaktansa mantıklı hareket etmeyi tercih etmiş ve savaş boyunca tarafsız kalmaya özen göstermiştir (Haşimoğlu ve Kavaklı Kundakçı, 2019: 41-46).

Afgan Emiri Habibullah Han'ın bu tutumu savaştan sonraki yıllarda da iki kardeş ülke halkları ve yöneticileri arasında bir sorun teşkil etmemiştir. Savaş sonrası Türkiye'de aleyhlerine oluşan muhalefetin etkisiyle yurt dışına çıkmak zorunda kalan İttihatçı liderlerden Cemal Paşa, çok meşakkatli bir yolculuğun ardından 14 Eylül 1920'de Kâbil'e vararak Afgan ordusuna katkı sağlamayı, onlarla birlikte Hindistan'da devam eden İngiliz varlığına karşı mücadele etmeyi hedeflemiştir (Artunç, 2020: 49-50). TBMM Hükümeti adına Mustafa Kemal Paşa, yeni Afgan Emiri Emanullah Han'la mektuplaşarak Cemal Paşa'nın faaliyetlerinin kendisi ve hükümeti tarafından desteklendiğini bildirerek bu kardeşlik havasının Ankara hükümeti tarafından da sürdürülmek istendiğini ortaya koymuştur (Şimşir, 2019: 27 vd.). Afgan halkı ve yönetimi de I. Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye'de Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde başlayan Bağımsızlık Savaşını maddi ve manevi olarak sonuna kadar desteklemiş, bu gönül birlikteliği 1921 yılında imzalanan Türk-Afgan Dostluk Antlaşması ile daha etkili

bir hüviyet kazanmıştır. Bu Antlaşma doğrultusunda Türkiye, Afganistan'ın kalkınmasına özellikle askerî ve eğitim alanında yardım etmeyi taahhüt ediyordu. Ayrıca her iki taraf, Doğu milletlerinin tamamının kurtuluşuna ve tam bağımsızlık hakkına sahip olmaları gerektiğini vurguluyorlardı. Her milletin kendi arzu ettiği hükümet şekli ile kendisini idarede serbest olduğunu, Buhâra ve Hîve Devletlerinin istiklalini onayladıklarını açıklıyorlardı (Saray, 1995: 39).

Yaşanmakta olan bu gelişmeler zamanın önemli yayın organlarından *Sebülürreşad*'da bir Türkistanlı yazar olan Abdürreşit İbrahim'in kaleminden ve yine bir Türkistanlı olduğu belirtilen Hacı Kadir Ali Kutlukyar Oğlu adlı şahsın ağzından bir yazı dizisi halinde 1918 yılında "Cihad ve Âlem-i İslam" başlığı altında yayımlanmıştır.

Cihad ve Âlem-i İslam

"Harb-i Umumide Türkistan ve Buhâra'dan Afganistan, Hindistan Tarıykıyla (yoluyla) İstanbul'a Seyahat"

"Birkaç hafta mukaddem (önce) Daru'l Hilafe'ye (İstanbul'a) gelen Türkistan gençlerinden Hacı Kadir Ali Kutlukyar Oğlu namında bir zat ile bilmünasebe (bir vesile ile) görüştim. Harb-i Umumi ibtidalarında (Dünya harbi başlangıcında) Türkistan'dan mefârakat (ayrılmış) etmiş. Birçok zamanlar Afganistan ve Hindistan'da, bilâhare de Hicaz'da bulunmuş. Oraların ahvâline dair neler görüp işittiğini sordum. Hayli şayân-ı dikkat malûmât (dikkat çekici bilgiler) verdi. Bunları kayıt ile kârîin-i muhtereminin (muhterem okuyucularımın) inzâr-ı (görüşüne) istifadesine vazetmeyi (sunmayı) muvâfık (uygun) gördüm. Birkaç nüsha devam edecek olan bu mülakatı ümit ederim ki muhterem kârîler merak ve ehemmiyetle takip edeceklerdir."

Abdürreşid

Halifenin harbe iştirakiyle hasıl olacak vaziyet hakkında bir musahbe - Halifenin Cermenlerle ittifakı haberininin Türkistan ve Afganistan köylerine kadar intişarı (yayılması) – Muzafferiyet Haberlerinin Müslümanlar Üzerindeki Tesirâtı (etkisi) – Afganistan'da Halifenin Cihad Ferman-ı Hümâyunu'na İntizar (bakış, yaklaşım) – Erkek Kadın Bütün Ahalinin Silahlanması – Afganlarda Hissiyât-ı Cenkcüyâne.

"1914 Senesi Kânûnuevvelinin (Aralık) 12'sinde Türkistan'da Fergana vilayetinde Temkân şehriden hareket ederek Afganistan ve Hindistan tarıykıyla Hicaz'a azîmet ettim (yola çıktım), oradan da buraya geldim.

Buhârayı Şerif'e geldiğim zaman ehîbbâdan (ahbaplardan) iki, üç zat ile mülakat ederek bazı umûr-ı husûsiyemin (özel işlerimin) tesviyesi için bir gece belde-i mezbûrede (Buhara'da) kalmak üzere niyet ettim ve ehîbbâdan birinin hanesine müsafir oldum. Memleketimizin usûl-i kadîmesi (geleneği) üzere konakbay yani hane sahibi akşam taâmına (yemeğine) eşraf-ı beldeden birkaç müsafir de davet etmiş bulunuyordu. Esnâyı taâmda (yemek yerken) hoş sohbetler ettik ve muharebe havadisleri söyleştik. Nihayet söz Halife-i Müslimin Hazretleri'nin muharebeye iştirakine intikal etti (savaşa katılımına geldi). Mecliste hazır bulunan Buhârayı Şerif'in ikinci derecedeki maruf (bilinen) Dâ-Molla ... Cenablarına istifta (sohbet başlangıcı) tarzında soruldu:

-Dâ-Molla Hazret! Eğer Halife Hazretlerinin muharebeye iştirakî tahakkuk eder de Harb-i Umumi bir şekil iktisâb ederse Müslümanlara cihad Farz-ı ayn olur mu?

Müderis efendi cevap olarak dedi ki: - Farz-ı ayn olmak için İmamı'l Müslimin'in fermanı tebliğ olunmak şarttır. Eğer Nefir-i âm (genel seferberlik) olursa o vakit 've izâ istenkartüm fenfirû' (bir konuda karar verildiğinde ona uyunuz) nass-ı celili mucibince (ayeti gereği) tebliğ olunmasa da cihad farz olur. Mamafih bugünden itibaren umum İslam alemi için vakit zayi etmeyip, muharebenin kesb

edeceği şekle göre ne gibi vaziyet almak lazım geleceğini düşünmek aklen icab eder. Bunun için vicdan muhakemesi kafidir.

Bunun üzerine Mecliste bulunanlardan bir zat: - Taksir (büyüklerle konuşurken saygı belirten bir söz) dedi, sonra bizim halimiz ne olur? Hususan biz Türkistan Müslümanları tamamıyla Rus hükümeti kahrında bulunuyoruz. Silah elde etmemiz mümkün değil, mümkün olsa bile istimalini (kullanmasını) bilmeyiz.

Dâ-Molla: - Silah istimalini bilmediğimiz için Cenâb-ı Vâcibu'l Vücut Hazretleri (Allah) bizim hiçbir özrümüzü kabul etmez. Zira öğrenmekle emretmiştir. 'el cehlü leyse biözü' kaide-i esasiyedir (bilmemek özür değildir). Rus hükümetinin mümânaati (engel olması) özrü şer'î olabilir mi, olamaz. Bu hususta pek cesaret edip de bir şey söyleyemem.

Diğer biri: - Allah Din-i İslam'a Nusret versin. Bakalım netice ne olur? Bizim Türkistan halkının rehberi içeri Rusya Müslümanlarıdır. Onlar ne vaziyet alırsa biz de ona göre hazır oluruz.

Öteden bir zat: - Dahili işlerde Tatar büyük biraderlerimiz hakikaten bizim daima rehberimiz olmuştur. Allah razı olsun. Rusya dahilinde olacak işlerde biz her zaman onlara istinad (eklemlendik) ettik ve ederiz. Fakat muharebe işinde biz kendimizi onlara kıyas edemeyiz; zira onlar öteden beri Rus ordusunda askerlik etmişlerdir. Elan muharebede bulunuyorlar. Cenab-ı Hak affına mazhar eylesin.

Dâ-Molla: - Küffar ordusunda bulunan Müslümanlar Halife-i Müslimin askeri karşısında buldukları için şeran mazur tutulamazlar; biz o cihetleri sükut ile geçirek daha münasip olur. Muharebe uzun müddet devam ederse bizim halimiz ne olur? Asıl düşünülecek nokta budur. Zira bu cihet çok mühimdir. Rehberlerimiz olmadığı için korkarım ki akıbetimiz husrüdünya ve'l âhire olur (dünya ve ahiretimiz hüsrân olur). Allah saklasın da muharebe devam etmesin.

Ba'de't taâm (yemekten sonra) çay sohbetleri uzun gecenin yarısına kadar devam etti. Muharebe, cihada dair pek çok sözler söylendi. Fakat o vakit zabt olunmadığı cihetle muhafazası mümkün olmadı.

Ben ertesi gün Buhâra'yı terk ettim. 'Cehârcöy' şehrine kadar demir yol seyahati devam etti. İnsan kendi evinde oturuyormuş gibi pek rahat. Ondan sonra gah piyade, gah merkeple büyük zahmetler çekerek 32 günde Kâbil'e geldim. Yollarda her yerde ehl-i İslam umumiyetle muharebe ahvaline dair uzun uzadıya kulaktan gelme havadis ile meşgul. Hemen herkesin ağzında 'Türk Cermen gardaş olmuş, Cermenler halife ile birlikte cenk ediyorlarmış. Her yerde muzaffer olup düşmanlara galip geliyorlarmış' gibi sözler deveran (dolaşmakta) etmekte idi. En ufak köylerde, Kuhistan Cibal-i şahikasında (Kuhistan dağlarının zirvesinde) erkek, kadın çocuklara kadar 'Halife, Cermen' sözleri söylenmekte idi. Posta yok, telgraf yok, lakin her havadis mevcut. Köylerde elden ele dolaşmış, kirlenmiş, parçalanmış '*Sirâcü'l Ahbâr*' Gazetesi (Afganistan'da yayımlanan tek gazete) nüshalarına tesadüf olunuyor.

Ben Kâbil'de A'zam Han (Dost Muhammed Han ailesine mensup bir şehzade) ereğinde (sarayında) bulunuyordum. Burada tamam dokuz ay kaldım. Nefs-i Kâbil'e (Kâbil'in merkezine) her gün Hindistan tarıyıyla (yoluyla) telgraflar muharebe haberleri getiriyordu. Her gün 'Halife, Türk, Cermen' muzafferiyeti havadisi söyleniyor, 'Emir Habibullah Han Hazretleri'ne Halife Hazretleri'nden ferman gelse hemen Müslümanlara cihad farz olur.' diye intizar olunup (beklenip) durmakta idi. '*Sirâcü'l Ahbâr*' her gün bir şey bulup neşreder, Türk, Cermen sözlerini tekrar eder dururdu. Zaten umumiyetle ahali ağzında gazete sütunlarını görmedikleri halde pek çok havadis deveran (dolaşıyordu) ediyordu.

Bir aralık birçok devletlerin düşman tarafına iltihak ettikleri (katıldıkları) söylendi. O sırada '*Sirâcü'l Ahbâr*': 'Türk-Cermen askeri 12 padişahlığa karşı muharebe ediyor, daima muzafferiyet bizim taraftadır.' diye gayet mufassal bir makale neşretti. Bunun üzerine umum Kuhistan halkı artık cihad farz oldu, diyerek kadınlara, kızlara varıncaya kadar silahlandılar. Bilahare bu şâyıya (yayılan haber) büyük nümayişlere (protestolara) sebep oldu. İkinci hafta Halife'den ferman gelmedi, fakat geliyor denildi. Pek ziyade galeyan ve heyecan oldu. 'Şeran Halife'nin emrine intizar lazım gelir' diye ulemadan bir zat imzasıyla bir beyanname neşrettiler de bir parça sükûnet hasıl oldu.

Lakin zaten umumiyetle erkek, kadın müsella (silahlı). Silah maharetinde kadınlar hiç erkeklerden aşağı kalmıyor. Daima nişan talimleri devam ediyor. Nişan talimlerinde birinci mükâfatı alan kadınlar bile var.

Ben bu halleri görünce çok teaccüb (hayret) ettim. Ne çare bizim Türkistan'da erkeklerin bile silah kullanmaktan aciz olduklarını düşünerek fevkalade mahcup ve müteessir oldum. Bazen kendi kendime kusurun esbabını (sebeplerini) arayarak bizi bu derece fezâil ve mezâyâyı insaniyeden (insani özelliklerden) mahrum eden Rus hükümeti istilasını olduğunu ve memleketimizin Ruslar tarafından öldürüldüğüne hükmeder, bu suretle müteselli olmaya çalışırdım. Bazen bu gibi bir mazeretin kabahatimizden daha büyük olacağını düşünerek ağlardım. Bir kadın silah istigmal etsin de bu sünnet-i seniyyeden benim gibi bir erkek neden mahrum olsun? diyerek pek muazzeb oluyordum (üzüntü duyuyordum).

Hülâsa ben dokuz ay zarfında Afganistan'da gayet müessir-i ibretâmiz (çıkarım yapılacak etkili) haller gördüm. Millet umumiyetle müsella (silahlı). Ama yalnız tüfenk ile. Olsun, o da bu gibi ilimden mahrum, maâriften uzak olan milletler için az değildir. Gayet güzel yeni sistem silahları mevcut, behemehâl yalnız tüfenk de olsa erkek ve kadın milyonlarca tüfenk büyük bir kuvvettir" (*Sebülürreşad*, 1918: 32-34).

Cihad ve Âlem-i İslam 2

Yazının devamı olan *Cihad ve Âlem-i İslam 2* başlığı altında muharrir, Türkistanlı Hacı Kadir Ali Efendi'ye Buhâra, Türkistan ve Afganistan'ın özelliklerini, Afganistan'da kaldığı süre içinde hanedan aile üyeleriyle nasıl vakit geçirdiğini sormuştur. Muhatabı da kendisine bu soruların cevabını vermiştir. Dolayısıyla bu sayıdaki mülakatta bakış açımızı doğrudan ilgilendiren bir nokta görülmemiştir (*Sebülürreşad*, 1918: 52-54).

Cihad ve Âlem-i İslam 3

“-Kabil'de bulunduğunuz zaman Habibullah Han Hazretleri'ni görebildiniz mi?

-Daima dolaşmakta oldukları cihetle pek çok defalar tesadüf olunurdu. Kendileri gayet serbesttir. Hep yalnız gezer, ale'l ekser (genellikle) otomobil ile yalnız başına Cuma namazına gelirdi. Tam namaz vaktinde gelir, mihraba geçer namaz kıldırırdı. Birkaç defalar arkasında namaz kıldım.

-Demek Cuma namazında kendisi imam oluyor?

-Evet, asıl Kâbil'de Cuma kıldırdığı zaman mutlaka kendisi imam oluyor. Yalnız câmide değil, şehirde de daima dolaşır, fabrikalara gider, mekteplere gider, hatta bâzan kendi akrabalarının düğün cemiyetlerine de gidermiş. Bu son vakitlerde yeni açılmış mekteplerin imtihanlarında hazır bulunuyormuş. Bilhassa Türk lisanı dersleri imtihanında bulunmaya itina gösterirmiş.

-Demek oluyor ki Afganistan'da mekteplerde Türk lisanı da tedris olunuyor?

-Evet, Emir-i Sahip Türk lisanı talimatına çok ihtimam ediyor. Yalnız Özbekler arasında değil, umum Afganistan mekteplerinde Türk lisanının tamimine fevkalade keremi verilmekte. Zaten Türk unsuru olan Özbek akvamında lisan-ı Türki lisanı maderdir (Özbek topluluklarında Türkçe konuşulmaktadır). Zannederim Afganistan'da Türkçe tekellüm eden (konuşan) Özbekler nısf (yarısı) derecesinde değil ise de %40 nispetinden aşağı değildir. Buhâra hududunda 'Mezâr-ı Şerif' havalisinden ta Kâbil'e kadar meskûn olan kabâilin kâffesi (kabilelerin çoğunluğu) Özbek'tir. Zaten en cengâver millet Özbek akvamı olduğu cihetle, Afganistan'da bilumum süvâri askeri Özbek'tir. Başka kabâilden de piyade ve topçu askerleri olur, ama Özbekler hilkaten (yaradılıştan) süvâridir. Zaten Abdurrahman Han öyle dermiş: 'Bütün Afganistan isyan ederse terbiye etmek için 10.000 Özbek kâfidir.'

-Âli mektepler (yüksek okullarda) ve medreselerde intizam taht-ı temine (kontrol altına) alınmış mı?

- Zannederim harbiye mektebinden başka âli bir mektep yoktur. Yalnız harbiye mektebi vardır. Muallimleri umumiyetle İstanbul'dan gelmiş Türklerdir. Yeni küşat olunmuş (açılmış) mekteplerin adedi pek çok ise de hep ibtidâi (ilkokul) mekteplerdir. İhtimal ki bazı şehirlerde rüşti (orta) derecesinde mektepler de vardır. Kız çocukların talimine de ehemmiyet veriliyor. Emir-i Sahip Cenapları kendi akrabalarından birini, kızına okuyup yazmak talim etmediği (öğretmediği) için memuriyetten tart etmiş (çıkarmış). Okumak yazmak için umum köylü ahaliyi de bizzat teşvik edermiş. Bazı köy mekteplerinin imtihanında Habibullah Han Cenapları'nın bizzat hazır olduğunu işittim. Hatta bazı çocuklara kendi eliyle mükâfat ve fikrasına ihsan verdiğini söylediler.”

Mülakatın sonraki soruları ve cevapları; Afganistan'ın sanayi durumu, haberleşme durumu, asayiş durumu ve halkın ahlak anlayışıyla ilgili konulardan oluşmakta ve bizim baktığımız cihete şamil açıklamalar bulunmamaktadır. Bu nedenle mülakatın bu kısmının nakline gerek duyulmamıştır (*Sebîlürreşâd*, 1918: 93-94).

Cihad ve Âlem-i İslam 4

“-Afganistan'da bulunduğunuz zaman makam-ı hilafetten cihad ilan olduğuna dair bir malûmât edine bildiniz mi? Bu hususta ne gibi tesirât his olunuyor?”

-Ben Afganistan'a geldiğim zaman zannederim ilan-ı cihad olunmamıştı. Lakin acâyipdir ki herkesin ağzında, her yerde bir hiss-i kable'l vuku (olacağı önceden his etme) gibi cihad ilan olunursa, yahut olunacakmış gibi sözler deveran etmekte idi. Evvelce dahi arz etmiştim, ben Buhâra-i Şerif'te iken bile böyle bir his mevcut idi. Afganistan dahilinde iptida 'Mezâr-ı Şerif'de bulunduğum sırada işittim. (Meşhed'den gelen bir yolcudan naklen söyleniyordu): İstanbul'da Halife-i Muazzam Sultan Mehmet Reşat Han cihad-ı mukaddes ilan etmiş, bütün müminlere gaza farz olmuş, Afgan emirine dahi halifeden ferman gelmiş.

Haberin mevsûk (kanıtlı) olup olmadığı tahakkuk etmemişti. Mamâfih Mezâr-ı Şerif halkı gayet büyük galeyanda idi. Çok kişiler mutlaka cihad farz oldu iddiasında idi.

Taşkurgan, Kunduz taraflarında dahi cihad şâyîâtı (söylentileri) rivâyet olunuyormuş. Bilâhare Kâbil'e geldiğim zaman bütün Afganistan halkının aynı his ile mütehasıs olduklarını tamamıyla müşâhade ettim. Mamâfih mehâfil-i resmîyeye (resmî makamlara) halife tarafından öyle bir ferman tebliğ olunmadığını öğrendim.

1915 senesi Mayıs nihayetlerinde olacak, cihad haberi tekrar kemal-i hararetle (büyük bir yoğunlukla) söylenmeye başladı. Hindistan'da İngiliz ordularında hizmette bulunan Afganlardan bazı efrat (kişiler) İngiliz askerleri arasından firar ederek Afganistan'a gelmişler, halife tarafından resmen cihad ilan olduğunu mevsûk (kanıtlı) ve kati olarak haber vermişler. Bunun üzerine umum Afganistan baştan başa birkaç gün zarfında haberdar oldu. Ve derhal ordular teşkil olunacağı, yeni silahlar tevzi olunacağı, hatta halife tarafından esliha (silahlar) gönderildiği dahi tebşir (müjdelendi) olundu. Herkes düğüne davet olunmuş gibi yekdiğerini tebrik ediyorlar, yüzlerinde bir beşâset (tebessüm) ve sürûr (mutluluk) numâyân (âşikâr) idi.

Maatteessüf (ne yazık ki) Emir-i Sahip tarafından hiçbir şey söylenmiyordu. Nihayet kulaktan kulağa Emir aleyhinde de bazı şeyler söylenmeğe başladı. Hatta bazıları Emir'in İngiliz taraftarı olduğunu dahi iddia ettiler. Bunun üzerine bir nümâyiş ihtimali de his olunmuştu. Bilâhare Emir-i Sahip kendilerine resmen halifeden ferman gelmediğini ilan ederek ezhânî (zihinleri) bir derece teskine muvaffak oldular. Kabâilde (kabilelerde) ise galeyan fevkalâde idi. Câmilerde hatipler tarafından Emir-i Sahip'e itaat lüzumuna ve cihadın zamanı Emir-i Sahip tarafından tayin edileceğine dair hutbeler irâd olunarak ahali sükûnete davet edildi. Diğer taraftan da Hindistan'da bütün Müslüman gazetelerinin kapandığı havadisi şâyî oldu (yayıldı). Bunun üzerine halife tarafından cihad ilan olduğunu yazdıkları için İngiliz hükümeti tarafından Müslüman gazeteleri kapanmış ve birçok muharrirler de (yazarlar) taht-ı tevkife (gözültüne) alınmış diye cihad meselesi tekrar alevlendi.

Bu sırada Gürcistan'daki (Garcistan olmalı) kabâil rüesâsı (kabile reisleri) içtima ederek (toplanarak), Peşâver'de bulunan İngiliz valisi Lord'a mahsus elçi ile haber gönderdiler: 'Peşâver'i hemen terk ediniz! aksi taktirde sizi kuvve-i müsliha (silahlı kuvvetle) ihraç ederiz (çıkartırız). Zira Peşâver esasen İslam memleketidir. Mademki siz bizim Müselman gardaşlarımıza bed (kötü) muamele ediyorsunuz, artık bizim memleketimizde işiniz yoktur.'

Aynı zamanda Hindistan'ın her vilayetinden firar eden Müslümanlar Afganistan'a iltica etmekte idiler. Afganistan'da bulunduğum zaman müşâhedâtım (gördüklerim) bana pek büyük ümitler bahş etmiş idi.

Bilâhare, efrenci ayları (miladi aylar) hatırlayamıyorum, Ramazan-ı şerifin nısf-ı ahirinde idi (ikinci yarısında), Halife-i Muazzam Hazretleri'nin memleketlerinden Basra Şehri'ni İngilizler almışlar, Bağdat'a tekarrüb etmekte (yaklaşmaktalar), diye bir havadis şâyi oldu (yayıldı). Bunun üzerine bütün Müslümanlar büyük bir asabiyet ile galeyâna geldiler. 'Artık cihad farz oldu' diye Mûman, Tira, Âfrîdî kabileleri, aşâir-i Peşâver (Peşâver aşiretleri) hududunda vaki Hayber geçidi ağzında İngiliz askerine tecâvüzî bir hareket-i askeriye (askeri saldırı) icra ettiler. Birinci günü büyük bir muharebe olmadı ise de keşif kolları müsâdemeleri oldu. Ben o zaman Âfrîdîler meyanında bulunuyordum. İbtida müsâdeme (vuruşma) vukûu (olayı) Peşâver kurbunda (batısında) 'Çehârse' dedikleri bir mevkie oldu.

Bu vaka üzerine İngilizler Hindistan'dan Mecûsîlerden mürekkep (oluşan) 40.000 mevcutlu bir kolordu sevk ettiler. Zaten Peşâver kurbunda 'Âtak' nam mevki-i müstahkemde (Atak adlı stratejik yerde) 20.000 miktarında daimî bir mevcutları da vardı. Derhal takriben 60.000 asker sevk ederek, Âfrîdîlerin bir daha başkaldıramayacak derecede terbiye olunmaları için Kalkûta'dan kati emirler verildi. Muharebe resmen başladı, Peşâver'de bulunan İngiliz aileleri umumiyetle Hindistan dahiline kaçtılar.

Muharebede Âfrîdîler daima gece baskını yapıyorlardı. Gecelerin karanlıklarından bilistifade gayet muvaffakiyetli baskınlar yaparak büyük büyük telefât verdirdiler. Bir gün İngilizler fırsattan bilistifade iki dağ arasından geçerek sabah erken şafak ile beraber hücum ettiler. İngilizlerin karşısında bulunan Mûmanlar gayrı muntazam firar halinde ricat (dağınık bir şekilde geri çekildiler) ettiler. Bu hali gören İngilizlerin iki ordu askeri dört mitralyöz ile Mûmanları takibe başladı. Mûmanların bazıları silahlarını dahi bırakarak firar ettiklerini gösterdiler. Halbuki ikinci bir tepede gizlenmiş olan Âfrîdîler arkadan İngiliz askerlerinin hatt-ı ricatini (geri çekiliş yolunu) kesmiş bulunuyordu. Tîrâlar da sağ taraftan bir yayılım ateşiyle İngilizlerin üzerine hücum ettiler. Bu hücumda İngilizler asker ve zabıt olarak iki bini mütecâviz (geçen) kayıp verdiler. Yalnız üç İngiliz zabiti kurtula bildi. Bundan sonra İngilizler birkaç defa toplarının himayesi altında muharebe ettiler ise de neticede hep az-çok telefât ile çekilmek mecburiyetinde kaldılar.

O sıralarda idi, İslambol Halifesi Sultan Hazretleri tarafından vekalet-i mahsusa ile Gâzi-i İslam Enver Gazi Hazretleri'nin, bâ ferman-ı padişâhî İran tarikiyle (Enver Paşa'nın padişah fermânıyla ve İran üzerinden) Afganistan hududuna geldiği rivayeti şâyi oldu (haberi yayıldı). Bu haber pek çabuk tevsî etti (yayıldı). Bu haber üzerine artık eline silahı alan Âfrîdîler ordusuna iltihak etti. Bu haber şâyi olur olmaz Hindistan dahilinde binlerce adam firar ederek Afganistan'a geldiler. Hatta 'Dehlî'de resmî İngiliz mektebinde bulunan talebeden de birçok Hintli gençler firar ederek geldiler. Bunları gözümle gördüm. Birkaç talebe ile bizzat da görüştüm. Fevkalade bir heyecan mevcut idi.

İngilizler bu hali görünce, artık bunlar ile uğraşmak gayr-ı kâbil (imkânsız) olduğunu idrak ettiler zan ediyorum, derhal Hindistan ulemasından bazı adamlar gönderdiler, Kûhistan kabâilini sulha davet ettiler, külliyetli paralar sarf ile işi sulha bağladılar. İşte cihad hakkında benim gördüğüm tesirât.

-Bu kabâil rüesasından bazı adamların isimlerini söyleye bilir misiniz?

-İsimlerini pek de söyleyemem, ihtimal ki isimlerini söylemek münasip de değildir. Mamafih Mûman'da 'Molla Kûhistânî' namıyla maruf bir zat vardır ki, bu adam pek büyük bir nüfuza maliktir. Âdeta resmen bir hükümdar gibidir.

Afganistan'da umumiyetle az-çok servete malik olan adamlara (han) derler. Bu hanların kendilerine göre mevkilerinde bir derece nüfuzları cârîdir (geçerlidir). Lakin asıl büyük, maruf (bilinen) ve nâfizu'l kelim (söz sahibi) olanları: Mevlevî Sahip, Molla Kûhistânî, Meyân Sahip gibi namlar ile yâd olunurlar ve bunların her birinin gayet büyük kuvvet ve nüfuzları vardır. Eskiden bunların o kadar ehemmiyetleri yokmuş, ekseriyetle kendi aralarında yek diğeri ile muharebe ederek mukâtele (katliam) ederlermiş. Fakat şimdi umumiyetle kabâil rüesâsı (kabile reisleri) birleşmiş, aralarında sıkı münasebet peydah etmişler, âdeta federasyon şeklinde bir devlet haline gelmiş gibidirler” (*Sebilürreşâd*, 1918: 130-131).

Cihad ve Âlem-i İslam 5

“-Âfrîdî, Mûman, Tîrâ kabâili ile Afganistan arasında bir alaka ve irtibat mevcut mudur? Ne gibi münasebet bunları yek diğeri raptediyor?”

-Esasen Âfrîdî, Mûman, Tîrâ kabileleri Afganistan ile Hindistan arasında bulunurlar. Ahalisi de umumiyetle Müslümandır. Nim (yarı) göçebe ve nim medeni tarzda hayat geçirdikleri cihetle ne Afganistan'a ve ne de Hindistan'a merbuturlar (bağlı). Adeta serbest ve hususi bir hayat-ı siyasiyeye malik bulunuyorlar. Kabâil rüesâsı (kabile reisleri) tazminat kabilinden her sene İngilizlerden muayyen (belli) bir tahsissat (ödeme) aldıkları gibi, Afganistan Emiri tarafından da maaş tarzında tahsis olunmuş mahiye (aylık) ikramiyeleri vardır.

Kabâil arasında umûr-ı idare (idare işleri) ve gaza (hukuk) tamamen kendilerine aittir. Ahkâm-ı şeriyeye (şeri hükümlere) muvafık (uygun) surette mahalli meşâyih (yerel şeyhler) tarafından idare olunur. Tam manasıyla müstakil bir idare-i mahalliyedir (yerel yönetimdir).

Mevkî-i coğrafyaları (coğrafi konumları) Celalâbâd ile Peşâver arasında kâin (bulunan) cibâl-i şahikadan (yüksek dağlardan), mürur ve ubûru (geçiş noktaları) gayet mahdut geçitlerden ibarettir, adeta iki memleket arasında bir sedd-i yecûc ve mecûc (yecûc-mecûc engeli) denilse caizdir. Aşîrin malumatı olmaksızın bir tek neferin bile bir taraftan diğeri taraf geçme ihtimali yoktur.

Aşâir-i mezkûrenin (zikredilen aşiretlerin) İngilizlere olan adâvetleri (düşmanlıkları) esasen dini olmakla beraber, son zamanlarda İngiltere hükümeti tarafından Hindistan'da reva görülen mezalim ve tecavüzâta karşı Hintlilerin feryatları tesiriyle olacak, gayet bâriz bir surette silsî bir tarz-ı husumet şeklini de ihraz (zincirleme bir düşmanlık şeklini almıştır) etmiştir. Hele İngilizlerin makam-ı hilafete karşı ilan-ı harp ederek arz-ı Irak'a (Irak topraklarına) tecavüzlerini işitir işitmez bütün bu kabileler ictimâ ettiler (toplandılar), öz aralarında mine'l kadîm (eskiden beri) mevcut olan münâfereti (anlaşmazlıkları) izâle ettiler (giderdiler), kendi beylerinde (aralarında) gayet sıkı ve samimi bir uhuvvet (kardeşlik) ve silah arkadaşlığına ahdettiler. Bu suretle açıktan açığa bir ittihad-ı siyasi meydana getirdiler. Bu ittihat neticesidir ki 1915 senesi İngilizlere karşı ciddi bir vaziyet alarak, mukaddemen (daha önce) söylediğim gibi Peşâver üzerine tecavüzî bir nümâyiş-i askerî de yaptılar.

Bu tecavüzlerinde büyük muvaffakiyetler ihraz ettikleri halde sulha muvafık etmelerini tavassut eden ulemanın, şeriata istinat ederek cihadın makam-ı hilafetten henüz tebliğ olunmadığını sebep olarak ileri sürmeleriyle oldu. Şu nokta nazar-ı itibara alınarak mülâhaza olunursa, birinci fırsatta aynı vaziyetin tekrar edeceğine şüphe olunamaz.

Şurada bu meseleye münasip ufak bir vakayı arz etmek isterim: İngilizler ile sulh akdini müteakip Âfrîdîler meyanında bir düğün cemiyetine davet olunmuş idim. Bu gibi cemiyetlerde velime ashâbi (düğün sahibi) serveti nispetinde etraftan üç-beş günlük yoldan insanları davet ederler; binlerce adam toplanır, büyük şenlikler, yarışlar, güreşler olurmuş. Bu defa ise büyük bir cem-ı gafir (kalabalık insan topluluğu) tarafından kurbanlar kesildi, kuranlar, hatimler tilavet olundu (okundu). Bundan sonra halife tarafından cihad müjdesini getirecek adama ikramiyeler olmak üzere bir de bohça teşhir ettiler. Bu

bohçada bir kat elbise ile gümüş saplı bir kılıç bulunuyordu. Orada o anda gördüğüm ahvâl-i ruhiye (duygular) bana öyle bir tesir etmişti ki, o mecliste bulunan erkek kadın son ferdine kadar hepsi hemen kalkıp doğru muharebeye gitmeye müheyyâ (hazır) idiler.

Ben bu halleri gördükçe âdetâ hicaz seferinden vaz geçip bunlara iltihak edeceğim (katılacağım) geliyordu.

-Âfrîdilere mücâvir (sınırdaş) bir Kâfristan vardı, orada gayet cengâver, gayet maruf (iyi bilinen) kabâilden Kâfriler vardı; bunlar ne oldular? Bu Kâfrilere ait malumatınız var mı?

-O maruf Kâfristan şimdi Afganistan coğrafya haritası dahilinde Nûristan oldu. Kâfrilerin birçok muharebeleri meşhurdur. Bilâhare Merhum Abdurrahman Han bunlar ile muharebe ederek bütün Kâfristan'ı kendi memleketine ilhak ve ahâlisi ihtida ettikten (din değiştirdikten) sonra umum Kâfrileri Afganistan dahilinde muhtelif vilayetlere sevk ve iskân etti. Afganistan dahilinde mine'l kadim (eskiden beri) Müslüman olan unsurları sevk ederek Kâfristan'a iskân etti. Ehl-i İslam'ın oraya yerleşmelerini müteakip, o mevâkıa (bölgeye) Nûristan namı verildi. Şimdi Afganistan mekteplerinde bu yerler Nûristan tarihi, Nûristan coğrafyası namlarıyla tedris edilmektedir (okutulmaktadır). Kâfristan şimdi tamamıyla bir Müslüman memleketi olmuştur, ahâlisi kâmilen Müslümandır" (*Sebilürreşad*, 1918: 156).

Cihad ve Âlem-i İslam 6

"-Afgan Emiri Habibullah Han hakkında bir fikir edine bildiniz mi? Nasıl adamdır?

-Habibullah Han bir kere tam manasıyla gayet sade bir Müselmandır. Memeleketine göre tam manasıyla bir hükümdardır. Memleketi dahilinde nüfuzu bîhak câri (tam etkili) âmir-i mutlakdır. Şeriat-ı Ahmediye ile de âmildir (şeriata uygun işler yapar). Babası merhum Abdurrahman Han Hazretleri'nin vasiyetini harfiyyen icra etmeye çalışmaktadır. Babası merhum zamanında vezir-i a'zam olan Ekrem Han Cenapları bugüne kadar Habibullah Han nezdinde vezir-i a'zamdır. İhtimal ki kendisi büyük bir dehaya malik değildir. Lakin tecrübedîde vüzeraya maliktir (deneyimli devlet adamları). Evliyayı umûr (iş başında bulunanlar) kâmilan bütün manasıyla Özbek adamlardır ('Özbek Adam' ifadesi, Afganistan'da yaşayan umum Türkler için kullanımının yanında bir de asil adam, halis Müslüman anlamında kullanılmıştır).

Mamafih kendisi gayet çalışkan, memleketinin muhafazasına son derece düşkündür. Memleketine tek ecnebi (yabancı) ayağı bastırmaz. Bütün evlatlarını Türkçe terbiye eder. Maiyetindeki doktor, Münir Bey namında İstanbullu bir Türk'tür. Ecnebilere katiyen emniyeti olmadığı cihetle memleketini yalnız Müslüman tebaasının yapa bileceği sanayi ile idare eder. Bütün ehli sanatı dahil-i memlekette yetiştirmek mesleğine son derece âzemdır (dikkatli, özenlidir). Ecnebi bir muallime ihtiyacı olan bir sanatı şimdilik katiyen terviç etmek istemiyor (ilgi göstermiyor). Bu esasen babası Abdurrahman Han merhumun mesleğidir (uygulamasıdır). Onun vasiyeti mucibince (gereği) Habibullah Han da aynı mesleği takip etmektedir.

Maiyyeti erkânından İsmail Han Cenapları ile bir mülakatımda: Habibullah Han nasıl adamdır diye sormuştum. İsmail Han cevap olarak: 'iman-ı kâmil özbek adam' diyerek iki kelime ile iktifa etti (yetindi).

Ben kendisiyle mülakat etmedim. Fakat sokaklarda gâh piyade olarak gâh otomobilinde daima kendisine tesadüf ederdim. Bir defa camiden çıkarken pek yakın bulunuyordum. Bana bakarak 'Esselamü Aleyküm' diye yüksek sada ile selam verdi. Habibullah Han hakkında bundan fazla bir şey söyleyecek olursam ihtimal hata ederim.

Doktor Münir Bey marifetiyle meydana getirilmiş gayet muntazam bir hastane var. Bir harbiye mektebi var. Bu müessesât (kuruluşlar) bu adamın mesaisine (çabalarına) şehâdet eder (kanıttır). Bunlar gayet mühim müesseselerdir. Bu gibi asr-ı hâzıra münasip (zamanın şartlarına uygun) müesseseleri tedricî (peyderpey) hep Müslüman ile meydana getirmektedir. Harice ihtiyaç göstermek istemiyor. Bu

gâyet tabîi bir hâlet-i rûhiyedir. Memleketi tamamıyla mümtaz ve müstakildir. Milleti hep Müslümandır. Bir taraftan kimsenin tecavüz etmek ihtimali yok. Hülâsa telaş olunacak bir şey yok. Memleket dahilinde milletin ihtiyacı temin olunmuş. Esliha-i lazımasını (gerekli silahlarını), topunu, tüfeğini kendisi tedarik ede biliyor. Zaten o milletin silahtan başka hiçbir şeye ihtiyacı da yoktur” (*Sebîlürreşâd*, 1918: 170-171).

Cihad ve Âlem-i İslam 7

“1915 senesi sonlarında ben Afganistan’ı terk ettim. Hindistan tarikiyle (yoluyla) Hicaz’a azîmet (gitme) maksadıyla Hindistan hududundan evvel Peşâver’e geldim. Peşâver’e hıyn-i vusulümüzde (geldiğimizde) bütün şehir halkı bizi büyük bir memnuniyet ile istikbâl ettiler (karşıladılar). Biz şehir haricinde bu kadar büyük bir cem’-i azîmî (insan topluluğu, kalabalığı) gördüğümüz zaman hayretler içinde kaldık. Bidâyeten (başlangıçta) buraya ne için toplanmış olduklarını anlayamadık. Biz o cem’-i azîme (kalabalığa) tekarrüb ettikçe (yaklaştıkça) onlardan da bazılarının bize doğru hareket etmekte olduklarını görünce hayretimiz daha ziyade arttı. Nihayet karşı karşıya gelince: ‘Hoş geldiniz Hacı Babalar!’ sadaları (sesleri) kulağımıza gelmeye başladı. Bunun üzerine endişelerimiz meserrete mükalib oldu (mutluluğa dönüştü). Bir sû-i niyete maruz kalmadığımız tahakkuk etti (kötülüğe uğramayacağımız anlaşıldı). Kendi kendimize dedik: ‘Bunlar ne kadar Müslüman adamlar ki huccâcı (hacıları) bu derece büyük meserretler (sevinç, mutluluk, güzellik) ile istikbâl ediyorlar (karşıyorlar)’. ‘Esselâmü aleyküm, ve aleykümüsselâm, merhaban, hûş amed (selamlaşma, hoşgeldiniz)’ diye müsâfahalara (Müslümanın din kardeşi ile kucaklaşması) başlandı. Bazıları muânaka ediyorlardı (kucaklaşıyorlardı, birbirlerine sarılıyorlardı). Sanki aramızda bin yıllık ahbaplık ve kardeşlik vardı.

Müsâfahadan sonra oturmamız teklif olundu. Hep birden oturuldu. Biz hacılar hep Türkistanlı 16 kişiydik. Herkes kemâl-i sükûtle (uygun bir şekilde) oturduktan sonra ibtida (önce) Hintlilerden bir adam ayağa kalkarak bize beyan-ı hoş âmediden (hoş geldiniz dedikten) sonra dedi ki:

-Aziz müsâfirler siz Peşâver’de bulduğukça ikâmetgâhlarınız tayin olunmuştur. Siz bidayet-i İslam’dan (İslam’ın başlangıcından) beri bizim kardeşimiz olduğunuz gibi bugünden itibaren de bizim mihmanımızsınız (konuğumuzsunuz). Peşâver’den müfâraкетинiza (ayrılışınıza) kadar bütün masrafınız bizim zimmetimize aittir. Şimdiden Peşâver Müslümanlarının sizden bir ricaları var: Buhâra’dan hıyn-i müfâraкетинizden (ayrıldığıınızdan itibaren) buraya kadar muharebe hususunda cihâda ait Halife-i İslam ve mücâhidîn hakkında ne gibi malumat ala bildiniz? Cihâd hakkında Emîr-i Sahip’ten (halifeden) ne gibi evâmîr sâdır (buyruklar verilmiştir) olmuştur? Emîr-i Sahip askeri cihada iştirak edecek mi (savaşa katılacak mı)? Bu cemaatin hepsi Peşâver’in her mahallesinden toplanmış Müslüman kardeşlerinizdir, bu hususa dair malûmât (bilgi) vermenizi sizden istirhâm ediyorlar. Herkes hakiki habere müştaktır (gerçek haber arzu etmektedir); sizi kemâl-i meserret (büyük bir sevinç, mutluluk) ve sabırsızlıkla istikbalen (karşılamadan) maksadımız da budur.

Gayet yorgun bulunuyorduk, mamafih (bu durum karşısında) birkaç söz söylemez isek bu kadar ehl-i imânın meyus olacağı (üzüleceği) tahmin olundu. Rufekâmızdan (yol arkadaşlarımızdan) sinnen (yaşça) en büyüğümüz olan ‘Turacan’ Ağa ayağa kalkarak:

-Esselâmü Aleyküm ey din kardeşlerimiz:

Hep birden -Ve Aleykümü’s Selam.

-Siz din kardeşlerimizi görmekle biz de son derece memnun olduk. Bize bu suretle olan iltifatınıza bütün samimiyetimizle arz-ı teşekkür ederiz. Bizim Türkistan’dan müfârakatımız pek çok oldu (ayrılmamızın üzerinden çok zaman geçti). Bir haber almak mümkün değil idi. Fakat Afganistan’da bizim müşâhedâtımız (gözlemlerimiz) pek iyidir: Umum (bütün) Afgan halkı cihada müheyyâ (hazır, âmâde), kadınlara varıncaya kadar silâh bedest (kuşanmış) Halife-i Muazzam tarafından gelecek emre muntazır (bakıyorlar, hazır durumdadır) bulunuyorlar. Esas mesele bu kadardır, teferruât (ayrıntı) hakkında Peşâver’de kaldığımız müddetçe, sırası geldikçe marûzâtta (bilgi paylaşımında) bulunuruz.

Umum (herkes) birden 'Allah yensuru's Sultân' (Allah padişahın yardımcısı olsun) diyerek üç defa bağırıldılar, hep beraber şehre geldik, bizleri müsafirhanelere yerleştirdiler.

O gün beni akşam yemeğine Peşâver ağniyâsından (zenginlerinden) Kerim Bahş Sahip hanesine davet etti, Kerim Bahş, bütün Hindistan'ın en büyük ağniyâsındandır. Gayet Müslüman adamdır. Bize çok büyük ikramlarda bulundu. Bu adamın Hindistan'ın büyük şehirlerinde her yerde ticarethaneleri olduğu gibi Cezâir-i Bahr-i Muhît-i Hindî, Afrika, Çin, Japon memleketlerinde dahi büyük ticaret şubeleri var. Akşam yemekte ulemadan (bilginlerden) bir zat ile a'yân-ı memlekette (ülke ileri gelenlerinden) üç kişi bulunuyordu. Yemekten sonra akşam namazını cemaatle edâ ettikten sonra, Halife-i Muazzam Hazretleri'ne ve asâkir-i İslam'a (İslam askerlerine) nusretle (yardım temennisi ile) duâlar olundu. Sonra da akşam sohbeti başladı. O gün telgraflarda halife askerinin Süveyş Kanalı'nı geçtiği havadisi, Hindistan hükümeti tarafından tekzip olunmuştu (yalanlanmıştı). Emin Bahş Sahip, Hindistan hükümetinin tekzipini tekzip ediyor: 'Hiç şüphe yok bu muhakkaktır (gerçektir), bunu ketmetmek (gizlemek) niyetiyle Hindistan hükümeti tekzip ediyor, bu inşallah emr-i vâkidir (gerçekleşmiştir). Bir iki güne kadar inşallah halife askerinin el Kahire'ye duhulü (girişi) haberini alırız.' (Herkes birden İnşallah, İnşallah).

Sonra bizden Afganistan hakkında malumat (bilgi) sordular: Afgan emiri cihada iştirak eder mi acaba? Diyerek sabırsızlıkla Afgan emirinin Hindistan'a hücumuna intizâr ediyorlardı (bakıyorlardı, bekliyorlardı). Ben de Afganistan'daki müşâhedâtımı (gözlemlerimi) söyledim. Bîçare Müslümanlar Afganistan hemen cihâda iştirak etmiş gibi memnun oluyorlardı. Hülâsa o günü akşamı biz Emin Bahş Cenaplarının hanesinde geçirdik. Bütün akşam sohbeti şu cihâd üzerinde geçti. Ben ahvâl-i rûhiyeyi (duygu dünyasını) müşâhade ettikten sonra bütün Hindistan'ın büyük şehirlerini gezmek için kalbimden karâr-ı kat'î (kesin karar) verdim, Peşâver'de beş gün kaldıktan sonra, değil yalnız İslamların, Hindûların da aynı histe olduğuna kanaat hasıl ettim. Umum Hindistan halkı bilâ tefrik (görüş ayrılığı olmaksızın) mezâhib-i halife (Müslümanların Halifesi) ve Cermen askeri bu kere (defa) İngilizlere kat'î (kesin) darbeyi indirecek, şu fırsattan bilistifade bütün âlem-i beşeriyet (insanlık âlemi) İngiliz mezaliminden kurtulacak ve o cümleden Hindistan da istiklâliyet ihrâz edecek (bağımsızlık kazanacak) kanaati herkese gelmişti.

Ben Hindistan dahilinde bidâyette (başlangıçta) Pencap'ta, Dehli, Sehârenpur, Legnu, Lahor gibi merkezleri dolaşmak niyetiyle pasaportumu kaydettirmek üzere polise müracaat ettim. Komiser bizzat beni yanına çağırıp ve dedi ki:

-Bilmiyor musunuz ki şimdi harp zamanıdır, bir ecnebi (yabancı) hiçbir zaman bu suretle Hindistan dahilinde dolaşamaz. Sizin maksadınız hacca gitmek ise buradan doğru, hiçbir yerde inmemek şartıyla yalnız Bombay'a gide bilirsiniz.

-Ben düşman tebaası değilim. Sizin müttefikiniz olan Rus tebaasıyım. Benim maksadım yalnız Hindistan şehirlerini gezmektir.

-Muharebeden sonra gelir görürsünüz, bize emir böyledir. Ben size kat'î olarak diyorum. Siz Peşâver'den hiçbir yere çıkamazsınız. Yalnız doğru Bombay ve Cidde!...

Bize böyle tehditâmiz bir tavırla muamele etti. Ben tekrar ısrar ettim. Komiser: 'Fazla ısrar ederseniz Bombay'a da gidemezsiniz, Afganistan'a geri yollarım' dedi.

Bunun üzerine meyus olarak (üzülerek) bu fikirden vaz geçtim. Yoksa bir cevelân ederek Hindistan dahilinde biraz mevize (konuşma, vaaz etme) ve teşvikatta bulunmaya tasdim etmiştim (karar vermiştim). Mâmafih (bu cümleden olarak) insan biraz fedakârlık ederse dolaşa bilirdi. Ben kendi kanaatim derecesinde düşündüm, Hint lisanı bilmediğim cihetle çok istifade olunamazdı. Bir de yalnızdım, bir adam diyâr-ı gurbette ne kadar tesir icra ede bilir? Bunları arîz u amik (enine-boyuna) düşündükten sonra Peşâver'i terk ederek Bombay'a gittim.

Bombay'da dahi aynı ahval-i ruhiye hükümfermâ idi (geçerliydi). İslam, Mecûs hep cihaddan bahsetmekte idiler. Burada Osmanlı askerinin Süveyş Kanalı'ndan geçtiği pek mevsuk (kanıtlı) olarak rivayet olunuyordu.

Bombay'da Hicaz'a gidecek vapura intizar ederek (bekleyerek) üç hafta kaldım, şu üç hafta zarfında tabiatıyla harp cephelelerinden her gün bir havadis bulunuyordu. Rusların inhizamını (yenilgisini) pek çok yazıyorlarsa da o cihete o kadar ehemmiyet vermiyorlar, herkes gazete sütunlarında Süveyş Kanalı'nda İngilizlerin inhizamlarını (yenilgisini) arıyordu. İki gün Süveyş'e, Mısır'a ait telgraflar gazete sütunlarında görülmeyince herkes halife askerinin Mısır'a girdiğine hükmetmişti. Ahâli buna o kadar kâni idi ki defâatle İngilizler tezkibe mecbur oluyorlardı.

Herkes asabiyetten (can sıkıntısından) adeta geceleri rahat uyuyamıyordu. Ne oldu ne olacak? Diye herkes, büyük bir sabırsızlıkla el Kahire'nin sükûna intizar ediyordu (düşmesini bekliyordu). İsmailiye, Portsaid Osmanlı elinde olduğuna kimse şüphe etmiyordu.

Şu suretle Hindistan dahilinde hiçbir şey göremeyip yalnız Peşâver, Bombay ahvâline (durumundan) kesb-i itla' ederek (haberdar olarak) pek muhtasar (sınırlı, kısıtlı) bir malûmât ile (bilgilerle) Hindistan'ı dahi terk ettik. Vapur Hindistan sevâhilinden (sahillerinden) açıldı.

Vaporda hüccâc (hacılar) pek az, mecmuu 40-50 Türkistanlı ile birkaç yüz Hintli vardı. Herkesi büyük bir sükûnet istila etti. Hiçbir gûnâ hareket yok. Bir dehşet ve endişe zamirlerde (sorularda) hiss olunuyordu.

Ertesi gün nereden haber alınmış bilmem, vapurda havâdis zuhur etti: Alman donanmasının bir parçası Hindistan sularında bulunuyormuş. Bizim vapura taarruz etme ihtimali varmış. Bunun gibi birçok havâdisler... Delil (kanıt) olarak da vapurun baş direği altındaki yeşil bayrağı gösteriyorlardı. Yeşil bayrak vapurda tüccar ve emtia-i askeriye (askeri malzeme) olmayıp yalnız hacı olduğuna delalet edermiş (işaret).

Üç gün sonra salimen Aden'e geldik. Çok büyük memnuniyet hissettik. Aden'de vapura su getiren Arap söylemiş ki: Irak cephesinde halife askeri gayet büyük muvaffakiyet (başarı) kazandılar. Tafsilatını (ayrıntısını) beyan edemiyorsa da huccac kendi aralarında İngilizlerin 10.000 esir, pek külliyyetli telefât (büyük kayıplar) verdiklerini şerh ettiler (açıkladılar). Artık o havadis bize Cidde'ye kadar kifâyet etti (yetti).

Şu suretle biz Cidde'ye kadar salimen geldik, burada ahvâl (durum) pek perişan, çok müthiş idi. Yiyecek-içecek yok, hurma talaşı öğüterek un yapmışlar da ondan ekmeğe benzer bir şey iğmâl etmişlerdi. Onunla def-i cû' (açlık giderenler) edenler pek çok. Deniz sahilinde biraz evvel açlıktan ölmüş lâşebeler (genç kadınlar) göze çarpıyordu. Ölecekler de pek çoktu. Harekete takati olmayan insanlar iskelet halinde bulunuyorlardı. Acaip bir hâlet! Cidde halkı bu kadar zaruret ve sefalet içinde bulunduğu halde hacılardan kimse hiçbir şey istemiyordu. Herkes 'Allah yensuru'l İslam ve'l Müslimin' (Allah İslam'a ve Müslümanlara yardım et) diye yalnız dua ediyorlardı. Mamafih bizim vapurumuzda pek külliyyetli erzak bulunuyordu. Hacıların da kendilerine mahsus erzakları çoktu. Herkesin mevcudundan (elinde olanlardan) Cidde fukarasına enam ve ihsan ettiği (bağış ve ihsanda bulunduğu) görülüyordu. Cidde halkı büyük bir memnuniyetle hacılara güzel muameleler ediyorlardı" (*Sebîlürreşâd*, 1918: 225-226).

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı tarihlerde, Buhâra'dan hac farizasını yerine getirmek üzere ayrılarak Afganistan'a giden ve orada uzunca bir süre kalarak savaşın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin de savaşa katılması üzerine bu ülkede yaşananları yerinde gözlemleyerek İstanbul'a uğrayan Hacı Kadir Ali Kutlukyar Oğlu'nun *Sebîlürreşâd*'da yayımlanan mülakatı, Afgan halkının Sultan-Halife'ye bağlılığı ve Türk halkına olan muhabbeti bakımından oldukça önemli tespitler içermektedir. Bu tespitler, konuya dair sonraki yıllarda yapılan bilimsel çalışmaların ortaya koyduğu gerçeklerle de örtüşmektedir. Zira Hacı Kadir Ali'nin tespitlerine göre Afgan halkı, halifelik makamına olan muhabbeti ve bağlılığına

istinaden Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri ile resmen savaşa girmesini ve Müslümanların halifesi sıfatına haiz Osmanlı Padişahı Mehmet Vahdettin'in 'Cihad-ı Mukaddes' ilan etmesini son derece önemsemiştir. Afganistan'da Cihad ilanı haberini doğrulamak için çok çaba harcadığı, fakat Afgan Emiri Habibullah Han'ın savaşta tarafsız kalma çabalarından dolayı bu haberin ülkede resmîyet kazanmamasından dolayı Afgan halkının nefret ettiği İngilizlere karşı topyekûn savaşa giremediği vurgulanan diğer önemli bir husus olarak dikkat çekmektedir. Habibullah Han'ın izlediği politikadan dolayı Afgan halkının zaman zaman ona karşı da tepkisini gösterdiği anlaşılmakta ise de bu tepkiler alimlerin ve kanaat önderlerinin devreye sokulmasıyla kontrol altında tutulmuştur.

Mülakatta beklenen cihad haberinin Afgan Emiri tarafından bir türlü teyit edilmemesi ve İngilizlerin Basra'yı ele geçirerek halife topraklarında Bağdat'a doğru ilerledikleri haberlerinin işitilmesi üzerine, Afganistan ile Hindistan hudut hattında yaşayan bazı kabilelerin, kendi mahalli idarecilerinin kararıyla Hayber geçidini kontrol altına alıp Peşâver'deki İngiliz garnizonuna saldırarak bir nevi kendi inisiyatifleriyle cihada başladıkları belirtilmiştir. Ancak bu olayın Afganistan'ın tamamına şamil olması, İngiliz idaresinin harcadığı yüksek meblağlı paralarla ve devreye giren İngiliz taraftarı Hint ulemasının çabalarıyla, bunlardan daha da önemlisi Habibullah Han'ın tarafsız kalma politikasıyla önlenmiştir.

Bunların dışında Habibullah Han'ın Türk'e ve Türkçeye duyduğu muhabbet, ülkesinde yürütülen ıslahat ve medeniyet faaliyetlerini Türk müşavirlerle yürütmek istemesi, samimi bir Müslüman olması, Mahmut Beg Tarzî'nin Türk danışmanları önceleyen tekliflerine olumlu yaklaşarak uygulamaya koyması sonraki yıllarda devam edecek olan yakın ilişkilere zemin oluşturmuştur.

Kaynaklar

- Abdürreşid İbrahim. (1918). "Cihâd ve Âlem-i İslam I". *Sebilürreşâd*. 15 (366).
- Abdürreşid İbrahim. (1918). "Cihâd ve Âlem-i İslam II". *Sebilürreşâd*. 15 (377).
- Abdürreşid İbrahim. (1918). "Cihâd ve Âlem-i İslam III". *Sebilürreşâd*. 15 (369).
- Abdürreşid İbrahim. (1918). "Cihâd ve Âlem-i İslam IV". *Sebilürreşâd*. 15 (371).
- Abdürreşid İbrahim. (1918). "Cihâd ve Âlem-i İslam V". *Sebilürreşâd*. 15 (372).
- Abdürreşid İbrahim. (1918). "Cihâd ve Âlem-i İslam VI". *Sebilürreşâd*. 15 (373).
- Abdürreşid İbrahim. (1918). "Cihâd ve Âlem-i İslam VII". *Sebilürreşâd*. 15 (376).
- Ahmed Hamdi. (1300/1882-83). *Hindisitan ve Sivât ve Afganistan Seyahatnâmesi*. İstanbul: Dersâadet Mahmut Bey Matbaası (Dijital Nüsha: İBB Atatürk Kitaplığı, yer no: 915AHM1300 H/1882-1883 k.1/1).
- Artunç, Nevzat. (2020). "Mustafa Kemal Paşa'nın Cemal Paşa Ailesine Sahip Çıkması". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (51).
- Hocayev, Rahmanhoca. (2002). "Afgan Aydını ve Yazarı Mahmut Tarzî ve Osmanlı-Türkiye". *Özbek Türkçesinden Aktaran: Osman Mert. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. (20).
- Hamşioğlu, Oğuz ve Kavaklı Kundakçı, Sibel. (2019). "Afganistan'da Millî Uyanış Dönemi ve Tarafsızlık Politikası (1901-1919): Emir Habibullah Han Devri". *Çankırı Kara Tekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 10 (1).
- Humayun Hakbin. (2009). *Afgan Modernleşmesinde Mahmut Tarzî'nin Rolü ve Türkiye ile İlişkisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Jamal, Ziyauddin. (2019). *Habibullah Han'ın Modernleşme Çabaları Üzerinde Türklerin Etkisi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

Keleşylmaz, Vahdet. (2012). I. Dünya Savaşında Osmanlı Devleti'nin Afganistan'a Yönelik Girişimleri, 38. *ICANAS- Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri (10-15 Eylül 2007) Kitabı-IV*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.

Mehmet Fazlı. (1325/1907). *Resimli Afgan Seyahati*. İstanbul: Matbaa-i Ahmet İhsan (Dijital Nüsha, İBB Atatürk Kitaplığı, yer no: 915.81 MEH 1325 H/1907 k.1/1).

Saray, Mehmet. (1984). *Türk-Afgan Münasebetleri*. İstanbul: Veli Yayınları.

Saray, Mehmet. (1988). "Afganistan". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.

Saray, Mehmet. (1995). *Atatürk ve Türk Dünyası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.

Şimşir, Bilal N. (2019). *Atatürk ve Afganistan*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.

şahsi, Resul. (2022). “Afganistan”. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (1), 131-148.

Tanıtım Yazısı

ÜLKE TANITIMI
COUNTRY PRESENTATION

AFGANİSTAN*

Afghanistan

Hazırlayan: Resul şAHSİ**

* Geliş Tarihi / Received: 24.05.2022, Kabul Tarihi / Accepted: 09.06.2022. DOI: 10.34189/asyam.6.1.009

** Dr., resulsahsi@outlook.com, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0002-3155-9654>

Giriş

Asurlular, Medler, Ahameniş İmparatorluğu, İskitler, Selevkoslar, Partlar, Kuşanlar, Akhunlar, Araplar, Saffârililer, Gazneliler, Selçuklular, Gurlular, Harezmsâhlar, Moğollar, Kertler, Timurlular, Babürlüler, Özbekler, Safeviler ve Afşarların idaresine giren Afganistan, XVIII. yüzyılda hem Safevilerin hem de Babürlülerin zayıflaması neticesinde Peştun kabilelerinin hâkimiyet sahası hâline gelmiştir. Nadir Şah'ın ölümünün ardından Kandahar ve çevresinde idareyi ele geçiren Ahmet Şah Dürrânî kısa süre içinde sınırlarını her yöne doğru genişleterek modern Afganistan'ın ana hatlarını oluşturmuştur. Ancak bu sınırlar içinde kalan Hindukuş Dağları'nın kuzeyindeki topraklar, coğrafi ve etnik bakımdan Türkistan'ın parçasıdır. Rusya'nın Türkistan'daki işgalleri ile birlikte Hindistan'ın güvenliği konusunda kaygılanan İngiltere, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Afganistan'ın dış politikasını kontrol ederek bu devleti İngiliz Hindistanı ile Rus hâkimiyeti altındaki topraklar arasında tampon devlet konumunda tutmaya çalışmış, bu amacı diplomatik yollardan gerçekleştiremediği durumlarda ülkeyi işgal etmiştir. Coğrafi ve etnik bakımdan Türkistan'ın doğal parçası olan Güney Türkistan da XIX. yüzyılın ikinci yarısı boyunca devam eden İngiltere ile Rusya'nın bilek güreşi sürecinde Afganların idaresine bırakılmıştır. Peştun nüfusunun Hindukuş Dağları'nın güneyinde bulunması, Peştunların Güney Türkistan ile etnik ve siyasi bağlarının oldukça sınırlı olması bakımından son derece gayritabii olan bu durumun bölgede neden olduğu sorunlar ilgili tarihten günümüze kadar devam edegelmektedir.

Genel Bilgiler

Günümüzde “Afgan” olarak telaffuz edilen ada tarihte ilk kez M.S. III.-IV. yüzyıl Hint ve Fars kaynaklarında tesadüf edilmektedir. Fars şair Firdevsî'nin *Şahnâme* adlı eserinde ve VII. yüzyılın ikinci çeyreğinde bölgede bulunan Çinli seyyah Xuan Zang'ın eserinde de “Abgan” veya “Avgan” adı kaydedilmiştir. Ancak bu ad ile bir milletin mi yoksa Peşâver-Kandahar arasında yaşayan dağlı kabilelerin mi kastedildiği açık değildir. Orta Çağ kaynaklarında daha çok Afgan olarak kaydedilen bu adlandırma ile günümüzde Pakistan'ın kuzeyinde, Kabil'in de güneyinde bulunan Paktun-Patan (Peştun) kabilelerinin kastedildiği ileri sürülmektedir. Böylece bir tarihî coğrafya adı olarak Afganistan, günümüzde bu adla bilinen coğrafyanın ve devletin siyasi sınırlarının tamamını ihtiva etmez (Sivrioğlu ve Türkoğlu 2017: 21-23). Modern Afganistan, Peştun kabilesinin Abdâlî koluna mensup olan Ahmed Han'ın (1722-72) eseridir ve bu çalışmada sınırları mezkûr Peştun lideri tarafından genel hatları ile oluşturulmuş coğrafya incelenecektir.

2020 tahminlerine göre ülkenin nüfusu 38.346.720'dir. 2004 Anayasasında Peştun, Tacik, Hazara, Özbek, Türkmen, Belûç, Paşaî, Nuristânî, Aymak, Arap, Kırgız, Kızılbâş, Gurcar ve Brohoi etnik grupları zikredilmiştir. Ülkede bunların dışında da birçok küçük etnik grup yaşamaktadır. 2022 tahminlerine göre nüfus artış hızı %2,3, ölüm oranı %12,33'tür. Yine aynı yıla ait tahminlere göre nüfusun %26,6'sı şehirlidir. Çocuk ölüm oranı 104,89'dur. Okuma yazma bilme oranı kadınlarda %22,6, erkeklerde %52,1'dir (2021 tahmini). Taliban Devri öncesinde ülkenin resmî dilleri Darice (Afgan Farsçası) ve Peştuncaydı. Bunların dışında ülkede Özbekçe, Türkmençe, Urduca, Paşaî dili, Nuristânî dili, Tacikçe ve Belûçça da konuşulmaktadır. 2008 tahminlerine göre nüfusun yaklaşık %85'i Sünni, %15'i Şii'dir. Ülke 34 şehre ya da vilayete ayrılmıştır. Bunlar Badahşan, Bâdgîş, Bâğlân, Belh, Bâmyân, Daykundi, Ferâh, Fâryâb, Gazni, Gor, Helmand, Herat, Cüzcân, Kabil, Kandahar, Kapisa, Host, Kunar, Kunduz, Lagmân, Logar, Nangarhar, Nimrûz, Nûristân, Paktika, Paktiya, Pencşîr, Pervân, Semengân, Seripol, Tahâr, Uruzgân, Vardak ve Zabol'dur. Ülke 2021 yılının Ağustos ayından itibaren Taliban'ın kontrolündedir ve İslam şeriatı ile yönetildiği iddia olunmaktadır (CIA's World Factbook).

Coğrafya ve İklim

Modern Afganistan doğusundan İran, güneyinden ve batısından Pakistan, kuzeydoğusundan Çin ve Tacikistan, kuzeyinden Özbekistan ve kuzeydoğusundan da Türkmenistan devletleriyle sınırdır. Ülkenin güney kısmı Güney Asya sınırları içinde kabul edilirken kuzey kısmı gerek tarihî gerek coğrafi gerekse etnik ve kültürel bakımdan Türkistan'ın parçasıdır. Yüzölçümü 652,230 km²'dir. 2.670 km ile en uzun sınırı Pakistan'ladır. Onu Tacikistan (1.357 km), İran (921 km), Türkmenistan (804 km), Özbekistan (144 km) ve Çin (91 km) izler. Ülkenin denize kıyısı yoktur (CIA's World Factbook).

Afganistan'ın topraklarını üç ana bölüme ayırmak mümkündür. Ülkenin kuzeyinde bulunan tarıma ve hayvancılığa müsait ovalar ve mera olarak kullanılan yassı tepeler, bu kategorilerden ilkinin oluşturur. 50 bin mil kara genişliğindeki bölge aynı zamanda ülkenin başlıca tarım arazisidir. Ancak gerek sulama imkânlarının sınırlılığı gerekse ülkenin çok ciddi bir savaş kirliliğine maruz kalmış olması nedeniyle ülke topraklarının sadece %12'si tarıma elverişlidir. İkinci kategori, ülkenin orta kısmını oluşturan ve toplamda 160 bin km² alanı kaplayan dağlık sahalardır. Ülkenin en verimsiz kısmı ise güneyinde yer alan ve yaklaşık 50 bin mil kare alanı kaplayan çöl arazileridir (Runion, 2007: 4).

Ülkenin yaklaşık yarısını kaplayan ve yukarıda ikinci kategori araziler olarak söz ettiğimiz dağların çoğu, genellikle kuzeydoğu-güneybatı yönünde ülkenin orta bölümüne yayılmış ve Türkistan ovalarını Hindistan alt kıtasından ayıran Hindukuş Sıradağ sisteminin parçasıdır. Afganistan'daki akarsuların neredeyse tamamının kaynağı da bu karla kaplı dağlardır. Bu sıradağlar, Himalayaların kuzeybatı uzantısının Hindukuşlarla birleştiği ve ülkenin kuzeydoğu ucunda bulunan Pamir Dügümü'nden başlar. Batıya gidildikçe dağların rakımı da artar. Yükselti, Pakistan sınırının kuzey ucu yakınlarında bulunan Novşek Tepesi'nde 7,485 metreye ulaşır. Ardından dağların yüksekliği İran sınırına doğru tedricen azalır. Hindukuş Dağları üzerinde çok sayıda geçit vardır. Bunlardan en önemlisi olan Salang Geçidi, kuzeyden Kabil Vadisi'ne doğru uzanan Sorh'ab Nehri'nin yatağını izler. 1964 yılında inşa edilen Salang Tüneli sayesinde bu geçit kış aylarında da açıktır. Hindukuş'tan ayrılan Badahşan Sıradağları kuzeydoğu, Kûh-i Baba Dağları, kuzeybatı ve Sefîd Kûh Dağları da güney yönünde uzanır. Kabil ile Pakistan'daki Peşaver'i birbirine bağlayan Hayber Geçidi de Sefîd Kûh Sıradağları üzerindedir. Ülkenin orta bölümünü oluşturan dağlık alanların kuzeyinde Türkistan ovaları, kuzeybatısında Herat Ovası,

güneybatısında Sistan Havzası ile Helmand Nehri Vadisi, güneyinde Regîstân Çölü ve güneyinde Gazni-Kandahar Platosu bulunur. Kaynağını Hindukuş Sıradağları'ndan alan çok sayıda nehirden sadece Kabil Nehri denize ulaşır. Başkent'in doğusundaki Pegmân Dağları'ndan kaynaklanan bu nehir Celalâbâd çevresindeki verimli ovaların içinden akarak Sefîd Kûh Dağları üzerindeki bir geçitten Pakistan topraklarına girer ve yüz mil doğuda İndus Nehri'ne katılır. Helmand Nehri, Kabil Nehri'nin kaynağından sadece bir sırt öteden başlar. 800 mil boyunca güneye doğru akarak İran sınırındaki Sistân bataklıklarına dökülür. Yine bu bataklıklarda son bulan Ferâh Rûd Nehri gibi çok sayıda akarsu, kaynağını Hindukuş Dağları'nın batısından alan mevsimlik akarsulardır. Heri Rûd Nehri, Orta Afganistan'daki Kûh-i Baba Sıradağları'ndan kaynar ve kuzeybatı yönünde seyrederek Herat'ın güneyindeki verimli ovalardan geçer. Ardından İran ile Afganistan sınırı boyunca akar. Türkmen topraklarında Tecen adını alan nehir, aynı adlı yerleşim yerinde tarımsal sulamada tüketilir. Ülkenin ortasındaki dağlık alandan kuzeye doğru akan akarsular ya batıdaki yarı kurak bölgede kaybolur veya ülkenin Tacikistan ve Özbekistan'la sınırını teşkil eden Ceyhun Nehri'ne katılırlar (Youngerman-Wahab, 2007: 2-5).

Afganistan karasal bir ülkedir ve iklimi de karasaldır. Kuzeydeki dağlarda kışlar çok soğuk, güneydoğudaki çöllerde de yazlar çok sıcak geçer. Senenin en kurak zamanları temmuz ile eylül ayları arasında yaşanır. Ancak bu dönemde dahi geceleri çok soğuk olabilir. Ülkenin doğusundaki sıradağların iklimi kuzeydekilere nispeten daha ılımandır. Pakistan sınırını kapatan doğu sıradağları Hindistan musonlarından bir parça etkilenirler. Bu nedenle daha fazla yağış alan bu sahaların bitki örtüsü de daha zengindir. Güneydoğudaki çöllük araziler ise tamamen kuru ve çoraktır. Bu bölgelerde kuvvetli rüzgârlar ve kum fırtınaları yaşanır. Ülkenin yıllık yağış ortalaması oldukça düşüktür. Çorak Ferâh bölgesinde yağış miktarı yıllık üç inç civarında iken en yüksek yağış miktarı 53 inç ile Salang Geçidi'nden kaydedilmiştir. Ülkenin doğu kısmının ortasında bulunan başkent Kabil'in iklim şartları nispeten normaldir (Runion, 2007: 4).

Kısa Tarihi

Afganistan'ın çeşitli bölgelerinde yapılan kazılarda ortaya çıkan buluntular, bölgede çok eski devirlerden beri insanla meskûn olduğuna işaret eder. Gazni yakınlarındaki Deşt-i Nâvûr'da bulunan yontma taş aletler M.Ö. yüz ila iki yüz bin arasında tarihlendirilmiştir. Kuzeydoğu Afganistan'daki Dere-i Kûr'da Orta Yontma Taş Devri'ne tarihlendirilen yerleşim yeri keşfedilmiştir. Benzer şekilde Pul-i Homri ile Taşkurgan arasındaki Haybek'te, Belhâb Nehri kıyısındaki Kara Kemer'de, Akça'da ve birçok başka noktada karanlık çağların avcı topluluklarından kalma buluntular ve yerleşkeler keşfedilmiştir (Masson, 1982: 20-23). Afganistan'da medeniyetin tam olarak hangi zamanda geliştiği belli değilse de araştırmalar bu olgunun M.Ö. 2.500 ila 2.000 arasında geliştiğine işaret etmektedir. Bu durumun Orta Asya'da yaşayan Arî kabilelerin günümüzde Afganistan olarak bilinen topraklara göç etmeye başlamasına paralel geliştiği ve bu kabilelerin İranî, Nuristanî ve Afgan kabilelerine ayrıldığı düşünülmektedir. Böylelikle başta Kabil olmak üzere Afganistan'daki ana yerleşkeler de oluşmaya başlamıştır (Runion, 2007: 21). Tarımcı ve yerleşik topluluklara ait en erken yerleşkeler Kandahar sınırları içinde bulunan Mondigak, Said Kala ve Deh Morasi Gunday'da keşfedilmiş, M.Ö. üç ila dördüncü bin yıllara tarihlenmiştir. Bölgedeki çanak çömlek buluntularının desenleri Güney Türkmenistan, Sistan ve Doğu İran'da bulunanlarla çok benzerdir. Ayrıca tarımcıların yerleşkelerinde bakır ve bronzdan yapılmış tarım aletleri de bulunmuştur. Benzer tarımcı ve yerleşik kültürün izlerine Kuzey Afganistan'da da tesadüf edilmiştir. M.Ö. 2. bin yılda Kuzey Afganistan'daki yerleşik ve tarımcı nüfusun Murgab Vadisi'ne doğru göç ettiği anlaşılıyor; bölgede bu döneme tarihlenen etrafı surlarla çevrili dikdörtgen şeklinde birçok yerleşke keşfedilmiştir. Afganistan'a dair bilgi alabileceğimiz en eski yazılı kaynak ise Avesta'dır. Bu eserde Kandahar şehri Haravati, Sistân; Haitumanna, Herat; Haroiva, Ceyhun'un orta akımları ile Güney Özbekistan'ı ihtiva eden Baktriya bölgesi ise Badhi olarak kaydedilmiştir (Masson, 1982: 23-24).

M.Ö. 2. bin yılda Baktriya'nın önemli bir siyasi merkez olduğu görülüyor. Tarihi rivayetlere göre Baktriya Krallığı'nın Mezar-ı Şerif yakınlarındaki Bâlâ Hisar'da bulunan başkenti Asur Kralı Ninus ve Kraliçe Semiramis'in saldırısına uğramıştır. Bu olay, Asur Devleti'nin hükümdarı Semiramis devrinde gerçekleşti ise M.Ö. 810 yılından sonra yaşanmış olmalıdır. Asurlulardan sonra, M.Ö. 7. yüzyılın sonlarına doğru Asur Devleti'ni yenen Medya, Doğu'nun başat kuvveti hâline geldi. Afganistan'ın güney bölgeleri de bu devletin hâkimiyeti altına girmiş olmalıdır. Ancak Medya'nın yükselişi uzun

sürmedi ve kısa süre sonra yerini Ahameniş İmparatorluğu aldı. M.Ö. 550 yılında I. Kuraş tarafından kurulan bu devlet kısa süre içinde Baktriya ve Güney Afganistan'daki Gandahara (Kandahar) da dâhil Afganistan coğrafyasının büyük bölümünü ele geçirdi. Bu seferde Kuraş'ın Sakalardan yardım gördüğüne dair kimi bilgiler vardır (Masson, 1982: 25-26). Ahameniş hâkimiyeti, M.Ö. 331 yılında III. Daryuş'un Büyük İskender'e yenilmesine değin devam etti. İskender'in ölümünden sonra komutanları arasında yaşanan taht mücadelesinin neticesinde M.Ö. 312 yılında Doğu toprakları I. Selevkos'un (Nikator) hâkimiyetini tanıdı ve böylece Afganistan'ın da dâhil olduğu sahada Selevkosların hâkimiyeti başladı. Ancak Selevkos, M.Ö. 305 yılında Afganistan'ın güney bölgelerini Hintli Mauryan hanedanına kaptırdılar. Bu hanedanın bölgedeki hâkimiyeti kısa olsa da (M.Ö. 262- M.Ö. 238) Budizm'in yayılmasında rolü büyüktür (Runion, 2007: 32-42). M.Ö. 280 yılında Selevkos bir subayı tarafından suikastla öldürüldü ve yerine I. Antiokus geçti. Baktriya'nın bin şehrinin valisi olarak bilinen Diodotus, M.Ö. 256 yılında bağımsızlığını ilan etti (Skrine-Ross, 1899: 11). Diodotus'tan sonra gelen Yunan krallar Afganistan'ın tamamında ve Kuzey Hindistan'da hüküm sürdüler. Ancak Yunan Baktriya Krallığı batıdan Partların ve kuzeyden Sakaların tazyiki ile zayıfladı ve Baktriya bölgesi dışındaki topraklarını kaybetti. M.Ö. 130 yılında Baktriya'daki Yunan hâkimiyeti son buldu. Takip eden yüzyıllık dönemde Afganistan'a göçebe Saka kabileleri hâkim oldu. Bu istikrarsız siyasi yapı M.S. 30'lu yıllardan itibaren başlayan Kuşan Devleti'nin hâkimiyetine kadar devam etti (Sivrioğlu-Türkoğlu, 2017: 21-23). Ardından İran'da Partları yıkarak kurulan Sasanî Devleti, M.S. III. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Afganistan'da Kuşan Devleti'ne ait kimi toprakları ele geçirdi. Bilhassa Şapur devrinde Kuşanlar Kuzey ve Orta Afganistan'ın hâkimiyetini kaybettiler. IV. yüzyılın sonlarına doğru Ceyhun'u geçen Akhunlar da hem Sasanîlerle hem de Kuşan Devleti ile mücadele hâlinde idiler. Bu dönemde prensliklere bölünen Kuşan Devleti 425 yılı dolaylarında Akhunlar tarafından ortadan kaldırıldı (Konukçu, 1973: 34-37).

Akhun hâkimiyeti de 565 yılında Sasanîler ile Göktürklerin eş zamanlı saldırıları neticesinde yıkıldı. VII. yüzyılın başında Güney Türkistan şehirleri bir süre Batı Göktürk Devleti'nin hâkimiyetinde kaldı (Ligeti, 2008: 121; Gömeç, 1999: 35; Grousset, 2011: 100-101). Bu dönemi Afganistan'ın çeşitli bölgelerinde hüküm süren Nizek unvanlı Türk hükümdarlarının hâkimiyeti devri izledi. İslam kaynaklarında yönetici hanedanlarının Türk olduğu vurgulanan ve muhtemelen Akhun bakiyesi olan bu küçük devletçikler, Arapların IX. yüzyılda bölgeyi tamamen hâkimiyet altına almasına değin siyasi varlıklarını sürdürdüler (Bosworth, 2007). Arap fetih dalgası 652'de Herat ve Belh'e ulaştı. Sonraki yüzyılın ilk çeyreğinde kuzey ve doğu Afganistan büyük ölçüde Arapların hâkimiyetine girdi. Ancak bölgedeki Arap hâkimiyetinin istikrarlı olmadığı anlaşılıyor. Zira bu tarihten sonra da bölgede hüküm süren Türk idarecilere tesadüf edilmektedir (Grousset, 2011: 130-132). IX. yüzyılın ortalarında Abbasîlerin gücünün zayıflamaya başlaması, Doğu'daki Abbasi valilerinin bir ölçüde bağımsız davranmasına yol açtı. Bunlardan Fars kökenli Saffârî Hanedanı da kısa bir süre Afganistan topraklarını ele geçirdi. Ancak Buhara'da kurulan Samani Devleti, kısa süre içinde sınırlarını Bağdat'tan İndus'a kadar genişletti ve Saffârîlerin Afganistan'daki topraklarını da bünyesine kattı. 992'de Güney Türkistan kısa bir süre için Karahanlı Devleti'nin idaresini tanıdı (Barthold, 1990: 278). Bir yandan Orta Afganistan'da zayıflayan Arap hâkimiyetinin yerini kısa bir süre için Pencablı Hunduların idaresi olsa da 997 yılında Gazni'de kurulan Gazneliler Devleti, uzun bir süre bölgeyi elinde tuttu (Tanner, 2003: 76; Youngerman-Wahab, 2007: 55). Bu dönemde kısa bir süre (1006-1008) Kuzey Afganistan veya Güney Türkistan'daki bazı şehirler Karahanlıların idaresinde kaldı (Grousset, 2011: 162; Barthold, 1990: 292). 1040 yılında Selçuklularla Gazneliler arasında yapılan Dandanakan Savaşı neticesinde Afganistan'ın kuzey ve batı bölgelerini de ihtiva eden topraklar Selçuklu idaresine girdi. Ancak bu savaş sonrasında da Gazneliler, Gurluların Gazni'yi ele geçirişine değin (1151) Güney Afganistan'a hâkim olmaya devam ettiler ve 1059 yılına kadar Güney Türkistan şehirleri de birkaç kez iki devlet arasında el değiştirdi (Köymen, 1993: 54-55; Runion, 2007: 49; Barthold, 1990: 324). Katvan Savaşı'ndan sonra Kara Hitaylar, Güney Türkistan ve Horasan'ı da kapsayan geniş bir alanı yağmaladıysalar da yağmanın ardından Ceyhun'un doğusuna çekildiler. Büyük Selçuklu tebaası iken isyan eden ve Sultan Sencer'i esir alan Oğuzlar da Güney Türkistan'daki Belh yöresinde meskunlardı. İsyanın ardından Gazni de dâhil Afganistan'daki birçok şehri yağmaladılar (Ayan, 2007: 101). Selçuklu Devleti'nin Oğuz isyanı ile zayıflaması üzerine güç kazanan Gurlular, XII. yüzyılın ikinci yarısında Afganistan coğrafyasının neredeyse tamamına hâkim oldular (Arunova, 1982). XIII. yüzyılın başında Kuzey ve Batı Afganistan toprakları Harezmsahlara kontrolündeydi. Ne var ki bu hâkimiyet, kısa süre sonra gerçekleşen Moğol istilası nedeniyle uzun sürmedi (Kafesoğlu, 1992: 156).

Moğol idaresi devrinde Afganistan'ın batı ve güney bölgelerinin idaresi, Tacik asıllı Kert Hanedanı'na bırakıldı. Güney Türkistan şehirleri ise Çağatay Hanlığı'na bağlı kabilelerle meskûndü. Belh, Bağlan, Gazni ve Kandahar hattının doğusunda kalan topraklar da Batı Çağatay Hanlığı'nın idaresindeydi (Kafalı, 2005: 63; Manz, 2009). Daha sonra İlhanlı Devleti'ne tâbi kılınan Kertler, Ebu Said'in ölümüne değin Moğollara zayıf bir bağlılık gösterdiler. Bu tarihten itibaren fiilen bağımsız bir idare sergilediler. Herat'ın 1381 yılında Timur tarafından ele geçirilişine değin de bağımsızlıklarını korudular. 1383 yılında Herat'ın isyan edip Timur'un şehirde bıraktığı askerî birliği imha etmesi üzerine bölge Timur'un oğlu Mirânşâh tarafından tahrip edildi. Kabil, Kandahar ve Sistan şehirleri yağmalandı. 1389 yılında Kert Hanedanı'nın son temsilcileri de öldürüldü. Timur, 1392 yılında Hindukuş Dağları'nın güneybatısındaki topraklarının idaresini torunu Pir Muhammed'in idaresine bıraktı. Timur'un ölümünden sonra ise Herat merkez olmak üzere Afganistan'ın batı kısmı oğlu Şahruh'un idaresine girdi. Gazni, Kandahar ve Kabil, Şahruh'un oğlu Kaydu'ya, Toharistan ise Muhammed Cihangir'e verildi. Şahruh'un ölümü üzerine idare ettiği bölge ve Herat şehri bir süre Timur'un torunları arasında ihtilaf konusu oldu. Şehir kısa bir süre Şahruh'un oğlu Uluğ Bek ve torunları Abdüllatif ile Abdülkasım Babür'ün idaresinde kaldı. 1458 yılında Herat, Timur'un torunu Ebu Said tarafından ele geçirildi. Fakat o da bölgeyi uzun süre elinde tutamadı ve 1469 yılında öldürüldü. Uzun mücadelelerin ardından Herat'ı ve Afganistan'ın büyük kısmını ele geçiren Timur'un torunu Sultan Hüseyin Baykara, 1506 yılına kadar bütün Horasan'da hüküm sürdü (Spuler, 2011: 174-179; Arunova, 1985).

Anne tarafından Cengiz, baba tarafından Timur soylu Zahirüddin Babür, Özbek Şibânî Han'ın saldırıları karşısında tutunamayarak Maverâünnehir'i terk etti ve 1504 yılında hiçbir zorlukla karşılaşmadan Kabil'i ele geçirdi. Şibânî Han ise Maverâünnehir ve Hive'den sonra Belh'i (1506) ve Hüseyin Baykara'dan sonra Timur soylu Bedüzzaman'ın idaresindeki Herat'ı (1507) ele geçirdi (Grousset, 2010: 470). 1510 yılında yapılan Merv Savaşı'nda Şah İsmail tarafından öldürülünce Babür, ortaya çıkan iktidar boşluğundan faydalanarak Semerkant'a yeniden hâkim oldu. Lakin sonraki yıllarda Özbek baskısı nedeniyle 1512 yılında yeniden Afganistan'a çekilmek zorunda kaldı. Şibânî Han'ın ardından Herat ve Batı Afganistan da Safevi idaresine girerken Kandahar şehri XVII. yüzyılın ortasına kadar mütemadiyen Babürlü ve Safevi Devletleri arasında el değiştirdi. Güney Türkistan veya Kuzey Afganistan ise Buhara Hanı II. Abdullah Han'ın 1584 seferine kadar bir süre daha Timur soylu idarecilerin elinde kaldı. Bu tarihten sonra XVIII. yüzyılın ortasına kadar ise bölgeye bazen Buhara Hanlığı bazen de bölgede kurulan küçük Özbek devletleri hâkim oldu (Youngerman-Wahab, 2007: 67; Tanner, 2003: 112; McChesney, 2009). Abdullah Han, şehrin valisinin daveti üzerine (sonradan fikir değiştirmiştir) 1588 yılında Herat'ı ele geçirdi ve şehir 1597 yılında Safeviler tarafından geri alındı (Mukminova- Mukhtarov, 2003; Burton, 1997: 58, 101).

XVI. ve XVII. yüzyılda Safevilerle Babürlüler arasında Kandahar üzerine yaşanan çekişmeler sırasında Peştunların Gılzay ve Abdâli kabile konfederasyonlarının liderleri, farklı zamanlarda iki siyasi kuvvete de destek verdiler. Abdâlilerin bir kısmı Herat'a göç ederken Babürlüleri destekleyenler Multan yöresine yerleştiler. Gılzaylar ise Zemîndâver ve Kandahar'da güç kazandılar. Safevi idaresinde kalan Gılzay, Abdâli ve diğer Peştun kabileleri Şah tarafından atanan vekillerin idaresine verilmişti. Safeviler, Afgan kabilelerinin kendilerine sadık olmasını ve asker sağlamalarını temin etmek için liderlerine vergi toplama serbestisi tanımışlardı. Bu meyanda Abdâlilerin Popalzay kolunun lideri Sado Han, Kandahar mücadelesine sağladığı destekten ötürü I. Abbas devrinde (1597 yılında) "Afganların lideri" unvanını almış, askerleri Herat ile Kandahar arasındaki yolun güvenliğinden sorumlu tutulmuştu (Arunova, 1985). Safevi-Babürlü mücadeleleri ve kendi aralarındaki çatışmalarla askerî yetenekleri gelişen Peştunlar, böylece bir ölçüde yöneticilik vasıflarıyla da tanışmış oluyorlardı.

Safevi Şahı Sultan Hüseyin'in (1694-1722) Sünni Peştunları Şiileştirmek için baskı yapması Peştunlar arasında direnişi tetikledi. Gılzay kabilesi Kandahar'da, Abdâli (Dürrânî) kabilesi de Herat'ta hâkim idi. Kandahar'daki direnişin liderlerinden Gılzay federasyonuna bağlı Horaki kabilesinin lideri Mîr Veys, bölgenin Gürcü asıllı Safevi valisi Gurgin Han tarafından tutuklanıp İsfahan'a gönderildi. Ancak bir süre sonra serbest bırakılıp Kandahar'a geri döndü ve 1709'da Gurgin'i öldürdü. Böylece kısa ömürlü Hotaki Hanedanı'nı (Hükümdarlık: 1709-38) kurdu. Mîr Veys'in kardeşi ve halefi Abdülaziz (1715-17) yeniden Şah Hüseyin'e biat etme meyli gösterince, Mîr Veys'in oğlu Mîr Mahmud (Hükümdarlık: 1717-25) tarafından alaşağı edildi. Aynı zaman zarfından Herat Abdâlileri de Abdullah Han Sadozay (Hükümdarlık: 1717-19/20) liderliğinde bağımsızlıklarını elde ettiler. Mîr Mahmud

Hotaki, Kandahar'da idaresini sağlamlaştırdıktan sonra batıya yönelerek İsfahan'ı ele geçirdi. Ne var ki Gılcay Peştunlarının İran hâkimiyetleri kısa sürdü. Şah Hüseyin'in yerine hükümdar ilan edilen oğlu Şah II. Tahmasp, Nadir Kulu Bek Afşar'ın desteği sayesinde Afganları İran'dan defetmeyi başardı. Nadir Bek kısa süre içinde önce fiilen, sonra da resmen idareyi ele geçirdi. Hotakilerin bu beşinci ve son hükümdarı da 1738 Mart ayında Nadir Şah tarafından Kandahar'ın ele geçirilişi sırasında öldürüldü. Önceki yıl Güney Türkistan şehirleri de Afşarların idaresine girmişti. Nadir Şah, Kandahar'da Sadozay kabilesinden 16 yaşındaki Ahmed Han Abdâlî'yi hizmetine aldı. Ahmed Han, Nadir Şah'ın ölümünün ardından Kandahar'a dönerek 1747 yılında "Dürr-i Dürrân" (incilerin incisi) unvanıyla hükümdar ilan edildi. Bu tarihten sonra Abdâlîler "Dürrânî" adıyla anılmaya başlandılar (Baumer, 2018: 104-106; Lockhart, 1938: 112). Ahmet Han 1748 yılında Kabil, Gazni, Peşaver ve Lahor'u zapt etti. Herat, Meşhed ve Nişabur gibi Horasan'ın önemli şehirlerini zapt etti. Özbeklerin iç karışıklıklarından faydalanarak 1752'de kuzeyde Ceyhun Nehri'ne kadar olan toprakları ele geçirdi ve 1772 yılında yapılan bir anlaşmayla nehir, sınır olarak kabul edildi. Böylece topraklarını yaklaşık olarak modern Afganistan'ın sınırlarına kadar genişletti. Fakat gerek coğrafi gerekse etnik bakımdan Türkistan'ın bir parçası olan Güney Türkistan topraklarının bu şekilde Peştun idaresine girmesi günümüze kadar varlığını sürdüren sorunlara neden olacaktı. 1748-1769 yılları arasında Hindistan üzerine yedi sefer düzenledi. Bu dönemde Sihlerle ve Marathalarla yaptığı mücadeleler sırasında Lahor, Pencab ve Multan'dan çekilmek zorunda kaldı (Sivrioğlu, 2017: 192-193; Youngerman-Wahab, 2007: 72).

Ahmet Şah'ın yerine geçen oğlu Timur Şah (Hükümdarlık: 1772-1793), yaklaşık yirmi yıl süren iktidarının çoğunu Peştunlar arasında ve mülkünün diğer bölgelerinde çıkan isyanları bastırmaya çalışarak geçirdi. Bu isyanlar nedeniyle başkentini de Kandahar'dan Kabil'e taşıdı. Yerine geçen oğlu Zemân Şah Dürrânî (Hükümdarlık: 1793-1801), ülkenin çeşitli yerlerinde hüküm süren kendisine rakip kardeşleri ile Ahmed Şah'ın veziri Payende Han'ın desteği sayesinde başa çıkabildi. Bu sırada Napolyon Bonapart'ın İran'la anlaşarak Afganistan üzerinden İngilizlerin idaresindeki Hindistan'ı işgal etme planı, İngilizlerin Afganistan'ın dış politikasını kontrol etmek zorunda hissetmelerinin en erken nedenlerindedir. Anlaşmaya göre Rus Çarı Pavel de Napolyon'a yardım edecekti. Ancak Pavel'in suikastla öldürülmesi nedeniyle bu plan uygulanamadı. Öte yandan Zemân Şah'ın idarede kabiliyetsizliği nedeniyle Peştun kabileleri isyan etti. Tahttan indirilen Zemân Şah'ın yerine yine Timur Şah'ın oğlu olan Mahmud Şah getirildi. Mahmud Şah da üç yıl sonra Şah Şücâ tarafından devrildi. Şah Şücâ'nın ilk iktidarı devrindeki en dikkat çekici gelişme, İngiliz Hindistanı ile yaptığı bir tür savunma anlaşmasıdır. Anlaşmaya göre Şah Şücâ, bir yabancı kuvvetin Afganistan topraklarını kullanarak Hindistan'ı işgal teşebbüsüne müsaade etmemeyi taahhüt etmişti. Ancak iktidarı kısa sürdü. Payende Han'ın oğlu Feteh Han'ın desteğini alan Mahmut Şah, 1809 yılında yeniden Kabil tahtını ele geçirdi. Mahmud, 1818 yılına kadar süren ikinci iktidarı sırasında İngilizlerle Şah Şücâ'nın yaptığına benzer bir anlaşma yaptı ve buna ilaveten İngilizlere düşman herhangi bir kuvvetle ikili ilişki kurmamayı kabul etti. Bu anlaşmanın, Buhara Emiri Şah Murad'ın Güney Türkistan şehirlerini (Belh, Meymene, Badahşan, Kunduz) ele geçirmesinden (1817) hemen sonra yapılması anlamlıdır. Ne var ki 1818 yılında yine Timur Şah'ın oğlu Ali Şah, kısa süre içinde Mahmud Şah'ı tahtından indirmeyi başardı. Ahmet Şah Dürrânî'nin soyundan ve Abdâlîlerin Sadozay koluna mensup bu son Peştun liderinin Kabil'deki iktidarı sadece bir yıl sürdü. Yaklaşık yedi yıl süren iç karışıklık devrinin ardından yine Dürrânî Peştunlarının Barakzay koluna mensup ve Feteh Han'ın kardeşi Dost Muhammed Han, Kabil'i ele geçirdi (Bregel, 2009; Noelle, 2008: 10-11; Runion, 2007: 72-76).

Dost Muhammed'in Kabil'i ele geçirdiği ilk yıllarda Güney Türkistan fiilen bağımsızdı. Güneydeki Sind ve Belûcistan, Peştun idaresinin dışındaydı. Ülkenin batısı, Afganistan'ın Sadozay ailesine mensup son hükümdarı Mahmud Şah ve oğlu Kâmrân tarafından idare ediliyordu. Güneyde İran sınırından Gazni'ye kadar olan bölge ise üvey kardeşleri Pürdil Han ile Kohendil Han'ın kontrolündeydi. Ancak Dost Muhammed yetenekli bir hükümdardı ve aynı zamanda Rusların Türkistan'daki ilerleyişleri İngilizlerin Hindistan'ın güvenliği bağlamında tedirgin ettiği için İngilizler de Rusya ile İngiltere'nin hâkimiyet sahası arasında birleşik bir Afganistan'ın bulunmasına taraf idiler. Bunun için önce Şah Sücâ'yı finanse ederek 1834'te Kabil'i ele geçirmesi için desteklediler. Ancak Şah Şücâ, 1834 yılında Kandahar'ın dışında Dost Muhammed'in birlikleri karşısında yenildi. Bu sırada Ranjit Sih liderliğinde Sihler, fırsattan istifade ederek Peşaver'i ele geçirdiler ve Dost Muhammed'in kardeşlerinden birini buraya vali tayin ettiler. Dost Muhammed, Peşaver'in iadesi için İngiliz Hindistanı'nın aracılığına

başvurduğu sırada İran Şahı Muhammed Mirza, Rus danışmanlar ve subayların desteği ile Herat'a saldırdı. Bu sırada şehir, Sadozay soylu Afgan hükümdarı Mahmud'un oğlu Kâmrân'ın idaresindeydi. İngilizler bu hamleyi Rusların Hindistan'a saldırı teşebbüsü olarak gördüler ve karşılığında 1838 yılında Basra Körfezi'ndeki Harg adasına asker çıkardılar. Bunun üzerine İran Şahı Herat'ın kuşatmasını kaldırdı (Youngerman-Wahab, 2007: 80-81).

Herat'a yönelik Rusya destekli İran saldırısı, İngilizleri Hindistan'ın güvenliği hakkındaki endişelerini artırdı. İngiltere, Hindistan'ın kuzeyden gelebilecek bir saldırıya karşı güvende olabilmesi için Afganistan'da İngiltere'ye sadık ve güçlü bir idarenin bulunmasını gerekli görüyordu. Öte yandan Herat'ın kuşatma altında bulunduğu sırada Kabil'e gelen Rus elçisi İvan Vitkeviç, İngiliz Hindistan'ı Genel Valisi Lord Auckland'ın protestolarına neden oldu. Auckland, o sırada Dost Muhammed'le görüşmek üzere Kabil'de bulunan İngiliz elçisi Alexander Burnes vasıtası ile Vitkeviç'in derhâl sınır dışı edilmesini talep etti. Bir yandan Peşaver'in iadesi için Ranjit Sih'e baskı yapmayı da reddediyordu. Dost Muhammed ise Auckland'ın ultimatoma denilebilecek talebine Vitkeviç'i resmî törenle karşılayarak cevap verdi. Böylece Auckland, İngiliz Hindistan'ı ordusu eliyle Dost Muhammed'i tahttan indirmeye ve yerine İngiliz yanlısı Şah Şücâ'yı tahta oturtmaya karar verdi. 1839 yılının başında Bolan Geçidi'ni geçen İngiliz Hindistanı ordusu 25 Nisan 1839'da Kandahar'a, 7 Ağustos'ta da Kabil'e girdi ve Ahmed Şah'ın torunu Şah Şücâ tahta çıkarıldı. Bu sırada İngilizlerin Buhara Hanlığı ile diplomatik temas kurma çalışmaları İngiliz Subaylar Stoddart ve Conolly'nin Buhara Emiri Nasrullah tarafından tutuklanması ile neticesiz kaldı. Ranjit Sih'in 1838 yılında ölmesinin ardından Sihler üzerindeki İngiliz kontrolü de fiilen son buldu. Herat'ta ise yörenin idaresini elinde bulunduran Kâmrân Han'ın veziri Yar Muhammed hem İngilizlerle hem de İran'la temas hâlindeydi. Bilhassa Sihlerin İngiliz karşıtlığı Afganistan'ın Hindistan'dan ikmalini zorlaştırmıştı. İngilizlerin Kabil'i ele geçirmesi üzerine şehirden kaçan Dost Muhammed ise önce Buhara'ya sığınmış, Nasrullah tarafından hapsedilmiş, hapisten kaçarak 1840 yılının Eylül ayında Güney Türkistan'da Şücâ'nın idaresine karşı güç toplamaya başlamıştı. Ancak birkaç küçük çatışmanın ardından Dost Muhammed İngilizlere teslim oldu ve hapsedildi. Buna karşılık Afganistan'da İngiliz işgalinin ömrü uzun olmayacaktı. 1841 yılının sonbaharında başlayan isyanlar kısa süre sonra Afganistan'ın her tarafına yayıldı. Kısa süre içinde Şah Şücâ'ya bağlı birlikler ve İngilizler karşısında üstünlüğü ele geçiren çok unsurlu isyancılar arasında en güçlü grup Dost Muhammed'in oğlu Ekber Han'ın kontrolündeydi. 1842 yılının Ocak ayı başında Ekber Han'la yapılan anlaşma uyarınca Celalâbâd'a çekilmeye çalışan İngiliz birlikleri yolda tamamen imha edildiler. 5 Nisan 1842'de Şah Şücâ da öldürüldü. Yerine oğlu Feth Ceng hükümdar ilan edildi ise de idare Dost Muhammed'in oğlu Ekber Han'ın elindeydi (Tanner, 2003: 135-180; Baumer, 2018: 130-134).

1843 yılında İngilizler tarafından serbest bırakılan Afganistan'a dönen Dost Muhammed Han, Afganistan'a ulaşır ulaşmaz hükümdarlık tahtına oturdu. Yeni hükümdarlık devrine ilk iş olarak orduyu yeniden teşkilatlandırdı. Ardından ülkesinde otoriteyi sağlamak için çeşitli bölgelere seferler düzenledi. 1848 yılında gerçekleşen ikinci İngiliz-Sih Savaşında Peşaver'i ele geçirse de 1849 yılında İngilizlerin burayı ilhak etmesi ile birliklerini geri çekti. Kâmrân Han'ın ölümünden sonra Herat ve çevresi Yar Muhammed Han'ın idaresindeydi. Güney Türkistan'da ise bazen Buhara'ya bağlı, çoğu kere de fiilen bağımsız Belh, Meymene, Akça, Andhoy, Hulm gibi küçük devletler vardı. Dost Muhammed, oğulları Muhammed Ekrem ve Gulam Haydar komutasındaki birlikler eliyle 1850-1852 yıllarında buradaki devletleri itaat altına aldı. Ancak buradaki Afgan idaresi yerli Türk ve Tacik nüfus tarafından benimsenmedi ve mütemadiyen isyanlara neden oldu. Bölgede Afgan hâkimiyetini pekiştirmek için buralara Peştun nüfus iskân edildi. İngiltere ise Dost Muhammed'in bu işgallerini olumlu buluyor ve onun idaresinde güçlü bir Afganistan'ın Hindistan önünde Rusya'ya karşı bir set vazifesi görebileceği düşünülüyordu. Bu yaklaşım, 30 Mart 1855'te İngiliz Hindistanı ile Dost Muhammed arasında imzalanan anlaşmaya da yansdı. Anlaşmada Dost Muhammed, Afganistan'ın kralı olarak tanınmakta ve Ceyhun Nehri'nin sol kıyısında kalan toprakların Afganistan'a ait olduğu belirtilmektedir. 1855 yılının sonunda ise Kohendil'in ölümünden sonra anarşinin hüküm sürdüğü Kandahar'ı idaresine bağladı. 1856 yılında İran'ın Herat'ı kuşatıp ele geçirmesi, İngiliz Hindistan'ını, bu durumda Rusya'nın parmağı olabileceği kuşkusunu nedeniyle tedirgin etti. İngiliz deniz kuvvetlerine bağlı bir filonun Buşehr'i işgal etmesi sonrasında yapılan anlaşma ile Nasîreddin Şah Herat'tan çekilmeyi ve Afganistan ile Herat'ı bağımsız devletler olarak tanımayı kabul etti. Ayrıca İngiltere, Dost Muhammed'le yeni bir anlaşma yaparak yeni ele geçirdiği topraklar üzerindeki hâkimiyetini tanıdı ve ayrıca ona silah yardımı yaptı.

Karşılığında Dost Muhammed, Rusya ve İran'a dair İngiliz politikasını benimsemeyi ve Kabil'de yerli bir temsilci bulundurmaya kabul etti. Bütün teşviklere rağmen Sepoy isyanı sırasında Peşaver'e saldırmayarak İngiltere'nin güvenini kazandı. 1859'da Kunduz'u, 1860'ta Seripul'u, 1860'ta Belh'i ve 1863 yılında da Herat'ı topraklarına kattıktan sonra öldü (Lee, 2018: 301-322; Vambery, 2022: 317).

Dost Muhammed ölünce yerine veliaht tayin ettiği Şîr Ali emir ilan edildi. Kısa süre sonra isyan eden kardeşi Muhammed Azâm Han, herhangi bir netice alamadı ve Şîr Ali'nin kuvvetleri karşısında yenildi. Hutbede adını okutmayı reddeden üvey kardeşi ve Güney Türkistan Valisi Serdar Muhammed Efzel Han'ı da birçok çatışmadan sonra yakalatarak Kabil'de hapsetti. Efzel Han'ın oğlu Serdar Abdurrahman Han ise babasının ele geçirilmesi üzerine Semerkant'a kaçarak Ruslara sığındı. 1865'te de kardeşi ve Kandahar Valisi Serdar Muhammed Han isyan etti. Şîr Ali, bizzat komuta ettiği bir ordu ile Kandahar'a gitti. Haziran ayında Kecbâz'da gerçekleşen muharebede Emir'in isyankâr kardeşi öldürüldü. Bunun üzerine Şîr Ali hükümdarlık azmini kaybetti ve inzivaya çekildi. Serdar Muhammed Azâm Han ve Serdar Abdurrahman Han liderliğindeki muhalifleri Kabil'i işgal ettiler. Serdar Muhammed Afzel Han'ı hapisten çıkararak emir ilan ettiler. Bu sırada Şîr Ali inzivadan çıkarak bir ordu kurdu ve emirlik için mücadeleye başladı. Fakat 1866'da Seyyidâbâd'da, 1867'de Mukur'da ve 1867'nin sonunda Pencşîr'de muhalifleri karşısında ağır bozgunlar yaşadı. Emir Muhammed Efzel Han'ın ölümünden sonra Kabil'de onun tahtına kardeşi Muhammed Azâm Han oturdu. Bu dönemde de Şîr Ali Han'ın Kabil'i ele geçirmek için düzenlediği birkaç hârekat başarısız oldu. Nihayet 1868 yılının sonunda oğlu Yakup Han ve Azâm Han'ın yeğenlerinin yardımı ile Kabil'i ele geçirerek ikinci kez emir oldu. Muhammed Azâm Han ve Serdar Abdurrahman Han Afganistan'ı terk ettiler (Kakar, 2006: 11-13).

Şîr Ali'nin ikinci hükümdarlık devrinde Afganistan, İngiltere için çok daha büyük bir stratejik öneme sahipti. Zira 1718-1847 tarihleri arasında Kazak Bozkırına hâkim olan Rusya, Kırım Savaşı ile birlikte hakimiyet sahasını batı yönünde genişletemeyeceğini görerek Türkistan'daki işgal sürecine geri dönmüş, 1862'de Tokmak ve Pişpek'i, 1864'te Hazret-i Türkistan'ı ve Çimkent'i, 1865'te Taşkent'i, 1866'da Ura Tübe'yi ve Cizak'ı ve 1868'de de Semerkant'ı ele geçirmişti. Aynı yıl yapılan anlaşma neticesinde Buhara fiilen Rus hâkimiyetine girdi (Togan, 1947: 230-233; Levi, 2017: 179-181). Böylece Rusların elinde tuttıkları alan Ceyhun Nehri'nin kıyısına ve Hokand'ın da fiilen Rus hâkimiyeti altında olduğu hesaba katılırsa Badahşan'a kadar ulaşmıştı. Oluşan bu yeni durum nedeniyle İngiltere, kendisini Afganistan'ın dış ilişkilerine daha fazla müdahale etmek zorunda hissediyordu. Bu bağlamda yapılan Ambala Konferansı'nda İngiltere'nin Hindistan Genel Valisi Lord Mayo, Şîr Ali'nin rakiplerine ya da başka bir devletin istilasına karşı korunması taahhüdüne yanaşmadı. Şîr Ali ise Kabil'de daimî İngiliz temsilcisi bulundurulmasını mahzurlu görüyordu. 1870 yılında Emir'in oğlu Abdullah Can'ı veliaht tayin etmesi üzerine büyük oğlu Muhammed Yakub Han isyan etti ve Herat'ı ele geçirdi. Bu sırada Kaufman da Şîr Ali ile diplomatik temas kurmaya çalışıyor ve zaman zaman Afganistan'ın kuzey sınırının belirlenmesini teklif ediyordu. Şîr Ali bu tür temasları düzenli olarak İngiliz Hindistanı'na bildirdi. Ancak bu tür olaylar İngiliz kamuoyunda Şîr Ali'nin Ruslarla yakınlaşması olarak değerlendiriliyor ve Afganistan üzerindeki baskının artırılması gerektiği dillendiriliyordu (Lee, 2018: 337-340). 1872 yılında İngiltere'nin Dışişleri Sekreteri Lord Granville'nin teşebbüsleri neticesinde Rusya ve İngiltere Afganistan'ın kuzey sınırı meselesini ele aldılar. Ancak sınırın tespiti için herhangi bir saha çalışması yapılmadı ve 1873 yılında sınırı kabaca tarif eden bir metin üzerinde anlaşmaya varıldı (Fitzhardinge, 1968: 12-13). Bu yıl Rusların Hive'yi işgal etmeleri Şîr Ali'yi oldukça tedirgin etti. Hindistan'ın yeni genel valisi Lord Northbrook'tan kendi kuzey sınırlarını korumak için para, silah ve mühimmat talep etti. Ancak Lord Northbrook bu talepleri yerine getirmeye yanaşmadı. Ona göre Ruslar Afganistan'a müdahale etmediği sürece bir tehdidin varlığından söz edilemezdi. Saldırı olması durumunda da ancak bütün diplomatik yollar tüketildikten sonra İngiltere bölgeye doğrudan askerî yardım yapabiliirdi. İngiltere'nin bu yaklaşımı, Şîr Ali'de güvensizlik hissi yarattı. Ayrıca 1873'te İngiltere ile Rusya'nın sınır konusundaki görüşmelerinde Şîr Ali'ye danışılmaması ve İran-Afgan sınırının tespitinde Afgan iddialarının göz ardı edilmesi de İngiliz-Afgan münasebetlerini olumsuz etkilemişti (Lee, 2018: 341-342).

Genel Vali Northbrook 1876 yılının baharında görevinden ayrıldı ve yerine Lord L.B. Lytton atandı. 1873'te Hive'nin işgali ve Rusların Hazar kıyısındaki faaliyetleri nedeniyle İngiltere Başbakanı Benjamin Disraeli de Afganistan'a dair "karışmama" siyasetini terk ederek "ileri" siyasetini benimsedi.

Buna göre Hindistan'a yönelik Rus tehdidinin önlenmesi için Afganistan'ın stratejik bölgelerinde İngiliz birlikleri konuşlandırılacaktı. Bilhassa Lytton, Afganistan'ın işgal edilmesi taraftarıydı. 3 Mart 1877'de Peşaver'de Afgan Hükümeti ile İngiliz Hindistanı heyetleri arasında yapılan görüşmelerde Şîr Ali'yi temsil eden heyet, İngilizlerin Afganistan'ın stratejik bölgelerine kaleler inşa etme ve asker konuşlandırma talebini reddetti (Yazıcı, 2011: 78-79). Ardından aynı istekleri kabul ettirmek amacıyla elçi olarak Kabil'e gönderilen General Sir Neville Bowles Chamberlain ve Louis Cavagnari'nin Afganistan'a girmesine müsaade edilmezken aynı tarihlerde (1878 yazı) Kabil'de bir Rus elçilik heyeti ağırlandı. Bu durum İngiltere tarafından Şîr Ali'nin Rusya ile yakınlaşması olarak değerlendirildi ve derhâl silahlı müdahale hazırlıklarına başlandı. İngilizlerin savaş ilan etmesi üzerine Şîr Ali, Rusların Türkistan Genel Valisi Kaufman'dan yardım istedi. Kaufman bu talebi ikmal zorlukları bahanesi ile reddetti. Çaresizlik içinde Kabil'i terk eden Şîr Ali, 1879 yılının Şubat ayında Mezar-ı Şerif'te öldü. Yerine vekil olarak bıraktığı büyük oğlu Yakub Han, emir ilan edildi. Yakub Han'ın üç koldan Afganistan'a giren İngiliz kuvvetleriyle anlaşmak dışında seçeneği yoktu. 26 Mayıs 1879'da yapılan Gandamak Anlaşması'na göre İngilizler Afganistan'ın dış ilişkilerini kontrol edecek, Kabil'de diğer şehirlerde daimî elçi bulunduracak, Yakub Han İndus'un batısındaki Kurram, Pişin ve Sibi'yi İngilizlere bırakacaktı. Bunun karşılığında ise İngilizler Afganistan'a yılda 60 bin pound maddi yardım sözü verdiler ve yabancı müdahale olması durumunda destek göndereceklerine dair sözlü taahhütte bulundular (Rasanayagam, 2005: 7-8; Adamec-Johnson, 2021: 443). Ancak bu anlaşma halkta infiale neden oldu. 3 Eylül 1879'da başlayan halk hareketi neticesinde Kabil'de mukim İngiliz elçisi Cavagnari ve elçilik personelinin tamamı öldürüldü (Kazemzadeh, 2013: 68). Aynı tarihlerde Ruslar da Hazar Denizi'nin doğusundaki toprakları ele geçirerek Türkistan'ın işgalini tamamlamaya çalışıyordu. Cavagnari ve İngiliz elçilik heyetinin öldürülüşünden bir hafta sonra Ruslar da Ahal'da Türkmenler karşısında ciddi bir yenilgi aldılar ve Hazar'ın kıyısındaki üslerine çekilmek zorunda kaldılar (Kuropatkin, 1899: 101).

Kabil'deki elçilik katliamı İngiliz kamuoyunda infiale neden oldu. İngilizler hızla Kabil, Kandahar ve Celalâbâd'ı işgal etmek üzere harekete geçtiler. Şiddetli direnişe rağmen 12 Ekim 1879'da Kabil de işgal edildi. Emir Yakub Han ve yakınları Hindistan'a sürüldü. İngiliz elçilik heyetinin katledilmesi olayına karıştığı düşünülen yüzün üzerinde şüpheli idam edildi. İngiliz işgal kuvvetleri komutanı General Frederick Roberts Afganistan'da bir tür askerî idare ilan etti ve ülkenin çeşitli bölgelerine valiler atadı. Kısa süre sonra İngiliz işgaline karşı direniş hareketleri başladı ve gelişti. Kabil'de toplanan elli bin kadar direnişçi İngiliz kuvvetlerini kuşatma altına aldı. Ancak direnişçiler teşkilatlı ve eğitimli değillerdi ve İngiliz karargâhına düzenledikleri hücumlar başarısız oldu. Kandahar'a da Mihr Dil Han'ın oğlu Serdar Şîr Ali Han'ın ölümü ve Yakub Han'ın görevden azli üzerine Semerkant'ta bulunan Efel Han'ın oğlu Serdar Abdurrahman Han da Badahşan üzerinden Afganistan'a döndü. Mart ayında Katagan'da bir Afgan birliği onun emrine girdi. Ardından da kuzeni Serdar Muhammed İshak Han'a bağlı birlikler ona katıldı. İngilizler ise Afgan direnişi uzadıkça ülkeyi doğrudan yönetmelerinin mümkün olmadığını görüyordu. 1880 Nisan'ının sonunda İngiltere'de yapılan seçimlerde İngiliz Liberal Partisi'nin lideri William Gladstone büyük bir zafer kazandı ve Benjamin Disraeli'nin yerine İngiltere Başbakanı oldu. İngiltere'deki iktidar değişimi, İngiltere'nin Afganistan'daki "ileri" siyasetini de derhâl terk etmesi anlamına geliyordu. Bu anlayışla, İngiliz hassasiyetlerini gözetmeyi garanti edebilecek bir Afgan lider aramaya koyuldular. Abdurrahman ise bir yandan İngilizlerle görüşüyor bir yandan da isyan hâlindeki Afgan halkına kendisinin ülkeyi işgalden kurtarmak için döndüğü mesajını veriyordu. Abdurrahman Han, İngilizlerin onunla görüşmeyi kesip İngiliz şartlarını kabul edebilecek başka bir aday aradıkları sırada, 20 Temmuz 1880'de Kabil'e geldi. Halk onu büyük bir coşkuyla karşıladı. Sonraki Cuma günü hutbelerde adı emir olarak zikredildi. İngiliz Siyasî Temsilcisi Lepel Griffin Abdurrahman'la yapılan görüşmeler sonrasında İngiliz hükümeti adına bu durumu kabul etti ve yapılan Lyall Anlaşması'ndan kısa süre sonra İngiliz kuvvetleri şehri terk ettiler (Kakar, 2006: 28-46; Forbes, 1896: 287-288; Schofield, 2007: 97). Anlaşmaya göre İngiltere Kabil'de veya Afganistan'daki başka bir şehirde daimî elçi bulundurmayacak, Abdurrahman Han yönetimine mali destek sağlayacak, ülkenin tahrik olmaksızın saldırıya uğraması hâlinde yardım etmekle yükümlü olacak, buna karşılık Afganistan'ın dış siyasetini kontrol edecekti (Wyatt, 2011: 269-270).

Öte yandan Abdurrahman'ın emir olarak tanınması Afganistan'ın işgalden kurtuluşu anlamına gelmiyordu. Zira Herat ve Kandahar, Abdurrahman'ın emir olarak tanındığı Afganistan'a dâhil değildi. İngilizler Kandahar'ın bir Barakzay emirinin idaresinde İngilizlere bağlı ayrı bir devlet olarak

teşkilatlandırılmasından yanaydılar. Herat ise Şîr Ali'nin oğlu Eyüp Han'ın idaresindeydi. Abdurrahman Han'ın Kabil'e hareketinden kısa süre önce, 15 Haziran'da Herat'tan Kandahar'a doğru harekete geçmişti. Kandahar'dan Eyüp Han'ı karşılamak üzere hareket eden General Burrows, 27 Temmuz 1880 tarihinde Meyvend'de ağır bir yenilgi aldı ve yaklaşık 2.500 kişiden oluşan birliğinden bin kayıp verdi. İngilizlerin Abdurrahman'ı Kabil Emiri olarak tanıdıkları tarih ise 22 Temmuz 1880'dir. Eyüp Han, kazandığı zaferden sonra Kandahar'ı kuşattı. Kabil'den hareket eden General Roberts, Kandahar'daki İngiliz birliklerinin imdadına yetişerek onları imha olmaktan kurtardı (Adamec-Johnson, 2021: 315-316). Şehir 21 Nisan 1881 tarihinde Abdurrahman Han'a bağlı subaylara teslim edildi ve birkaç gün sonra da İngilizler şehri terk ettiler (Stewart, 2011: 196). Abdurrahman Han'ı emir olarak tanımayan Eyüp Han, 1881 yılının Ağustos ayında Kandahar'ı işgal etti. Bunun üzerine bir ordu ile bölgeye intikal eden Emir Abdurrahman, Eylül ayında yapılan savaşta Eyüp Han'ın birliklerini bozguna uğrattı. Bunun üzerine Eyüp Han İran'a sığındı (Lee, 2018: 383).

Abdurrahman Han, iktidara geldikten sonra ülkesinin iç bütünlüğünü sağlamaya odaklandı. Eyüp Han'ı mağlup ettikten sonra 1884'te Meymene'yi de ele geçirdi (Barfield, 2010: 147). Öte yandan Ruslar 1881'de Ahal'ı, 1883'e kadar geçen zamanda Tecen, Serahs ve Etek bölgesini, 1884'te Merv'i ve Yolöten'i işgal ettiler (Davletov-İlyasov, 1972: 170, 205, 190, 240, 241). Merv ve Yolöten'in işgali, İngiltere ile Rusya arasında 1873'te sağlanan uzlaşmanın belirlediği sınırlara gelindiğine işaret ediyordu ve bu bakımdan artık Afganistan'ın kuzey sınırının belirlenmesi aciliyet kazanmıştı. 1883 ve 1884 yılında iki ülke dışişleri bakanlığı arasında yapılan görüşmelerle bölgeye bir Rus ve bir de İngiliz sınır tespit komisyonu gönderilmesine ve böylece oluşturulacak ortak komisyon marifetiyle sınırın tespit edilmesine karar verildi (Fitzhardinge, 1968: 14-15). Komisyon henüz çalışmalarına başlamadan hem Ruslar hem de -muhtemelen İngilizlerin teşviki ile Afganlar- sınır tespit komisyonunun çalışmalarına tesir etmeye yönelik faaliyetlere başladılar. Meymene'nin işgali de bu bağlamda değerlendirilebilir. Ayrıca Bâlâ Murgab'a bir Afgan birliği konuşlandırılırken Pencdeh'e de vali atandı. Ruslar ise belirlenen tarihte bölgeye komisyon göndermedikleri gibi 1884 yılının Kasım ayında Pul-i Hatun'a, 1885 yılının Şubat ayı başında Zülfikâr Geçidi'ne, Akrobat'a ve Murgab ile Guşku nehirlerinin birleştiği noktanın hemen güneyinde bulunan Kızıl Tepe'ye asker konuşlandırdılar. Ayrıca Pencdeh'teki Afgan birliğinden bölgeden çekilmesini talep ettiler. Bölgede sınır komisyonuna mensup İngiliz subayların varlığına rağmen 30 Mart 1885'te Afgan birliğine saldırarak Pencdeh'i cebren ele geçirdiler (Yate, 2022: 198, 310, 360-361; Fraser-Tytler, 1953: 164). Bu durum İngiltere ile Rusya'yı küresel bir savaşın eşiğine getirdi. Zira Gandamak ve Lyall Anlaşmalarına göre Afganistan'ın saldırıya uğraması durumunda İngiltere'nin onu savunma yükümlülüğü vardı. Öte yandan daha birkaç yıl önce Afganistan'da ağır kayıplar vererek çekilen İngiliz ordusunun Pencdeh gibi Afganistan'ın en kuzey bölgesine Rus kuvvetlerine denk birlikler göndermesi ve burada bir savaşın ikmal edebilmesi mümkün değildi. Buna karşılık denizlerde üstünlük hâlen İngilizlerin elindeydi. İngilizler bölgeye asker sevk etmek yerine Herat'ın savunmasını güçlendirmeye ağırlık verdiler. Karşılıklı seferberlik ilanlarından sonra taraflar sınırın aynı sınır komisyonu eli ile çözülmesi konusunda anlaştilar. Ortak komisyon 1885 yılının Kasım ayı ile 1887 yılının Aralık ayı arasında Zülfikâr Geçidi ile Ceyhun arasında Rus-Afgan sınırını tespit etti (Yate, 2021: 75, 325). 1893 yılında da İngiliz diplomat Sir Mortimer Durand'ın tespit ettiği Durand Hattı, İngiliz-Afgan sınırı olarak kabul edildi. Ne var ki bu sınır belirlenirken hiçbir coğrafi, siyasi ve etnik hassasiyet dikkate alınmamış ve bu durum günümüze kadar uzanan sorunlara neden olmuştur (Sarila, 2009: 244).

1886-1888 yılları arasında ülkenin doğusundaki yarı bağımsız Gılgay kabilelerinin direnişini kırarak onları merkezî otoriteye bağladı. Aynı yıl Güney Türkistan Valisi ve Muhammed Azâm Han'ın oğlu Muhammed İshak Han'ın isyanını bastırdı. 1890 ile 1893 arasında yürüttüğü harekât ile Hazaracat'ı, 1895'te de Afganistan'ın kuzeydoğusunda bulunan Kâfiristan'ı itaat altına aldı ve buranın adını Nuristan olarak değiştirdi. Aynı yıl kurulan ortak Pamir komisyonu ile Afganistan'ın Rusya ve Çin ile kuzeydoğu sınırı tespit edildi (Barfield, 2010: 148,157; Dobson, 2021: 197; Kakar, 2006: 118; Johnson-Adamec, 2021: 215). Abdurrahman Han, hâkimiyetinde Peştun nüfusuna istinat ediyordu. Bu nedenle özellikle Güney Türkistan'a kalabalık Peştun grupları yerleştirdi (Yate, 1900: 23).

1901 yılında Emir Abdurrahman ölünce yerine oğlu ve veliahtı Habibullah geçti. Habibullah, genel olarak babası gibi İngilizlerle iyi ilişkiler sürdürmeye özen gösterdi. İngiltere'nin ısrarı üzerine yenilenen İngiliz-Afgan anlaşmalarında İngiltere'nin onu Afganistan'ın ve ona bağlı bölgelerin

bağımsız hükümdarı olarak tanınması önemlidir. Ancak kendisinin rızası alınmadan 1907 yılında Afganistan'ı İngiliz nüfuz bölgesi olarak tanımlayan İngiliz-Rus Anlaşması, İngiltere ile Habibullah yönetimi arasında gerginliğe neden oldu ve Habibullah bu anlaşmayı onaylamayı reddetti. Buna karşılık Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ile Almanya'nın ısrarına rağmen tarafsızlığını ilan etti. Devrinin en dikkat çekici yanı, ülkenin bu dönemde modern eğitim kurumları, gazeteler, telefon ve telgraf gibi birçok yenilikle bu dönemde tanışmasıdır. Ayrıca babası Abdurrahman tarafından ülke dışına sürgüne gönderilmiş birçok Afgan'ın ülkeye dönmesine izin verdi. Geri dönmesine izin verilenler arasında 1930 yılından itibaren iktidarı ele geçirip hükümet işlerini yürütecek olan Barakzay kabilesinden Tarzi ve Musahibân kardeşler ve aileleri de vardı. 1919 yılının başında öldürülünce yerine oğlu Emanullah Han geçti (Johnson-Adamec, 2021: 203; Baumer, 2018: 185-188; Wyatt, 2011: 23-24).

Emanullah Han, emir ilan edilmesinin ardından kardeşinin başlattığı isyanı bastırdıktan sonra 1919 yılının Mayıs ayında İngiltere'ye savaş ilan etti. Emanullah'ın birlikleri üç koldan Durand Hattı'nı geçerek Tal ve Kurram'a saldırdılar. Bunun üzerine İngiliz hava kuvvetleri Kabil başta olmak üzere Afganistan'ın birçok yerini bombaladı. Ardından barış görüşmeleri başladı ve 1919 Ağustos'unda yapılan Ravalpindi Anlaşması ile İngiltere, Afganistan'ın dış ilişkilerinde bağımsızlığını tanıdı (Rasanayagam, 2003: 19). Emanullah Han devrinde Afganistan'da yenileşme hareketleri hız kazandı. Bunlardan en önemlisi 1923'te yürürlüğe giren ilk Afgan Anayasasıdır. Eğitim, sağlık, devlet teşkilatı gibi birçok alanda yenilikler yapıldı. Emanullah Han Afganistan'ın modernleşmesi çabalarında Mustafa Kemal Atatürk'ü örnek alıyor ve Türkiye'den de aktif destek görüyordu. Bolşevik Rusya'nın Afganistan'la yakınlaşma çabalarını da İngiliz tehdidine karşı bir denge unsuru olarak başarıyla kullandı. Ne var ki giriştiği reform hareketleri muhafazakâr çevrelerin tepkisini çekti. Celalâbad'da başlayan ayaklanma hızla Kabil'e ulaştı. Emanullah Han, 1929 yılının başında tahtı kardeşi İnayetullah'a bırakarak önce Kandahar'a, sonra Hindistan'a kaçtı (Saikal, 2003: 87-89).

Emanullah'ın ve onun hemen ardından vekili İnayetullah'ın devrilmesinden sonra kısa bir süre için Afganistan'ın idaresini ele geçiren Habibullah Kalakâni de 13 Ekim 1929'da Musahibân ailesinden General Muhammed Nadir tarafından devrildi. Nadir Şah da Kalakâni gibi Emanullah'ın reformlarının birçoğunu yürürlükten kaldırdı. Kadınların oy kullanma hakkını iptal etti ve peçe takma zorunluluğunu geri getirdi. Dış politikada tarafsızlığını titizlikle korudu. Ülkenin kuzeyindeki bazı basmacı kalelerini yıktırdı ve kuzeydoğudaki İngiliz karşıtı Efridî isyanlarına destek vermemekle fiilen Durand Hattı'nı tanıdı. 8 Kasım 1833'te öldürülünce yerine aynı aileden Zahir Şah, aileyi temsilen hükümdar ilan edildi. Musahibân ailesi II. Dünya Savaşı'nda tarafsız tavır takındı. İngiltere'nin II. Dünya Savaşı sonrasında küresel iddialarını sürdürebilecek kuvvetini kaybetmesi neticesinde Hindistan'dan çekildi ve Hindistan, farklı bölge ve prensliklerin gelecekteki milliyetlerine seçimle karar verebildikleri 15 Ağustos 1947 seçimi sonucunda parçalara ayrıldı. Böylece Afganistan, güneyde ve batıda İngiltere yerine Pakistan'la komşu oldu. Bu tarihte Başbakan olarak idareyi elinde bulunduran Zahir Şah'ın amcaoğlu Mahmud Han'ın Durand Hattı'nın hükümsüz olduğunu ileri sürmesine rağmen ihtilaflı bölge Pakistan'a bırakıldı. 1949 yılında Efridî Peştunları Güney Afganistan'da Peştunistan Devleti'nin kuruluşunu ilan ettiler ve bu devlet Afganistan tarafından tanındı. Ardından sınırda Afganistan-Pakistan birlikleri arasında çatışmalar yaşandı. Bu olaylar neticesinde Pakistan'ın sınırını kapatması Afganistan'da ciddi bir kıtlığa neden oldu. Mahmud Han'dan sonra Muhammed Davud Han (Görev yılları: 1953-63) Başbakan olarak fiilen ülkeyi idare etmeye başladı. Özellikle 1955'ten sonra Sovyetler Birliği ile yakınlık kurdu. Alınan ciddi askerî ve malî destekle birlikte ülke büsbütün Sovyet nüfuzu altına girdi. Bu dönemde Sovyetler Birliği'nde eğitim gören binlerce Afgan, komünist fikirleri benimsedi. Nur Muhammed Terakki, Babrak Karmal, Hafızullah Emin gibi tanınmış Afgan Komünistler de bu sırada Sovyet gizli servisi tarafından ele geçirilmişti (Baumer, 2018: 196).

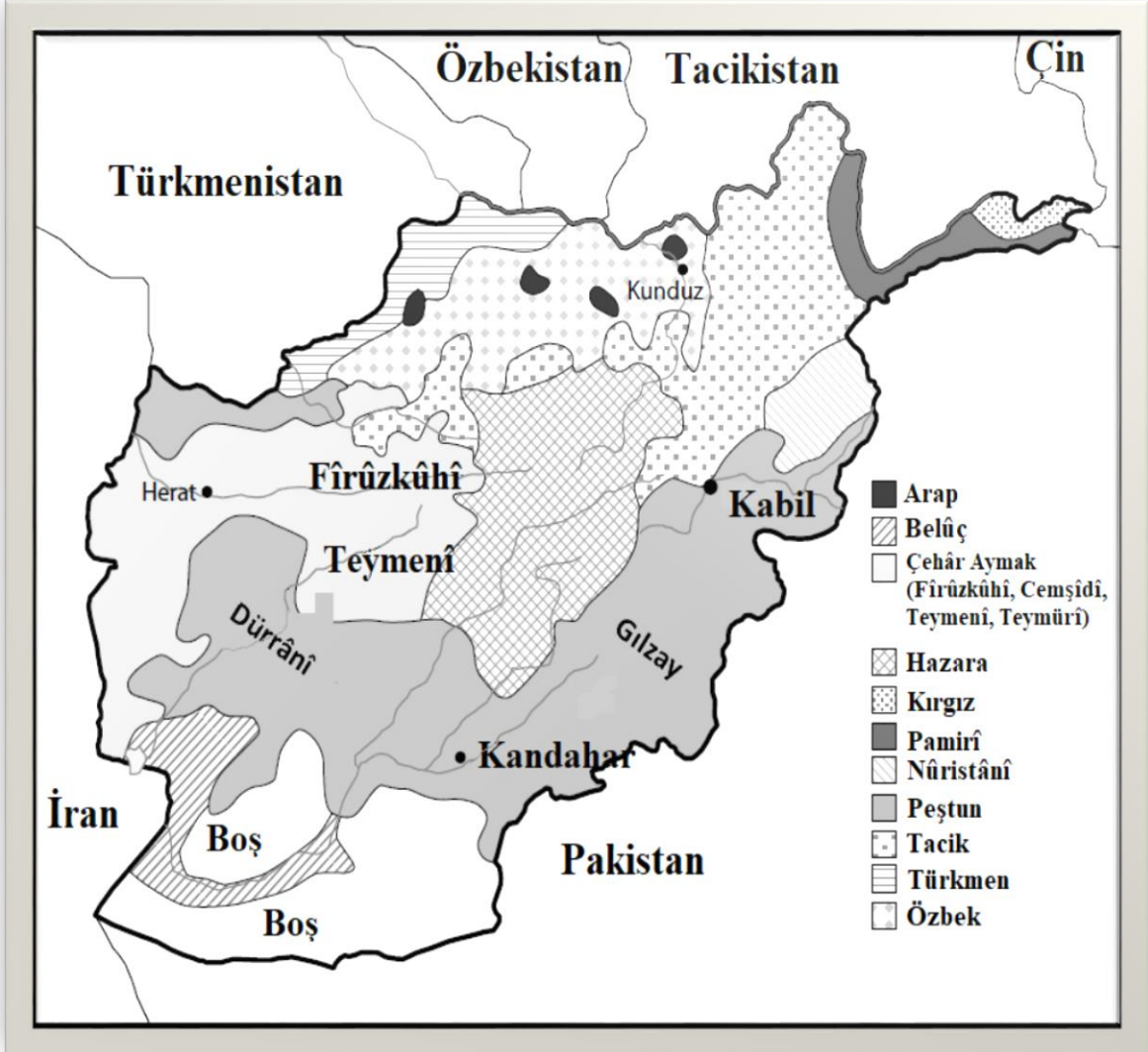
Öte yandan Zahir Şah, 1963 yılında Davut Han'ı istifa ettirdi ve 1964 yılında ilan ettiği yeni anayasa ile ailesinin üyelerini idareden uzaklaştırarak fiilen idareyi ele aldı. Bu anayasa çok partili siyasi sistem ve serbest seçim gibi yenilikleri de ihtiva ediyordu. Zahir Şah, 1973 ülke dışında bulunduğu sırada amcaoğlu Davud Han'ın organize ettiği bir darbe ile idareden uzaklaştırıldı. Sol ve liberal grupların desteğini alan Davut Han, kısa süre içinde büyük ölçüde aile üyelerinden mürekkep bir hükümet kurdu ve aynı anda Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı ve Millî Savunma Bakanlığının yetkilerini üstlendi. Ardından ülkedeki komünistlerin desteğiyle İslamcılarının nüfuzunu kırdı. 1975'ten sonra ise Sovyetler Birliğinden uzaklaşarak komünist grupların üstüne gitti. 1977'de ilan edilen anayasa ile siyasi

partiler yasaklandı ve ardından partilerin liderleri tutuklandı. Bunun üzerine ülkedeki Halk ve Perçem adı altında örgütlenmiş komünist gruplar 1978 yılında askerî bir darbe ile Davut Han'ı devirdiler (Sivrioğlu-Türkoğlu, 2017: 244-247).

Davut Han'ın devrilmesinin ardından Nur Muhammed Terekî, devlet başkanı ilan edildi. Terâkî'nin hızla giriştiği reform hareketleri Afganistan'da büyük tepkiye yol açtı. Bununla eş zamanlı olarak rakip komünist hizip Perçem'in lideri Hafızullah Emin'le Terakî'nin taraftarları arasında da şiddetli bir mücadele devam ediyordu. 1879 yılında Emin, askerî bir darbe ile Terakî'yi devirdi. Ancak Emin, Sovyetler Birliği tarafından güvenilir bulunmadığı gibi ülkede istikrarı sağlama konusunda da yetersiz kalıyordu. Bunun üzerine Sovyet askerleri Afganistan'a girerek Emin'i devirdiler. Sürgündeki Babrak Karmal Sovyet destekli yeni idarenin başına getirildi. Sovyet işgaliyle birlikte Afganistan'da Abd ve Körfez Ülkeleri destekli ciddi bir Rus karşıtı direniş başladı. Gulbeddin Hikmetyar, Mevlevi Yunus Halis, Abdül Resul Sayyaf, Ahmed Şah Mesud, Burhaneddin Rabbani, İsmail Han, Mevlevi Muhammet Nebi, Sibgatullah Müceddid ve Seyyid Ahmed Geylani gibi liderler öncülüğünde örgütlenen Afgan direnişçiler, 1989 yılında Sovyetleri Afganistan'dan çekilmek zorunda bıraktılar (Stewart, 2011: 230-231; Baumer, 2018: 220-221).

Sovyetler Birliği 1886 yılında Babrak Karmal'ın yerine devlet başkanlığı görevine getirdiği Muhammed Necibullah'ı giderek azalan mali yardımlarla destekledi. Sovyetler'in çökmesiyle Necibullah, Afganistan'daki direnişçi kuvvetlerle kendi başına yüzleşmek zorunda kaldı. Ülkenin kuzeyinde önce Ruslarla, sonra da Necibullah hükümeti ile ittifak hâlindeki Raşit Dostum da bir süre sonra Necibullah'la ittifakını sonlandırdı. 24 Nisan 1992'de direnişçi gruplar arasında yapılan Peşaver Anlaşması sonrasında Kabil direnişçilerin eline geçti ve Necibullah hükümeti devrildi. 1994 yılına kadar gruplar arasında iktidar mücadelesi devam etti. Pakistan'ın örgütleyip silahlandığı Taliban, 1994'te sahada görüldü ve kısa süre içinde Afganistan'ın büyük bölümünü ele geçirdi (Rasanayagam, 2003: 138-144). Suudi asıllı terörist Usame b. Ladin'in 11 Eylül 2001'de ABD'de düzenlediği terör saldırıları sonrasında Taliban lideri Molla Muhammed Ömer'in Afganistan'da bulunan Ladin'i teslim etmeyi reddetmesi, Afganistan'ın ABD öncülüğünde Nato birlikleri tarafından işgali ile sonuçlandı. Taliban idaresi kısa sürede devrildi ve Hamid Karzai liderliğinde Koalisyon Güçleri destekli yeni bir Afgan hükümeti kuruldu. Ancak bilhassa 2007 yılı sonrasında Taliban Afganistan'da yeniden güç kazandı ve saldırılarını her geçen yıl artırdı. Bunun üzerine ABD, 2018 yılının ortasında Taliban'la barış görüşmelerine başladı. 29 Şubat 2020 yılında ABD ve Taliban müzakerecileri arasında Katar'ın başkenti Doha'da yapılan anlaşmaya göre Taliban, Afganistan'da ABD'nin ve müttefiklerinin güvenliğini tehdit edecek unsurları barındırmamayı taahhüt ederken ABD de 1 Mayıs 2021'e kadar Afganistan'daki askerî varlığını sonlandırmayı üstlendi. Daha sonra ABD'nin ülkeyi nihaî tahliye tarihi 31 Ağustos'a uzatıldı ve tahliye bu tarihte tamamlandı. ABD henüz Afganistan'dan çekilmeden Taliban güçleri hızla ülkenin her tarafında Afgan birliklerine karşı harekete geçtiler. Seçilmiş Cumhurbaşkanı Eşraf Gani ülkeyi terk etti ve ABD'nin kurup teçhiz ettiği Afgan ordusu Taliban'la savaşmayarak sorumluluk sahalarını devrettiler. Günümüzde Afganistan, Taliban tarafından yönetilmektedir (Congressional Research Service, 17 Eylül, 2021).

Harita 1. Afganistan Etnik Gruplar Haritası

Kaynak: (Barfield, 2010: 19).

1979 yılından beri Afganistan'ın genelini kapsayan bir nüfus sayımı yapılmış değildir. Bu nedenle ülkenin nüfusuna ve etnik grupların nüfus içindeki payına dair bilgiler tamamen tahminlere dayanmaktadır. 2015 tahminlerine göre nüfusun %42'sini Peştunlar, %27'sini Tacikler, %9'unu Hazaralar, %9'unu Özbekler, %4'ünü Aymaklar, %3'ünü Türkmenler, %2'sini Belûçlar ve %4'ünü de diğer küçük gruplar oluşturmaktadır (İbrahimi, 2017: 6). Farklı kaynaklarda nüfusa ve genel nüfus içinde bir topluluğun oranına dair verilen rakamlar büyük farklılıklar göstermektedir.

XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Afganistan'da en etkin etnik grup Peştunlardır. Günümüzde Peştunların ülke nüfusunun %42'sini teşkil ettikleri tahmin edilmektedir. Haddizatında Afgan adı genellikle Peştun ile aynı anlamda kullanılır. Peştunlara bağlı büyük kabilelerden Dürrânîler ülkenin güneyinde ve güneybatısında yaşarlar. Dürrânîlerin başlıca alt kolları Popalzay, Alikozay, Barakzay, Akhakzay, Nurzay, Alizay ve İshakzay'dır. Afganistan'daki en kalabalık Peştun kabilesi Gılzaylardır. Gılzaylara Halacî veya Galacî de denir ve Türk kökenli olduklarına dair güçlü iddialar vardır. Daha çok ülkenin doğusunda yaşayan Gılzaylar, Hetekî, Tûhî, Nasırî, Terekî, Süleymanhîl, Ahmedzay gibi kollara ayrılırlar. Gılzaylar ve Abdâlîler dışında Gergeştîler ve Kerlânîler de büyük Peştun kabileleridir (Schofield, 2003: 120; Barfield, 2010: 25).

Ülkedeki ikinci büyük etnik grup Taciklerdir. Tacikler, güçlü kabile bağlarına sahip değillerdir. Kabil, Mezar-ı Şerif, Herat gibi büyük şehirlerin yanı sıra daha çok ülkenin kuzeydoğusunun yüksek kesimlerinde yaşarlar. Taciklere Farsîvân da denir. Ancak Farsîvân, Darice konuşan ve etnik aidiyetini kaybetmiş şehirlî ve tarımcı nüfusun tamamı için kullanılmaktadır (Rubin, 2002: 29; Barfield, 2010: 25).

Hazaralar, Afganistan'ın orta bölgelerinde meskûndurlar. Afganistan Hazaraları'nın büyük çoğunluğu Şii'dir. Bağlan, Pencşîr, Parwan, Takar ve Kunduz civarında az sayıda Sünnî Hazara da yaşamaktadır. Şii oldukları için öteden beri Peştunların baskısına maruz kalan bu topluluğun Moğol kökenli olduğuna dair güçlü kanıtlar vardır (Mousavi, 1998: 26). Çehâr Aymak denilen Cemşîdî, Fîrûzkûhî, Teymenî, Teymenîler ve Sünnî Hazaraların başlıca yerleşim yerleri Bâdgîş, Faryab ve Seripul bölgeleridir. Bunun dışında Aymak adı etnik kökenine bakılmaksızın göçebelerin hepsi için de kullanılmaktadır (Lee, 2019: 14; Yate, 2022: 160).

Yaklaşık olarak XV. yüzyılın başından itibaren Afganistan'ı yurt tutmuş Özbekler, ülkenin kuzey ve kuzeybatı bölgelerinde ikamet ederler. Nüfus bakımından Afganistan'ın Özbeklerden sonra en büyük Türk topluluğu Türkmenlerdir. Bâdgîş ve Faryab'dan itibaren Ceyhun kıyılarına kadar kuzey bölgelerde yaşarlar. Afganistan'da yaşayan başlıca Türkmen kabileleri Ersarı, Salur ve Sarıklardır. Afganistan'ın Safevî ve Afşar hâkimiyetinde bulunduğu dönemin bakiyeleri olduğu düşünülen Kızılbaşlar başta Herat ve Kabil olmak üzere ülkenin batı ve orta vilayetlerinde ikamet ederler. Bunun dışında ülkede Nuristânî, Belûç, Brohoi, Paşâî, Kürt, Sih, Hindu, Pamirî gibi birçok küçük etnik grup yaşamaktadır (Youngerman-Wahab, 2007: 17-18; Jarring, 1839: 76-77).

Ekonomi

2020 tahminlerine göre ülkenin gayrisafi millî hasılası 77,04 milyar dolardır. Tarım ve hayvancılık ürünleri; buğday, süt, üzüm, sebzeler, patates, kavun-karpuz, pirinç, soğan ve elmadır. Mamul ürünler; az miktarda tuğla, kumaşlar, sabun, mobilya, ayakkabı, gübre, giyim ürünleri, alkolsüz içkiler, çimento, el dokuması kilimler, kömür, doğal gaz ve bakırdır. 2017 tahminlerine göre ülkenin çalışan nüfusunun %44,3'ü tarımda, %18,1'i sanayide ve %37,6'sı hizmet sektöründe istihdam olunmuştu. 2017 tahminlerine göre ülkede işsizlik oranı %23,9, genç işsizlik oranı %16,2'dir. Nüfusun %54,5'inin kazanç durumu fakirlik sınırının altındadır. Ülkenin madenleri ve doğal kaynakları; doğal gaz, petrol, kömür, bakır, kromit, barit, kükürt, kurşun, çinko, demir, tuz, kıymetli taşlardır. 2018 tahminlerine göre ülkenin arazisinin %58,1'i tarım arazisi, %0,3'ü kalıcı tarım ürünleri, %46'sı daimî otlak, %1,85'i orman ve %40,1'i de diğer arazi sınıflarından (dağlık, bataklık vb.) oluşmaktadır. Beşerî sulama ile sulanan arazi 32.080 km²'dir. Taliban öncesi 2020 yılında yaptığı ihracatının (1,48 milyar dolar) %45'i Birleşik Arap Emirlikleri, %24'ü Pakistan, %22'si Hindistan'la ve %1'i de Çin'le gerçekleşmiştir. İthalat ortakları ise Birleşik Arap Emirlikleri (%23), Pakistan (%17), Hindistan (%13), Çin (%9), ABD (%9), Özbekistan (%7) ve Kazakistan'dır (%6). Ülke elektriğinin %45'i fosil yakıtlardan, %52'si hidroelektrik santrallerden, %4'ü ise diğer yenilenebilir kaynaklardan elde edilmektedir. 2017 tahminlerine göre ülkede 164,2 milyon m³ gaz üretilmiş ve aynı miktarda gaz tüketilmiştir (CIA's World Factbook).

Kaynaklar

- Arunova, M. R. (1982). "Afghanistan in The Middle Ages", *A History of Afghanistan*. Ed., Yu Gangovskiy; V.- Arunova; M. R. Korgun; V. G.- Masson; V. M.- Muradov; G. A. Polyakov; G. A. V. A. Romodin. Rusçadan Çev., Vitali Baskakov. Moskova: Progress Publishers, 59-108.
- Ayan, Ergin. (2007). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Oğuz İsyanı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Barfield, Thomas. (2010). *Afghanistan: A Cultural and Political History*. Princeton-Oxford.
- Baumer, Christoph. (2018). *The History of Central Asia-IV*. London-New York: I. B. Taurus.
- Bosworth, C. E.; Clauson, Sir Gerard. (2007). "Al-Kwarazmi on the Peoples of Central Asia", *The Turks in the Early Islamic World-IX*. Ed., C. Edmund Bosworth; Ashgate Variorum. Burlington: Aldershot, 167-179.
- Bregel, Yuri. (2009). "The New Uzbek States: Bukhara. Khiva and Khoqand: c. 1750 1886", *The Cambridge History of Inner Asia: The Chinggisid Age*. Ed., Nicola Di Cosmo; Allen J. Frank; Peter B. Golden. New York: Cambridge University Press, 392-411.
- Burton, Audrey. (1997). *The Bukharans: A Dynastic, Diplomatic and Commercial History 1550-1702*. London: Curzon Press.
- CIA's World Factbook, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/afghanistan> (e.t.: 13 Mayıs, 2022).
- Congressional Research Service. "U.S. Military Withdrawal and Taliban Takeover in Afghanistan: Frequently Asked Questions". Koordinatör: Clayton Thomas. 17 Eylül, 2021.
- Davletov, C.; İlyasov, A. (1972). *Prisoedineniye Turkmenii K Rossii*. Ed., A. K. Karriyev; H. A. Halfin. Aşkat: İlim Yayınları.
- Dobson, George. (2021). *Türkistan'ın Kalbine Örülen Ağlar: St. Petersburg'dan Semerkant'a Trenle Seyahat Notları*. Çev., Resul Şahsi. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Fitzhardinge, H. V. (1968). *The Establishment of the North-west Frontier of Afghanistan, 1884-1888*, The Australian National University Yayınlanmamış Doktora Tezi, Canberra.
- Forbes, Archibald. (1896). *The Afghan Wars 1839-42 and 1878-80*. London: Seeley and Co. Limited.
- Fraser-Tytler; W. K. (1953). *Afghanistan: A Study of Political Developments in Central and Southern Asia*. London-New York-Toronto: Oxford University Press.
- Gömeç, Saadettin. (1999). *Kök Türk Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Grousset, Rene. (2011). *Stepler İmparatorluğu: Attilâ, Cengiz Han, Timur*. Çev., Halil İnalçık. Türk Ankara: Tarih Kurumu Yayınları.
- Ibrahimi, Niamatullah. (2017). *The Hazaras and the Afghan State: Rebellion, Exclusion and the Struggle for Recognition*. London: Hurst & Company.
- Jarring, Gunnar. (1939). *On the Distribution of Turk Tribes in Afghanistan: An Attempt at a Preliminary Classification*. Leipzig.
- Johnson, Thomas H.; Adamec, Ludwig W. (2021). *Historical Dictionary of Afghanistan*. London-New York-Lanham-Boulder: Rowman & Littlefield.
- Kafalı, Mustafa. (2005). *Çağatay Hanlığı (1227-1345)*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kafesoğlu, İbrahim. (1992). *Harezmsahlar Devleti Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kakar, M. Hassan. (2006). *A Political and Diplomatic History of Afghanistan, 1863-1901*. Leiden-Boston: Brill.
- Kazemzadeh, Firuz. (2013). *Russia and Britain in Persia: Imperial Ambitions in Qajar Iran*. London-New York: I. B. Tauris.

- Konukçu, Enver. (1973). *Kuşan ve Akhunlar Tarihi*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Köymen, Mehmet Altay. (1993). *Selçuklu Devri Türk Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kuropatkin, A. N. (1899). *Zavoyevaniye Turkmenii Pohod v Ahal-Teke v 1880-1881 gg.* St Petersburg.
- Lee, Jonathan L. (2018). *Afghanistan: A History from 1260 to the Present*. London: Reaktion Books.
- Levi, Scott C. (2017). *The Rise and Fall of Khoqand 1709-1876: Central Asia in Global Age*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Ligeti, Lajos. (2008). *Tarihte Türk Yurtları*. Çev., S. Karatay; T. Andaç; N. Uğurlu. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Lockhart, B. A. (1938). *Nadir Shah: A Critical Study Based Mainly upon Contemporary Sources*. London: Luzac & Co.
- Manz, Beatrice Forbes. (2009). "Temür and Early Timurids to c. 1450", *The Cambridge History of Inner Asia: The Chinggisid Age*. Ed., Nicola Di Cosmo; Allen J. Frank; Peter B. Golden. New York: Cambridge University Press, 182-199.
- Masson, V. M. (1982). "Ancient Afghanistan", *A History of Afghanistan*. Ed., Yu Gangovskiy; V.-Arunova; M. R. Korgun; V. G.- Masson; V. M.- Muradov; G. A. Polyakov; G. A. V. A. Romodin. Rusçadan Çev., Vitali Baskakov. Moskova: Progress Publishers.
- McChesney, R. D. (2009). "The Chinggisid Restoration in Central Asia: 1500- 1785", *The Cambridge History of Inner Asia: The Chinggisid Age*. Ed., Nicola Di Cosmo; Allen J. Frank; Peter B. Golden. New York: Cambridge University Press, 277-302.
- Mousavi, S. A. (1998). *The Hazaras of Afghanistan an Historical, Cultural, Economic and Political Study*. Richmondi: Curzon Press.
- Mukminova, R. G.; Mukhtarov, A. (2003). "The Khanate (Emirate) of Bukhara", *History of Civilizations of Central Asia-V*. Ed., Chahryar Adle; İrfan Habib; Karl M. Baipakov. Fontenoy, 33- 63.
- Noelle, Christine. (2008). *State and Tribe in Nineteenth-Century Afghanistan: The Reign of Amir Dost Muhammad Khan (1826-1863)*. London-New York: Routledge.
- Rasanayagam, Angelo. (2005). *Afghanistan: A Modern History*. London-New York: I. B. Tauris.
- Rubin, Barnett R. (2002). *The Fragmentation of Afghanistan: State Formation and Collapse in International System*. Connecticut: Yale University Press.
- Runion, Meredith L. (2007). *The History of Afghanistan*. London: Greenwood Press.
- Sarila, Narendra Singh. (2009). *The Shadow of the Great Game: The Untold Story of India's Partition*. Noida: Thomson Press.
- Schofield, Victoria. (2003). *Afghan Frontier: Feuding and Fighting in Central Asia*. London: Taurisparke Paperbacks.
- Sivrioğlu, Töre; Türkoğlu, Ahmed Jawid. (2017). *Başlangıçtan Günümüze Afganistan Tarihi*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Skrine, Francis Henry; Ross, Edward Denison. (1899). *The Heart of Asia: A History of Russian Turkestan and Central Asian Khanates from the Earliest Times*. London: Methuen & Co.
- Spuler, Bertold. (2011). *İran Moğolları: Siyaset, İdare ve Kültür, İlhanlılar Devri, 1220-1350*. Çev., Cemal Köprülü. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Stewart, Jules. (2011). *On Afghanistan's Plains: The Story of Britain's Afghan Wars*. London-New York: I. B. Tauris.
- Tanner, Stephan. (2003). *Afghanistan: A Military History from Alexander the Great to the Fall of the Taliban*. Cambridge: Da Capo Press.

Togan, Zeki Velidi. (1947). *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi*. İstanbul: Arkadaş, İbrahim Horoz ve Güven Basımevleri.

Vambéry, Arminius. (2022). *Türkistan'a Seyahat: Bir Sahte Dervişin İstanbul'dan Semerkant'a Yolculuğu*. Çev., Resul Şahsi. İstanbul: Divan Kitap.

Wahab, Shaista; Youngerman, Barry. (2007). *A Brief History of Afghanistan*. New York: Facts on File Inc.

Wyatt, Christopher M. (2011). *Afghanistan and the Defence of Empire: Diplomacy and Strategy during the Great Game*. London-New York: I. B. Tauris.

Yate, Arthur Campbell. (2022). *Asya'da İngiltere ve Rusya Karşı Karşıya: Afgan Sınır Komisyonu ile Seyahatler*. Çev., Resul Şahsi. İstanbul: Selenge Yayınları.

Yate, Charles Edward. (1900). *Khorasan and Sistan*. Londra-Edinburg: William Blackwood and Sons.

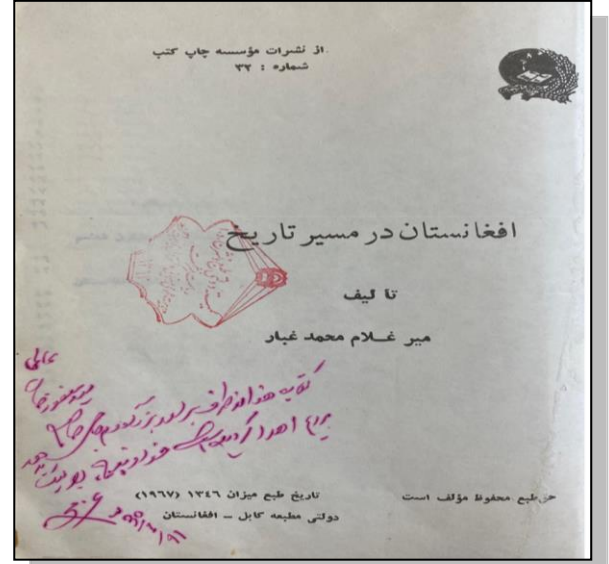
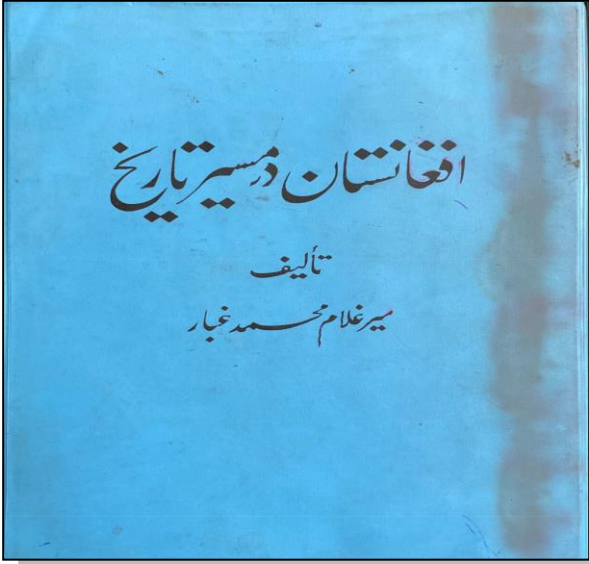
Yate, Charles Edward. (2021). *Afgan Türkistan'ında Rus-İngiliz Rekabeti: Afgan Sınır Komisyonu'ndan Mektuplar*. Çev., Resul Şahsi. İstanbul: Selenge Yayınları.

Yazıcı, Orhan. (2011). *Modern Afganistan'ın Kuruluşu (1834-1892)*. Malatya: Mengüeli Yayınları.

Hatunoğlu, Nurettin. (2022). “Tarihsel Süreçte Afganistan Adlı Eser”. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (1), 149-152.

Tanıtım Yazısı

KİTAP TANITIMI
BOOK INTRODUCTION

“TARİHSEL SÜREÇTE AFGANİSTAN” ADLI ESER*

The Book Named “Afghanistan in Historical Period”

(افغانستان در مسیر تاریخ)

Hazırlayan: Nurettin HATUNOĞLU**

* Geliş Tarihi / Received: 06.06.2022, Kabul Tarihi / Accepted: 15.06.2022. DOI: 10.34189/asyam.6.1.010

** Doç. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi ABD, hatunoglu.nurettin@gmail.com, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0003-4196-3076>

Mir Gulam Muhammed Gubar (میر غلام محمد غبار) tarafından kaleme alınan *Tarihsel Süreçte Afganistan (Afganistan Der Mesir-i Tarih- افغانستان در مسیر تاریخ)* adlı eser, Afganistan'da ülke tarihi ile ilgili kaleme alınan en önemli eserlerden biridir. Tarihçi kimliği dışında siyasi ve edebiyatçı kimliği ile de tanınan Gubar, Hicri Şemsi takvimine göre 1276 (1898 m.) yılında Kâbil'de dünyaya gelmiştir. Tanınmış bir aileye mensup olmasının verdiği imkanlar ile ilk öğrenimini ailesinin yanında tamamlamıştır. Gençlik yılları iç işlerinde serbest ama dış işlerinde İngiltere'nin tahakkümünde bulunan Habibullah Han dönemi Afganistan'ında meydana gelen siyasi olayların şekillendirdiği bir atmosferde geçmiştir. Avrupa'da meydana gelen siyasi ve kültürel gelişmelerden etkilenecek ortaya çıkan ve yenilik taraftarlarını ifade eden "Genç Afganlılar" hareketine katılmıştır. Bu dönemde tarihe ilgi duyan Gubar, kısa sürede Afganistan'da tanınan bir şahsiyet olmuştur. Kâbil Edebiyat Derneği'nin kurucusu olarak değişik yayın faaliyetlerinde yer almıştır. İlk eseri olan "Ahmed Şah Baba" kitabını Kandahar'da 1318 yılında yayımlamıştır. 1320 yılında Kâbil'e döndüğünde Tarih Derneği'nin başına geçmiştir. Amanullah Han ve ondan sonra gelen Nadir Han döneminde Rusya, Fransa ve Almanya'daki dış temsilciliklerde görev yapmıştır. Devletin değişik kademelerinde görev alan Gubar, siyaset ile de ilgilenmiş ve bir dönem hapis yatmıştır. 1331 yılında Kâbil'den milletvekili olarak Meclise girmiştir. *Horasan, Afganistan Be Yek Nezer (Bir Bakışta Afganistan), Tarih-i Afganistan Ez Zuhur-i İslam Ta Sukut-i Tahiriyan (İslam'ın Ortaya Çıkışından Tahirîlerin Yıkılışına Kadar Afganistan Tarihi), Tarih-i Karn-ı Evvel (İlk Çağ Tarihi), Tarih-i Edebiyat-ı Deri (Dari Edebiyatı Tarihi)* gibi eserlere imza atan Gubar'ın en çok bilinen ve değişik ülkelerde neşredilen çalışması "*Afganistan Der Mesir-i Tarih*" adlı kitabı olmuştur.¹ 1978 yılında Davut Han yönetiminin devrilmesinden birkaç ay önce tedavi görmek için gittiği Berlin'de vefat etmiştir.²

1919 yılında Afganistan Devletinin modern bir devlet olarak reformcu Amanullah Han tarafından kurulması Afgan kimliği etrafında bir ulusun inşa edilmesi sürecini de ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte Afganistan tarihinin en eski devirlerden itibaren ele alınması ve Afgan tarihi merkezinde sürecin ortaya konması belli bir toprak parçası üzerinde devlete resmî adını veren Afgan kimliğini ön plana çıkaracaktır. Gubar'ın önsözünde yazdığı; "Bu kitap Afganistan ülkesinin ve halkının siyasi tarihine dayanmaktadır. Zira Ortadoğu'daki bir halkın tarihi Ortadoğu'daki bütün halkların tarihi ile bağlantılıdır ki bu milletler memleket ve millet farkına, dil, ırk ve mezhepsel farklılığa rağmen asırlardır ortak bir medeniyet sayesinde birlikte yaşamışlar ve dışarıdan gelen tehditlere karşı bu medeniyeti korumuşlardır. Bu hakikatten hareketle Ortadoğu halkları tarihi olarak Afganistan, İran, Hindistan, Orta Asya tarihini yazmak mümkündür. Fakat günümüz siyasi tarihinin gelişimi, millî aidiyetler ve 19. yüzyılın mirası bu duruma engel olmaktadır..." ifadelerinden anlaşılacağı üzere belli bir coğrafya üzerinden bir medeniyet tasavvurunun olduğu görülmektedir. Fakat, Gubar'ın çalışmasına bakıldığında Afganistan coğrafyasını merkez alan bir tarih yazımının olduğu görülmektedir. Kitabın içeriğine bakıldığında ise Peştun/Afgan olan Hotekîler ile ilgili "Kıyam ve Mubarezeyi Azadi Huvahan-ı Merdum-i Afganistan (Özgürlükçü Afgan halkının kıyam ve mücadelesi)" ve Abdaîler ile ilgili "Mubarezeyi Azadi Huvahani Merdum-i Afganistan (Özgürlükçü Afgan halkının mücadelesi)" gibi başlıkların atıldığı gözden kaçmamaktadır.

Tanıtımını yaptığımız Gubar'ın bu kitabının ilk baskısı Dari Farça'sı ile 1346 (1967) yılında Haşim Han'ın Başbakanlık döneminde yapılmıştır. Hüseyinzade'nin verdiği malumata göre; Cumhurbaşkanı Davut Han tarafından el konulan ilk baskısından sonra 1978 yılında iktidarı ele geçiren Nurmuhammed Terakki döneminde kitabın ikinci baskısı yapılmıştır. 2012 yılında Kabil'de iki cilt olarak hazırlanan kitaba fihrist de eklenmiştir. İhsanullah Mayar tarafından Peşaver'de 2004 yılında dördüncü baskısı yapılan "*Nigah Be Afganistan Der Mesir-i Tarih*" adlı eser ve Şerif Fayiz tarafından Amerika'da basılan "*İstibdad ve İstibdatsitizan*" adlı eserlerin kaleme alınması Gubar'ın bu kitabının Afgan tarihi açısından önemini ortaya koymaktadır.

Çalışmamızda ilk baskı olan 1967 baskısı esas alınmıştır. Devleti Matba-i Kabil tarafından basılan bu baskıda eserin hacmi tek ciltte 852 sayfadır. İçindekiler ile başlayan kitap doğru yanlış çizelgesi ile sonlanmaktadır. Önsöz'den sonra 12 bölüm olarak başlayan fasıllar kendi içinde

¹ Yasir Ahmet Hüseyinzade, "Sey-i Emin Sal Der Guzeşt-i Gulam Muhammed Gubar Muerrih-i Afgan", https://www.bbc.com/persian/afghanistan/story/2008/02/080205_s-ghobar-anniv.

² Rahim Arya, "Muarri-f Rical Umde-i Afgan Der Meşrutiyet-i Evvel ve Duvum be Munasebet-i İstiklal-i Afganistan: Mir, Gulam Muhammed Gubar", <http://www.esalat.org/images/mir%20gulam%20mohammad%20ghobar.htm>.

bölgelere ayrılmıştır. 12 fasıldan oluşan bu kitap, günümüz Afganistan sınırları esas alınarak, tarihin ilk devirlerinden başlamak üzere, 1929 yılında Amanullah Han’ın, Habibullah Han tarafından (Beçey-i Sakav) devrildiği tarihe kadarki olayları içermektedir.

Kitabın birinci faslı ülkenin fiziki coğrafyası, sınırları, tarihte geçen adları, nüfusu, toplumsal yapısı, ekonomik ve kültürel durumu ile ilgili değerlendirmeleri içermektedir. Ülkenin sınırları ile ilgili: “Afganistan Güney Asya ülkesidir. Ceyhun Nehri Kuzey’de, ülkeyi Orta Asya’dan ayırmaktadır. Güneyde Beluçistan vasıtasıyla Arap Denizi’ne bağlanır. Doğuda Sind Nehri yani Kalküta’dan denize kadar, Batı yönünde ise günümüzdeki Beluçistan, Sistan ve Horosan vilayetleri ile İran ile komşudur. Kuzey Doğu köşesinden Çin’deki Doğu Türkistan ile komşudur. Elbette ülkenin doğal ve tarihî sınırları, bu sınırları her zaman aynı kalmamıştır. ... Afganistan’ın siyasi sınırları zamanla, bazen Tarım ve İli havzasına, Türkistan’a, İran’a bazen de Hindistan’a kadar uzanmıştır.” ifadelerini kullanmaktadır. Bu ifadelerinden anlaşılacağı üzere aslında Gubar Afganistan ülkesinden bu topraklarda kurulan ve Afgan/Peştun kavramı ile ilgili olmayan dönemleri de Afganistan kavramı içine sokarak belli bir toprak parçası üzerinden hareketle Afgan/Afganistan tarihini yazmaktadır.

İkinci fasılda ise tarih öncesi dönem ve Avesta dönemindeki tarihi ile ilgili bilgi vermektedir. Afgan kavramının ortaya çıkmadığı ve herhangi siyasi bir teşekkül adı ile adlandırılmadığı devirlerden başlamakla Afganistan tarihinin ne kadar eski dönemlere gittiği vurgulanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü fasıldan itibaren kronolojik olarak bu topraklarda hüküm sürmüş siyasi teşekkülleri vermektedir. Bu bağlamda Ahamenişler ve Makedonyalı İskender dönemini konu edinmiştir. Dördüncü fasılda “Yabancıların İşgalinin Sona Ermesi ve Bağımsız Afgan Devletleri’nin ortaya çıkması başlığı altında Yunan, Baktriya, Kuşan, Eftalitler dönemi ile ilgili bilgi vermektedir. Bu iki dönemde Afganistan için kimilerin yabancı kimilerin yerli olarak kabul edilmesi gerektiği tartışmalı bir konu olsa da böyle bir ayırım söz konusu olmuştur.

Beşinci fasılda Göktürkler ve Sasani hakimiyeti, altıncı fasılda ise Arap işgali ve sonrasında bu bölgedeki halkın mücadeleleri konu edilmiştir. Yedinci ve dokuzuncu asırda meydana gelen olayların konu edinildiği altıncı bölümde İslam’ın bölgeye girişi, Emevi ve Abbasi dönemindeki işgaller ve bölge halkının mücadeleleri konu edilmiştir.

Yedinci fasıl, “9. Asırdan 13. Asra Kadar Afganistan” başlığı ile verilmiş ve bu kısımda Tahirîler, Safarîler, Samanîler, Gazneliler, Selçuklular, Gurlular ve Harzemşahlar dönemi ile ilgili bilgi verilmiştir. Sekizinci fasılda İslam’ın bölgeye girişinden Cengiz Han istilasına kadar Afganistan bölgesinin toplumsal yapısını konu etmiştir. Dokuzuncu fasılda Moğol işgali ve yaşanan mücadeleleri, onuncu fasılda ise Timurîler işlenmiştir.

On birinci fasılda “Ülkenin Yabancı Devletlerin Etkisi ile Ayrışıp Bozulması ve Afgan Halkının Mücadelesi” başlığı altında Şeybanîler, Safeviler, Babürîler dönemi ile ilgili konular işlenmiş, devamında “Özgürlükçü Afgan Halkının Doğu ve Güney Cephelerindeki Mücadeleleri” başlığı altında Hotekîler yönetiminin tesisi, batı cephesindeki mücadeleler ise Abdalîlerin mücadelesi şeklinde verilmiştir. Nadir-î Afşar’ın faaliyetleri ile bu fasıl bitirilmiştir. Günümüzde idari olarak Afganistan sınırları dahilinde olan ve halkının da Afgan kimliği içinde değerlendirilmeye çalışıldığı Güney Türkistan’daki Türklerin yakın tarihini bu başlık altında ele alması Gubar’ın bakış açısı ile ilgili ip uçları vermektedir. Bu bölümde Peştun olan Hotekîler ve Abdalîlerin faaliyetlerini özgürlük mücadelesi şeklinde vermesi Afganistan kavramının Peştun kavramı ile aynı şekilde değerlendirdiğini ortaya koymaktadır.

Sonuncu fasıl olan on ikinci fasılda “18. asırdan, 20. asra kadar Afganistan” başlığı atılmış ve bu başlık altında Abdalîler ve Afgan devletinin kuruluşu, İngilizlerin faaliyetleri, iç karışıklıklar, devletin bağımsızlığını kazanması ve reformistlerin faaliyetleri ile Habibullah Han’ın iktidarı ele geçirmesi konuları işlenmiştir.

Genç Afganlılar hareketi içinde yer alan ve 1919 sonrası modern tarzda kurulan Afganistan Devleti’nin “Afgan” kimliği altında oluşturmak istediği “ulus” projesine tarihî olaylar üzerinden katkı sağlayan bu eser, yukarıda dikkat çektiğimiz hususlar bir yana, Afgan ve Afganistan tarihi için kıymetli bir kitaptır. Doldurduğu bu boşluk sebebiyle yayımlandığı tarihten itibaren Afganistan tarihi için önemli bir başvuru eseri olmuştur. Fakat bölgeyi uzun süre yöneterek şekil veren Türkler ve Türk tarihi açısından farklı gözle tahlil etme gerekliliği göz ardı edilmemelidir.

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
ASYA ARAŞTIRMALARI ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
YAYIN İLKELERİ, YAZIM KURALLARI VE KAYNAK GÖSTERME
BİÇİMLERİ

YAYIN İLKELERİ

Derginin Amacı

Asya Araştırmaları Dergisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Asya Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından yayımlanan hakemli Uluslararası Sosyal Bilimler dergisidir.

Dergi, Türkiye’de ve dünyada sosyal- beşerî bilimler alanındaki tüm disiplinlerin bilimsel gelişimlerine katkı sağlayacak bilimsel çalışmaların artırılmasını ve yaygınlaştırılmasını amaçlamaktadır.

Odak ve Kapsam

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi *Asya Araştırmaları Dergisi*, sosyal ve beşerî bilimler alanında yer alan ve aşağıda belirtilen disiplinlerin bilimsel çalışmalarına odaklanmaktadır:

Asya Arkeolojisi

Asya Antropolojisi

Asya Türk Tarihi ve Coğrafyası

Asya Türk Kültürü, Halk Bilimi ve Sanat Tarihi

Asya Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

Asya Ülkeleri ve Milletlerinin Dili, Tarihi ve Edebiyatı

İktisadi ve İdari Bilimler Alanı

Uluslararası İlişkiler ve Siyaset

Eğitim Bilimi

Dilbilim

İlahiyat

Felsefe ve Sosyoloji

Bilgi ve Belge Yönetimi

Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi’ne gönderilen çalışmalar, Asya coğrafyasını ilgilendiren konularda bu kapsamdaki disiplinlere ilişkin gelişmeleri ve sorunları derinlemesine irdeleyen ve tartışan, bilimsel alanyazınını nesnel bir bakış açısıyla sunan, bilimsel yöntemlere dayanarak gelişmelere ve sorunlara ölçümlenebilir ve uygulanabilir öneriler getirebilen, alana doğrudan katkı ve özgün değer sağlayan nitelikte olmalıdır.

Kapsam çerçevesinde dergide bilimsel makaleler, çeviriler, röportajlar, tanıtım yazıları vb. çalışmalar yayımlanmaktadır.

Derginin amaç, odak ve kapsamı ile ilişkilendirilmemiş çalışmalar yayımlanmamaktadır. Ancak, Yayın Kurulu, dergiye gönderilmiş bu çalışmalarını değerlendirerek kapsamına göre Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi bünyesinde yayımlanan diğer dergilere yönlendirebilmektedir.

Yayın Sıklığı

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar ve Güz olmak üzere yılda en az iki kez yayımlanır.

Yayın Dili

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Türkçe, İngilizce, Rusça ve diğer Türk lehçeleriyle yazılmış çalışmaları kabul etmektedir. Gönderilen çalışmalar, hangi dilde ise o dilin dil bilgisi kurallarına ve bilimsel alanyazına uygun, anlaşılabilir biçimde hazırlanmalıdır. Bu kriterleri sağlamayan yayınlar değerlendirmeye alınmamaktadır.

Yazıların Değerlendirilmesi

Yayımlanması için dergiye gönderilen yazılar, Yayın Kurulu tarafından yayın ilkeleri bakımından incelenir ve değerlendirilmek üzere alanın uzmanı iki hakeme gönderilir. Hakemlere yazar adı, yazarlara da hakem adı bildirilmez. Raporlar 3 yıl süreyle saklı tutulur. Hakem raporlarından biri olumlu; diğeri olumsuz ise yazı üçüncü bir hakeme gönderilir veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verebilir. Yazarlar, Hakem ve Yayın Kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Hakem raporları doğrultusunda düzeltilmek üzere yazarlarına gönderilen yazılar, gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra internet üzerinden en geç bir ay içinde tekrar dergiye ulaştırılmalıdır. Düzeltmiş metin, gerekli görüldüğü durumlarda, değişiklikleri isteyen hakemlerce tekrar incelenebilir. Yayına kabul edilmeyen yazılar, yazarlarına iade edilir.

İntihal Politikası

Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, değerlendirme süreci başlamadan önce yazar(lar)dan; “*iThenticate*”, “*Turnitin*” gibi intihal programlarınca taratılan makalenin “İntihal Raporunu” sisteme yüklemelerini istemektedir. İntihal Raporundaki benzerlik oranı ve çalışmanın yazım kuralları ve ilkelerine uygun olup olmadığı incelendikten sonra değerlendirme süreci başlatılmaktadır. Makalelerin İntihal Raporundaki benzerlik oranı %20’yi geçmemelidir; %20’den fazla benzerlik gösteren makaleler yazarlara düzeltilmek üzere gönderilmekte, düzeltme yapılmadığı takdirde reddedilmektedir.

Gizlilik Beyanı

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* Yönetim Sistemi’nde girilecek tüm veriler (isim, elektronik posta adresleri gibi kişisel bilgiler vb.) yalnızca Derginin ve Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi *Asya Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi*’nin bilimsel çalışmaları için kullanılır. Bu veriler, başka bir amaç için kullanılmaz; kesinlikle üçüncü kişilerle paylaşılmaz.

Telif Hakkı

Makalelerdeki düşünce ve öneriler ile kaynakların doğruluğundan yazarlar sorumludur. Dergide yayımlanan makalelere telif hakkı ödenmez. Yazarlar, makalelerinin telif hakkından feragat etmeyi kabul ederek, basıma kabul edilen makalelerin telif hakkını Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi *Asya Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi*’ne devrederler. Makale dosyası yüklenirken, mutlaka “Telif Hakkı Devir Formu” da doldurularak yüklenmelidir. Yayın Kurulu, makalenin yayımlanması konusunda yetkili kılınır.

Bununla birlikte yazarların aşağıdaki hakları saklıdır:

1. Telif hakkı dışında kalan bütün tescil edilmiş haklar,
2. Makaleyi satmamak koşulu ile kendi amaçları için çoğaltma hakkı,
3. Yazarın üreteceği kitaplar, makaleler vb. çalışmalarında derginin kaynakça olarak belirtilmesi koşuluyla, makalenin tümü ya da bir bölümünü kullanma hakkı.

YAZIM KURALLARI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 'nde yayımlanmak üzere gönderilen çalışmaların aşağıdaki koşulları taşıması gerekmektedir:

➤ Dergiye gönderilecek çalışmalar Türkçe, İngilizce, Rusça ve diğer Türk lehçeleri ile yazılmış olmalıdır.

➤ Dergide yer alacak çalışmalar, başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere başka bir dergiye gönderilmemiş olmalıdır.

➤ Derginin yazım kurallarına uymayan çalışmalar değerlendirmeye alınmaz.

➤ Dergiye gönderilecek çalışmalar:

- A4 boyutunda kağıtlara dikey olarak, Microsoft Word programında hazırlanmalıdır.
- Öz ve Kaynaklar sayfası hariç, çalışmanın metin kısmı, 5000 sözcükten az olmamak ve 10000 sözcüğü aşmamak kaydıyla, Times New Roman- 11 punto yazı karakteriyle, 1 (tek) aralıkla yazılmalıdır.

➤ Çalışmalar, aşağıda belirtilen bölümlerden (sırasıyla) oluşmalı ve bu bölümlere yönelik düzenleme yayın ilkelerine uyularak yapılandırılmalıdır:

Başlık: Çalışmanın başlığı, 12 Punto **Koyu BÜYÜK HARFLERLE** sayfanın ortasına yazılmalı, rakam ve noktalama işaretleri hariç, başlık üç satırı geçmemelidir.

Yazar / Yazarlar: Başlık verildikten sonra yazarın sadece adı (ilk harfi BÜYÜK) ve soyadı (BÜYÜK HARFLERLE) makale metninin ortasına 11 Punto **Koyu** olarak yazılmalıdır. Soyadından sonra asteriks (*) konulmalı, başlık sayfasının altında yer alacak asteriks işaretinden sonra yazar ile ilgili bilgiler (unvan, kurum ve e-posta, orcid numarası) dipnot biçiminde 9 Punto olarak verilmelidir.

Öz: 10 Punto İtalik olarak, 1 (tek) satır aralığıyla yazılmalı ve 300 sözcüğü geçmemelidir.

Anahtar Kelimeler: Çalışmaların konularını yansıtan en az beş en fazla yedi Türkçe anahtar sözcük eklenmelidir. Her bir anahtar sözcüğün sadece ilk harfi büyük olmalı ve tüm sözcükler italik olarak verilmelidir.

İngilizce Başlık: İngilizce başlık her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere küçük harflerle 10 punto Koyu ve *italik* olarak yazılmalıdır.

Abstract: Türkçe “Öz” kısmında yazılı olan metin İngilizce olarak verilmelidir.

İngilizce Anahtar Sözcükler (Keywords): Çalışmaların konularını yansıtan en az beş en fazla yedi İngilizce anahtar sözcükler Türkçe verilen sözcüklerle aynı sırada ve aynı anlamda verilmelidir. Her bir anahtar sözcüğün sadece ilk harfi büyük olmalıdır ve tüm sözcükler italik olarak verilmelidir.

Sayfa Numaraları: Sayfalar makalelerin alt bilgisi içinde sağ ve sol alt kenara 9 punto olarak yerleştirilmelidir.

Metin ve Paragraf: Ana metinde alt başlıklar, sözcüklerin baş harfleri büyük olmak üzere küçük harflerle 11 punto ve koyu yazılmalıdır. Metin 11 punto, iki yana dayalı olmalıdır. Üstten 2,5 cm, Alttan 2,5 cm, Sağdan 2,5 cm, Soldan 2,5 cm boşluk bırakılmalıdır. Satır arası 3 nk olmalıdır. Paragraflar soldan 0,8 cm girintili olarak başlatılır ve paragraf araları 6 nk olmalıdır.

Kitap, Dergi vb. İsimler: Metin içinde kitap, dergi, kongre, konferans, sempozyum ve panel isimleri italik olarak yazılır. Örneğin: “Orta Asya Türk Tarihinin Kaynakları, Belleten, Uluslararası İnsan ve Toplum Kongresi, Geçmişten Bugüne Halep ve Türkmenler Konferansı, Uluslararası Halk Bilimi Sempozyumu” gibi.

Sayıların Kullanımı: Cümlelere başlarken sayısal ifadeler sözcük olarak verilir; sonra gelenler rakam ile yazılır. Örneğin: “*Yaptırılan otuz tezin yirmisi Türk tarihi ile ilgili kalan 10’u Moğol tarihi ile ilgili idi.*”

Kısaltmaların Kullanımı: Kısaltmalar metinde ilk kez kullanılırken paranteze alınır; sonraki kullanımında alınmaz. Örneğin: “*Sonuçta 1957 yılında dış borçların karşılanabilmesi için Uluslararası Para Fonu’na (IMF) başvurmak zorunda kalınmıştır. IMF, bu borçlanmayla Türk ekonomisine önemli bir figür olarak girmiştir.*”

Metin İçerisinde Alıntıların Kullanımı: Metin içerisinde yapılacak kısa alıntılar tırnak içinde, italik olarak (“...”) verilmelidir. Beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan *birer* santimetre içeride, blok hâlinde ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır.

Görsel Malzeme Kullanılması: Metin içerisinde fotoğraf, şema vb. görsel malzeme kullanılması durumunda kaynak gösterilmesi gerekmektedir. İzin ya da telif konularındaki hukuki sorumluluk tamamen çalışmanın yazarlarına aittir.

Dipnot ve Kaynak Gösterme: Gönderilen yazılar, referans sistemi, kaynak gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde aşağıdaki gibi hazırlanmalıdır:

Ana metindeki tüm göndermeler dipnot sistemi yerine, metin içi kaynak gösterme sistemi ile (iç not olarak) hazırlanmalıdır. Metin içerisinde verilecek kaynaklarda parantez açılarak yazar(lar)ın soyadı, yayın yılı ve alıntılanan sayfa numaraları aşağıdaki gibi verilecektir (Metinde aynı kaynaklara yeniden gönderme yapıldığında aynı yöntem uygulanmalıdır):

- Metinde dipnotlar, ilgili olduğu sayfada numaralandırılarak verilir, metin sonuna konulmaz. Dipnotlar “9 punto” tek aralık yazılmalıdır. Hizalaması iki yana dayalı ve paragraf girintisi 0.5 cm olmalıdır.
- Metin içinde genel bir referans söz konusuysa ve metnin bütününe gönderme yapılıyorsa (yazarın soyadı, yıl) yazmak yeterlidir. Örneğin (Togan, 1981) gibi.
- Belirli bir sayfadan alıntı yapılmış ya da ilgili fikirler belirli bir kısımdan alınmışsa kaynak, sayfasıyla birlikte şu şekilde yazılır: (Köker, 1998: 42).
- Bir yazarın aynı tarihli eserleri şu şekilde yazılır: (Zizek, 2009a) ve (Zizek, 2009b).
- Yazar sayısı üç ile beş arasında ise, ilk göndermede tüm isimler yazılır; daha sonra sadece ilk yazarı belirtmek yeterlidir. Örneğin, kaynak ilk geçtiğinde (Kejanlıoğlu, Adaklı & Çelenk, 2004) sonraki geçişinde (Kejanlıoğlu vd., 2004) olarak yer alır.
- Metin içinde iki yazarlı bir kaynak belirtiliyorsa her seferinde iki yazarın adı da belirtilir; ikiden fazla yazarlı eser ise ilk kullanımda hepsi, sonraki kullanımda sadece ilk yazar belirtilir. Örneğin: (Kafesoğlu, Yıldız ve Merçil, 1998).
- Yazar sayısı üç ya da daha fazlaysa o zaman ilk kullanımda da sadece ilk isim ve diğerleri şeklinde kısaltma yapılır (Arat vd., 1991).
- Metin içinde yeniden basımı yapılmış eski bir kaynak kullanılıyorsa yatık çizgi (/) kullanılır. Örneğin: “*Freud (1923/1961) çalışmasında günlük hayattaki dil sürçmelerinin de bilinçaltında yer alan bastırılmış temsillerin bir tür dışa vurumu olduğunu ilk kez öne sürmüştür.*”

• Metin içerisinde gösterilen kaynaklar haricinde, gerekli görülen açıklamalar için klasik dipnot yöntemi kullanılmalı ve bunlar için otomatik numaralandırma yöntemine başvurulmalıdır. Açıklamalar için kullanılacak ölçüler: İki yana yaslı, sol ve sağ girinti: 3 nk aralık öncesi ve sonra 6 nk, satır aralığı: tek olmalıdır.

Kaynakça Gösterme: Makale sonunda mutlaka makalede kullanılan tüm kaynaklar verilmelidir. Yazarlar soyadına göre alfabetik olarak dizilmelidir. Kaynakça gösterirken aşağıdaki kurallara uyulmalıdır:

- Yazar soyadı ve adının ilk harfi büyük yazılmalı ve noktadan sonra eser adı kitap ise italik, makale ise tırnak içinde yazılmalı. Eser adından sonra kitaplar için yayın yeri ve yılı, makale ise dergi adı, yıl, sayı ve Cilt No’su verilmeli.

Örnekler:

Tek Yazarlı Kitaplar İçin:

İnalçık, Halil. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*. Çev.: Ruşen Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Çok Yazarlı Kitaplar İçin:

Abisel, N.; Arslan, U.T.; Behçetoğulları, P.; Karadoğan, A.; Öztürk, S. R. & Ulusay, N. (2005). *Çok Tuhaf Çok Tanıdık*. İstanbul: Metis Yay.

Editörlü Kitaplar İçin:

Özbek, M. (Ed.). (2005). *Kamusal Alan*. İstanbul.

- Kaynakçada aynı yazarın aynı yılda neşredilen birden çok eseri varsa, eserler eskiden yeni tarihe doğru sıralanarak yazılır. Aynı tarihli kaynaklarda harf ile sıralama yapılır.

Togan, Zeki Velidi. (1912). *Türk ve Tatar Tarihi, Kazan*; (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul.

Arat, R. Rahmeti. (1947a). *Kutadgu Bilig-I Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, No: 458.

Arat, R Rahmeti. (1947). *Kutadgu Bilig-II Tercüme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, No: 459.

Makaleler İçin:

Alperen, Ü. (2018). “Bir Kuşak Bir Yol Girişimi ve Çin’in Orta Asya Politikası”. *Bilge Strateji*. 10 (19), 17-38.

Tezler İçin:

Hashimi, Sayed Mobin. (2017). *Afganistan’da Cumhuriyet Sonrası (1973-2015) Din-Siyaset İlişkisi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri.

Ansiklopediler İçin:

Kurtulmuş, Rıza. (2008). “Rızâ Şah Pehlevî”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 35/67.

Bildiriler İçin:

Işık, Y. (2015). Karşılaştırmalı Modernleşme Hareketleri Bağlamında Türk Modernleşmesi, *Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi II. Genç Akademisyenler Sempozyumu (24-25 Kasım 2014) Bildiriler Kitabı*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını, 151-176.

Elektronik Kaynaklar İçin:

- Elektronik ortamdan (internet) alınan kaynaklara ait referans bilgileri, basılı kaynaklarla aynı şekilde gösterilmelidir. Eğer kullanılan çevrimiçi (online) kaynakta sayfa numarası belirtilmemişse parantez içinde de sayfa numarası belirtilmez.

O’Keefe, E. (n.d.). *Egoism & The Cnsts in Western Values*, <http://www.onlineoriginals.com/showitem.asp?item=I>. (20 May 2020).

- Dijital kaynaklarda, erişim tarihi, sonda ve parantez içinde verilmelidir.

<http://www.aljazeera.com.tr/dosya/gecmisten-gunumuze-turkiye-iran-iliskileri> (e.t.: 13 Aralık, 2021).

<http://marmaray.gov.tr/marmaray-hakkinda/> (e.t.: 14 Mayıs, 2021).

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE JOURNAL OF ASIAN STUDIES INTERNATIONAL
SOCIAL SCIENCE JOURNAL
PUBLICATION PRINCIPLES, WRITING RULES AND
RESOURCES**

PUBLICATION PRINCIPLES

Purpose of the Journal

Ankara Hacı Bayram Veli University *The Journal of Asian Studies* is an international scientific and refereed journal published by Ankara Hacı Bayram Veli University Asian Studies Application and Research Center.

The journal aims to increase and disseminate scientific studies that contribute to the scientific development of all disciplines in the field of social and human sciences in Turkey and in the world.

Focus and Scope

Ankara Hacı Bayram Veli University *The Journal of Asian Studies* focuses on the scientific studies of the disciplines mentioned below in the field of social and human sciences:

Asian Archeology

Asian Anthropology

Central Asia Turkish History and Geography

Central Asian Turkish Culture, Folk Science and Art History

Central Asian Turkish Dialects and Literature

Studies on Language, Literature and History of Asian Countries and Peoples

Economics and Administrative Sciences

International Relations and Politics

Education Science

Linguistics

Theology

Philosophy and Sociology

Information and Document Management

The submitted works should be genuine that contribute to the field and deeply examine and discuss the developments and problems related to the disciplines within the scope of the journal, present scientific topics with an objective view, develop practical suggestions based on scientific methods and approaching the problems realistically.

Studies not related to the purpose, focus and scope of the journal are not published. However, the Editorial Board can refer to other journals published in Ankara Hacı Bayram Veli University by evaluating the submitted work.

Publishing Frequency

Ankara Hacı Bayram Veli University Journal of Asian Studies is published twice a year in Spring and Autumn.

Publishing Language

Ankara Hacı Bayram Veli University Journal of Asian Studies accepts studies written in Turkish, English and Russian. The submitted works must be prepared in a comprehensible manner in which the language (in Turkish or English) is in accordance with the rules of linguistic knowledge and scientific methods. The works which do not meet these criterias are not evaluated.

Evaluation of Articles

The articles sent to the journal for publication are reviewed by the Editorial Board in terms of publication principles and sent for evaluation to two specialists of the field. The name of the author doesn't report to referees, and the name of the referee doesn't report to authors. The reports are keeping for 3 years. If one of the referee reports is positive and the other is negative, the article will be sent a third referee, or the Editorial Board can make a final decision by examining the referee reports. The authors consider the criticism and recommendations of the referee and editorial board. If they have not participated, they have the right to appeal with their reasons. The articles sent to the authors to be corrected in accordance with the referee reports must be returned to the journal within a month at the latest after the necessary corrections have been made. The corrected text, if it seems necessary, can be re-examined by referees who request changes. Written articles that was not accepted for publication are not returned to their authors.

Plagiarism Policy

The Journal of Asian Studies asks the author(s) to upload the “Plagiarism Report” of the article scanned by plagiarism programs such as “iThenticate”, “Turnitin” to the system before the evaluation process begins. After examining the similarity rate in the Plagiarism Report and whether the study complies with the writing rules and principles, the evaluation process is started. The similarity rate of the articles in the Plagiarism Report should not exceed 20%; articles with more than 20% similarity are sent to the authors for correction and are rejected if the correction is not made.

Privacy Statement

All data (personal information such as name, e-mail address, etc.) that will be included in the management system of Ankara Hacı Bayram Veli University Journal of Asian Studies is used exclusively for the scientific studies of Ankara Hacı Bayram Veli University Asian Studies Application and Research Center. This data is not used for any other purpose; it is not shared with third parties.

Copyright

The authors are responsible for the correctness of the ideas, suggestions and resources in the articles. The articles published in the journal are not paid for the copyright. The authors accept the copyright of the articles and transfer the copy-right of the accepted articles to the Ankara Hacı Bayram Veli University Asian Studies Application and Research Center. When uploading an article file, it must be uploaded by filling out the “Copyright Transfer Agreement Form”. The Editorial Board is authorized to issue and publish the article.

However, the authors reserve the following rights:

1. All registered rights except copyright.
2. The right to reproduce the article for its own purposes with the condition not to sell it.
3. The right to use all or part of the books, articles, etc. produced by the author and indicate them in the bibliography of the journal.

WRITING RULES

Studies submitted to Ankara Hacı Bayram Veli University Journal of Asian Studies should be suitable for the following conditions:

- The Works submitted to the journal should be in Turkish, English and Russian.
- Journal works should not have been published anywhere or have been submitted for publications.
- Studies that do not comply with the Magazine Writing Rules are not evaluated.
- Sent works should be like that:
 - Works should be prepared on vertical dimension of A4, the single spacing, the margins are 2.5cm from each side.
 - Except for the Summary and References page, the text portion of the work should not be less than 5000 words and not exceed 10000 words. It should create as a Microsoft Word file with Times New Roman 11point font
- The works should be structured in accordance with the following sections (respectively) and the regulatory guidelines for these sections:

Title: The title of the work must be written in the middle of the page with 12 uppercase bold. Capital Letters, and it must not be longer than 2 line, except for numbers and punctuation marks

Author / Authors: After the title is given, just author's name (the first letter is CAPITAL) and surname (WITH CAPITAL LETTERS) should be written bold-11 font size and on the right up. The asterisk (*) must be placed after the surname, the information about the author (title, institution and e-mail, orcid number) should be given in footnote format in 9-point after the asterisk mark to be placed under the title page.

Summary: 10 Punto in italics, must be typed in 1 line and must not exceed 300 words.

Keywords: At least five and up to seven Turkish keywords reflecting the topics of the study should be added. Only the first letter of each key word should be large, and all words must be given in italics.

English Title: The English title should be written in bold and italic and centered in small letters, with the first letter of each word being uppercase.

Abstract: The text in the «Summary» section of the Turkish language should be given in English.

English Keywords: At least five and at most seven English keywords reflecting the topics of the study should be given in the same order as the words given in Turkish. Only the first letter of each key word should be large, and all words must be given in italics.

Page Numbers should be placed in the header the left and right topside of the page in 9 points so that they do not appear on the first page.

Text and Paragraph: Subtitles in the main text should be written in 11 point and bold with small letters, with the initials of the words. The text should be 11 pt, based on two sides; 2,5 cm from the top, 2,5 cm from the bottom, 2,5 cm from the right, 2,5 cm from the left. There must be 3 pt between lines. Paragraphs are indented 0.8 cm from the left, and the paragraph spacing must be 6 pt.

Names of Books, Journals, etc.: Books, journal, congresses, conferences, symposiums and panel names are written italic in the text. For example: Resources of the Central Asia Turkish History, Belleten, The International Congress of Human and Society, Past to Present The Conference of Aleppo and Turkmen, the International Folklore Symposium.

Use of Numbers: At the beginning the codes and numerical expressions are given as words, following by numbers. For example: *“Twenty of the thirty theses done were related to the Turkish history and the remaining 10 related to Mongolian history.”*

Use of Abbreviations: Abbreviations are taken in brackets just for the first time in the text, not on their next use. For example: *“in 1957 in order to pay external debt, it was necessary to apply International Monetary Fund (IMF). The IMF has entered the Turkish economy as an important figure with this debt.”*

Use of Quotations in Text: The short quotations in the text should be quoted with quotation marks (“...”) and in italics. Quotations shorter than five lines must be written between the lines, quotations longer than five lines must be written one centimeter inside from the left side and the right side of the line, one block and one line spacing.

Visual Materials: Photographs, diagrams, etc. in text. If visual material is used, the source should be shown. The legal responsibility for permission or copy- right belongs solely to the authors of the work.

Footnote Display: Resources should be prepared as internal notes instead of footnote system. Sources that given in the text, year of publication and page number of the sources will be given as follows:

- Footnotes in the text are numbered on the relevant page, not placed at the end of the text. Footnotes should be written in 9-point single-spacing. The alignment should be two-sided, and the paragraph indent must be 0.5 cm. The footnote should not be a separator line.

- If a general reference is mentioned in the text and the whole text is referred to (author's surname, year), to write is sufficiently. For example (Togan, 1981).

- If a page quoted or the related ideas were taken from a section, the resource is written with the page as follows: (Köker, 1998: 42).

- An author’s works with the same date are written as follows (Zizek, 2009a) and (Zizek, 2009b).

- If the number of authors is between three and five, all names should be written in the first submission, then only the first article is sufficient. For example, when the resource first crosses (Kejanlioglu, Adaklı & Çelenk, 2004), it takes place as the next pass (Kejanlioglu et., 2004).

- If two authors sources are specified in the text, the names of the two authors are specified each time; if more than two authors, all of them specified just for the first time, and after the only the first author is specified in the text. For example: Kafesoğlu, Yıldız and Merçil (1998).

- The number of authors is three or more, then only the first name and others are abbreviated in the first use (Arat et., 1991).

- A slanting line (/) is used if an old source has been reprinted in the text. For example: Freud (1923/1961) for the first time suggested that the daily life of language tramps is a sort of outsider of repressed representations in the subconscious.

- Except the resources shown in the text, the classical footnote method should be used for the necessary statements and the automatic numbering method should be used for these. Measures to be used for statements: Justified, left and right indentation: 0 cm, before and after spacing: Onk, line spacing: single.

End-Text Referencing

At the end of the article, all sources used in it must be specified. Authors should be sorted alphabetically by last name.

Author surname and first letter of name should be in capital letters, and if the title is book after point and comma, it should be written in bold italic and article should be written in quotation. After the title of study, the publication place and year of books and the journal title, year, number, and volume number should be given.

Examples:

For Single Written Books:

İnalçık, Halil. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*. Çev.: Ruşen Sezer). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

For Many Written Books:

Abisel, N.; Arslan, U.T.; Behçetoğulları, P.; Karadoğan, A.; Öztürk, S. R. & Ulusay, N. (2005). *Çok Tuhaf Çok Tanıdık*. İstanbul: Metis Yay.

For with Editor Books:

Özbek, M. (Ed.). (2005). *Kamusal Alan*. İstanbul.

- If there are multiple works published in the same year by the same author in the book, the works are written in the order of the new works. Sources with the same date are sorted by letter.

Togan, Zeki Velidi. (1912). *Türk ve Tatar Tarihi, Kazan*; (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul.

Arat, R. Rahmeti. (1947a). *Kutadgu Bilig-I Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, No: 458.

Arat, R. Rahmeti. (1947). *Kutadgu Bilig-II Tercüme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, No: 459.

For Articles:

Alperen, Ü. (2018). “Bir Kuşak Bir Yol Girişimi ve Çin’in Orta Asya Politikası”. *Bilge Strateji*. 10 (19), 17-38.

For Theses:

Hashimi, Sayed Mobin. (2017). *Afganistan’da Cumhuriyet Sonrası (1973-2015) Din-Siyaset İlişkisi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri.

For Encyclopedias:

Kurtulmuş, Rıza. (2008). “Rızâ Şah Pehlevi”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 35/67.

For Papers:

Işık, Y. (2015). Karşılaştırmalı Modernleşme Hareketleri Bağlamında Türk Modernleşmesi, *Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi II. Genç Akademisyenler Sempozyumu (24-25 Kasım 2014) Bildiriler Kitabı*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını, 151-176.

For Electronic Printed Books:

• Reference information for resources received from electronic media (internet) should be shown in the same way as printed sources. If the page number is not specified in the used online source, page number is not specified in parentheses.

O’Keefe, E. (nd). *Egoism & The Cnsts in Western Values*, <http://www.onlineoriginals.com/showitem.asp?item=I135>. (20 May 2020).

- In digital resources, the date of access must be given in probe and parentheses.

<http://www.aljazeera.com.tr/dosya/gecmisten-gunumuze-turkiye-iran-iliskileri> (e.t.: 13 Aralık, 2021).

<http://marmaray.gov.tr/marmaray-hakkinda/> (e.t.: 14 Mayıs, 2021).

THE CONCERNING DEMOCRATIC CONSOLIDATION IN MONGOLIA

Moğolistan'daki Demokratik Konsolidasyona İlişkin

PhD Candidate Uurtsaikh BATBAYAR

Prof. Dr. Yılmaz BİNGÖL

ÇİN- TÜRKİYE ARASINDAKİ MANEVİ BAĞ: TARİH VE İMGELEM

Spiritual Connection between China and Turkey: History and Imagination

Doç. Dr. Zan TAO

Çevirmenler:

Arş. Gör. Aylin YILMAZ ŞAŞMAZ

Arş. Gör. Çile MADEN KALKAN

FROM THE COLONY OF JAPAN TO THE SUCCESSFUL IMPLEMENTATION OF THE
JAPANESE DEVELOPMENT MODEL: TRACES OF JAPAN IN THE DEVELOPMENTALIST
POLITICAL ECONOMY OF SOUTH KOREA

*Japonya Kolonisinden Japon Kalkınma Modelinin Başarılı Uygulayıcılığına: Güney Kore'nin
Kalkınmacı Ekonomi Politikğinde Japonya İzleri*

Research Assistant Nilay ÖKTEN

Assoc. Prof. Arzu AL

AFGAN TARİH YAZIMININ KAVRAMSAL SORUNSALLARI ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME

An Assessment on The Conceptual Problems of Afgan History Writing

Doç. Dr. Nurettin HATUNOĞLU

TÜRKİYE'DEKİ HİNDİSTAN, BOLLYWOOD VE KAST ALGISINA YÖNELİK BİR
ARAŞTIRMA

A Research on India, Bollywood and Caste Perception in Turkey

Yüksek Lisans Öğrencisi Hacer ÖZYANIKOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Cengiz ŞAHİN

SUUDİ ARABİSTAN'IN KAFKASYA VE ORTA ASYA'DA VAHHABİLİK POLİTİKASI

Saudi Arabia's Wahhabism Policy in the Caucasus and Central Asia

Dr. Seyedmohammad SEYEDI ASL

AN OVERVIEW OF CHINA-IRAN RELATIONS AND ITS IMPACT ON CENTRAL ASIA

Çin-İran İlişkileri ve Bunun Orta Asya Üzerindeki Etkisine Genel Bir Bakış

PhD Candidate Yavuz ÇELİK

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRK-AFGAN İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA

SEBİLÜRREŞAD'DA YAYIMLANAN YEDİ BÖLÜMLÜK BİR SERİ VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

*A Seven Episode Series Published in Sebülürreşad in The Context of Turkish-Afghan Relations During
the First World War and What It Makes Us Think*

Bilim Uzmanı (Tarih) Hasan ÇAKMAK

TANITIMLAR/REWIEWS

ÜLKE TANITIMI: AFGANİSTAN

Afghanistan

Hazırlayan: Dr. Resul ŞAHSİ

KİTAP TANITIMI: "TARİHSEL SÜREÇTE AFGANİSTAN" ADLI ESER

The Book Named "Afghanistan in Historical Period"

Hazırlayan: Doç. Dr. Nurettin HATUNOĞLU

ISSN : 2667-6419

